ئۇيغۇر ئالىمى ـ ئەركىن سىدىق بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن يازما سۆھبەت

(2 ـ قىسىم)

مۇندەرىجە

1. سوئال: ھازىر جۇڭگو خەلقئارادىكى ئەڭ چوڭ بازار دەپ قارىلىۋاتىدۇ. جۇڭگو «غەربىي رايوننى كەڭ كۆلەمدە ئېچىش» ستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇۋاتىدۇ. سىزچە، بازار ئىگىلىكى دەۋرىدىكى جۇڭگو بازىرىنى ئېچىش، پۇرسەتتىن تۇتۇۋېلىش جەھەتتە قانداق قىلىش كېرەك؟ قانداق يولدا ماڭغاندا بۇ جەھەتتە تېز ئۇتۇق قازىنالايمىز ياراتقىلى

بولىدۇ؟ 12

2. سوئال: ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 90- يىللىرىدىن باشلاپ شىنجاڭدا ئۇيغۇر قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت خۇسۇسىي كارخانىچىلىرى كۆپلەپ مەيدانغا كېلىشكە باشلىدى. شۇغىنىسى، بۇ شىركەتلەر مەھسۇلاتلىرىنى رايونىدىن ھالقىتالمىدى. سىزچە خۇسۇسىي مىللىي كارخانىلار قانداق قىلغاندا ساھەدىن، رايوندىن، چېگرىدىن

ھالقيلالايدۇ؟.......................63
3. سوئال: سىزچە، بىر مىللەت قۇدرەت تېپىشتا ئالدى بىلەن ئىقتىسادىي ساھەدە ئۆزىنى نامايان قىلىشى كېرەكمۇ؟ ناۋادا شۇنداق بولسا، قانداق قىلىش كېرەك؟ ئەكسىچە بولسىچۇ؟ 127
4. سوئال: سىز ھازىر ئىلىم-پەندە ئالەمگە يۈزلىنىش قىلىۋاتىسىز. ۋەتەندىكى ئۇيغۇرلار بولسا ئاپىرىدە بولغان شۇ جايىنىڭ

ئەسلى-ۋەسلىنى بىلمەس ھالەتتە تۇرۇۋاتىدۇ. دېمەكچى، سىزنىڭ نەزەرىڭىزدىكى دۇنيا بىلەن شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ نەزەرىدىكى دۇنيا ھەققىدىكى قاراش قارىمۇ-قارشى. سىز بۇ ئوبيېكتىپ مەسىلىگە قانداق قارايسىز؟ 193
5. سوئال: مۇستەقىل ئېگىلىك تىكلەشكە بولغان قاراشلىرىڭىز قانداق؟ قانداق قىلغاندا ھەم تېز

ھەم مۇستەھكەم ئىگىلىك
تىكلىگىلى بولىدۇ؟ 267
6. سوئال: ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش
سىياستى يولغا قويۇلغاندىن بۇيان
دۆلىتىمىزدىن چەت ئەللەرگە
چىقىپ ئوقۇيدىغان ئۇيغۇرلار
كۆپەيدى. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن
كېيىن بۇلارنىڭ بەزىلىرى قايتىپ
كەلدى، بەزىلىرى قېلىپ قالدى،
سىز بۇ ئىككى مەسىلىگە قانداق
قارايسىز؟ 314

7. سوئال: چەت ئەلدە تۇرۇپ قالغان ئۇيغۇرلار ئۇچۇن قانداق قىلىپ ئۆز پەرزەنتلىرىنى ئۇيغۇر قىلىپ تەربىيىلەش بىر مۇشكۈل ۋەزىپە بولۇشى مۇمكىن. بۇ جەھەتتىكى ئۆزىڭىزنىڭ بىلگەنلىرىدىن بىر ئاز سۆزلەپ بەرگەن بولسىڭىز؟ 398
8. سىزچە مىللەتپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىنىڭ ئەھمىيىتى بارمۇ؟ بۇ تەربىيىنى

بـالىلاردىن باشـلاپ تۇتـۇش كېرەكمۇ-يوق؟................422

9. سوئال: جۇڭگو مائارىپىدا، ئالىي مەكـتەپلەردە ئىجتىمـائىي پەن، تەبىئىي پەن دەپ ئايرىلغان. بىزدە يېقىنقـى 25 يىلـدىن بۇيـان ئىجتىمـائىي پەنـدە ئوقۇغـانلار ھەقـقەتەن كۆپ بولـدى. سىزچە تەبىئىي پەنـدە ئوقـۇش ئالەمنىڭ خوجـايىنى بولۇشـنىڭ مۇقەددىمىسىمۇ؟ 501

10. سوئال: مىللىتىمىز ئارىسىدا «پېشقەدەملەر» ئۆزىنى كۆز-كۆز قىلىش، ياشلارنىڭ ئۇتۇقلىرىغا ئاكتىپ، توغرا باھا بەرمەسلىك مەسىلىسمۇ مەۋجۇت. دېمەكچى، بىزنىڭ پېشىۋالىرىمىزدا بازار ئېگىلىكى شارائىتىدا ئۆسۈپ-يېتىلىۋاتقان ياشلىرىمىزغا «كەڭ قورساق بولماسلىق» مەۋجۇت، چەت ئەللەرنىڭ بۇ ساھەدىكى ئىشلىرى قانداق؟ 624

11. سۇئال: هازىر ئۇيغۇرلاردا چەت ئەللەرگە چىقىشقا قىزىقىدىغان ھالەت بار. هازىر دۆلىتىمىزدە بۇنىڭغا ئىلھام بېرىش سىياسىتى بار. شۇڭلاشقا بەزىلەر «كۆز قورقۇش» مەسىلىسى ئىچىدە، بۇ جەھەتتە «كۆز قورقۇش» مەسىلىسى ئېغىر. سىزنىڭ بۇ جەھەتتىكى قارىشىڭىز قانداق؟ 714

12. سۇئال: ئامېرىكىلىقلارنىڭ «سورۇن مەدەنىيىتى» ھەققىدە ئىككى كەلىمە سۆزلەپ ئۆتەمسىز؟

827 ....

1. سوئال: ھازىر جۇڭگو خەلقئارادىكى ئەڭ چوڭ بازار دەپ قارىلىۋاتىدۇ. جۇڭگو «غەربىي رايوننى كەڭ كۆلەمدە ئېچىش» ستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇۋاتىدۇ. سىزچە، بازار ئىگىلىكى دەۋرىدىكى جۇڭگو بازىرىنى ئېچىش، پۇت دەسسەپ تۇرۇشتا قانداق قىلىش كېرەك؟ قانداق يولدا ماڭغاندا بۇ جەھەتتە تېز ئۈنۈم يارىتقىلى بولىدۇ؟

بۇ سوئال مېنىڭ ئۆز كەسپىمدىن خېلى يىراق بىر كەسپىي دائىرىدە جاۋاب بېرىشمنى تەلەپ قىلىدىكەن. شۇنداق بولسىمۇ بۇنىڭغا مەن ئۆزۈم ئوقۇغان ماتېرىياللار ۋە ئۆزۈم كۆزەتكەن ئەھۋاللار ئاساسىدا جاۋاب بېرىپ باقاي.

ئالدىنقى 20 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت جەريانىدا، جۇڭگو ھەقىقەتەنمۇ بازار ئىقتىسادىنى

يولغا قويۇش يولنى بويلاپ نۇرغۇن مۇھىم قەدەملەرنى باستى. بەزى ئۇقتىسادشۇناسلارنىڭ ئۇقتىسادىي مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ ئانالىزىغا ئاساسلانغاندا، بۇنىڭ مۇھىم ئىپادىلىرى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1) جۇڭگو ئۇقتىسادىنىڭ ئاساسلىق ھۆلى بولغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان خۇسۇسىي

ئۈگىلىكتىكى كارخانىلار بىر غايەت زور ئىقتىسادىي كۈچ بولۇپ كۆتۈرۈلمەكتە.

2) بازار مەھسۇلات مەنبەسى بىلەن بازار ئېھتىياجى ئاساسىدىكى باھا مېخانىزمى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى. پىلانلىق ئىقتىساد دەۋرىدە باھا پۈتۈنلەي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بەلگىلىنەتتى. ھازىر بولسا مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئىستېمال

بۆيـــۇملىرى ۋە مۇلازىمەتلەرنىــڭ باھاسـى سـىتىۋالغۇچىلار بـىلەن ساتقۇچىلارنىڭ سودىسى ئارقىلىق بەلگىلەنمەكتە. بـۇ خـىل ئەھـۋال ھۆكــۈمەت قـــاتتىق مونوپـــول قىلىۋالغان خەۋەرلىشىش، پوچتا ۋە ئېلېكتىــر قاتــارلىق ســانائەت دائىرىسىدىمۇ ۋۇجۇتقا كەلمەكتە.

3) كاپىتـال بـازىرى ئىجتىمـائى بـــايلىقلارنى تەقـــسىم قىلــش ساھەسـىدە بارغانـسېرى كۆچلـۈك

رول ئوينىماقتا.

4) ئۆزۈندىن بۇيان ھۆكۈمەت مونوپول قىلىپ كېلىۋاتقان بىر قىسىم سانائەتلەر ھازىر ئەركىن قويۇۋېتىلىپ بىرلىشكە باشلىدى. بۇ سانائەتلەر نېفىت خىمىيە بۇيۇملىرى، خەۋەرلىشىش، ئېلېكتىر بىلەن تەمىنلەش، تۆمۈر يول قاتنىشى ۋە يولۇچىلار ھاۋا قاتنىشى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ سانائەتلەرنى ئەركىن

قويۇپ بەرگەندە، ئۇلار مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەل كاپىتالىغا ئىگە بولۇش پۇرسىتىگە ئېرىشەلەيدۇ.

يەنە بەزى ئىقتىساد مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ قارىشىچە، جۇڭگو تېخى بازار ئىقتىسادى ئۆلچەم سىزىقىدىن ئۆتەلمىدى. جۇڭگو ھازىرغا قەدەر بازار ئىقتىسادى بوسۇغىسىغا قەدەم قويىغان بولسىمۇ، لېكىن، بۇ

بوسۇغىدىن تېخى ئۆتەلمىدى. بازار ئىقتىسادىنىڭ ھەر خىل تەركىبىي قىسىملىرى بار. ئاشۇ تەركىبىي قىسىملار بويىچە جۇڭگو ئىقتىسادىنىڭ بازارلىشىش دەرىجىسىگە قارىغاندا، ئىستېمال بۇيۇملىرى بازار ئىقتىسادى يولى بويىچە مېڭىۋاتىدۇ، دەپ قاراشقا بولىدۇ. ئەمما، قالغان ئىقتىسادىي تەركىبلەر تېخى بازار ئىقتىسادىغا قەدەم قويمىدى. بۇنىڭ ئاساسلىق

ئىپادىلىرى تۆۋەندىكىدەك:

(1) جۇڭگودىكى ھەر خىل ئىگىلىكلەرنىڭ كاپىتال بىلەن تەمىن ئېتىلىشى ھازىرمۇ ئىنتايىن تەرەققىي قىلمىغان. ھازىرقى جۇڭگودىكى كاپىتال ئىگىلىرى قىمارخانىلارنىڭ ئىگىلىرىگە ئوخشاش بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەبلەغ سېلىشتىكى ستراتېگىيىسى پەقەت «دەتتىككام» دەپ تەلەي سىناشتىن ئىبارەت بولۇپ

قىلىۋاتىدۇ. ئۇلاردا مەبلەغنى ھەر ساھەلەرگە تەقسىمپ سىلىش، كاپىتالنىڭ كۆچىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىش ئىقتىدارى يەنىلا ئىنتايىن كەمچىل بولىۋاتىدۇ. نۇرغۇن ئىگىلىكلەرنىڭ ئىقتىساد باشقۇرۇشتىكى نامى ۋە رېكوردىسى ناچار بولغاچقا (بۇ ئىنگلىزچىدە "financial credit" دەپ ئاتىلىدۇ؛ مەن بۇ سۆزگە تېخىچە ئۇيغۇرچە مۇۋاپىق سۆز

تاپالمىدىم)، بانكىلارمۇ ئۇلارغا قەرز بېرىپ تۇرۇشتىن قورقۇۋاتىدۇ.
مەن بۇ سۆھبەتنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرىدا خۇسۇسىي VC كاپىتالىستلار بىلەن ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ ھەر خىل ئىگىلىكلەرگە مەبلەغ سېلىش ئەھۋالى توغرىسىدا بىر ئاز توختىلىپ ئۆتتۈم. ئۇنىڭدىن باشقا ئامېرىكىدا شەخسىيلەر قۇرغان شىركەتلەرنى مەبلەغ بىلەن

تەمنلەيـــدىغان يەنە مۇنـــداق
ئىككــى ئاساسلىق ئىقتىسادىي
ئورگـــانلار بـــار. ئۇنـــڭ بىرســـى
«مەبـــلەغ ســـېلىش بانكىســـى»
(ئىنگلىزچە " Investment
Bank" دەپ ئاتىلىـــدۇ). يەنە
بىرى ئوتتۇرا ۋە چـوڭ دەرىجىلىك
شىركەتلەر ئۆزلىرىنىڭ بىر تـارمىقى
تەرىقىـــسىدە تەســـىس قىلغـــان
شـــىركەتنىڭ مەبـــلەغ ســـېلىش
بۆلۈمى. مەسىلەن، ئامېرىكىدىكى

چوڭ شركەتلەرنىڭ بىرى بولغان، كومپيۇتېرنىڭ cpu سىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان «intel» دېگەن شىركەتنىڭ «intel كاپىتال» دېگەن بىر تارمىقى بار. ياپونىيەنىڭ «Hitachi» دېگەن شىركىتىنىڭمۇ «Hitachi كاپىتال» دېگەن بىر تارمىقى بار. بۇ 2 ئىككى ئىقتىسادىي قۇرۇلمىمۇ خۇددى خۇسۇسىي كاپىتالىستلارغا ئوخشاش پېيدىن قۇرۇلغان

شىركەتلەرگە مەبلەغ سالىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، قۇرۇلغىلى ئۇزۇن بولغان، ناھايىتى ياخشى مېڭىۋاتقان، ئىقتىسادىي ئۇنۇمى يۇقىرى بولۇش ئېھتىماللىقى كۆچلۈك بولغان باشقا شىركەتلەرگىمۇ مەبلەغ سالىدۇ. شۇنداقلا، بۇ يەردىكى ئوتتۇرا ۋە چوڭ كۆلەملىك شىركەتلەرنىڭ مەبلەغ سېلىش تارماقلىرىنىڭ يەنە بىر خىزمىتى، مەھسۇلاتلىرى

ئۆزلىرى ئىشلەپ چىقىرىۋاتقان بۇيۇملارغا كېرەكلىك بولغان ھەر خىل كۆلەمدىكى يۇقىرى تېخنىكىلىق شىركەتلەرنىڭ ئىگىلىك تەرەققىياتىنى يۆلەشتىن ئىبارەت. ئۇلار ھەرگىز كىچىك شىركەتلەرگە يۆلىنى بىكارغا بەرمەيدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، مەبلەغ سالغان يۆلىدىن بانكا ئۆسۈمگە قارىغاندا يۇقىرىراق دەرىجىدىكى ئۆسۈمنى قولغا كەلتۈرۈش بىلەن بىرلىكتە،

ئۆز ئىگىلىكلىرىنى كېڭەيتىش
ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان باشقا
شىركەتلەرنىمۇ يۆلەيدۇ. شۇنداق
قىلىپ، ئامېرىكىدا شەخسىلەر
قۇرغان شىركەتلەرنى مەبلەغ بىلەن
تەمىنلەيدىغان خۇسۇسىي
ئىقتىسادىي ئورگانلاردىن يۇقىرقى
3 خىلى بار. ئۇنىڭدىن باشقا،
ئامېرىكا ھۆكۈمىتىمۇ چىقارغان
مەھسۇلاتى دەرھال ئىقتىسادىي
پايدا بەرمەيدىغان، ئەمما يېڭى

تېخنكنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈپ، ئامېرىكىنىڭ دۇنيادىكى پەن-تېخنىكا جەھەتتىكى باشلامچىلىق رولىنى كۈچەيتىشكە ھەمدە دۆلەت مۇداپىئەسىگە پايدىلىق بولغان شىركەتلەرنى مەلۇم دەرىجىدىكى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ مەبلەغلەرنىڭ تەقسىم قىلىنىشى مەبلەغ تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئۆزئارا رىقابىتى ھەمدە پۇل بەرگۈچى بىلەن پۇل

ئالغۇچى ئىككى تەرەپنىڭ ئۆزئارا سودىلشىپ كېلىشىشى ئاساسىدىلا ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇنداق رىقابەتتە ھەممە ئادەم باراۋەر بولۇپ، ئامېرىكىنىڭ ھەممە ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىمۇ ئىنتايىن قاتتىق قانۇن ئارقىلىق نازارەت قىلىنىدۇ.
2003-يىلى دېكابىردا، مەن JPL گە ئىشقا چۈشۈشكە بىر قانچە ھەپتە قالغاندا، ھېلىقى ئۆزۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 3

كـــشى بىرلـــشىپ قۇرغـــان Telelase دېگەن شىركەتنىڭ رەئىسى مېنى چاقىرتىپ، شىركەت تەييارلىماقچى بولغان، ئامېرىكا ھۆكۈمىتـــــدىن پـــۇل تەلەپ قىلىدىغان بىر «مەبلەغ لايىھەسى» (ئىنگلىـــزچە " Fund Proposal" دەپ ئاتىلـــدۇ) تەييارلاشـــقا ياردەملىشـــشىمنى ئۆتىنـــماس قىلـــدى. مەن مـــاقۇل بولۇپ، جەمئىي 2 ھەپتە ئىشتىن

سرتقى ۋاقتمنىڭ ھەممىسدە شۇ
ئىشنى ئىشلىدىم. ئەسلىدە
ئامېرىكا ھۆكۈمىتى بىر يىغى
ھەربىي قوماندان سىستېمىسى
ئىشلەپ چىقارماقچى بولۇپ،
ئۇنىڭ خەۋەرلىشىش تېخنىكىسى
توغرىسىدا يىغى لايىھە قوبۇل
قىلدىغانلىقنى، لايىھەسى
تاللانغان شىركەتلەرنى مەبلەغ
بىلەن تەمىنلەيدىغانلىقنى
ئۇقتۇرۇش قىلغانىكەن. بۇنداق

خەۋەرلىشىش تورىنى ئىشلەتكەندە، ھەربىر قوماندانلار ئۆزئارا سۆزلىشىپلا قالماي، دىئامېتىرى 10 كىلومېتىر كېلىدىغان بىر ئۇرۇش مەيدانىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى قوماندانلىق مەركىزىدىكى كىشىلەر چوڭ تېپلىق تېلېۋىزور ئېكرانىدا ئەينەن كۆرۈپ تۇرىدىكەن. بۇنىڭغا كېتىدىغان خەۋەرلىشىش سۈرئىتى بىر سېكۇنتتا 10 مىليارت بىت

(Gbps 10) بولۇپ، چوقۇم لازىر نۇرى ئىشلەتمىسە بولمايدۇ. بىراق، نۇر بۇلۇڭتىن ئۆتەلمىگەچكە، بۇنداق سىستېمىنىڭ بۇلۇڭتىلۇق كۇنلەردىمۇ ئىشلىيەلىشى ئۇچۇن، لازىر نۇرى خەۋەرلىشىش ئۇسكۇنىلىرى قاچىلانغان ئايروپىلاندىن بىر قانچىسى ئۇرۇش مەيدانىنىڭ ئۇستىدىكى ئاسماندا داۋاملىق تۇرۇپ، بىر يەر بىلەن خەۋەرلىشىش تورىنى

شەكىللەندۈرۈشى كېرەك. شۇنداق قىلغاندا، ئاسماننىڭ بىر يېرىگە بۆلۈنۈپ كېلىپ قالسا، بۇ ئايرۇپىلانلار بۆلۈنمەسلىك ئورۇنغا يۆتكىلىپ، خەۋەرلىشىش نۇر سىگنالىنى بۆلۈنمىگەن يولۇقتۇرمايدۇ بىر نۇقتىدىن يەنە بىر نۇقتىغا ماڭدۇرۇپ بېرەلەيدۇ. كېيىن ئۇقسام، بىز ئىلتىماس قىلغان بىر تەتقىقات تۈرىگە جەمئىي 20-30 شىركەتلەر ئىلتىماس قىلغان

بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە لازىر نۇرى خەۋەرلىششىش ئوسكۇنلىرى ساھەسىدە ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللانغىلى كۆپ يىل بولغان شىركەتلەرمۇ كۆپ بولغاچقا، بىزنىڭ لايىھىمىز تاللانماي قاپتۇ.

مەن بۇ ئىشتا ئۈمىد چوڭ ئەمەسلىكىنى بۇرۇنلا مۆلچەرلىگەن ئىدىم. شۇنداق بولسىمۇ، «قىلىپ سىناپ باقمىسا، بىر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشنىڭ ئېھتىماللىقى

نول بولىدۇ» دېگەن پرىنسىپقا ئاساسەن، پۈتۈن كۆچۈم بىلەن ئۇ لايىھىنى تەييارلاپ يوللاپ، سىناپ باقتىم.

(2) جۇڭگودا تېخىچە بىر بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن مەملىكەت مىقياسىدىكى ئەمگەك كۆچى بازىرى يوق. ئوخشىمىغان ئۆلكىلەر ۋە ئوخشىمىغان ئورۇنلار ئوتتۇرىسىدىكى مەمۇرى توسالغۇلار ھازىرمۇ مەملىكەت

ئۇچىدىكى ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ
ئەركىن ئېقىشىنى توسۇپ
تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا،
جۇڭگونىڭ ئىجتىمائىي پاراۋانلىق
تۈزۈمى ئىنتايىن تارقاق ۋە ئاجىز
بولۇپ، ئەمگەك كۈچىنىڭ كۆپ
قىسمى بۇنداق ئىجتىمائىي
پاراۋانلىقتىن مەھرۇم. بۇ ئەھۋال
جۇڭگو ئەمگەك كۈچىنىڭ
مەھسۇلات چىقىرىش ئۈنۈمىگە زور
دەرىجىدە دەخلى قىلىۋاتىدۇ.

مەن بۇ سۆھبەتنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا، بىر شىركەت ئۆزىگە بىرەر يېڭى خىزمەتچى ئالماقچى بولسا، بۇ خىزمەتچىنىڭ ئىش تەقسىماتى بىلەن ئۇنىڭ چىقىمىنى ناھايىتى ئەستايىدىل ھېساپلاپ چىقىدىغانلىقىنى، بۇ چىقىم بۇ يېڭى خادىمنىڭ سالامەتلىك "سۇغۇرتا" سىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆتۈپ كەتكەن ئىدىم. ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، بىر

شـــــركەتنىڭ ھەر بـــــر
خىزمەتچـــىسنىڭ ئىجتىمـــائى
پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن سەرپ
قىلىدىغان ئىقتىسادىي چىقىمى ئۆ
كــشىگە بېرىلىدىغان مائاشىنىڭ
ئۈچتىن بىر قىسمى (يەنى 1/3)
گە تــوغرا كېلىدۇ. بــۇ ئەھۋال
ئامېرىكىنىڭ دۆلەت قانۇنلىرى ۋە
ھەر قايـــسى شـــتاتلارنىڭ ئۆز
ئالــدىغا تــۈزگەن قـــانۇنلىرى
ئارقىلىق تولۇق كاپالەتكە ئىگە

قىلنىغان. بۇرۇنمۇ ئېيتىپ ئۆتكەندەك، ئامېرىدىكى بىر ئادەم دۆلەتنىڭ ھەر قانداق بىر يېرىدىن خىزمەت تېپىپ، شۇ يەرگە ئۆز ئىختىيارلىغىچە كۆچۈپ كېتەلەيدۇ. شىركەتلەرمۇ ئۆز خادىملىرىنىڭ تۇرىدىغان ئۆيىگە مەسئۇل ئەمەس بولۇپ، ئۆيىنى ھەر بىر خىزمەتچى ئۆزلىرى ھەل قىلىدۇ. شۇڭلاشقا بىر يەردە تۇرىدىغان كىشىلەرنىڭ خىزمەت

ئورۇنلىــرى ھەر يەر ھەر يەرلەردە بولىدۇ. ئامېرىكىدا قوشنىلار بىر-بىرىنى تونۇماسلىقىنىڭ سەۋەبىنىڭ بىــرى مۇشــۇدۇر. ئامېرىكىـــدا كىشىلەر ئەڭ كــۆپ قىلىــدىغان ئىشنىڭ بىـرى ئۆي كۆچۈش. نەدە خىــزمەت تېپىلـــسا، شــۇ يەرگە كۆچىدىغان گەپ. شۇڭا سىز بىر ئائىلىلىكلەر رايونىغا كىرىپ، بىر ئاز ئايلانـــسىڭىز، «ئۆيىنـــى ساتىمەن» دېگەن خەت يېزىلغان

تاختايلارنى داۋاملق ئۇچرتسز. ماڭا ئوخشاش يۇقىرى دەرىجىلك خىزمەت ئورنىدا ئىشلەيدىغانلار بىر يىڭى خىزمەتكە ئىرىشىپ، بىر جايدىن يەنە بىر جايغا كۆچمەكچى بولسا، كۆچۈش خىراجىتىنى خىزمەتكە ئالغان شىركەت پۈتۈنلەي كۆتۈرىدۇ. ئامېرىكىدا مەخسۇس ئۆي كۆچۈپ بېرىدىغان شىركەتلەرمۇ كۆپ بولۇپ، ئۇنى «ئۆي

كۆچـــۈرۈش شـــركتى» (ئىنگلىزچـــده " Moving Company") دەپ ئاتايـــدۇ. ئۆي كۆچـــۈش ماشـــىنلىرىمۇ 18 چـاقلىق، 20 تونىلـق ماشـىنلار بولـــۇپ، 4 ئېغىزلـــق ئۆيـــدە تۇرۇۋاتقانلارنىڭ ئۆيىنى بىر ماشىنا بىـــر قېتىمـــدىلا كۆچـــۈرۈپ كېتەلەيـدۇ. بـۇ ئۆي كۆچـۈش شـــركەتلىرىنىڭ خـــادىملىرى ئۆيـدىكى نەرسـلەرنى سـاندۇقلا

ئۆزلىرى قاچىلاپ، رەختىن تىكىلگەن يۇمشاق ئەديياللارغا ئوراپ، ماشىنىغا بېسىپ، يېڭى ئورۇنغا ئۆزلىرى ئاپىرىپ، يېڭى ئۆيگە ئەكىرىپ، يېڭى ئۆينىڭ ئىچىدىكى بىز دېگەن يەرگە قويۇپ، بىكار بولغان كارتۇشكا ساندۇقلارنى ۋە نەرسە ئوراشقا ئىشلەتكەن ماتېرىياللارنى ئېچىپ، كېرەكسىز نەرسىلەرنى ئۆزلىرى ئېلىپ كېتىدۇ. شۇڭا، بىر

خزمەتچى ئۆچۈن، ئۆي كۆچۈشمۇ ئىنتايىن ئاسان ئىش. مەن CVI لازېر شىركىتىگە ئىشقا ئورۇنلاشقاندا، شىركىتىم ئۆيۈمنى كالىفورنىيەنىڭ «Davis» دېگەن شەھىرىدىن «San Ramon» دېگەن شەھىرىگە كۆچۈرۈپ بەردى. بۇ شەھەرلەرنىڭ ئارىلىقى 104 كىلومېتىر كېلىدۇ. مەن جىپلغا ئىشقا كىرگەندە، ئىشقا چۈشۈشتىن بۇرۇن شىمالىي

كــالىفورنيەدىن جەنــۇبىي كــالىفورنيەگە ئۇۋي ئىزدەپ 2 قېتىم كەلدىم. چىقىمنى شىركەت كــۆتەردى. ئــشقا چۆشــۈپ دەسلەپكى 45 كۈن ئىچىدە بىر مېھمانخانــدا تــۇردۇم. بــۇ چىقىمنىمــۇ شــىركەت كــۆتەردى. ئۆيىنــى كۆچــۈرۈش چىقىمنــۇ شــىركەت كــۆتەردى. بــۇ ئــشلار ئامېرىكــدىكى شــىركەتلەردە ئورتــشمىغان دەرىجىــدە يولغــا

قويۇلغان بولۇپ، كىشىلەرنىڭ بىر جايدىن يەنە بىر جايغا كۆچۈشى بىر ئادەتتىكىلا ئىش.

مۇشۇنداق بىر سىستېما بولغاچقا، ئامېرىكىلىقلار تاكى ئۆزلىرى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ھەمدە ئۆزلىرى ئەڭ ياخشى قىلالايدىغان بىر خىزمەتنى تاپقىچە توختىماي يېڭى خىزمەت ئىزدەپ، شىركەت ئالماشتۇرىدۇ. شىركەتلەرمۇ ئۆزلىرىگە ئەڭ

مۇۋاپىق كېلىدىغان خىزمەتچى خادىمنى تاپقىچە توختىماي ياخشى ئىشلىمىگەن ياكى ئىشلىيەلمىگەنلەرنى ئىشتىن بوشىتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى خىزمەتچى ئالىدۇ. شۇڭا كىشىلەر توختىماي بىر يەردىن يەنە بىر يەرگە ئېقىپ تۇرىدۇ. كۆپىنچە كىشىلەر ئۆزى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان شىركەتتە ئۆزلىرى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ۋە ئەڭ

ياخشى قىلالايدىغان ئىشلارنى قىلىپ ياشايدۇ. شۇنداق بولغاچقا خىزمەت قىلىش كۆپىنچە ئادەملەر ئۈچۈن بىر ھوزۇر قىلىدىغان ئىش ھېسابلىنىدۇ.

(3) جۇڭگودا ئەقلىي مۇلۇكنى قوغدايدىغان قانۇن-پەرمانلار بولمىغاچقا، ياكى بولسىمۇ يېڭىدىن تۈزۈلگەن، يولدا ئىجرا قىلىنمىغان بولغاچقا، تېخنىكا يېڭىلىقلىرىنى ۋۇجۇتقا

كەلتۈرۈش ھەرىكىتى ھېچ قانداق ماددىي ياردەمگە ئېرىشمەيۋاتىدۇ. بۇ كىشىلەرنىڭ ئىجادكارلىق روھىغا ئېغىر دەرىجىدە سوغۇق سۇ سېپىۋاتىدۇ. جۇڭگودا چەت ئەللەرنىڭ ئەقلىي مۈلكىنىمۇ قوغدىماسلىق ھازىر دۇنيا مىقياسىدا ئېغىر خەلقئارالىق مەسىلە سۈپىدە قارىلىۋاتىدۇ.

قىسقىسى، جۇڭگو پەقەت خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى

ئەقتىسادىي قۇرۇلمىلارنى بازارلاشتۇرۇش جەھەتتە بىر قىسىم ئىلگىرىلەشلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرغان بولسىمۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنى ستراتېگىيەلىك ھالدا قايتىدىن قۇرۇپ چىقىش جەھەتتە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار يەنىلا ئىنتايىن كۆپ. جۇڭگودا بازار ئەقتىسادىنى ئومۇملاشتۇرۇش قەدىمىنىڭ ئاستا بولۇشىغا بەزى ئۆرپ-ئادەت ۋە

مەدىيەت جەھەتتىكى ئامىللارمۇ سەۋەبچى بولۇۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. بازار ئىقتىسادىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا شەكىل قوغلاشقان بىلەنلا بولمايدۇ. مۇھىمى ئۇنىڭ مەزمۇننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش كېرەك. تۈپ ماھىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بازار ئىقتىسادى دېگەنلىك خۇسۇسىي مال-مۈلۈك بىلەن ئادەمگە ھۆرمەت قىلىشنى، شەخسلەرنىڭ

تولۇق ئەركىنلىككە ۋە ئۆز ئىشىنى ئۆزى قارار قىلىش ھوقۇقىغا ئېرىششىنى كۆرسىتىدۇ. بۇلارسىز ھەقىقىي بازار ئىقتىسادىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئېھتىمال مۇمكىن ئەمەستۇر. ئۆز ئىقتىسادارىنى تولۇق جارى قىلدۇرالمىغان بىر ئادەم مەلۇم دەرىجىدە تۆمۈر قەپەزگە سولاپ قويۇلغان بىر قۇشقا ئوخشايدۇ. بۇ دۇنيادىكى ئەڭ ئازابلىنارلىق

ئشلارنىڭ بىرى. ئامېرىكىنىڭ بۇ دۇنيادىكى نۇرغۇن مىللەتلەرنىڭ ئېچىدىكى ئەڭ ئىقتىدارلىق ۋە ئەڭ تالانتلىق كىشلەرنى ئۆزىگە جەلىپ قىلالىشى، ئۇنىڭ ھەر بىر ئادەمگە ئۆز ئىقتىدارىنى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇشى ئۈچۈن ھازىرلاپ بەرگەن چەكسىز پۇرسەتلەردۇر. شۇڭلاقلا بۇ پۇرسەتلەردىن ھەممە ئادەملەرنىڭ باراۋەر پايدىلىنىشى

كاپالەتكە ئگە قىلدىغان قانۇن-
تۈزۈملەردۇر. ئامېرىكىدا بىر قانچە
يىل ياشاپ باققان كىشلەر بۇ
خىل ئەھۋالنى ئاسانلا ھېس
قىلالايدۇ. دۇنيادىكى ئەڭ
قابىلىيەتلىك كىشلەرنىڭ بۇ
دۆلەتكە يىغىلغانلىقىنى ئاسانلا
كۆرەلەيدۇ. مەسىلەن، بۇنىڭدىن
بىر قانچە يىل بۇرۇن ئامېرىكا
ئافغانىستاننى تالىبانلارنىڭ
قولىدىن قايتۇرۇۋالغاندىن كېيىن،

ئامېرىكىدا ياشاۋاتقان نۇرغۇن ئافغانلىقلار ۋەتىنىگە قايتىپ، ھەر خىل يۇقىرى دەرىجىلىك خىزمەت ئورنىنى ئالدى. دۆلەتنىڭ ئىقتىساد مىنىستىرى بولغان بىر كىشى ئامېرىكىغا كېلىشتىن بۇرۇنمۇ ئاشۇ ۋەزىپىنى ئۆتىگەن بولۇپ، ئامېرىكىدا ياشاۋاتقان ۋاقتىدا شىمالىي كالىفورنىيەدىكى بىر ئافغانلىقلار رېستورانىغا مۇئاۋىن باشلىق بولغان ئىكەن. ئامېرىكىدا

ئۇقتىــــــدارلىق كىـــــــشىلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن، ئۇ كىشىگە ئاران شۇ خىــزمەت تەگكەنــدى. بۇنــداق ئەھۋال ئامېرىكىدا ئىنتايىن كۆپ.

ئەركىن سىدىق ئەپەندى 24-مايدىن 31-مايغىچە ئامېرىكا فلورىدا شتاتىنىڭ ئورلاندو

شەھەردە ئۇتكۇزۇلگەن خەلقارا ئوپتىكا ئىنجىنېرلىرى جەمئىيىتى 2006-يىللىق ئىلمىي تەتقىقات يىغىنىدا. رەسىمدە كورسىتىلگىنى ئەركىن سىدىق ئەپەندىنىڭ ئوزىنىڭ ئىلمىي ماقالىسى. بۇ رەسىم 2006-يىلى 26-ماي كۇنى تارتىلغان.

ئەركىن سىدىق ئەپەندى "James Webb" ئالەم تېلېسكوپى مودېلىنىڭ ئالدىدا. بۇ مودېل يوقۇرقى خەلقارالىق يىغىنغا كەلگەنلەرنىڭ كۆرۈشى ئۈچۈن تەييارلانغان بولۇپ، ئۇ ۋەكىللىك قىلىدىغان تېلېسكوپ 2013-يىلى قويۇپ بېرىلىدۇ. ئۇ ئالەم بوشلۇقىغا چىقىرىلغاندىن كېيىن، ھازىر پۈتۈن كائىناتنى تەكشۈرۈشكە ئىشلىتىلىۋاتقان

"Hubble" ئالەم تېلېسكوپىنىڭ ئورنىنى ئالىدۇ. ئۇ چاغدا "Hubble" تېلېسكوپى ئىشلىتىلىشتىن توختايدۇ. رەسىمدىكى تېلېسكوپ مودېلىنىڭ چوڭ كىچىكلىگى ۋە قۇرۇلمىسى هازىر ياسىلىۋاتقان ھەقىقىي تېلېسكوپ بىلەن ئوپمۇ-ئوخشاش. بۇ رەسىمۇ 2006-يىلى 26-ماي كۈنى تارتىلغان.

2. سوئال: ئالدىنقى ئەسىرنىڭ
90-يىللىرىدىن باشلاپ شىنجاڭدا
ئۇيغۇر قاتارلىق ئاز سانلىق
مىللەت خۇسۇسىي كارخانىچىلىرى
كۆپلەپ مەيدانغا كېلىشكە
باشلىدى. شۇڭىنىسى، بۇ
شىركەتلەر مەھسۇلاتلىرىنى
رايوندىن ھالقىتالمىدى. سىزچە
خۇسۇسىي مىللىي كارخانىلار
قانداق قىلغاندا ساھەدىن،
رايوندىن، چېگرىدىن

هالقيالايدۇ؟

ئىنگلىزچە «Behavioral Science» دەپ ئاتىلىدىغان، ئۇيغۇرچىدە «قىلمىش ئىلمى» دېگەن مەناغا يېقىن كېلىدىغان بىر ئىلىم بار. بۇ ئىلىمنىڭ ئەڭ تۈپ نەزەرىيىسى مۇنداق: ئادەمنىڭ ئېھتىياجى ئۇنىڭ مەقسىتىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئادەمنىڭ مەقسىتى بولسا ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

دۇنيادا بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان نۇرغۇن ئۆلىم-پەنلەر مەۋجۇت بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئوخشىمىغان دەرىجىدە بىر-بىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك، بىر-بىرى بىلەن باغلانغان بولىدۇ. مەن ئىقتىساد كەسپىنىڭ مۇتەخەسسىسى بولمىغاچقا، بۇ يەردە يۇقىرىدىكى سوئالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئىگىلىك باشقۇرۇشقا ئائىت بىر مەسىلىنى

يۇقىرىدا بايان قىلغان قىلمىش ئىلمى نەزەرىيىسى ئاساسىدا چۈشەندۈرۈپ باقاي.
مېنىڭچە ئىگىلىك ۋە سودا-سېتىقنىڭ كۈلمىنى كېڭەيتىشتە ئەڭ ھالقىلىق رول ئوينايدىغان مۇنداق ئىككى ئامىل بار. ئۇنىڭ بىرى، باشقا ساھە، باشقا رايون ۋە باشقا دۆلەتلەردىكى كىشىلەرنىڭ سىز چىقىرىۋاتقان مەھسۇلاتقا بولغان ئەھتىياجى. يەنە بىرى

بولسا سىز چىقىرۋاتقان مەھسۇلاتلارنىڭ ئاشۇ ماكانلاردىكى رىقابەتلىشىش كۈچى. تۆۋەندە مەن مۇشۇ 2 ئامىلنى چۆرىدىگەن ھالدا، ئۆزۈمنىڭ ئويلىغانلىرىنى سۆزلەپ ئۆتەي.

1. بىر يېڭى شىركەت قۇرۇشتىكى ئەڭ قىيىن ئىشلارنىڭ بىرى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى بازارلارنىڭ بۇ شىركەت

چىقارماقچى بولغان مەھسۇلاتقا بولغان ئېھتىياجنى توغرا مۆلچەرلەشتىن ئىبارەت. بۇ ئەھۋال ئىگىلىك ۋە سودا-سېتىقنى كېڭەيتىشكىمۇ ئوخشاشلا ئىشلىيدۇ. نۇرغۇن شىركەتلەرنىڭ مەغلۇپ بولۇشى ياكى بولمىسا كۆپلىگەن ئىقتىسادىي مەبلەغنى ئىسراپ قىلىۋېتىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەبىنىڭ بىرى، ئۇلارنىڭ بازار ئېھتىياجنى توغرا

مۆلچەرلىيەلمگەنلكدىن بولىدۇ. شۇڭا ئىگىلىك ئىگىلىرى بازار ئېھتىياجىنى كۆزىتىشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. بىر تەرەپتىن ئوخشىمىغان رايونلاردىكى بازار ئەھۋالىنى ئۆزى بىۋاسىتە، پىلانلىق ۋە قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇرۇشى، يەنە بىر تەرەپتىن مۇشۇ جەھەتتە مەخسۇس تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان

مۇلازىمەت ئورۇنلىرىدىن ئۇچۇر سېتىۋېلىپ، شۇ ئۇچۇرلاردىن تولۇق پايدىلىنىشى كېرەك. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى سودا-سېتىق يىغىنىغا ۋە كۆرگەزمىلەرگە بېرىشى كېرەك. شۇ ئارقىلىق يالغۇز ئۆز شىركىتى ھازىر ئىشلەپ چىقىرىۋاتقان مەھسۇلاتلارغا يېڭى بازار تاپالاپلا قالماستىن، قانداق يېڭى مەھسۇلاتلارنىڭ بازىرى بارلىقىنىمۇ

بايقاپ، شۇ ئارقىلىق مەھسۇلات تۈرلىرىنىڭ سانىنىمۇ كۆپەيتىشكە ئاساس يارىتالايدۇ.

مەن ئامېرىكىدا ئىشلەپ باققان شىركەتلەرنىڭ ھەممىسىدە، شۇنداقلا مەن بىلىدىغان ئوتتۇرا ۋە چوڭ كۆلەملىك ۋە يۇقىرى تېخنىكىلىق بىر قىسىم شىركەتلەرنىڭ ھەممىسىدە «سودا-سېتىق ۋە تەشۋىقات بۆلۈمى» دېگەن بۆلۈمدىن بىرى

بار بولۇپ، بۇ بۆلۈمنىڭ ۋەزىپىلىرىنىڭ بىرى، ئىزچىل تۈردە مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى بازارلارنىڭ يېڭى يۈزلىنىش ئەھۋالىنى كۆزىتىش ۋە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشتىن ئىبارەت بولىدۇ. بۇ شىركەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئىنگلىزچە « New Product «Introduction (NPI) Procedure دەپ ئاتىلىدىغان، ئۇيغۇرچە «يېڭى مەھسۇلات بەرپا قىلىش

قەدەم-باسقۇچلىرى» دېگەن مەنادىكى بىر شىركەت تۈزۈمى بار بولۇپ، ئۇنىڭ 1-قەدىمى «بازار تەتقىقاتى ئېلىپ بېرىش» تىن ئىبارەت بولىدۇ.
يېڭى قۇرۇلغان شىركەتلەرنى ئۇلارنىڭ سودا ستراتېگىيىسىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ئىككى تۈرگە ئايرىشقا بولىدۇ. ئۇنىڭ بىرى بازار ئېھتىياجىغا ئاساسەن راۋاجلاندۇرۇلىدىغان شىركەت

بولـۇپ، ئىنگلىــزچە « Market driven development» دەپ ئاتىلىدۇ. ئادەتتە يىڭى قۇرۇلغان شىركەتلەرنىڭ كۆپ قىسمى مۇشۇ تۈرگە كىرىدۇ. يەنە بىرى بولسا تېخنىكىلىق ئېھتىياج ئاساسىدا راۋاجلاندۇرۇلىدىغان شىركەت بولۇپ، ئۇنى ئىنگلىزچە « Technology driven development» دەپ ئاتايدۇ. بۇنداق شىركەتنى قۇرغان ئادەم

مەلـۇم بـر يېڭـى تېخنىكىغـا ئىالاھـدە ئېشتىياق باغلىغان ھەمدە ئۆزىنىڭ مەلۇم مىقتاردىكى ئىقتىسادىي مەبلىغى بار بولغان بولۇپ، ئۇ ئالدى بىلەن بىر يېڭى تېخنىكىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئاندىن ئۆزىنىڭغا خېرىدار ئىزدەيدۇ. مېنىڭچە ئۇيغۇر دىيارىدا بۇنداق شىركەتلەر ھازىرچە يوق دېيەرلىك بولۇشى مۇمكىن. بىرىنچى خىلدىكى شىركەتلەر ئۆزىنى

تەرەققىي قىلدۇرمەن ۋە كېڭەيتىمەن دەيدىكەن، چوقۇم مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى بازار ئېھتىياجىنى مۆكەممەل چۈشىنىش جەھەتتە ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلىشى كېرەك. پەقەت شۇنداق قىلغاندىلا ئۆنۈملۈك كېڭىيىش پۇرسىتىنى يارىتالايدۇ.

2. كارخانا ئىگىلىرى ئۆزلۈكسىز تۈردە تېخنىكا يېڭىلاپ، شۇ ئارقىلىق ئۆز مەھسۇلاتىنىڭ

سوُپىتنى ئوُستوُرۇپ، تەنەرخىنى چوُشوُرۇشكە داۋاملىق تىرىشىشى كېرەك. كەسكىن رىقابەتتە ئوُتوُشنىڭ بوُنىڭدىن باشقا يولى يوق. ئامېرىكىدىكى مەن بىلىدىغان، ناھايىتى موُۋەپپەقىيەتلىك مىڭىۋاتقان بىر قىسىم شىركەتلەرنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى، ئوُلار ئوُز كىرىمىنىڭ 10 پىرسەنتىدىن 30 پىرسەنتكىچە بولغان قىسمىنى

يېڭـى مەھسۇلات تەتقىقاتىغا ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئىشلىتىدۇ. بۇنى ئىنگلىزچە « Research and Development» دەپ ئاتـــاپ، قىـسقارتىپ «R&D» دەيـدۇ («&» بەلگۇسـى ئىنگلىـزچە « and» دېگەن سۆزگە ۋەكىللىك قىلىدۇ). «R&D» غا خەجلىگەن پۇل دەسـلەپتە ھـېچ قانـداق ئىقتىسادىي قىممەت ياراتمايدىغان بولغاچقـا، نۇرغـۇن كـىشلەر بـۇ

پۇلنى خەجلەشنى خالمايدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ شركتىمۇ ياخشى ماڭمايدۇ. ھەققىي بىلملىك، يىراقنى كۆرەلەيدىغان كىشلەر بولسا بۇ پۇلنى خەجلەشتىن ئازراقمۇ باش تارتمايدۇ. ئامېرىكىدا بۇ جەھەتتە مەخسۇس ئىلمىي تەتقىقات ۋە تەكشۈرۈش ئاساسىدا يېزىپ چىقىلغان دوكلاتلار بار. شۇڭا مەن ئۇيغۇر كارخانا ئىگىلىرىنىڭ بۇ مەسىلىگە

ئالاھــدە ئەھمىــيەت بېرىــشنى تەشــەببۇس قىلــمەن. بــىر ئادەم ئازراق پــۇل تاپقانــدىن كېــيىن، ھەرگىز ئۇنى خەجلەپ تۈگىتىشكە ئالدىرىماسلىقى كېرەك. «بۇ پۇلنى قانداق خەجلىسەم، شىركىتىمنىڭ ئېگىلىكىنــى تەخىــۋ تەرەققىــي قىلدۇرالايمەن؟»، «مەن ئىرىشىپ "a" نۇقتىــدىن "b" نۇقتىغــا يېتەلىدىم. ئەمدى قانداق قىلسام "b" نۇقتىــدىن "c" نۇقتىغــا

يېــتەلەيمەن؟» دېگەنـــدەك
ســوئالالرنى ئۆزىــدىن داۋاملىق
سوراپ تۇرۇشى كېرەك. پات-پات
باشقا رايون ۋە باشقا ئۆلكىلەرگە
بېرىــپ، ھەتتــا چەت ئەللەرگىمۇ
چىقىــپ، باشقىالرنىڭ ئۆزىنىڭكى
بىــلەن ئوخــشاش كەســپى
ساھەســـىدە نىملەرنـــى
قىلىۋاتقـانلىقىنى، دۇنيـــادا يەنە
قانـــداق يېڭىلىقالرنـــىڭ
بولۇۋاتقانلىقىنى كۆزىتىپ تۇرۇشى

كېرەك.
مەن بۇ يەردە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈپ كېتىشنى مۇۋاپىق كۆرگەن، ئامېرىكا ۋە باشقا تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەردىكى يەنە مۇنداق بىر ئەھۋال بار. ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك مېڭىۋاتقان شىركەت-كارخانىلارنىڭ ئىگىلىرى ھەرگىز غايەت زور بايلىققا ئېرىشكەن ھامان قانائەتلىنىپ توختاپ قالىدىغانلاردىن ئەمەس.

ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر
قىسىملىرىنىڭ ئىگىلىك
يارىتىشتىكى ئەسلى مەقسىتىمۇ
ھەرگىز پۇل تېپىش، باي بولۇش
ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئەسلى
مەقسىدى، ئۆز ئىقتىدارىنى
ئىمكانىيەت يار بېرىدىغان ئەڭ
يۇقىرى دەرىجىدە جارى
قىلدۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق خەلق-
ئالەم ئالدىدا ئۆزىنىڭ كارامىتىنى
نامايەن قىلىشتىن ئىبارەت. سىز

ئەگەر ئىنچىكىلەپ تەكشۈرسىڭىز، بۇنداق كىشلەر ئاللىقاچان بىر ئۆمۈر قانداق خەجلىسىمۇ تۈگىمەيدىغان بايلىققا ئېرىشىپ بولغانلىقىنى بايقايسىز. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلار ئۆزلىرى دەسلەپتە يېڭى ئىگىلىك باشلىغان ۋاقىتتىكى جاپا-مۇشەققەتكە بەرداشلىق بېرىپ، قاتتىق تىرىشىش روھىنى ئازراقمۇ بوشاتمىغان بولۇپ، بۇرۇن ھەر بىر كۈننى قانداق ئۆتكۈزگەن

بولسا، هازىرمۇ بىر كۈنىنى شۇنداق ئۆتكۈزىدۇ. بىر ئۆمۈر ئاشۇنداق ياشاپ، ئاخىرىدا ئۆلۈپ كېتىدىغاندا، يىغقان پۇللىرىنىڭ بىر قىسمىنى ئۆز پەرزەنت ۋە ئۇرۇق-تۇغقانلىرىغا قالدۇرسا، قالغان بىر قىسمىنى ھەر خىل پاراۋانلىق ئورۇنلىرىغا ئىئانە قىلىۋېتىدۇ. ئەگەر سىز ئامېرىكىدىكى بىرەر ئالىي مەكتەپكە بىرىپ، ئۇلارنىڭ

بىنالىرنىڭ ئىسمىلىرىغا قارىسىڭىز، كۆپىنچىسى بىرەر ئادەمنىڭ ئىسمىدا نام ئالغانلىقىنى بىلىسىز. بۇ ئادەم ئەسلىدە ئاشۇ بىنانىڭ سېلىنىشىغا ئەڭ كۆپ پۇل ئىئانە قىلغان كىشى بولۇپ، شۇ ئادەمنىڭ شەرىپى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىسمىنى شۇ بىنانىڭ نامى قىلىپ بېكىتكەن بولىدۇ.

ئامېرىكىدىكى كارخانا ئىگىلىرىنى ئىنچىكىلەپ

كۆزەتسەك، مۇنداق بىر ئەھۋالنى بايقايمىز. «شىركەت قۇرۇپ، مىليونېر بولغاندا پېنسىيەگە چىقىپ، راھەت ياشايمەن» دەپ نىشان تۇزگەنلەر مەڭگۈ مىليونېر بولالمىغان. ئۇنىڭ ئەكسىچە، بىر يېڭى ئىگىلىك يارىتىپ، ئۆز قابىلىيىتىنى دۇنياغا نامايەن قىلماقچى بولغانلار مىليونېر ۋە مىلياردېر بولغان. ئۆتكەن يىلى كالىفورنىيەگە شىتات باشلىقى

Arnold بولـۇپ سـايلانغان Schwarzenegger 1968-يىلى ئاۋسترىيەدىن ئامېرىكىغا كەلگەن ۋە 1983-يىلى ئامېرىكا گراجدانلىقىغا كىرگەن بولـۇپ، سايلىنىشتىن بـۇرۇن يىغقان بايلىقىنىڭ قىممىتى 850 مىليون دوللار ئىكەن. ئۇنىڭ 2000-يىلدىكى بىر يىللىق كىرىمى 31 مىليون دوللار بولـۇپ، شتات ۋە دۆلەت بېجى ئۈچۈن 10 مىليون

دوللار تاپشۇرۇپتۇ. ئاشۇنداق بايلىق بىلەن، ئۇنىڭ كالىفورنىيەدەك بىر چوڭ ۋە مۇرەككەپ شىتاتتا رىقابەت ئىچىدە باشلىق بولۇشىدىكى مەقسەت نېمە؟ مېنىڭچە ئۆز ئىقتىدارىنى نامايەن قىلىشتىن باشقا نەرسە بولمىسا كېرەك.

3. ئۇيغۇر كارخانا ئىگىلىرى ئۆز بىلمىنى ئۆزلۈكسىز ئۈستۈرۈپ، ئىقتىساد باشقۇرۇش ئىلمىدىكى

ھەقىقىي كەسپ ئەھلى بولۇشقا تىرىششى كېرەك.
ئۇيغۇر دىيارىدىكى كارخانا ئىگىلىرى مىكروسوفتنىڭ قۇرغۇچىسى بىل گېيتس نىڭ ھېكايىسىنى خېلى كۆپ ئاڭلىغان بولۇشى مۇمكىن. بىل گېيتس ئامېرىكىنىڭ خاۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدە باكالاۋر ئۇنۋانى ئۈچۈن ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا مەكتەپتىن چىقىپ كېتىپ، ئۆزى

مكروسوفت شركتنى باشلغان. ئامېرىكىدىكى داڭلىق تېز-تاماق رەستۇرانت شىركىتىنىڭ بىرى بولغان «Denny's» نىڭ قۇرغۇچىسى دەنني دېگەن كىشى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرەلمەي، شۇنىڭ بىلەن ئاسۇ شىركەتنى باشلىغانىكەن. بۇ كىشىنىڭمۇ ئامېرىكىدا خېلى داڭقى بار (ئۇ كىشى 2004-يىلى ئۆلۈپ كەتتى). لېكىن، يۇقىرىقىلار

ئېگىلىك يارىتىش جەھەتتىكى مۆجىزىلەر بولۇپ، ئۇ ھەرگىز ئومۇملىققا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. ئادەم بىر شىركەت ئېچىپ، پەقەت ئۆز تۇرمۇشىنى شۇ شىركەتتىن كىرىدىغان كىرىم بىلەن قامداشنى نىشان قىلسا، ئۇنى بىر ئوقۇمىغان كىشىمۇ قىلىپ كېتەلەيدۇ. بۇنىڭ مىسالى ئۇيغۇر دىيارىدا ئىنتايىن كۆپ. لېكىن، ئۆز ئېگىلىكىنى كېڭەيتىپ، بىر قانچە كىشىلىك

كىچىك شىركەتتىن بىر قانچە يۈز كىشىلىك كىچىك شىركەتكە، نەچچە يۈز ۋە نەچچە مىڭ كىشىلىك ئوتتۇرا كۆلەملىك شىركەتكە، ھەتتا چوڭ كۆلەملىك شىركەتكە تەرەققىي قىلدۇرۇشى ئۆچۈن، چوقۇم ئىگىلىك باشقۇرۇش ساھەسىدىكى ئىلىم-پەننى ئۆگىنىشى بولمايدۇ. مەن مۇشۇ سۆھبەتنىڭ بېشىدا، 50 ياشلارغا كىرگەن، بىر كارخانىسى

بار قوشنمزنىڭ هازىر ئالىي ماتېماتىكا دەرسلىرىنى تالالاپ ئوقۇۋاتقانلىقىنى تىلغا ئالغان ئىدىم. ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، ئامېرىكىدىكى كارخانا ئىگىلىرىنىڭ بىر كەسىپي ساھەدە كەم دېگەندە بىردىن ئالىي مەكتەپ ئۇنۋانى بولۇپلا قالماي، «ئىگىلىك باشقۇرۇش» كەسپىدە بىردىن ماگىستىرلىق ئۇنۋانى بار. نەچچە يۈز كىشىلىك شىركەت خادىملىرى

بـار شـركـەتلەردە بولـسا، بۇنـداق ئىگىلىـك باشـقۇرۇش كەسـپىدە ئۇنـۋانى بـارلاردىن بـر قانچـسى بولـدۇ. شـۇڭا ئامېرىكـىدىكى ھەمـمە ئالـيي مەكـتەپلەردە « ئىگىلىك باشقۇرۇش» (ئىنگلىزچە Management and Business » Administration» بولــــۇپ، قــسقارتىلىپ «MBA» دەپ ئاتىلىـدۇ) كەسـپى بـار بولـۇپلا قالمـاي، پەقەتـلا MBA ئۇنـۋانى

بىردىغان كىچىك تىپتىكى ئالىي مەكتەپلەرمۇ ئىنتايىن كۆپ. نەگىلا بارسىڭىز بۇنداق مەكتەپلەرنى ئۇچرىتىپ تۇرىسىز. بۇ كەسىپ ئىشلەۋېتىپ ئوقۇۋېتىدىغانلار ئۈچۈن لايىھىلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭ دەرسلىرى ئاساسەن ئاخشىمى ۋە شەنبە-يەكشەنبە دەم ئېلىش كۈنلىرى ئۆتۈلىدۇ. شۇڭا كىشىلەر بىر تەرەپتىن پۇتۇن كۈنلۈك

خىزمىتتىنى داۋاملاشتۇرۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئوقۇيدۇ. كارخانا ئىگىلىرى بىلىم ئارقىلىق ئۆزلىرىگە يېڭى پۇرسەت يارىتالايدۇ. بىلىم ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ رىقابەت ئىقتىدارىنى ئۆستۈرەلەيدۇ. رىقابەت مېخانىزمى ئۆزلۈكسىز كۈچىيىۋاتقان جۇڭگو جەمئىيىتىدە ھەمدە ھەممە ئىگىلىك ئىنتايىن كەسكىن رىقابەت ئىچىدە راۋاجلىنىدىغان

چەت ئەللەردە پۈت تىرەپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئۇيغۇر كارخانا ئىگىلىرى چوقـۇم ئىگىلـىك باشـقۇرۇش ساھەسىدىكى يېڭى بىلىملەر بىلەن ئۆزلىرىنـى ئۆزلۈكسىز ۋە تولـۇق قوراللاندۇرۇپ تۇرۇشى كېرەك. بۇ ئـىش دەسـلەپتە بـىر خـىل ئـىسراپچىلىقتەك تۇيۇلۇشـى مـۇمكىن. ئادەمنـى جەلـپ قىلالماي، زىيىكتۈرۈپ قويۇشمۇ مۇمكىن. لېكىن، ئۇزۇن مۇددەتنى

كۆزدە تۇتقاندا، بۇ بىر قىيىن ئۆتكەلدىن ئۆتمەي ئىلاج يوق. تەرەققىي قىلغان جەمئىيەت ۋە مىللەتلەر بىلەن رىقابەتلىشىش، ئۇلارنىڭ بازىرىنىڭ بىر قىسمىنى ئىگىلەش ئۈچۈن، چوقۇم ئۆزىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، بىلىم، ئىقتىدار ۋە تېخنىكا جەھەتتە ھېچ بولمىغاندا چوقۇم باشقىلارغا يېتىشىۋېلىش، مۇمكىن بولسا ئۇلاردىن ئېشىپ چۈشۈش كېرەك.

ئۆز سودا-سېتىقنى باشقا جايغا، باشقا رايون؟غا ۋە چەت ئەلگە كېڭەيتىشتە بۇنىڭدىن باشقا يول يوق. ئەگىلىك باشقۇرۇش ساھەسىدە بىلىم ئېلىش ئۈچۈن چوقۇم بىر ئالىي مەكتەپكە كىرىپ ماگىستېرلىق ئۇنۋانى ئېلىش شەرت ئەمەس. دەسلەپتە ئەگىلىك باشقۇرۇش كەسپىي ساھەسىدە ئالىي مەكتەپ دەرسىدىن بىرنى تاللاپ ئوقۇشتىن باشلىسىڭىزمۇ

پۈتۈنلەي بولىدۇ. مېنىڭچە، بىر قانچە يىللىق ئەمەلىي تەجرىبىلەرگە ئۇيغۇر كارخانا ئىگىلىرى ئۇچۇن ئىگىلىك باشقۇرۇش ساھەسىدىكى ئالىي مەكتەپ دەرسلىرىنى ئۆگىنىش ئۇنچىۋالا تەس توختىماي كەتمەيدۇ. مەن ئىشىنىمەنكى، ئەگەر ئاشۇنداق قىلساڭىز، ئۇنىڭ ئۈنۈمىنى بىر دەمدىلا كۆرىسىز. ئاشۇنداق بىر دەرسنى تاللاپ

ئۆزىڭىزنى سىناپ بېقىپ، بۇنداق ئوقۇشنى سىزنىڭ ئېلىپ كېتەلەيدىغانلىقىڭىزغا كۆزىڭىز يەتسە، سىز يەنە تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ ئوقۇسىڭىز، ھەمدە مۇمكىن بولسا ئاخىرىدا مىڭ دە ماگىستېرلىق ئۇنۋانى ئېلىۋالسىڭىز ئۆزىڭىز ئۈچۈن چەكسىز پايدىسى بولىدۇ. ئۇيغۇر دىيارىدا ھازىر بۇ جەھەتتىكى ئوقۇتۇش ئىشلىرى قانچىلىك تەرەققىي قىلدى،

بۇنسى ماڭا مەلۇم ئەمەس. ئەگەر ئۇنداق ئىشلار هازىرچە يوق بولسا، پات ئارىدا بار بولۇشى مۇمكىن. ئانچە تەرەققىي قىلمىغان بولسا، بۇنىڭدىن كېيىن تەز تەرەققىي قىلىشى مۇمكىن. چۈنكى، بۇ هازىرقى دۇنيانىڭ مۇقەررەر تەرەققىياتى يۈزلىنىشى بولۇپ، شىجائەتلىك ئۇيغۇر كارخانا ئىگىلىرىمۇ مۇقەررەر هالدا بۇ ئىقمىنىڭ ئىچىگە تارتىلىپ

كىرىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.
4. ئىجتىمائىي ئالاقىنى كۆچەيتىپ، ئۆزى ئۆچۈن توختىماي يېڭى خېرىدار تېپىش كېرەك. مەن يۇقىرىدا بايان قىلغان، ئامېرىكىدىكى شىركەتلەرنىڭ سودا-سېتىق ۋە تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ يەنە بىر ۋەزىپىسى ئۆز شىركىتىنىڭ خېرىدارسى بولۇپ قېلىش ئېھتىماللىقى بولغان باشقا

شىركەتلەرنى توختىماي ئۆزدەش ۋە ئۇ شىركەتلەردىكى مۇناسىۋەتلىك ئەمەلدارلار بىلەن تونۇشۇپ، ئۇلارغا يېقىنلىشىپ، ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، شۇ ئارقىلىق ئۇلارنى ئۆزىنىڭ خېرىدارلار قوشۇنىغا كىرگۈزۈۋېلىش. سىز باشقىلارغا ئۆزىڭىزنىڭ مەھسۇلاتىنى سېتىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن باشقىلارنى ئۆزىڭىزنىڭ مەھسۇلاتىدىن

خەۋەردار قىلىشقىز كېرەك. خېرىدارلار بىلەن بىۋاستە ئالاقىلىشىش ۋە ئۇلار بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەت ئورنىتىش مانا بۇنىڭ ئەڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلىنىڭ بىرىدۇر. يېقىنقى 5-10 يىلىنىڭ مابەينىدە جۇڭگونىڭ شائخەي ۋە شېنجېن رايونلىرى ئامېرىكىدىكى مىڭلىغان سودا ۋە ئىشلەپچىقىرىش شىركەتلىرىنى ئۆز زىلىرىگە جەلپ قىلىپ، ئۆز

مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئامېرىكا بازىرىنى پۈتۈنلەي ئىگىلىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن جۇڭگو ھازىر خەلقئارادا «دۇنيانىڭ ئىشلەپچىقىرىش زاۋۇتى» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. مېنىڭچە جۇڭگو شىركەتلىرىنىڭ مۇشۇنداق بىر ۋەزىيەتتە ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشتە ئىشلەتكەن ئەڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى، ئۇلارنىڭ ئامېرىكا شىركەتلىرى بىلەن بىۋاستە

ئالاقىلىشىپ، ئۇلارنى ئۆز مەھسۇلاتلىرىنىڭ يۇقىرى سۈپىتى ۋە تۆۋەن تەننەرخىگە ۋە ئۆز شىركەتلىرىنىڭ تېخنىكا جەھەتتىكى مۇكەممەللىكىگە، ئۆزلىرىنىڭ ئىشچىلار قوشۇنىنىڭ خىللىقىغا ئىشەندۈرگەنلىكى بولۇشى مۇمكىن. جۇڭگو ماللىرىنىڭ مۇشۇنداق يوللار بىلەن ئامېرىكا بازىرىغا كەڭ دائىرىدە چوڭقۇرلاپ كىرىشى نەتىجىسىدە،

هازىر ئامېرىكىنىڭ جۇڭگو بىلەن بولغان يىللىق سودىسىنىڭ قىزىل رەقىمى 50 مىليارت دوللاردىن يۇقىرى بولۇۋاتىدۇ.

ئاخىرىدا، مەن جۇڭگودىكى چوڭ شىركەتلەرنىڭ ئامېرىكا بازىرىنى خەلقئارالىق بازارلارنى ئىگىلەش جەھەتتە قوللىنىۋاتقان يەنە بىر ئۇسۇلى ئۈستىدە قىسقىچە توختىلاي. مەن بۇلارنى يۇقىرىدا تىزغانلىرىمنىڭ

بەشنچىسى قلىپ تىزمىدىم. سەۋەبى، بۇ ئۇسۇل جۇڭگودىكى ئىقتىسادىي كۆچى ئىنتايىن كۆچلۈك بولغان ئەڭ چوڭ كارخانىلارنىڭ قوللىنىۋاتقان ئۇسۇلى بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇر كارخانىلىرىگە ھازىرچە ئۇيغۇن كەلمەسلىكى مۇمكىن. يېقىنقى بىر قانچە يىلنىڭ مابەينىدە، جۇڭگودىكى بىر قىسىم كارخانىلار ئامېرىكىدىكى ئۆزلىرىنىڭ بىلەن

ئوخشاش مەھسۇلاتنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان، خەلقئارالىق بازار ئاساسى ئىنتايىن كۈچلۈك بولغان بەزى شىركەتلەرنى سېتىۋېلىپ، ئۆز مەھسۇلاتلىرىنى شۇلارنىڭ نامى بىلەن سېتىپ، شۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ خەلقئارالىق بازارلاردىكى ئورنىنى تىكلىمەكچى بولۇۋاتىدۇ. تۆۋەندىكىلەر مانا مۇشۇنداق بىر ئىقتىسادىي ستراتېگىيە ۋە ئىقتىسادىي

پائالىيەتتىنىڭ بىر قانچە مىساللىرىدۇر:

(1) جۇڭگو دۆلەت ئىگىلىكىدىكى «Haier گۇرۇھى» ئامېرىكىنىڭ داڭلىق ئۆي ئىچى ئېلېكترونلۇق بۇيۇملىرى (مەسىلەن، مۇزلاتقۇ، مىكرو- دولقۇن دوخوپكىسى قاتارلىقلار) نى ئىشلەپچىقىرىش شىركىتى بولغان «Maytag» نى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا 1.28

مىليارت دوللار باھا قويدى.

(2) جوڭگونىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى CNOOC نېفىت شىركىتى ئامېرىكىنىڭ «Unocal» نېفىت شىركىتىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئامېرىكىنىڭ يەنە بىر نېفىت شىركىتى «Chevron» بىلەن رىقابەتلىشىۋاتىدۇ. جوڭگونىڭ قويىغان باھاسى Chevron نىڭكىدىن 2 مىليارت دوللار

ئەتراپىدا يۇقىرى بولۇپ، ھازىر بۇ ئىش ئامېرىكىدا ئىنتايىن چوڭ غۇلغۇلا قوزغاۋاتىدۇ. سەۋەبى، نېفىت بىر دۆلەتنىڭ ستراتېگىيەلىك تەرەققىياتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بىر ئىش بولغاچقا، بەزى كىشىلەر «جۇڭگو مۇشۇ ئارقىلىق ئامېرىكىنىڭ نېفىت بازىرىنى كونترول قىلماقچى» دەپ قاراۋاتىدۇ.

(3) 2005-يىلى ئەتىيازدا،

جۇڭگونىڭ مەملىكەتلىك دېڭىز نېفىت شىركىتى كانادادىكى «MEG ئېنېرگىيەسى» ناملىق شىركەتنىڭ 17 پىرسەنتىنى سېتىۋالدى. جۇڭگونىڭ يەنە بىر دۆلەت ئىگىلىكىدىكى نېفىت شىركىتى كانادانىڭ ئالبېرتا رايونىنىڭ قۇملۇقىدىكى بىر نېفىت پروجېكتىنىڭ 40 پىرسەنتىنى سېتىۋالدى.

(4) 2004-يىلى دېكابىردا،

جۇڭگونىڭ «لەۋونو گۇرۇھى»(ليەنشياڭ گۇرۇھى) ئىبم نىڭ خۇسۇسىي كومپيۇتېر تارمىقنى سېتىۋالدىغانلىقنى ئېلان قىلدى.

(5) 2004-يىلى، جۇڭگونىڭ «TCL گۇرۇھى» ئۆزىنىڭ تېلېۋىزور بىلەن DVD ئىگىلىكىنى فرانسىيە «Thomson» شىركىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، «RCA» ماركىسى بىلەن

تېلېۋىزور ياسايدىغان دۇنيانىڭ ئەڭ ئالدىنقى تېلېۋىزور شىركىتىنىڭ بىرگە ئايلاندى.

(6) 2002 ـ يىلى، جۇڭگونىڭ «Netcom خەۋەرلىشىش گۇرۇھى» ئامېرىكىنىڭ « Global Crossing» دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ تېلېفون خەۋەرلىشىش شىركىتىنىڭ ئاسىيا تارمىقىنى بىر مىليارت دوللار پۇلغا سېتىۋالدى.

فلورىدادىكى "كېننېدي ئالەم بوشلۇق مەركىزى" دە. رەسىمدىكىسى ئامېرىكا ئالەم بوشلۇغىغا سۇنئى ھەمرا ۋە باشقا ئۇشقۇرلىرىنى قويۇپ بەرىش ئۇچۇن ئىشلەتكەن راكېتالارنىڭ مودېلى بولۇپ، ئۇلارنىڭ رەڭگى، قۇرۇلمىسى ۋە چوڭ-كىچىكلىگى ھەقىقىي راكېتالارنىڭ بىلەن ئوپمۇ-ئوخشاش. بۇ رەسىم 2006-يىلى 28-ماي كۈنى

تارتىلغان.

كېننېــــدي ئالەم بوشـــلۇق مەركىزىـــدىكى ئالەم بوشـــلۇق

قاتناش كېمىسى بىلەن ئۇنى ئالەم بوشلۇقىغا ئېلىپ چىققۇچى راكېتانىڭ مودېلى. ئۇلارنىڭ رەڭگى بىلەن چوڭ-كىچىكلىگى رەسمىي نەرسىلەرنىڭ بىلەن ئوپمۇ-ئوخشاش بولۇپ، ئادەم ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلمىگىچە ئۇلارنىڭ قانچىلىك چوڭ بولىدىغانلىغىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس ئىكەن. بۇ رەسىم 2006-يىلى 28-ماي كۈنى تارتىلغان.

NASA

كېنىيىدي ئالەم بوشلۇق مەركىزىدىكى ئالەم ئۇشقۇرلىرىنى راكېتاغا ئورۇنلاشتۇرۇش بىناسى. راكېتا مۇشۇ بىنانىڭ ئىچىدىكى بىر چوڭ تىپلىق تومۇر تاپانلىق ماشىنىنىڭ ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، راكېتانىڭ ئۈستىگە ئالەم ئۇشقۇرى ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ھەممە ئىشلار پۈتكەندىن كېيىن، بۇ تومۇر تاپانلىق ماشىنا ئالەمگە قويۇپ بېرىش مەيدانىغا بارىدۇ.

ئاندىن راكېتا ئاشۇ مەيداندا ئالەم بوشلۇقىغا قويۇپ بېرىلىدۇ. بۇ بىنا دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ بىنالارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ سىغىمى نيۇيورك شەھىرىدىكى ئېمپىراتور بىناسىنىڭ 3 ھەسسىسىگە توغرا كېلىدۇ. بۇ رەسىم 2006-يىلى 28-مايى كۈنى تارتىلغان.

كېنىيـــدىي ئالەم بوشـــلۇق
مەركىزىـــدىكى ئالەم قاتنـــاش
كېمىـــسىنى ئالەمـــگە ئۇلـــپ
چىققـــۇچى راكېتـــا مودېلىنـــىڭ
ئاستىنقى تەرىپى. ئۇنىڭ چوڭ
كىچىكلىگى،قۇرۇلمىسى ۋە رەڭگى
ھەقىقـــى راكېتـــا بـــلەن ئوپمـــۇ-
ئوخشاش. بۇ يەردىكى 5 يۇملاق
نەرســە پارتىلغـــان ئوت ئېتىلـــپ
چىقـــدىغان مۇرىغـــا ئوخـــشاش
نەرسە بولۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىرسىنىڭ

دىيامېتىرى بىر ئادەمنىڭ بويى بىلەن باراۋەر كېلىدىكەن. بۇ رەسىم2006- يىلى 28-ماي كۈنى تارتىلغان.

3. سوئال: سىزچە، بىر مىللەت قۇدرەت تېپىشتا ئالدى بىلەن ئىقتىسادىي ساھەدە ئۆزىنى نامايان قىلىشى كېرەكمۇ؟ ناۋادا شۇنداق بولسا، قانداق قىلىش كېرەك؟ ئەكسىچە بولسىچۇ؟

ئەگەر بىز يېقىنقى زامان خەلقئارا

تارىخغا نەزەر سالىدىغان بولساق، ئۇمۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، بىر مىللەتنىڭ قۇدرەت تېپىشى مۇنداق 2 خىل ۋاسىتىدىن پايدىلىنىپ ئىشقا ئاشۇرۇلغانلىقىنى كۆرەلەيمىز: بىرىنچىسى، ھەربىي كۈچىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق باشقا مىللەت، رايون ۋە دۆلەتلەرنى بېسىۋېلىپ، ئۇلارنىڭ بايلىقىنى تالان-تاراج قىلىش ئارقىلىق قۇدرەت تېپىش.

ئىككىنچىسى بولسا، ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش. 1815-يىلى ناپولېيون ئۇرۇشى ئاخىرلىشىپ، 1914-يىلى 1-دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىغىچە بولغان 100 يىل ۋاقىت جەريانىدا، ئەنگلىيە دۇنيادىكى ئەڭ قۇدرەتلىك كۈچ بولۇش رولىنى ئوينىدى. ئۇنىڭ تايانغىنى ئۆزىنىڭ تەرەققىي تاپقان،

قۇدرەتلىك دېڭىز ئارمىيە قوشۇنى بولۇپ، ئۇ ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ يەر شارىدىكى قۇرۇقلۇق يەر زىمىنىنىڭ 4/1 قىسمىنى ۋە دۇنيا ئاھالىسىنىڭ 5/1 قىسمىنى بېسىۋالدى. ئۇنىڭ بېسىۋالغان دۆلەت ۋە رايونلىرى شىمالىي ئامېرىكا، كارىبىن، ھىندىستان، ئاۋىستىرالىيە، ئافرىقا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى

مەزگىلىدە گېرمانىيە بىلەن ياپونىيە بىرلىشىپ ئۆزلىرىنىڭ قۇدرەتلىك ھەربىي كۈچىدىن پايدىلىنىپ دۇنيانىڭ نۇرغۇن يەرلىرىنى بېسىۋېلىپ، شۇ ئارقىلىق دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا ئۇرۇندى. ئۇلار بۇ ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولدى، خەلقئارا جەمئىيەت ئۇلارنىڭ ھەربىي تەرەققىياتىغا چەكلىمە قويدى، ئۇلار يۇقىرىقىدەك قورالغا تايىنىپ

دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش مەقسىدىگە يېتەلمىگەندىن كېيىن، يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان 2-يولنى: ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئارقىلىق قۇدرەت تېپىپ، شۇ ئارقىلىق دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشنى تاللىدى. ھەممىمىزنىڭ ھازىر كۆرۈپ تۇرغىنىمىزدەك، ئۇلار بۇ مەقسىدىنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ھازىر بۇ دۆلەتلەرنىڭ ھەر ئىككىلىسى دۇنيا

ئەقتىسادىدىكى زور كۆچلەرنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ، دۇنيا تەرەققىياتىنىڭ ھەممە ساھەلىرىگە ئىنتايىن چوڭ تەسىر كۆرسەتتۋاتىدۇ. بولۇپمۇ ياپونىيە ئۆزىنىڭ زىمىنىدە ھېچقانداق تەبىئىي بايلىقى يوق بىر كىچىك ئارال دۆلەت بولۇشىغا قارىماي، دۇنيا ئەقتىسادىدا پەقەت ئامېرىكىدىن كېيىنكى 2-ئورۇندا تۇرىدىغان بىر قۇدرەتلىك دۆلەتكە

ئايلاندى. شۇڭا ياپون مىللىتى ئىقتىسادىي ساھەدە ئۆزىنى نامايەن قىلىش ئارقىلىق دۇنيادىكى ئەڭ قۇدرەتلىك مىللەتكە ئايلانغانلارنىڭ ئەڭ ياخشى مىسالى بولالايدۇ.

سەۋەب-نەتىجە نۇقتىئىنەزەرى بويىچە ئېيتقاندا، يۇقىرىدا مەن ھەربىي كۈچ بىلەن ئىقتىسادىي كۈچنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى سەۋەب، مىللەتنى قۇدرەت

تاپتۇرۇشنى نەتىجە قىلىپ تەسۋىرلىدىم. ئەمەلىيەتتە، بۇ سەۋەبلەرنى يەنە بىر سەۋەبنىڭ نەتىجىسى دەپ قاراشقا بولىدۇ. يەنى مەيلى ئەنگلىيە بولسۇن، ياپونىيە بولسۇن ياكى گېرمانىيە بولسۇن، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھەربىي كۈچى بىلەن ئىقتىسادىي كۈچىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا تايانغان ۋاستىسى مائارىپ ۋە پەن-تېخنىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتۇر.

شۇڭا، بىر قەدەم ئارقىغا يېنىپ قارايدىغان بولساق، مائارىپ ۋە پەن-تېخنىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش سەۋەپ، ئۇلارغا تايىنىپ ھەربىي كۈچ بىلەن ئۇقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق مىللەتنى قۇدرەت تاپتۇرۇش بولسا نەتىجە بولىدۇ. بۇ جەھەتتىكى ئەڭ روشەن مىسال ياپونىيەدۇر. گەرچە ياپونىيە 2-دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغان

بولــــــسمۇ، 1945 - يىلىغــــا
كەلگەندە، ئۇلارنىڭ پۈتۈن خەلق
مـــائارىپىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ
بولغىنىغا 100 يىل بولغان ئىدى.
شۇڭا، گەرچە 1940 - يىللىرى
توكيو ئامېرىكىنىڭ ئايروپىلان
بىـلەن بومباردىمــان قىلىشى
نەتىجىسىدە تۈپتـۈز بولـۇپ
كەتكەن، پۈتۈن ياپون دۆلىتىنىڭ
ئىقتىسادى ئۇزۇل-كېسىل نابۇت
بولغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ مائارىپ

ۋە پەن-تېخنىكا ئاساسى
ناھايىتى ياخشى بولغاچقا، ياپون
مىللىتى كېيىنكى 20-30 يىلنىڭ
ئىچىدىلا بىر غايەت زور
ئىقتىسادىي كۈچ بولۇپ دۇنيا
مىقياسىدا قەد كۆتۈردى. ئەگەر
ياپونىيەنىڭ مائارىپ ئاساسى
بولمىغان بولسا، بۇنداق بىر
مۆجىزىنى تەسەۋۋۇر قىلىش
مۇمكىن ئەمەس ئىدى.
ناپولېيون بىر چاغدا مۇنداق بىر

مەشھۇر سۆزنى قىلغانىكەن: «جۇڭگو بىر ئۇخلاۋاتقان دىۋە (غايەت زور ئادەم). بىز ئۇنى ئويغاتماسلىقىمىز كېرەك، ئۇ ئويغانسا دۇنيانى ھەيران قالدۇرىدۇ». بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ دىۋە ھازىر ئاللىقاچان ئويغىنىپ بولدى. جۇڭگو دەسلەپتە سودىدا، كېيىن تېخنىكىدا، ھازىر بولسا ھەربىي

كـۆچ جەھەتـتە قەد كۆتـۈردى. ئەگەر سـىز يىقىنقـى جۇڭگـو توغرىـسىدىكى خەۋەر-ھېكـايە، باش ماقالە ۋە ھەر خىل تەتقىقات ئورۇنلىرىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرىنى كۆرۈپ چىقسىڭىز، تۆۋەندىكىدەك سۆز-ئىبارىلەرنى ئۇچرىتىشىڭىز مۇمكىن:

• ھازىر دۇنيا مىقياسىدا چوڭ كۆچىنىڭ يۈتكىلىشى بولۇۋاتىدۇ

• جۇڭگـو ئەڭ روشـەن

ئۆسۈۋاتقان كۆچتۇر

• جۇڭگو تېز تەرەققىي قىلىپ دۇنيا ئىقتىسادىي كۆچكە ئايلانماقتا

• جۇڭگو ئاللىقاچان رايون خاراكتېرلىك دەرىجىدىن تاشقىرى كۆچكە ئايلىنىپ بولدى، ھەمدە ھازىر دۇنياۋىي كۆچكە ئايلىنىشقا قاراپ مېڭىۋاتىدۇ.

• جۇڭگو 21-ئەسىرنىڭ ئەڭ كۈچلۈك دۆلىتى.

جۇڭگو ئۇقتىسادنىڭ تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، نېفىت ئىستېمال قىلىش مىقدارىمۇ كۆپەيدى. جۇڭگو بىر كۈندە 5 مىليون تۇڭ (ئىنگلىزچە «barrel») ماي ئىستېمال قىلىدىغان ئۇقتىسادتىن كۈنىگە 8 مىليون تۇڭ ماي ئىستېمال قىلىدىغان ئۇقتىسادقا سەكرىدى. بەزى ئانالىزچىلارنىڭ پەرىزىچە، 2010-يىلىغا بارغاندا،

جۇڭگونــــــڭ ئۈقتىـــــسادى گېرمانىيەنىڭكــدىن بــر ھەســە يۇقىرى بولۇشى ھەمـدە 2020- يىلىغا بارغاندا يـاپونىيەنى بېسىپ چۈشۈشى مۇمكىن.

بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغانـدا، ھــازىر شــەرقىي جەنـۇبىي ئاسىئا دۆلەتلـــــــرى بىرلەشمىـــــــسى (SJADB) پـــۈتۈنلى بــــرلىككە كەلتـۈرۈش توغرىـسىدا ناھـايىتى جىددىي ئويلىشىۋېتىپتۇ. ئەگەر بۇ

ئش ۋۇجۇدقا چقىپ قالسا، ئۇ دۇنيا ئىقتىسادىغا ناھايىتى چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ. يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بۇيان ياۋروپا پۇلى ئەئۇرو ئامېرىكا دوللىرى بىلەن رىقابەتلىشىۋاتىدۇ. ئەگەر پۇتۇن ئاسىيادا پەقەت بىرلا پۇل يولغا قويۇلسا، ئۇمۇ دوللار بىلەن رىقابەتلىشىدۇ. دىققەت قىلىشقا تېگىشلىكى شۇكى، ياۋروپا بىرلىكى 1980-يىلىدىن باشلاپ سىجادب

نىڭ سودا شېرىكى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. يالغۇز ئىقتىسادىي جەھەتتىلا ئەمەس، ياۋروپا بىرلىكى ھەربىي جەھەتتىمۇ جۇڭگوغا يېقىندىن ياردەم بېرىپ كېلىۋاتىدۇ.

بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ياۋروپا بىرلىكىنىڭ بۇنداق قىلىشىدىكى مەقسىدى، ئامېرىكىنىڭ بۇ دۇنيادىكى بىردىنبىر دەرىجىدىن تاشقىرى كۈچ بولۇشىغا يول

قويماسلىق ئۆچۈندۇر.

جۇڭگو ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، يېقىندىن بۇيان ئۈيغۇرلار ئىچىدىمۇ سودا دۇكىنى ۋە سانائەت بۇيۇملىرىنى ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرىنى قۇرۇپ ماشىدۇرۋاتقانلار خېلى كۆپىيىشكە باشلاپتۇ. مەن ئالدىنقى بىر يىل ئىچىدە ئاشۇنداق كارخانا قۇرغۇچىلارنىڭ بىر قانچىسى بىلەن تونۇشتۇم

ھەمــدە ئۇلاردىــن ئىنتــايىن
پەخىرلەنــدىم. لــېكىن،
ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، كارخانا
قۇرۇپ، يىڭــى ئەگىلــك يارىتش
جەھەتتە بىز ئۇيغۇرلار ناھايىتى
ئارقــدا. ئۇزۇن تــارىختىن بۇيــان،
شۇنداقلا 20-ئەسىرنىڭ كېيىنكى
يېرىمىدىمۇ ئۇيغۇرلار جۇڭگودىكى
بىر سودىغا ئىنتايىن مــاھىر، سودا
قىلىش ئىقتىدارى ئىنتــايىن مــول
مىلــلەت ســۈپىتىدە ياشــاپ

كەلگەنىدى. لېكىن، يېقىنقى 5-10 يىلنىڭ مابەينىدە، ئۇيغۇرلار سودا-سېتىق، قول سانائىتى ۋە كارخانا قۇرۇپ، يېڭى ئىگىلىك يارىتىش قاتارلىق جەھەتلەردە باشقا مىللەتلەرنىڭ، بولۇپمۇ خەنزۇلارنىڭ كۆپ ئارقىسىدا قالدى. ھازىرقى ۋەزىيەت ئادەمنى بەك ئېچىندۇرىدۇ. مېنىڭچە ئۇيغۇرلارنىڭ مۇشۇنداق بىر ھالەتكە چۈشۈپ قېلىشىنىڭ

مۇنداق بىر قانچە تۈرلۈك سەۋەبى بار:

بىرىنچىدىن، جۇڭگودا قانۇن-تۈزۈملەرنىڭ بەرپا قىلىنىشى ۋە ئۇلارنىڭ مۇۋاپىق ئىجرا قىلىنىشى تېخى مۇكەممەللىشىپ بولالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئوخشىمىغان ئادەملەر ۋە ئوخشىمىغان مىللەتلەر خىزمەت تېپىش جەھەتتە ۋە ئىقتىسادىي پۇرسەت ئالدىدا باراۋەر

بولالمايۋاتىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالنىڭ ئۇيغۇرلار ئۇچۇن بولغان زىيىنى ئەڭ كۆپ بولۇۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئەڭ تىپىك بىر مىسالى، ئۇيغۇر دىيارىدا ۋە ئىچكىركى ئۆلكىلەردە ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ خىزمەتسىز قېلىۋاتقانلىقىدۇر. بىر ياشنى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگىچە ئوقۇتۇش ئۈچۈن، دۆلەت ئىنتايىن كۆپ پۇل سەرىپ قىلىدۇ. بۇ كەلگۈسىدىكى

ئەقتىسادىي تەرەققىيات ئۆچۈن
سىلنغان بىر خىل مەبلەغ بولۇپ،
ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن
ئوقۇغۇچىلار ئۆز كەسپى
ساھەسىدە ئۆز ئەقتىدارىغا لايىق
خىزمەت تېپىپ ئىشلىگەندىلا،
ئاندىن بۇ مەبلەغنىڭ ئورنىنى
تولدۇرۇۋالغىنى، ئۇنىڭ پايدىسىنى
كۆرگىلى بولىدۇ. ياشلارنى
ئوقۇتۇپ قويۇپ، ئۇلارغا مۇۋاپىق
خىزمەت تېپىپ ئىشلەش پۇرستى

يارتىپ بېرىلمىسە، بۇ بىر چوڭ
ئىقتىسادىي ئىسراپچىلىق بولىدۇ.
بۇنىڭ جەمئىيەت مۇقىملىقىنى
ساقلاشقا بولغان زىيىنىمۇ ئېغىر
بولىدۇ. ھازىرقى ئېچىنىشلىق
ئەھۋال شۇكى، نۇرغۇن ئۇيغۇر
ياشلىرى ئالىي مەكتەپنى
پۈتتۈرگەندىن كېيىن خىزمەت
تاپالماي، نورمال ھايات
كەچۈرۈش ۋاستىسىدىنمۇ قۇرۇق
قالغىلى تۇرۇپتۇ. مېنىڭ ئۇلارغا

ئىنتايىن چوڭقۇر ھېسداشلىقىم بار. ياش 22 دىن ئاشقاندىن كېيىنمۇ ھايات كەچۈرۈش ئۆچۈن ئاتا-ئانىغا تايىنىش، روھىي جەھەتتە ئىنتايىن ئازابلىنارلىق ئىش. شۇڭا خىزمەت پۈرستى جەھەتتىكى تەڭسىزلىكنى تېزدىن يوقىتىش كېرەك. 80-يىللاردا جۇڭگو ھۆكۈمىتى ئالىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرىش ۋە خىزمەتكە ئېرىشىش جەھەتتە ئاز

سانلىق مىللەتلەرگە ئىپتىبار قىلاتتى. ئەمدىلىكتە بولسا، خىزمەت تەپىش جەھەتتە ئۇيغۇر ياشلىرى چەتكە قېقىلغىلى، كەمسىتىلگىلى تۇرۇپتۇ. بۇنداق بىر قۇتۇپتىن يەنە بىر قۇتۇپقا سەكرەش ھەر قانداق بىر جەمئىيەت ئۈچۈن مۇۋاپىق ئەمەس. بۇنى ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى بولۇپمۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئۇيغۇر ئەمەلدارلىرى

جۇڭگونىڭ ھەر خىل قانۇن-
پەرمانلىرى دائىرىسىدە ھەقىقىي
ئەھۋالنى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلىك
ئورۇنلىرىغا يەتكۈزۈشى، شۇ
ئارقىلىق بىر قىسىم ئۇنۇملۇك
تەدبىر ۋە يېڭى قانۇن-تۈزۈمنى
ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئارقىلىق
ئۆزگەرتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ
دۆلەت ئۇچۇنمۇ، رايون ئۇچۇنمۇ
ۋە شەخسىيلەر ئۈچۈنمۇ غايەت
زور پايدىسى بار. ئامېرىكىدا بۇ

دۇنيادىكى مىللەتلەرنىڭ ھەممىسى بار. ئامېركىنىڭ ئادەم تۈزۈلمىسى دۇنيا بويىچە ئەڭ مۇرەككەپ. كالىفورنىيەدە ھازىر مەكسىكولۇقلار نوپۇسىنىڭ كۆپ سانلىقى بولۇپ قالدى. شۇنداق تۇرۇقلۇقمۇ، بۇ مىللەتلەر ئارىسىدا ھېچ قانداق مىللىي سۈركىلىش يوق. جەمئىيەت مۇقىم سىزلىقى دېگەن ئۇقۇم ئاساسەن مەۋجۇت ئەمەس. بۇنداق بولۇشتىكى تۈپ سەۋەپ،

ئامېرىكىدا ئادەم، مىللەت،دىن ۋە جىنسىي كەمستىشكە قارشى تۈزۈلگەن قانۇن ئىنتايىن قاتتىق بولۇپ، بۇ قانۇنلارنىڭ ئىجرا قىلىنىشمۇ ئىنتايىن قاتتىق. ئامېرىكىنىڭ ھازىرقى پرېزىدېنتى بۇش بۇرۇن تەكساس شتاتىنىغا شتات باشلىقى بولۇپ تۇرۇۋاتقاندا، ئۇنىڭ 18 ياشقا تولمىغان قىزى يېشىنى يوشۇرۇپ بىر ھاراق دۇكىنىدىن ھاراق

ئالغانلقى ئۆچۈن تۈتۈلۈپ قېلىپ، تۈرمىدە نەچچە ئاي يېتىپ چىققان (ئامېرىكىدا 18 ياشقا تولمىغان بىر كىشىنىڭ هاراق ئىستېمال قىلىشى قانۇنغا خىلاپ). مېنىڭچە ئامېرىكىنىڭ كۆپ مىللەتلىك بىر جەمئىيەتنى ئىدارە قىلىشتىكى يۇقىرىقىدەك تۈزۈمى جۇڭگوغىمۇ ئىنتايىن مۇۋاپىق كېلىدۇ.

ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ هازىرقى

ئشسزلىق ھالتىگە ھەققىي كۆڭۈل بۆلىدىغان ئەمەلدارلار بۇ ئەھۋالنى چوقۇم تۈزۈم ۋە قانۇن جەھەتتىن ھەل قىلىشقا تىرىششى كېرەك. بۇنداق قىلىش جۇڭگونىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ماددىي ۋە مەنىۋىي تەرەققىيات ئېھتىياجى ۋە مەنپەئەتى بىلەن پۈتۈنلەي بىردەك.

ئىككىنچىدىن، ئۇيغۇر خەلقى ئۇزۇن مۇددەتلىك بىر دەۋر

ئىچــدە، يېرى كەڭ، ۋە بايلىقى مول بىر مۇھىتتا ياشاپ كەلگەن. 1950-يىلــدىن بـۇرۇنقى بــر تىپىك ئۇيغۇرنىڭ تۇرمۇشىغا قاراپ باقــدىغان بولــساق، ئۇنــىڭ بىر كەڭــرى ئۆيــى، ئۆيىنــىڭ ئۆيچۆرىسىدە ھەر خىل يېمىشلەر بىلەن تولغان بىر بېغى، كەڭرى كەتــكەن، ئاشــلىق تېرىغىلــى بولىدىغان يېرى ۋە بىر تـوپ مېلى بار بولغان.

كۆپىنچە دېھقانلارنىڭ بىردىن ئاشلىق ئىسكىلاتىمۇ بولغان. ئۇيغۇرلاردا ھېچ قانداق سانائەت مەۋجۇت بولمىغان بولسىمۇ، ئاشلىق ۋە باشقا يېمەكلىك ئىنتايىن كەڭرى بولغان. 50-يىللاردىن كېيىنمۇ بۇ خىل ئەھۋال ھېلى ئۇزۇن بىر مەزگىل داۋام ئەتكەندى. مەن كىچىك ۋاقتىمدا، مەن ياشىغان ئاقسۇدا ھېچكىم تۇخۇمنى ۋە يەل-يەمىشنى

ساتالمايتتى. ئۆستەڭدىكى بېلىقلارنى ھېچكىم تۇتمايتتى. مەن 6-7 ياشلاردىكى ۋاقتىمدا ئاقسۇنىڭ ئارال يېزىسىدىكى بىر ئۆستەڭگە ياز كۈنلىرى كۆپ سۇغا چۈشكەن بولۇپ، بەزىدە سۇدا جىم تۇرۇۋالساق، ھەر چوڭ بېلىقلار كېلىپ، يەيدىغان نەرسە ئوخشايدۇ، دەپ ئۇلار پۇتىمىزنى چىشلەشكە ئۇرۇناتتى.

پۇتىمىز بۇنىڭغا ئازراقمۇ

ئاغرىمايتتى. كۆڭۈللۈك بولغاچقا، بىز داۋاملىق ئۆزىمىزنى بېلىقلارغا چېـــــشلىتىپ ئوينــــــايتتۇق. تونۇمايدىغان ئادەملەرنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئىسراپ قىلمىغان ئاساستا ئۇلارنـــىڭ بېغــدىكى يېمـــشنى يېــسەك، ئۇلار ئىنتـــايىن خـــوش بولــۇپ كېتەتتـــى. قىسقىـــسى، ئۇ چاغلاردا مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئۇيغۇر ئۆچۈن ياشاشقا كېرەكلىك بولغـان ئەڭ مۇھىم نەرسىلەرنىڭ

ھەممىسى ئۆزىدىن تېپىلىدىغان بولىۇپ، ئۇنچىۋالا جاپا چەكمىسىمۇ، ھېچكىم بىلەن رىقابەتلەشمىسىمۇ، تاشقى دۇنيا بىلەن ھېچقانداق ئالاقە قىلمىسىمۇ بىمالال ياشاپ ماڭالايتتى. بۇ خىل ئەھۋال ئۇيغۇرلاردا يېتىشتۈرگەن بىر مىجەز ئادەملەرنىڭ ھورۇنلۇقىدۇر. يېڭى مۇھىتقا ماسلىشىش ئىقتىدارىنىڭ تۆۋەنلىكىدۇر. جاپاغا چىداپ بىر

ئىشنى ۋۇجۇتقا چىقىرىش ئىرادىسىنىڭ كەمچىللىكىدۇر. مانا بۇ ئۇيغۇرلار ئۇچۇن ياخشى ئىش يامان ئىشقا ئايلانغان بىر ئەمەلىيەت.

80-يىللاردا ئىچكىرىكى ئۆلكىلەردىكى داشۆلىق ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بىر قىسمى شىنجاڭ هۆكۈمىتىنىڭ تەلىپىگە بىنائەن، شىنجاڭغا ياردەم قىلىش تەرىقىسىدە بىر سىنىپتىن

شنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت
ئوقۇغۇچىلىرنى قوبۇل قىلدى.
لېكىن، ئارىلىقتا ئۇزۇن ئۆتمەي،
"تۇرمۇشقا كۆنەلمدۇق" دەپ، بۇ
ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپكە بولغان
تەلپىنىڭ ئاخىرى ئۈزۈلمىدى.
شۇنىڭ بىلەن بۇ مەكتەپلەر بارا-
بارا شىنجاڭلىق ئوقۇغۇچىلاردىن
زېرىكىپ، كېيىنچە ئۇلارغا بىرەر
سىنىپ ئوقۇغۇچى ئالدۇرۇش
ئىنتايىن مۈشكۈل ئىشقا ئايلىنىپ

قالـدى. ئادەم ئوبـدان ئويـلاپ بېقـشى كېرەك. كـم كـمگـە قەرزدار؟ كـم كـمگـە ياخـشلىق قىلـۋاتـدۇ؟ ئىچكىركى ئۆلكـىلەرگـە تامـاق يېگـلـى، ئۇخلىغـى بارمىغانـدىكەن، بـر قـانچە يـل جاپا چەكسىڭىزمۇ، ئۆگىنىدىغاننى ئوبـدان ئۆگىنىۋېلىپ، ئۆز تەقـدىرىڭىزنى ئۆزگەرتىـشكە تىرىشسىڭىز بولمامدۇ؟

90-يىلـنـىـڭ ئوتتـۇرىلىرى

ئامېرىكىنىڭ سان فرانكىسكو شەھىرىگە شىنجاڭدىن بىر 8 كىشىلىك ئۆمەك كېلىپتۇ. بۇ 8 ئادەمنىڭ يەتتىسى خەنزۇ بولۇپ، پەقەت بىرسى ئۇيغۇر ئىكەن. بىز بۇ ئۇيغۇرنى بىر ئاز تونۇيدىكەنمىز. بىر تونۇشىمىزدىن ئۇ كىشىنىڭ تاماق جەھەتتە ئىنتايىن قىينالغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇلار سان فرانكىسكوغا كېلىپ، 3 كۈن بولغاندا، ئۇيدە پولو ۋە

مانتا ئېتىپ، 130 كىلومېتىر يول يۈرۈپ، ئۇ ئۇيغۇرنى يوقلاپ باردۇق. ئۇ كىشى ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ بىزگە ئېيتىپ بېرىشىچە، ئۇ كىشى تاماقتا قىينالغانلىقى ئۈچۈن، ئامېرىكىدىكى ئېكسكۇرسىيەنىڭ قالغىنىدىن ۋاز كېچىپ، سان فرانسىسكودىنلا ۋەتەنگە قايتىپ كېتىش ئۈچۈن ئۆمەك باشلىقىغا ئىلتىماس سۇنۇپتۇ. شىنجاڭدىن 8

كـــشللك ئۆمەك ئامپرىكىغا كېلىپ، ئۇنىڭغا بىر ئۇيغۇرنى قوشۇپ قويسا، بۇ ئۇيغۇر تاماقتا كۆنەلمىدىم، دەپ 3 كۈندىن كېيىن كېتمەن دەپ تۇرۋالسا، ھەي، بىز ئۇيغۇرلار نېمە بولۇپ كەتتۇق؟ بۇنداق قىلساڭ بۇنىڭدىن كېيىن ئامېرىكىغا كېلىدىغان ئۆمەككە ئۇيغۇر قوشامدۇ؟ بىر قانچە ھەپتە يېرىم قورساق يۈرسەڭ، ئۆزۈڭ ياخشى

كۆرگەن ئايالىڭنىڭ مەززىلىك
تامىقىنى يېيەلمىسەڭ نىمە بوپتۇ؟
ئۆلۈپ قالمايتىڭغۇ؟ ئۇيغۇرلار
ئۆچۈن ئامېرىكىغا
ئېكىسكۇرسىيەگە كېلىش پۇرستى
قانچىلىك تەسكە توختايدۇ،
بىلەمسەن؟ كەينىكلەرنىمۇ ئويلاپ
قويغان بولساڭ بولماسمىدى؟
مۇشۇ يازغانلىرىمدىن، مېنىڭ
ئەينى ۋاقىتتا قانداق ھېسسىياتتا
بولغانلىقىمنى ھەر بىر ئوقۇرمەن

ئوبدان تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ.
ئادەم تاماق يېيىش ئۈچۈن ياشىمايدۇ، ياشاش ئۈچۈن تاماق يەيدۇ. ئادەم ئۇخلاش ئۈچۈن ياشىمايدۇ، ياشاش ئۈچۈن ئۇخلايدۇ. ھازىر زامان ئۆزگەردى. جاھان ئۆزگەردى. كونا كۆنلەر كەلمەسكە كەتتى. بۇرۇن بىر ئادەمگە 10 نان تۇغرا كەلگەن بولسا، ھازىر 10 ئادەم بىر ناننى تالىشىپ يېمىسە بولمايدىغان بىر

جاهان ۋۇجۇتقا كەلدى. سەن نەگە بارساڭ، ئۆزۈڭ كۆنگەن تۇرمۇش شارائىتىنى ئۆزۈڭ بىلەن بىرگە ئېلىپ بارالمايسەن. شۇڭا كۆزۈڭنى يېڭى ماكاندىكى تۇرمۇش شارائىتىغا تىكىۋالماي، سەن ئۇ يەرگە نېمىشقا كەلگەن، زېھنىڭنى شۇنىڭغا مەركەزلەشتۈرگىن. بۇ يېڭى ماكاندا ئېرىشىش مۇمكىنچىلىكى بولغان ھەممە بىلىمگە ۋە باشقا

ھەممە نەرسگە قاتتىق تىرىشىپ تولۇق ئېرىشۋالغىن. بۇ جەرياندا يېپيەلمىگەن تاماقلىرىڭنى يۇرتقا قايتىپ بارغاندىن يەنە تولۇقلىۋالالايسەن.

ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنى ئۆزگەرتىپ، مۇشۇ يېڭى زامانغا ماسلىشالايدىغان قىلىشى كېرەك. 80-يىللىرى جۇڭگودا ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئېتىبار بېرىلىدىغان ۋاقىتتا، مەن بىزنىڭ ياشلىرىمىزغا

بۆنداق ئېتبار بېرىشنىڭ شۇ ۋاقىتتا زۆرۈر ئىكەنلىكىنى، ئەمما ئۇ بىر شەرەپلىك ئىش ئەمەسلىكىنى، ئەكسىچە ئۇ بىر خىل نومۇس ئىكەنلىكىنى (ئادەم باشقىلار بىلەن ئۇقتىدار جەھەتتە تەڭلىشەلمىگەندە، ئېتىۋار بېرىلىشكە مۇھتاج بولىدۇ، شۇڭا بۇ بىر نومۇس.)، بىز تەدرىجى ھالدا ئېتبار بېرىلىش ئاستىدا ئەمەس، باشقىلار بىلەن

رىقابەتلــىشىپ ياشــىيالايدىغان ۋەزىيەتتىــنى شەكىللەندۈرۈشــمىز كېرەكلىكىنــى ئېيتقانــدىم. مانــا ئەمـــدى ئۇيغـــۇرلار ئېتىبـــار بېرىلمەيـــدىغان بولــۇپ قالــدى. خىزمەت پۇرستى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىيــات پۇرســتى ئالدىــدا باشقا مىللەتـلەر بىـلەن باراۋەرمۇ بولالمايـــدىغان بـــر ئەھۋالـــدا ياشاشقا مەجبۇرى بولۇۋاتــدۇ. قـــانۇن ۋە تـــۈزۈمگە بىرىـــپ

تاقىلىدىغان ئىشلاردا ئادەتتىكى پۇخرالار پەقەت ئۆزلىرىنىڭ ئادەلەتلىك، راسچىل، ھەققانىيەتكە ئۇيغۇن پىكىر-تەلەپلىرىنىلا ئوتتۇرىغا قويالايدۇ. دۆلەت قانۇن-پەرمانلىرى دائىرىسى ئىچىدە بۇنداق ئەھۋالنى ئۆزگەرتىش ئاساسەن ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلارغا باغلىق. ھەر بىر ئۇيغۇر پۇقرالىرىنىڭ قىلالايدىغىنى، ھورۇنلۇقنى تاپ

يىلتىزىدىن قۇرۇتۇپ، يېڭى ياشاش ئۇقتىدارىنى يېتىلدۈرۈپ، جاپا-مۇشەققەتكە باش ئەگمەي، باشقىلار بىلەن رىقابەتلىشىشتۇر.

يېقىنقى 4-5 يىل جەريانىدا، ئەرزان ئەمگەك كۈچىدىن پايدىلىنىپ، كىرىمنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئامېرىكىنىڭ نۇرغۇن سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ۋە يۇقىرى تېخنىكىلىق شىركەتلىرى ئۆز شىركىتىنى ياكى ئۆزىنىڭ بىر

قسىم ئىشلەپچىقىرىش لىنىيەسىنى چەت ئەللەرگە يۆتكىدى. بۇنداق شىركەتلەر ئەڭ كۆپ يۆتكەلگەن دۆلەت جۇڭگو بولۇپ، ھازىر جۇڭگو خەلقئارادا «دۇنيا ئىشلەپچىقىرىش فابرىكىسى» دەپ ئاتىلىدىغان بولۇپ قالدى. مۇشۇنداق ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ، ئامېرىكىدىكى بىر قىسىم ئەمەلدارلار ھازىر يالغۇز بىر قىسىم خىزمەتلەرلا چەت ئەلگە

يۈتكىلسپ قالماي، يېقىرى دەرىجىلىك تېخنىكىمۇ چەت ئەلگە چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، شۇڭا بۇ خىل يولنى توسۇش كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. لېكىن، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى بولسا، «باشقىلار تارتىپ ئالالايدىغان تېخنىكىلارنى ئۇلار ئېلىۋەرسۇن. ئامېرىكىدىكى شىركەتلەر ھاياتى كەچۈرمەن دەيدىكەن، چوقۇم باشقىلار دورىيالمايدىغان تېخنىكىنى

تەرەققىي قىلدۇرۇپ يېتىلدۈرسۇن. ئەگەر بىزنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تېخنىكىمىزنىڭ چەتكە چىقىپ كېتىشىنى توسۇپ قويساق، ئامېرىكا شىركەتلىرى يېڭى تېخنىكىنى كۆپلەپ بەرپا قىلماي، تەدرىجى ھالدا چەت ئەللەر بىلەن رىقابەتلىشەلمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ»، دېگەن كۆز قاراش بىلەن ھېلىقى يوللارنى قىلچە توسۇپ قويمىدى. بۇ ئەھۋال بىزگە نېمىنى

چۇشەندۇرۇپ بېرىدۇ؟ ئامېرىكىنى ئامېرىكا قىلغان زادى نېمە؟

ئىقتىسادىي جەھەتتە ئۆزىنى نامايەن قىلغان دۆلەت ۋە مىللەتلەرنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى، ئۇلار يۇكسەك دەرىجىدە سانائەتلەشكەن ھەمدە ئۇلاردا ئىنجېنېرلار ئىنتايىن كۆپ. يەھۇدىي ئاھالىسىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمى ئىنجېنېر ئىكەن. ياپون نوپۇسىنىڭ ئوندىن بىر قىسمى

يولـــۇچىلار ماشىنـــسى ئىشلەپچىقىرىدىغان سانائەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. گېرمانىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق باشقا تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەرمۇ پۈتۈنلەي سانائەت دۆلەتلىرى. ئۇيغۇرلاردا بۇرۇن سانائەت ئاساسەن بولمىغان. هازىرمۇ ئاساسەن يوق. ئۇيغۇرلار ياراتقان خۇسۇسىي ئىگىلىكنىڭ ئىچىدە 1-ئورۇندا

تۇردىغنى ئاخشانا، 2-ئورۇندا تۇردىغنى سودا-سېتىق بولۇشى مۇمكىن. بۇ ئىگىلىكلەرگە زامانۇي بىلىم ۋە زامانۇي تېخنىكا كەتمەيدۇ. مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ نەزەرىدە ھازىرمۇ "زىيالىي" دېگەن ئۇقۇم ئىجتىمائىي پەنلەر بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنى كۆزدە تۇتىدۇ. ئۇيغۇرلاردا تەبىئىي پەنچىلەرمۇ تاكى 80-يىللارغىچە

يـوق دېيەرلـىك ھـالەتتە بولـۇپ كەلدى. ئىقتىسادىي جەھەتتە قەد كۆتـۈرۈش ئۈچـۈن ئۇيغـۇرلار بـۇ خىل ھالەتنى ئۆزگەرتىشى كېرەك. تەببىئـي پەنـدە ئوقۇشـى كېـرەك. ئىنجىنېر بولۇشـى كېرەك. ئۇيغـۇر زامـانىۋىي سـانائەتنى يـوقتىن بـار قىلىشى كېرەك. بۇ بىر ئاسان ئىش ئەمەس. قىسقا مـۇددەت ئىچـىدە ۋۇجۇدقـا چىقـارغىلى بولـىدىغان ئىشمۇ ئەمەس. شۇڭا، ئۇيغۇرلار بۇ

ئشقا ھازىردىن باشلاپ چوڭقۇر ئەھمىيەت بېرىپ، تارىخي سەۋەبلەردىن كېلىپ چىققان ھورۇنلۇقمىزنى تولۇق چۆشىنىپ، پۈتۈن مىللەت ئويغىنىپ، پۈتۈن مىللەت ھەرىكەتكە كېلىپ، رىقابەتتە ئۆز ئىچى بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، باشقا مىللەتلەر بىلەن ئوخشاش رىقابەتلىشەلەيدىغان شەرت-شارائىتنى ھازىرلىشىمىز كېرەك.

شىۋنداق قىلغانىدا، ئۇيغۇرلار ئامېرىكىدىكى ئىندىئانلار دۇچ كەلگەن تەقدىرگە ئۇچراشتىن ساقلىنىپ قالالايدۇ.

بۇ رەسىم: خەلقارا ئوپتىكا

ئەنجىنىرلىرى جەمىيىتىنىڭ يىغىنى ئېچىلغان ۋە يىغىن ۋەكىللىرى چۈشكەن فلورىدا شتاتى ئورلاندو شەھىرىدىكى دۇنيا مەركىزى ماررىئوت مېھمانخانىسى (www.marriottworldcenter.com).

بۇ مېھمانخانا ئىنتايىن چوڭ بولۇپ، بۇ قېتىمقى يىغىن مۇشۇ مەھمانخانىدىكى 6 يىغىن زالىدا پاراللىل داۋاملاشتى.

چاپلانغان رەسىم: ئورلاندو دىسنەي دۇنياسى مەركىزىدىن بىر كورۇنۇش.
ئامەرىكىدا چوڭ كولەملىك كوڭۇل ئېچىش باغچىلىرىدىن دىسنەي باغچىسى(Disneyland)، كىنو ئىشلەش جەريانىنى چۇشەندۇرۇشنى ساياھەت بىلەن بىرلەشتۇرگەن ئۇنئۇەرسال ستۇدىئو باغچىسى (Universal Studio) ۋە دېڭىز ھايۋاناتلىرىنىڭ ئويۇن

كورستتشنى ئاساس قىلغان دېڭىز دۇنياسى (Sea World) باغچىسى قاتارلىقلار بار بولۇپ، بۇلار ئامېرىكىنىڭ 2 جايىغىلا جايلاشقان. بىرسى كالىفورنىيەنىڭ لوس ئانجېلېس شەھرى. يەنە بىرى فلورىدانىڭ ئورلاندوشەھرى. بۇ رەسىم 2006-يىلى 29-ماي كۈنى تارتىلغان.

ئورلاندو شەھەر مەركىزىدىن بىر كۆرۈنۈش. بۇ رەسىم 2006- يىلى 29-ماي كۆنى تارتىلغان.

4. سوئال: سىز ھازىر ئىلىم-پەندە ئالەمگە يۈزلۈش قىلىۋاتىسىز. ۋەتەندىكى ئۇيغۇرلار بولسا ئاپىرىدە بولغان شۇ جايىنىڭ ئەسلى-ۋەسلىنى بىلمەس ھالەتتە تۇرۇۋاتىدۇ. دېمەكچى، سىزنىڭ نەزەرىڭىزدىكى دۇنيا بىلەن شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ

نەزەرىدىكى دۇنيا ھەققىدىكى قاراش قارىمۇ-قارشى. سىز بۇ ئوبيېكتىپ مەسىلىگە قانداق قارايسىز؟

ئامېرىكىلىق يازغۇچى ئالېكس ھالەي ئۆزىنىڭ «مىللەت يىلتىزى» (يۇرتىمىزدا بۇ رومان ئاساسىدا ئىشلەنگەن «يىلتىز» ناملىق كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى ئۇيغۇرچىگە تەرجىمە قىلىنغان) دېگەن رومانىدا مۇنداق دېگەن

ئـدى: «ئۆزنـنـڭ كىملكنـى چۈشـەنـدىغان ئادەم مەڭگـۈ باشقىلارغا قۇل بولمايدۇ». بۇ بىر ئادەم ئۈچۈن شۇنداق. بىر مىللەت ئۈچۈنمۇ ھەم شۇنداق. مېنىڭچە يۇقىرىـدىكى سـوئالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغـان مەسىلە ئۆز-ئۆزىمىزگە قانـداق قـاراش، ئۆز-ئۆزىمىزنـى قانـداق چۈشـەنىش مەسىلىسىگە بېرىپ تاقىلىدۇ.

1991-يىلى مەن يۇرتقا تۇغقان

يوقلاپ بېرىپ، بىر كۆنى كەچتە رەھمەتلىك دادام ئىشلەيدىغان مەكتەپنىڭ ئىچىدە سەيلە قىلىپ مېڭىۋاتقانىدا، مېنى تونۇيدىغان بىر ياش ئوقۇتقۇچىغا ئۇچراپ قالدىم. بۇ ئوقۇتقۇچى بىر ئاز ھاراق ئىچىۋالغان بولۇپ، مېنى كۆرۈپلا قولۇمنى مەھكەم تۇتۇپ، «بىر دەم پاراڭلىشايلى دەپ مېنى ياتىقىغا تارتىپ ماڭدى. مېنىڭ ۋاقتىم بەك قىس بولغاچقا، ئۇنىڭ

یاتنقغا كرىشنى رەت قىلىپ، ئۇ يەرگە كىرمەسلىككە بىر ئاز تىرىشىپ باقتىم. لېكىن مەن ئۇتالمىدىم. ئۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ یاتنقغا كىرگەندىن كېيىن، بىز بىر دەم ئۇ يەر، بۇ يەرلەردىن پاراڭلاشتۇق. ئاندىن، ئېھتىمال ھېلىقى ھاراقنىڭ كۈچى بىلەن بولسا كېرەك، بۇ ئوقۇتقۇچى ماڭا تازا سۆزلەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ ماڭا ئېيتقان بىر قىسىم نەرسىلىرى

ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ دۇنيادا قانچىلىك ئۇلۇغ مىللەت ئىكەنلىكى، ئۇيغۇرلارنىڭ دۇنيا تارىخىدىكى رولى نەقەدەر چوڭ بولغانلىقى، ھازىرمۇ ئۇنىڭغا ياپونىيە، ئامېرىكا قاتارلىق تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەر نەقەدەر يۇقىرى باھا بېرىدىغانلىقى بولدى. بۇ ئوقۇتقۇچى ئالى مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا مۇشۇ مەكتەپكە كەلگەن بولۇپ، بىرەر چەت ئەلگە چىقىپ باقمىغان

ئىدى. مەن بولسام ئۇ ۋاقىتتا ياپونىيەدە 2 يېرىم يىل، ئامېرىكىدا 3 يىل ياشاپ باققان بولساممۇ، بۇ ئوقۇتقۇچى ماڭا مەن ھېچ نېمىنى بىلمەيدىغاندەك مۇئامىلە قىلىپ، مېنىڭ سۆز قىلىشىمغىمۇ پۇرسەت بەرمەي، ئۇيغۇرلارنىڭ دۇنيادىكى ھازىرقى ئورنى ھەققىدە ماڭا بىر قېتىم دەرس ئۆتتى.

بۇ بىر ئايرىم ۋەقە بولسىمۇ، ئۇ

هازىر ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ساقلىنىۋاتقان بىر قانچە مەسىلىلەرنى ناھايىتى گەۋدىلىك نامايەن قىلىپ بېرىدۇ. بۇ مەسىلىنىڭ بىر قىسمى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:
1. بىر قىسىم ئوقۇغان ئۇيغۇرلار سەممىي ئەمەس. يۇقىرىقى ۋەقەدە، ئەسلىدە مەن ھېلىقى ياش ئوقۇتقۇچىغا ئۇيغۇرلارنىڭ دۇنيادىكى ھازىرقى ئورنىنىڭ

قانداقلىقنى ئۆزۈمنىڭ چەت ئەلدىكى تەجرىبەمگە ئاساسەن ئېيتسپ بەرگەن بولسام، ھېچ بولمىغاندا ئىككىمىز ئوخشاش ئورۇندا تۇرۇپ پىكىر ئالماشتۇرغان بولساق، سەل مۇۋاپىقراق بولاتتى. مەن يەنە مۇنداق بىر ئەھۋالنى ئۇچراتتىم: ئامېرىكىدا ئوقۇۋاتقان بىر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىنىڭ ئاتا-ئانىسى ئۆزۈمچىدە تونۇش-بىلىشلىرىگە «مېنىڭ ئوغلۇم

دوكتورلۇق ئۇنۋانى ئۇچۇن ئوقۇماقچى بولغانىدى، ئۇنى ئامېرىكىدىكى 4-5 داڭلىق ئالىي مەكتەپلەر تالىشىپ قاپتۇ.» ئامېرىكىدا باكالاۋر، ماگىستېرلىق ۋە دوكتورلۇق ئۇنۋانلىرى ئۇچۇن ئوقۇشتا، بىرلا ۋاقىتتا كۆپلىگەن مەكتەپلەرگە ئىلتىماس قىلىشقا بولىدۇ. ھەر بىر مەكتەپ ئۆز ئوقۇغۇچىنى ئۆزىنىڭ شەرتلىرى بويىچە باھالاپ، ئەگەر شەرتى

تۇشسا، ئۇنىڭغا چاقرىق قەغىزى
ماڭدۇرىدۇ. بىر مەكتەپ بىر
ئوقۇغۇچىنىڭ باشقا قانچە
مەكتەپكە ئىلتىماس قىلغىنىنى
ھەرگىز بىلمەيدۇ. بۇ ئوقۇغۇچى
ئۆزى قوبۇل قىلىنغان مەكتەپلەرنى
سېلىشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى
ئۆزى ئەڭ ياخشى كۆرگەن
مەكتەپنى تاللايدۇ. مەن
دوكتورلۇق ئۇنۋانى ئوقۇشقا
ئوقۇيدىغانلاردا، جەمئىي 10

مەكتەپكە ئۆلتماس قىلغانىدىم.
ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى 6 مەكتەپتىن
ماڭا چاقىرىق خېتى كەلدى.
يەنى، مېنى ھەرگىز بۇ 6 مەكتەپ
تالىشىپ قالغان ئەمەس. مېنىڭ
قىزىم ئالىي مەكتەپكە
كىرگەنىدىمۇ، ئۇنىڭغا 3
مەكتەپتىن چاقىرىق كەلگەنىدى.
ئۇيغۇرلار، بولۇپمۇ ئالىي تەربىيە
كۆرگەن ئۇيغۇرلار ئۆز-ئۆزىگە ۋە
باشقىلارغا سەممىي بولۇشقا

ئادەتلىنىشى كېرەك. ئۆزىدە يوق نەرسىلەرنى بار قىلىپ كۆرسىتىپ، شۇ ئارقىلىق ئۆزىنىمۇ ۋە باشقىلارنىمۇ ئالداپ يۈرۈش بىر ئۆچىغا چىققان نادانلىق ۋە ئەخمەقلىكتۇر. بۇنداق مىجەز بىلەن بىر ئادەمنىڭ ئۆز-ئۆزىنى توغرا تونۇشى ۋە چۈشىنىشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس. بىر مىللەت ئۈچۈنمۇ ھەم شۇنداق.

2. نۇرغۇن كىشىلەر مەلۇم بىر

مەسلە ياكى مەلۇم بىر كەسىپ
جەھەتتە ھېچ قانداق بىلىمگە
ئىگە بولمىسمۇ، ئۇ مەسلە ياكى
كەسىپ ئۈستىدىن بىر
مۇتەخەسسىسكە ئوخشاش ھۆكۈم
چىقىرىشقا ئىنتايىن ئامراق.
مەسىلەن، مەن ئامېرىكىدا ساز
چېلىشتىن ۋە ناخشا-مۇزىكىدىن
ھېچ قانداق خەۋىرى يوق بەزى
ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇيغۇر گىتارچىسى
شىرئەلىنى «دۇنيا بويىچە گىتار

چىلشتا ئۇنىڭغا يېتىدىغان كىشى يوق» دەپ باھالاپ قىلغان سۆزلىرىنى داۋاملىق ئاڭلاپ تۇرىمەن. بۇ خىلدىكى ئەھۋال ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئىنتايىن ئېغىر. تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەردىكى مەدەنىيەتلىك مىللەتلەر يۇقىرىقىدەك ئەھۋالدا ھەرگىز ئۇ گىتارچىغا ئۆزى باھا بەرمەيدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا «مەن شىرئەلىنىڭ گىتار مۇزىكىسىنى بەك ياخشى

كـــۆرۈمەن»، يـــاكى «مەن شـرئەلنىڭ گىتـار مۇزىكىسىنى مـۇزىكىلار ئىچىدە ئەڭ ياخـشى كـۆرۈمەن»، دەيـدۇ. شـرئەلنىڭ گىتار چېلىش ھۈنىرىنىڭ دۇنيادا قانداق ئورۇنـدا تۇرىـدىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن، دۇنيادىكى گىتار ۋە باشـقا شـۇنىڭغا ئوخـشاش مۇزىكـا كـەسـپىي ساھەسـىدە ئالدىنقى ئورۇنـدا تۇرىـدىغان بىر قانچە مۇتەخەسسىسلەرنى يىغىپ،

شۇلارغا باھالتىش كېرەك.

3. غەربلىكلەرنىڭ مۇنداق بىر سۆزى بار: "بەئىئۇتىي ئىس ئون تھە ئەيەس." بۇ سۆزنىڭ ئۇتتۇر مەنىسى «گۈزەللىك ئادەمنىڭ كۆزىدە» بولۇپ، بىر نەرسىنىڭ گۈزەل ياكى گۈزەل ئەمەسلىكى ئۇنى كۆرۈۋاتقان ئادەمگە باغلىق، دېگەندەك مەنانى بىلدۈرىدۇ. مەلۇم بىر شەيئى توغرىسىدا ئېيتىلغان سۆزلەرنى 2 تۈرگە

بۆلۇش مۇمكىن. ئۇنىڭ بىرسى پاكىت. يەنە بىرسى پىكىر. ئەگەر مەن ئالدىمدا تۇرغان بىر ماشىنىغا قاراپ «ماۋۇ ماشىنا قىزىل رەڭلىك ئىكەن» دېسەم، مېنىڭ دېگىنىم بىر پاكىت بولىدۇ. ئەگەر مەن «ماۋۇ ماشىنا دۇنيادىكى ئەڭ ياخشى ماشىنا» دېسەم، ئۇ مېنىڭ پىكرىم بولىدۇ. مەن ئۈچۈن بۇ ماشىنا ئەڭ ياخشى بولىسمۇ، باشقىلار ئۈچۈنمۇ شۇنداق بولۇشى ناتايىن.

بىز ئۇيغۇرلار ئۆچۈن بىزنىڭ ناخشىمىز، مۇزىكىمىز، ئۇسسۇلىمىز، تامىقىمىز، مەدەنىيىتىمىز ۋە ئۆرپ-ئادىتىمىز قاتارلىق نۇرغۇن نەرسىلىرىمىز ئىنتايىن ئېسىل. لېكىن، ئۇلارنى دۇنيا بويىچە ئەڭ ياخشى، دەپ ئېيتقىلى بولمايدۇ. ئۇلار بىز ئۈچۈن ئىنتايىن ئېسىل بولغىنى بىلەن، باشقا مىللەتلەر ئۈچۈنمۇ شۇنداق بولۇشى ناتايىن. بىر

مىللەتكە خاس نەرسىلەر ئاساسدا ئۇ مىللەت دۇنيا بويىچە ئەڭ ياخشى مىللەت، دەپ باھا بېرىش ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس. سىز تۇنجى قېتىم ئامېرىكىلىقلارنىڭ ماكدانول رېستورانىغا كىرىپ، ئۇنىڭ "ساندۋىتچ" دېگەن تاماقنى بىلەن مايدا پىشۇرغان ياڭيۇسىنى يېسىڭىز، ئۇ ئىنتايىن مەزىلىك تۇيۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن. لېكىن سىز ئۇنى ئۇدا 2 كۈن ئىككى

ۋاقلىق تاماق ئۆچۈن يېسىگىز،
ئۆنىڭدىن قاتتىق زېرىكىپ
كېتىسىز. لەغمەننى ئۇدا 2 كۈن
ئىككى ۋاق يېسىگىز ئۇنىداق
زېرىكمەسلىكىگىز مۇمكىن. ئەگەر
سىز بىر ۋېئېتنامىلىقلارنىڭ
رېستورانى ئالدىدىن ئۆتىسىگىز،
بۇرنىگىزغا بىر خىل سېسىق پۇراق
كىرىدۇ. ئەمما شۇ بىز ئۆچۈن
سېسىق پۇراق ۋېئېتناملىقلار
ئۆچۈن خۇددى بىزنىڭ بۇنىمىزغا

پولو پۇرىغاندەك پۇرىشى مۇمكىن. شۇڭا بىز «ۋئېيتنام‌ملىقلارنىڭ تامىقى ئىنتايىن سېسىق ئىكەن» دېسەك بولمايدۇ. قىسقىسى، بىر مىللەتكە خاس نەرسىلەر ئۇستىدە توختالغاندا، ئىمكان قەدەر سىزنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرگەن-كۆرمىگەنلىكىڭىزنى ئېيتىپ، ئۇنىڭغا باھا بېرىشتىن ساقلىنىڭ. ئەگەر سىز ئۇنى باھالىسىڭىز، سىزنىڭ ئېيتقىنىڭىز پەقەت

ئۆزىگىزنىڭ پىكرى بولۇپ، ئۇنىڭ پاكىت بولۇشى ناتايىن.
مەن يۇقىرىدا ئۇيغۇرغا باھا بېرىشتىكى توغرا پوزىتسىيە ۋە ئۇسۇلغا ئائىت بىر نەچچە مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆزلەپ ئۆتتۇم. بىز ئەمدى ئۇيغۇرنىڭ دۇنيادىكى ئورنىنى قانداق چۈشىنىش كېرەكلىكى توغرىسىدا توختىلىشقا تەييار بولدۇق. تۆۋەندە بۇ مەسىلە ئۈستىدە

ئۆزۈمنىــــــــڭ كــــۆزەتكەن ۋە ئويلىغـــانلىرىنى بايـــان قىلـــپ ئۆتەي:
1) مەن گەپنـــى ئالـــدى بىـــلەن تـــارىختىكى ئۇيغـــۇرلار ئۈســـتىدىن باشلاي. تـــارىخي خاتىرىلەرنىـــڭ كۆرستىـــشىچە، ئۇيغـــۇرلار 4000 يىلـــدىن ئـــارتـــۇق تارىخقـــا ئىـــگە. مۇشـــۇ 4 مـــىڭ يىللـــىق تـــارىخي دەۋر جەريانىدا، ئۇيغۇرلار ئۆزىگە خـــاس مەدەنىيەتنـــى تەرەققـــي

قىلدۇرۇپ، دۇنيا مەدەنىيىتىگىمۇ كۆزگە كۆرۈنەرلىك تۆھپىلەرنى قوشقان. 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇر دىيارىدا ئېلىپ بېرىلغان ئىلمىي ۋە ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈشلەر ئارقىلىق نۇرغۇنلىغان ئۆڭكۈردىكى بۇددخانا (بۇددا مىڭئۆيلىرى)، بۇددا ئىبادەتخانىسى قالدۇقلىرى، تام رەسىملىرى، قىممەتلىك ئىزاھ

رەسىملىرى، كىتاب ۋە ھۆججەتلەر بايقالغان. ياۋروپا، ئامېرىكا ۋە ياپونىيەلىك تەكشۈرگۈچىلەر ئۇيغۇر دىيارىدا تېپىلغان سەنئەت بايلىقلىرىغا ئىنتايىن ھەيران قالغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ تەشۋىقاتى دۇنيادىكى قىزىققۇچى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىغان. ھازىر ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي مەدەنىيەت بۇيۇملىرى بېرلىن، لوندون، پارىژ، توكيو، لېنىنگراد

ۋە نەۋ دېلھى مۇزېيلىرىدا قويۇلغان بۇيۇملارنىڭ ئىنتايىن مۇھىم بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. مۇشۇ مەدەنىيەت بۇيۇملىرى ھەمدە ئۇيغۇر دىيارىدا تېپىلغان قول يازما ۋە باشقا ھۆججەتلەر ئۇيغۇرلارنىڭ تارىختا ئىنتايىن يۇقىرى مەدەنىيەت دەرىجىسىگە يەتكەن مىللەت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئۇيغۇرلار تارىختا 3 خىل يېزىق

ئــــشلتىپ باققــــان. 6- ۋە 7-
ئەسىرلەردە ئۇلار كۆك تۈرك بىلەن
بىــرلىكتە ئورقــۇن يېزىقىنــى
ئــشلەتكەن. ئۇنىڭــدىن كېيىن
كېيىنلىكتە «ئۇيغۇر يېزىقى» دەپ
ئاتالغــان بىــر يېزىقنــى قوبــۇل
قىلغــان. بــۇ يېزىقنــى ئۇيغــۇرلار
كېيىنكــى 800 يىــل جەريانــدا
ئىشلىتىپلا قالماستىن، باشقا تۈرك
خەلقلىــرى، موڭغــۇللار، ھەتتــا
مــانجۇلارمۇ ئــشلەتكەن. 10-

ئەسىردە ئۇيغۇرلار ئىسلامغا كىرىپ، ئەرەب يېزىقىنى قوبۇل قىلغان. بۇ يېزىقنىڭ ئىشلىتىلىشى 11-ئەسىردە ئومۇملاشقان.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي ئەدەبىي ئەسەرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى بۇددا دىنى بىلەن مانى دىنى تېكىستلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە نەسرىي، شېئىرىي ئەسەرلەر ۋە داستانلارمۇ بار. بۇ ئەسەرلەرنىڭ بىر قىسمى گېرمانىچە،

ئىنگلىزچە ۋە رۇسچىگە تەرجىمە قىلىنغان. ئۇيغۇرلار ئىسلامغا كىرگەندىن كېيىنمۇ ئۆزىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مەدەنىيەت جەھەتتىكى يۇقىرى ئورنىنى ساقلاپ كەلگەن. دۇنياغا داڭلىق ئۇيغۇر زىيالىلىرى ۋە جۇتقا كېلىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى گۈللەنگەن. ئاشۇ دەۋردىن باشلاپ ياشاپ كەلگەن يازغۇچىلار ئۆزلىرى ئەسەرلىرىنى ئىچىدە يۈسۈپ خاس

هاجىپ (1069-70) نىڭ «قۇتادغۇ بىلىك»ئى، مەھمۇد قەشقىرىنىڭ «دىۋانى لۇغەت تۈرك»ئى ۋە ئەھمەت يۈكنەكىنىڭ «ئەتەبەتۇل ھەقايىق»لىرى (ياكى "ھەقىقەتلەر بوسۇغىسى") بار.

ئۇيغۇرلارنىڭ تېبابەتچىلىك ۋە داۋالاشتا ئىنتايىن كەڭ بىلىمى بولغان. سۇڭ سۇلالىسى (906-960) خاتىرىلىرىدە كۆرستىشچە، نانتو ئىسمىلىك بىر

ئۇيغۇر دوختۇر شۇ چاغدىكى جۇڭگو دىيارىغا سەپەر قىلىپ، خەنزۇلار ئۇقمايدىغان نۇرغۇن دورىلارنى ئۆزى بىلەن بىرگە ئېلىپ بارغان. لى شىجېن (1518-1593) تۈزگەن دۇنياغا داڭلىق جۇڭگو تېبابەتنىڭ قىسقىچە بايانى ئىچىگە ئۇيغۇرلار دورا قىلىپ ئىشلەتكەن 103 تۈرلۈك ئۆسۈملۈك كىرگۈزۈلگەن. غەربلىك زىيالىيلارنىڭ ئېيتىشىچە «يىڭنە

سانجىپ داۋالاش»نى ئۇيغۇرلار ئىجاد قىلغان ئىكەن. يېقىنقى يىللاردا ئۇيغۇر دىياردا مەخسۇس ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى دورىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىنستىتۇتلاردىن بىر قانچىسى قۇرۇلدى.

ئۇيغۇرلار بىناكارلىق، سەنئەت، مۇزىكا ۋە خەت بېسىش قاتارلىق ساھەلەردىمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك تەرەققىياتقا ئېرىشكەن. غەربلىك

تەتقىقاتچىلارنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرىغا ئاساسلانغاندا، ئۇيغۇر دىيارىدىن تېپىلغان ھۆججەتلەرنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ياۋروپالىق دېھقانلارنىڭ ئىچىدە ئۇنداق قۇللايدىغانلار ئانچە يوق بىر مەزگىلدە ئۇيغۇر دېھقانلىرى قانۇنىي تەرمىلوگىيە ئىشلىتىپ كېلىشىم يازالىغان. ئىلان قىلىنغان دوكلاتلارغا ئاساسلانغاندا، گۇتېنبېرگ خەت بېسىشنى كەشپ

قىلىشتىن نەچچە ئەسىر ئىلگىرى ئۇيغۇرلار كىتاب بېسىپ چىقىرىشنى بىلىپ بولغان. ئوتتۇرا ئەسىردە، خەنزۇلارنىڭ شېئىرىيەت، ئەدەبىيات، تىياتىرخانا، مۇزىكا ۋە رەسىم سىزىش ئىشلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ تەسىرىنى زور دەرىجىدە قوبۇل قىلغان. 981-يىلى بىلەن 984-يىلىنىڭ ئارىلىقىدا قاراخوجا ئۇيغۇر پادىشاھلىقىغا ئامباسادور بولۇپ

ئــــشلىگەن ۋاڭ يەنــــدې ئۆز تەرجىمىھالــــىدا مۇنــــداق دەپ يازغــــان: «مەن ئۇيغــــۇر پادىشاھلىقىدا كــۆرگەن بــۇ كەڭ كۆلەملىك مەدەنىيەتكە ئىنتايىن ھەيران قالدىم. بۇ پادىشاھلىقنىڭ ھەمــمە يەرلىرىــدە ياســالغان بۇدخانــا، بــۇددا ئىبادەتخانــىسى، تــام رەســمى، ھەيــكەل، مۇنــار، گۈلــستان، ئۆي ۋە ئوردىلارنــىڭ گۈزەللىكىنى تەسۋىرلەش مۇمكىن

ئەمەس. ئۇيغۇرلار قولدا ئالتۇن-كۈمۈش بۇيۇملىرى ۋە ۋازا ۋە ساپال قاچىلار ياساشقا ئىنتايىن ماھىر ئىكەن. بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە تەڭرى بۇ خىل تالانتنى مۇشۇ خەلققىلا بەرگەن ئىكەن.»

ئىسلامدىن بۇرۇن ئۇيغۇرلار شامانىزم، بۇددىزم ۋە مانىزم دىنلىرىغا ئىشەنگەن. بۇددىزم ئۇيغۇر دىيارىغا بىزنىڭ دەۋرىمىزنىڭ بېشىدا كىرگەن

بولـۇپ، شـۇنڭدىن كېـيىن ئۇ ئۇيغـۇر دىيارـىدىكى تـۇركىي خەلقلىرى ئارىسىدا ناھايىتى تېزلا كېڭەيگەن. مىڭئۆي دەپ ئاتالغان دۇنياغـا مەشـھۇر بـۇددا ئىبادەتخانىلىرىنىڭ قالـدۇقىنى كۇچـا، تۇرپـان ۋە گـانجىلىق ئۇيغۇرلار ياشىغان دۇنخۇئاڭلاردا ھـازىرمۇ كـۆرگىلى بولـىدۇ. كۇچـا شەھرىدە كەمـبەغەللەرگە يـاردەم قىلىش ئۈچۈن ياسالغان 50 تـىن

ئارتۇق بۇتخانا، كۇتۇپخانا ۋە خەيرى-ساخاۋات ئورۇنلىرى بولغان. خوتەن شەھرىدە چوڭ كۆلەملىك بۇددا ئىبادەتخانىسىدىن 14 بار بولغان. ئۇيغۇرلار 934-يىلى قاراخانىلار ھۆكۈمدارى ساتۇق بۇغرا خان دەۋرىدە ئىسلامنى قوبۇل قىلغان. شۇنىڭدىن باشلاپ ئىسلام ئۇيغۇرلارنىڭ بىردىنبىر دىنى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇيغۇرنىڭ قۇدرىتى ۋە

مەدەنىيىتى ئۇزۇن تارىخي دەۋرلەردە تەرەققىي قىلىپ، ئوتتۇرا ئاسىيادا مىڭ يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى تۇتۇپ كەلگەن.

ئەمما، 1870-يىللاردىكى مانجۇلارنىڭ تاجاۋۇزىدىن كېيىن ئۇيغۇرلار قاتتىق چېكىنىشكە باشلىدى. شۇ سەۋەبتىن، ئۇيغۇرلار 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يېرىمى ۋە 20-ئەسىرنىڭ ئالدىنقى

يېرىمـــدىكى دۇنيــا ســانائەت
ئىنقىلابىغا ھېچ قانداق تۆھپە
قوشـالمىدى. ئىككىنچـى دۇنيـا
ئۇرۇشىدىن كېيىنكـى ئىقتىساتتا
تېز تەرەققىي قىلغان مىللەتلەرنىڭ
قاتارىغـــا كىرەلمـــدى. 20-
ئەسىرنىڭ كېيىنكـى يېرىمـدىكى
خەۋەرلــشش دەۋرى، ئۇچــۇر
دەۋرى ۋە كومپيــۇتېر دەۋرلىرىنى
ئۆزى ئۇچـۇن ئوبدان خىزمەت
قىلدۇرالمـدى. بــۇ جەريانــدا

ئۇيغۇرلاردىن دۇنيانى جەلپ قىلغۇدەك بىرەر نەرسە چىقمىغاچقا، دۇنيادىكى نۇرغۇن مىللەتلەر، بولۇپمۇ ئامېرىكا ۋە ياۋروپا ئەللىرىدىكى ئۇيغۇر بىلەن قان-قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى يوق مىللەتلەر ئۇيغۇرنى ئاساسەن ئاڭلاپ باقمىغان، بىر خىل ھالەت ھازىرمۇ داۋام قىلماقتا. ئەگەر ئۇيغۇرلار يېقىنقى زامانىدىكى پەننىي، تېخنىكىلىق، ئىقتىسادىي،

ئجتمائي ۋە سياسي تەرەققياتلارغا يېقىندىن ئەگىشىپ ماڭالىغان بولسا، ئۇيغۇر دىيارىدىكى يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى تەبىئي بايلىقلىرى بىلەن، ھازىر ھېچ بولمىغاندا قاتار ۋە كۇۋەيت قاتارلىق دۆلەتنىڭ خەلقلىرى بىلەن ئوخشاش تۇرمۇش سەۋىيىسىدە ياشىيالىغان بولاتتى. مەن بىلمەن، بۇ تەسەۋۋۇرلەر ھەر بىر غورۇرلۇق ۋە

ۋجدانلىق ئۇيغۇرغا ياخشى ئائىلانمايدۇ. لېكىن، بۇ ئەمەلىيەت. بىز تارىختا دۇنيادىكى، بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تەسىرى ناھايىتى چوڭ مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ باققان. لېكىن، بىز ھازىر ئۇنداق ئەمەس. ئۇيغۇرلار بۇرۇن قولغا كەلتۈرگەن دۇنياۋى ئۇتۇق ۋە شان-شۆھرەتلەر ئۇلارنى ھازىرقى دۇنيادىكى ئورنى ئۈستۈن مىللەت

قلۇپ كۆرستەلمەيدۇ. ئۇيغۇرلار كەلگۈسدە قانداق بولىدۇ، بۇنى بىز ئۇيغۇرلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تۇتىدىغان يولىمىز بەلگۈلەيدۇ.

2) ئامېرىكىدىكى ئاق تەنلىكلەر تارىختا ئامېرىكىدىكى يەرلىك مىللەت بولغان ئىندىيانلىكلەر ئۈستىدىن كەڭ كۆلەملىك قىرغىنچىلىق يۈرگۈزگەن. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە گېرمانلىقلار يەھۇدىيلار

ئۆستىدىن قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈپ باقتى. ياپونلۇقلار بولسا ئاسىيادىكى نۇرغۇن مىللەتلەر ئۈستىدىن قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈپ باقتى. بۇنىڭغا ئوخشاش، بىر مىللەت باشقا بىر مىللەت ئۈستىدىن قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈپ باققان مىساللار يەنە ئىنتايىن كۆپ. لېكىن، ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ پۈتۈن تارىخىدا ناھايىتى كەڭ قورساقلىق ۋە مەردلىك بىلەن

باشقا مىللەت، باشقا مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ-ئادەت، ۋە باشقا دىنلارغا يول قويۇپ، ئۆزىنىڭ قوشنىلىرى بىلەن ئىناق ئۆتكەن. پۈرسەت تاپقاندا باشقا مىللەتلەرگە ياردەمدە بولغان. ئۆزگە تەۋە نەرسىلەرگە ۋە ئۆز ئەمگىكىگە تايىنىپ، باياشات ياشىغان. ھەرگىز باشقىلار ئۈستىدىن زوراۋانلىق ۋە قىرغىنچىلىق ئېلىپ بېرىپ

باقمغان. شۇڭا، ئۇيغۇرلار ھېچ قانداق بىر تارىخىي جىنايىتى يوق پاك مىللەت. بۇ جەھەتتە ئۇيغۇرلار دۇنيا ئالدىدا قەددىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئۆز-ئۆزىدىن پەخىرلەنگەن ھالدا ياشاشقا تولۇق ھوقۇقلۇق.

3) 1870-يىللىرىدىن كېيىن ئۇيغۇرلار ئىقتىسادىي، ئىجتىمائى ۋە سىياسىي قاتارلىق ھەممە جەھەتلەردە ئۆز تارىخىدىكى ئەڭ

تۆۋەن نۇقتىلارنى بېسىپ ئۆتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ سانائىتى ئانچە تەرەققىي قىلمىغان بولەن، ئۇلارنىڭ نوپۇسىغا نىسبەتەن تېرىلغۇ يەرلىرى ۋە يايلاقلىرى ئىنتايىن كەڭ بولۇپ، دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىققا تايىنىپ، ئىنتايىن باياشات تۇرمۇش كەچۈرگەن. ھەچنېمىدىن ئەندىشە قىلمىغان. باشقا مىللەتلەر بىلەن رىقابەتلىشىشكە

مەجبۇرى بولمىغان. شۇ سەۋەبتىن، ئۇيغۇرلاردا بىر ئالاھىدە خىلدىكى ئاقكۆڭۈل، يۇۋاش، مەرت، باشقىلارغا كۆيۈنىدىغان، باشقىلارنى ئۆزىدىن ئۈستۈن كۆرىدىغان پسىخىكا تەرەققىي قىلىپ يېتىشكەن. بۇ خىل پسىخىكا ئەينى زامانغا پۈتۈنلەي ماس كەلگەن بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ يۇقىرىقىدەك مەجەزلەرگە ئىگە بولۇشى ئۇ

چاغدا بىر خىل ئارتۇقچىلىق ئىدى. ھازىر جاھان پۈتۈنلەي ئۆزگەردى. بۈرۈن بىر ئادەم 10 دانە نان يېگەن بولسا، ھازىر 10 ئادەم بىر دانەناننى تالىشىپ يەيدىغان بولدى. شۇڭا، ئۇيغۇرلار بۈنىڭدىن كېيىن قۇلدەك ياشاشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، يۇۋاشلىق بىلەن ھورۇنلۇقنى تاشلىشى كېرەك. كىچىكىدىن تارتىپ باشقا مىللەتلەر بىلەن

رىقابەتلىشەلەيدىغان ئەقتىدارنى
يېتىلدۈرۈشى كېرەك. ئۆيغۇرلار
دۇنيادىكى ھەر قانداق ئەلغار
مىللەتلەر بىلەن رىقابەتلىشىش
ئەقتىدارىنى يېتىلدۈرەلەيدىغان
ئەقىل-پاراسەتكە ئىگە. شۇنداقلا
دۇنيادىكى ھەر قانداق ئەلغار
نەرسىلەرنى، بولۇپمۇ ئەلغار
مەدەنىيەتنى تېز قوبۇل قىلالايدىغان
مەدەنىي ۋە ئاڭ-سەۋىيە
ئاساسىغا ئىگە. بۇ نۇقتا تارىختىمۇ

ئىستاپلانغان. ھازىرمۇ ئىسپاتلىنىۋاتىدۇ. مەن بىر قېتىم كالىفورنىيەنىڭ مەلۇم بىر شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن، ئامېرىكىلىق يەرلىك مىللەت بولغان ئىندىيانلەرنىڭ ھازىرقى زامان نەتىجىلىرىنى تەسۋىرلەيدىغان بىر كۆرگەزمىگە باردىم. بۇ كۆرگەزمىدە ئىندىيانلەردىن يېتىشىپ چىققان مەشھۇر شەخسلەرنى تونۇشتۇرغان

جايدا ئاران 3 كىشى بار ئىكەن. بۇلار پۈتۈن ئامېرىكا بويىچە تاللانغانلارمۇ، ياكى شۇ بىر جايدىن چىققانلارمۇ، ئۇ مېنىڭ ئېسىمدە قالماپتۇ. ئۇنىڭ بىرسى كېسەل داۋالايدىغان دوختۇر، بىرسى ئالىي مەكتەپ پروفېسسورى، يەنە بىرسى بولسا ئۆزى شىركەت قۇرۇپ، ئىگىلىك ياراتقان كىشى ئىكەن. ئامېرىكىدەك ھەممە ئادەم ئۇچۇن

ئۆز ئۇقتىدارىنىڭ ئەڭ يۇقىرى چەكلىمىسىگىچە تەرەققىي قىلىش پۇرسىتى بار بىر دۆلەتتە، بىر مىللەتتىن كۆزگە كۆرۈنەرلىك كىشىدىن ئاران 3 ئادەم چىقىشى كىشىنى چۆچۈتىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئۇيغۇرلار 1980-يىللىرىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېرىشتى. مۇشۇ قىسقىغىنا 20 يىلغا يەتمەيدىغان

ۋاقــت ئۆچــدە، چەت ئەلــگە
چىقــىپ ئوقــۇش پۇرســىتىگە
ئېرىشكەن بىر تۈركۈم ئۇيغۇرلار
ئۆچــدىن ئىلىم-پەن ۋە تېخنىكا
ساھەســىدە دۇنيــادىكى ئەڭ
نوپۇزلــۇق كــىشلەر بىلەن بىرگە
دۇنيــادىكى ئەڭ ئىلغار ئورۇنــلاردا
ئىــشلەيدىغان كــىشلەردىن
نۇرغــۇنلىرى يېتىــشىپ چىقتــى.
مېنىڭ پەرىزىمچە مۇشۇ 20 يىل
ئۆچــدە ئۇيغــۇرلاردىن دوكتورلــۇق

ئۇنۋانغا ئېرىشكەنلەرنىڭ سانى 50 تىن ئاشقان بولۇشى مۇمكىن. مانا بۇ ئۇيغۇرلاردا دۇنيادىكى ئىلغار مىللەتلەر قاتارىغا ئۆتۈشتىكى يوشۇرۇن كۈچنىڭ قانچىلىك كۆپلۈكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

مېنىڭ بىلىشىمچە، ئۇيغۇرلار ئىچىدە مىللەتنى تەتقىق قىلىدىغان زىيالىلاردىن بىرەرسى يوق. دۇنيادا مىللەتنى ئەڭ كۆپ

تەتقىق قىلىدىغانلار ياپونلۇقلار. ئۇلاردىن قالسا گېرمانلىقلار. ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ خىل ھالىتى بىزنىڭ يەنە بىر ئاجىزلىقىمىز بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. بىر مىللەت پەقەت سىلىشتۇرۇش ئارقىلىقلا ئۆزىنىڭ قانداقلىقىنى ۋە باشقىلارنىڭ قانداقلىقىنى چۈشىنەلەيدۇ. سىلىشتۇرماي تۇرۇپ ئۆزىنى دۇنيا بويىچە بىرىنچى دەۋېلىش بىر ئۇچىغا

چىققان نادانلىقتۇر. مەن بۇ سۆھبەتنىڭ ئالدىنقى بىر قىسمىدا بىر ئادەم ئۆچۈن ئۆزىگە بىر بايانىنامە تاللىۋېلىشىنىڭ ئىنتايىن مۇھىملىقىنى ئېيتىپ ئۆتتۈم. بۇ بىر مىللەت ئۆچۈنمۇ ئىنتايىن مۇھىم. بۇنىداق بايانىنامىنى «مىللەت تەربىيىسى» دەپ ئاتاشقىمۇ بولىدۇ. مەسىلەن، مېنىڭ چۈشىنىشىمچە ياپونلۇقلار ئۆز پەرزەنتلىرى ئۈچۈن ئېلىپ

باربدىغان مىللەت ياكى دۆلەت تەربىيىسى مۇنداق بىر قانچە نۇقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ (تولۇق بولمىغان جايلىرنى ياپونىيەدە ئوقۇغان ۋە ئوقۇۋاتقان باشقا ھەممەشھەرلەرنىڭ تولۇقلاپ كېتىشىنى ئۈمىد قىلىمەن):

1. ياپونىيە ھېچ قانداق تەبىئى بايلىقى يوق بىر ئارال دۆلەت. شۇڭا ياپونلۇقلار باشقىلارغا بوزەك بولماسلىق ئۈچۈن چوقۇم

دەرىجىدىن تاشقىرى قاتتىق ئىشلەپ، باشقىلارنىڭكىدىن ياخشىراق نەرسە ئىشلەپ چىقىرىشى كېرەك. ياپوندا بىر مەزگىل تۇرۇپ باققان كىشىلەر بۇ ئۇقۇمنىڭ ئۇلارغا نەقەدەر سىڭىپ كەتكەنلىكىنى ئاسانلا ھېس قىلالايدۇ. مەن ياپوندا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدا، بۇرۇن بىزنىڭ تەجرىبىخانىدا ئىشلەپ ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىقىپ كېتىپ،

شركەتتە بىر قانچە يىل ئىشلەپ
باققانلارنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە،
ئۇلار ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن
دەسلەپكى 5 يىل ئىچىدە،
شىركەتتە ھەپتىسىگە 7 كۈن، ھەر
كۈنى كەم دېگەندە 12 سائەت
ئىشلەيدىكەن. ئەگەر سىز
ياپونىيەگە بارسىڭىز، كەچ سائەت
10 لاردا ئۇلارنىڭ بىنالىرىغا قاراپ
بېقىڭ. شىركەت بىنالىرىنىڭ
چىرىغى ئاساسەن يورۇق

ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدا تېخىچە كىشىلەرنىڭ ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆرسىز.

2. ئىشەنچلىك ئادەم بولۇش، كرېدىتى بار ئادەم بولۇش مۇتلەق كۆپ سانلىق ياپونلۇقلارنىڭ كىشىلىك خاراكتېرى بولۇپ، بۇنى ھەر بىر بالىغا كىچىكىدىن تارتىپ سىڭدۈرگەن بولىدۇ. ئەگەر بىر ياپونلۇق بىرىگە ۋەدە بېرىپ، ئۆزىنىڭ شەخسىي ياكى سىرتقى

سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۆز
ۋەدىسىدە تۇرالمىغان بولسا،
كېيىنكى قېتىم ۋەدە بەرگەن
ئادەمنى ئۈچراتقاندا، ئۇنىڭ
ئالدىدا ئۆز قارنىنى پىچاق بىلەن
يېرىپ ئۆلۈپ بېرىشى مۇمكىن.
ياپونلۇقلاردىكى ئىشەنچلىك
بولۇش، كرېدىتى بار بولۇش كۆز
قارىشى مانا مۇشۇ دەرىجىگە
يېرىپ يەتكەن. شۇڭلاشقا
ئۇلارنىڭ ھەمكارلىشىپ ئىشلەپ،

بىر ئىشنى ۋۇجۇتقا چىقىرىش قابىلىيىتى ئىنتايىن يۇقىرى.

3. باشقىلارغا تۇسالغۇ بولماسلىق. ئەگەر سىز ياپونىيەنىڭ كوچىسىدا كېتىپ بېرىپ، دىققەتسىزلىكتىن بىر كىشىنى سوقۇۋەتسىڭىز، سىز ئەپۇ سوراشتىن بۇرۇن ئۇ كىشى سىزدىن ئەپۇ سورايدۇ. بۇ ئەھۋالدا ئۇ كىشىنىڭ ئويلىغىنى «ئەگەر مەن دەل مۇشۇ پەيتتە مۇشۇ ئورۇندا

بولمىغان بولسام، ئۇ كىشى مېنى «سوقۇۋەتمەيتتى»، دېگەندىن ئىبارەت. ياپونىيەدە پويىزغا چۈشسىڭىز ئادەم بەلەن لىق تولغان پويىز ۋاگونىدا ھېچكىم ھېچ قانداق ئاۋاز چىقارمايدۇ، تېلېفوندىمۇ سۆزلەشمەيدۇ، جىمجىت ئولتۇرغانلىقىنى كۆرىسىز. مانا بۇ ئەتراپىدىكىلەرگە دەخلى يەتكۈزۈپ قويماسلىق ئۈچۈن شۇنداق. بۇ ئىشنىڭ بىز بۇ يەردە

توختىلغۇاتقان مەسىلە بىلەن
ئانچە مۇناسىۋىتى يوق.
شۇنداقتىمۇ ئۇنى بۇ يەردە تىلغا
ئېلىشىمدىكى سەۋەب، ياپون
خەلقىدىكى مىللەت ئېڭىنىڭ
نەقەدەر يۇقىرى پەللىگە
يەتكەنلىكىنى تەسۋىرلەشتىن
ئىبارەت.
ياپونىيەدە مىللەت ئېڭى
توغرىسىدا ھېچ قانداق تەشۋىقات
ياكى كەڭ كۆلەملىك پائالىيەت

يوق. ھېچ بولمىغاندا مەن ياپونىيەدە تۇرغان 2 يېرىم يىل جەريانىدا مەن ئۇنداق ئىشنى كۆرۈپ باقمىدىم. لېكىن، ياش-ئۆسمۈرلەردە يۇقىرىقىدەك ئاڭنى كىچىكىدىن باشلاپ يېتىلدۈرۈش، ھەر بىر ياپون خەلقىنىڭ ئاڭلىق ئىشىغا ئايلانغان. ئاتا-ئانا، مەكتەپ ۋە جەمئىيەتنىڭ ئورتاق تەربىيىسى ئارقىلىق، يۇقىرىقى ئاڭلار ھەر بىر ياپونلۇقتا پۇختا

يېتىلگەن.
ھازىر ئۇيغۇرلار ئۇچۇن بىرەر ئورتاقلاشقان «مىللەت ئېڭى» دېگەن نەرسە يوق. بۇ جەھەتتە باللار ئۇچۇن پۈتۈن مىللەت مىقياسىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ھېچ قانداق تەربىيە يوق. ئۇيغۇرلار ئىچىدە، بولۇپمۇ ئوقۇغان ۋە شەھەردىكى ئۇيغۇرلار ئىچىدە ئىشەنچلىك كىشىلەر، ۋەدىسىدە تۇرىدىغان كىشىلەر، سەممىي

كـشلەر ئـنتـايـن ئاز. ئادەمنـى
ئېچـنـدۇرىــــدىغنى شــۇكـى،
ئۇيغـۇرچــــدە تــاكـى هــازىرغـچە
ئـنگلىزچــــدىكى «كرەدىـــت»
دېگەن سـېزگە توغرا كېلىدىغان بىر
سۆزلۈك يوق. شۇڭا كـشلەرنىڭ بۇ
جەهـەتتىكـى ئـېڭـى هـەققـىدە سـۆز
ئېچـشمۇ قـيـين. شـۇنى كـەسكـن
ئېيــتـش مــۇمـكـنكى، ئۇيغـــۇر
ئـشلرىنىڭ راۋاج تاپماسلىقىدا، بىر
قانچە ئادەم بىرلـشـپ، بىرەر چوڭ

ئــــشنى باشـــقا ئىلــپ
چىقالماسلىقىدا، ئادەملەردە
«كرەدىت» يوقلۇقى، ئادەملەرنىڭ
ئىشەنچلىك ئەمەسلىكى ئىنتايىن
چوڭ رول ئويناۋاتىدۇ. ئۇيغۇرلاردا
كرېدىتى بار يۇقىرى سۈپەتلىك
ئادەملەرنىــــڭ كەمچىللىقـــى
ئۇيغۇرنى دۇنياغا ساپاسى تۆۋەن
بىر مىللەت قىلىپ نامايەن
قىلىۋاتىدۇ. مۇشۇ سەۋەبتىن، بىر
قــانچە ئادەم بىرلىــشىپ بىــر

شىركەت قۇرسا ياكى ئىگىلىك باشلىسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن چوقۇم خىيانەت قىلىدىغان ئادەم چىقىۋاتىدۇ. بىر گۇرۇپپا ئادەم بىرلىشىپ بىرەر چوڭ ئىشنى باشلىسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن چوقۇم ئورتاق قوبۇل قىلىنغان ۋەدىگە ئاسىيلىق قىلىدىشان ئادەم چىقىپ كېلىۋاتىدۇ. بىر قانچە ئادەم بىرلىشىپ بىر ئىش ئېلىپ بارغاندا، چوقۇم شەخسىي مەنپەئەت ياكى

كىچىككىنە مەنپەئەت ئۈچۈن ئومۇمنىڭ مەنپەئەتى ياكى چوڭ مەنپەئەتنى قۇربان قىلىدىغانلار چىقىۋاتىدۇ. ئاق كۆڭۈل، سەمىمىي ئادەملەردىن ئۈيغۇرلارغا ياردەم قىلىمەن دەپ، بەزىلەرنىڭ ئىشەنچلىك ئەمەسلىكىنىدىن، ئۆزى خالىغانچە ئۆزگىرىۋېلىشىدىن بۇرنىغا يەپ، قاتتىق ھەسرەتتە قالغان، زىيانغا ئۇچرىغان ۋە قاتتىق

ئۇمىدسىزلەنگەنلەر ئىنتايىن كۆپ. بۇ ئەھۋال ئۇيغۇر دىيارىدىمۇ، چەت ئەلدىمۇ شۇنداق. ئەمدى بۇ خىل ئەھۋالنى ئۆزگەرتىش كېرەك. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي پەن بىلەن شۇغۇللىنىدىغان زىيالىلىرى ئىزدىنىپ، پۈتۈن مىللەت مىقياسىدا ئۇيغۇر ئۇسمۇرلىرىدە يېتىلدۈرۈشكە تېگىشلىك مىللەت ئېڭى، مىللەت روھى ۋە مىللەت ئەخلاقى توغرىسىدا تەكلىپلەرنى

ئوتتۇرىغا قويۇشنى ئۈمىد قىلىمەن. ئەگەر ئۇنداق قىلمىساق، بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئىشلىرىنى ياخشىلىنىشقا قاراپ بۇرىيالمايمىز.

5. سوئال: مۇستەقىل ئىگىلىك تىكلەشكە بولغان قاراشلىرىڭىز قانداق؟ قانداق قىلغاندا ھەم تېز ھەم مۇستەھكەم ئىگىلىك تىكلىگىلى بولىدۇ؟

بۇ مەزمۇن ئىقتىساد ۋە ئىگىلىك

باشــقۇرۇش ساھەســگە ئائــت مەزمــۇن ئىــكەن. بــۇ ســوئالنى كۆرگەنــدەن كېــيىن، مەن بــۇ سوئالغا بىر ئاز ئىزدىنىپ، ئىگىلىك باشـــــــقۇرۇش كەســــــــپىي چۈشەنچىلىرىنى ئىشلىتىپ تـۇرۇپ جـاۋاب بېرىـشىم كېرەكمـۇ-يـوق، دەپمـۇ ئويلانـدىم. ئەگەر ئۇنـداق قىلسام، بەرگەن جـاۋابىم كەسـپىي كىتـابتىكى مەزمـۇنلاردىن ئـانچە پەرقـى يـوق بولـۇپ قالـىدىكەن.

شۇنداق بولغاچقا، مەن بۇ يەردە ئۆزۆمنىڭ ئامېرىكىدا كۆزەتكەنلىرىم ئاساسىدا، بىر يېڭى شىركەت قۇرۇش، ياكى بىر يېڭى ئىگىلىك يارىتىشتا قانداق يوللارنىڭ بارلىقى ئۈستىدە سۆزلەپ بېرىشنى قارار قىلدىم.

ئامېرىكىدىكى خۇسۇسىي شىركەتلەرنى ئۇنىڭ ھۆكۈمەتكە قانداق خاراكتېردە تىزىمغا ئالدۇرۇلغانلىقى، ئۇنىڭ يېڭى

قۇرۇلغان ۋاقتىدىكى ئىقتىسادىي مەبلەغ مەنبەسى، ئۇنىڭ باشقۇرۇلۇش خاراكتېرى، ئۇنىڭ ئىگىدارچىلىقى قاتارلىقلار ئاساسىدا نۇرغۇن ئوخشىمىغان تۈرگە ئايرىش مۇمكىن. مەن بۇ يەردە ئۇلارنى تەپسىلى تەسۋىرلىمەيمەن. ئۇنىڭ ئورنىغا، تۆۋەندىكىدەك سوئاللارغا جاۋاب يازىمەن:

ئەگەر ئۆزەم بىر شىركەت

قۇرماقچى بولسام، ماڭا قانداق يوللار بار؟

گەرچە مېنىڭ يازىدىغىنىم ئامېركىنىڭ ئىشى بولسىمۇ، بۇلارنىڭ ئۇيغۇر دىيارىدىكى ئۆزى شىركەت قۇرۇشنى ئارزۇ قىلىدىغان ئۇيغۇر ياشلىرىغا ئازراق ياردىمى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

تۆۋەندە مەن ئامېركىلىقلار بىر يېڭى خۇسۇسىي شىركەت قۇرۇشتا،

ئۇلار ئۇچۇن مەۋجۇت بولغان شىركەت تۈرلىرى ۋە يوللار ئۈستىدە ئايرىم-ئايرىم توختىلىمەن:

1. يۆۋقىرى تېخنىكىلىق شىركەت.

مەن بۇ خىل شىركەتلەر توغرىسىدا مۇشۇ سۆھبەتنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرىدا خېلى تەپسىلى توختالدىم. شۇڭا ئۇلارنى بۇ يەردە تەكرارلىمايمەن. قىسقىچە خۇلاسىلىگەندە، ئەگەر سىزنىڭ

يۇقرى تېخنىكىلىق بىر نەرسە توغرىسىدا ئۆزىڭىزنىڭ ھېچ كىمگە ئوخشىمايدىغان ياكى باشقىلارنىڭكىنى بېسىپ چۈشىدىغان بىرەر ئىدىيە، پاتېنت ياكى تېخنىكىڭىز بولسا، سىز ئۆز يېنىڭىزغا ئىقتىدارلىق تېخنىكىلىق، كەسپىي ۋە باشقۇرۇش خادىملىرىدىن بىر قانچىنى تويلاپ، شۇ نەرسىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان شىركەتتىن بىرنى

قۇربسىز. دەسلەپكى مەبلەغنىڭ ھەممىسنى ئۆزىڭىز چىقارسىڭىزمۇ بولىدۇ. بىر قىسمىنى ئۆزىڭىز چىقىرىپ، بىر قىسمىنى باشقا شەخسلەردىن، مەبلەغ سېلىش كاپىتالىستلىرىدىن، مەبلەغ سېلىش بانكىلىرىدىن ياكى ھۆكۈمەت قەرز پۇلىدىن ھەل قىلسىڭىزمۇ بولىدۇ. ياكى ھەممىنى سىرتتىن ھەل قىلسىڭىزمۇ بولىدۇ.

2. ئامبىرىكىدا كەڭ-كۆلەمدە

مەۋجۇت بولغان ۋە يۇتۇن مەملىكەتكە كەڭ-كۆلەمدە تارقالغان بىر خىل ئىگىلىك بار بولۇپ، ئۇنى ئىنگلىزچە " Small Family Owned " ۋە " Business Business" دەپ ئاتايدۇ. بۇلارنىڭ مەنىسى "كىچىك ئىگىلىك" ۋە "ئائىلە ئىگىدارچىلىقىدىكى ئىگىلىك" دىگەنلەردىن ئىبارەت. بۇلار كىچىك تىپتىكى مەھسۇلات

ئشلەپ چىقىرىدىغان شىركەتلەر بىلەن ماددىي مەھسۇلاتى يوق، پەقەت خىزمەت ئىشلەيدىغان شىركەتلەر بىلەن تەمىنلەيدىغان شىركەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تۆۋەندىكىلەر مۇشۇ تۈردىكى ئىگىلىككە كىرىدۇ:

1) ئېلان چىقىرىش مۇلازىمىتى (Advertising Services)

2) ھاۋا تەشكىلاتى ۋە ئۇنى ئىشلىتىش بۇيۇملىرى (Air

Conditioning and Heating)

3) ئائـــــلە ئېلېكترونلـــۇق ئۈسـكۈنىلىرىنى رېمونـت قىلـش Appliance Repair Service) (

4) رېكـــورد-هـــۆججەتلەرنى باشـقۇرۇپ ۋە سـاقلاپ بېـرىش مۇلازىمىتى (Bookkeeping Serivice)

5) بىنـا ۋە ئۆي رېمونـت قىلـش (Building and Home Repairs)

6) گـلـەم مـۇلازىمىتى ۋە گـلـەم

تـازىلاش (Carpet Service and Cleaning)

7) بـــالا بېقــــپ بېـــرش (Childcare)

8) كومپيــــۇتېر مــــۇلازىمىتى (Computer Service)

9) ســــېمونت ئـــــشلىرى (Concrete). مەسلەن ئۆينىڭ ئالــدىغا ســېمونت يــاتقۇزۇش قاتارلىقلار.

10) كېلــــشىم بـــــلەن ئۆي

قۇرۇلــــشى ئــــشلىرىنى قىلــــش (Contractors and Builders). مەسىلەن، بۇرۇنقى ئۆيــگە يەنە بىــر ئېغىزلــىق ئۆي قوشــۇش؛ ئاشــخانىنى قايتــىدىن ياســاپ چىقــىش؛ مــۇنچىنى قايتـــىدىن ياســـاپ چىقـــىش قاتارلىقلار.

11) كىيىم تىكىش ۋە ئۆزگەرتىش (Dressmaking and Alterations)

12) توك يوللىرى (Electrical)
13) هويلا تاملىرى (Fencing)
14) باغۋەنچىلىك (Gardening Service). مەسىلەن، مۇددەتلىك ھالدا ئۆينىڭ ئالدىدىكى ۋە ئارقا ھويلىدىكى ئوتنى ئورۇش.
15) ئىشچان ئادەم مۇلازىمىتى (Handyman Service). قولىدىن ھەر خىل ئىشلار كېلىدىغان ئادەمنى ئىنگلىزچىدە "Handyman" دەپ ئاتايدۇ.

ئاشۇنداق ئادەملەر ئۆز ئالدىغا بىر شىركەت قۇرۇپ، باشقىلارنىڭ ئۆيىدىكى ياكى شىركىتىدىكى ھەر خىل ئىشلارنى قىلىپ بېرىپ، سائەتكە ياكى قىلغان ئىشىغا قاراپ پۇل ئالىدۇ.

16) يۆتكەش شىركىتى (Hauling). كونا ئۆيلەرنى بۇزۇپ، ئۇنىڭدىن چىققان نەرسىلەرنى يۆتكەش؛ ئۆي ۋە ھويلىنى تازىلاپ، ئۇنىڭدىن

چىققان ئەخلەتلەرنى يۆتكەش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
17) ئۆينى ياخشىلاش (Home Improvement). بۇنداق شىركەت ئاشخانا بىلەن مۇنچىدىن باشقا يەنە ئۆينىڭ تورۇسى، سۇ تۇرۇبىلىرى ۋە دەرىزىلەرنى ئالماشتۇرۇش قاتارلىقلارنىمۇ قىلىدۇ.
18) هويلا قۇرۇلۇشى (Landscaping)

19) كۆچــۈش ۋە ســـاقلاش (Moving and Storage). ئۆي كۆچـۈرۈش، ئۆيـگە پاتمىغـان نەرسـىلەرنى ســاقلاپ بېـرىش قاتارلىقلارنى قىلىدۇ.

20) ســرلاش (Painting). ئۆي ۋە باشقا بىنالارنىڭ ئىچى-تېشىنى سىرلاش، ھويلا تاملىرىنى سىرلاش قاتارلىقلارنى قىلىدۇ.

21) ســۇ تــۇرۇبىلىرى (Plumbing)

22) كۆلچەك ۋە ئۈسسىق تەڭلە ياساش ۋە رېمونت قىلىش (Pool and Spa)
23) ئۆگزىنى يېڭىدىن يېپىش (Roofing)
24) دەرەخ مۇلازىمەتلىرى(Tree Service)
25) ياغاچنى بىر تەرەپ قىلىش (Wood Processing). مەسىلەن، ياغاچ سۇپا ياساش.
26) ماشىنا گاراج ئىشكى

(Garage Door)
يۆقىرىقىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئامېرىكىدىكى شەخسىي ئۆيلەرنىڭ ئىشلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا تۆۋەندىكىدەك شىركەتلەرمۇ بار:
27) رېستوران
28) ماشىنا رېمونتخانا
29) ساتىراشخانا
30) گۈلخانا

31) كىچىك كۆلەملىك سودا دۇكىنى
32) كىچىك تىپلىق يۈك توشۇش شىركىتى
33) تاكسى شىركىتى
34) كوپىيخانا (ماتېرىيال نۇسخىلاش)
35) پوچتا مۇلازىمىتى شىركىتى
يۇقىرىقىلار ھەرگىز بىر مۇكەممەل تىزىم ئەمەس؛ بۇ يەردە تىلغا ئېلىنماي قالغانلىرىمۇ خېلى كۆپ

بولۇشى مۇمكىن. بۇ خىل ئىگىلىك ئۆيغۇر دىيارىدىمۇ ئاز ئەمەس. بۇنداق ئىگىلىكنى باشلاش ئۈچۈن ئالىي مەكتەپ ئۆنۈۋانى كەتمەيدۇ. نۇرغۇن پۇلمۇ كەتمەيدۇ. جەمئىيەت ئېھتىياجى بار بىر ئورۇننى ۋە جەمئىيەت ئېھتىياجى بولغان بىر كەسپ ياكى بىر مەھسۇلاتنى تاللاپ، ئۇنى باشلىسا، ئۇنى يامان ئەمەس ئېلىپ ماڭغىلى بولىدۇ. ئامېرىكىدا

بۇ خىل سىنىپتىكى كىشىلەر كەمبەغەللەردىن يۇقىرى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تەبىقىلەردىن تۆۋەنرەك سەۋىيىدە ياشايدۇ. يەنى، بۇ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار بەك بايىمۇ بولۇپ كېتەلمەيدۇ، ياكى ئاچ-يالىڭاچمۇ قالمايدۇ. ئوقۇرمەنلەرنىڭ بۇ خىل ئىگىلىكتىن ناھايىتى ئوبدان خەۋىرى بار، دەپ ئويلايمەن.

يۇقىرىقىدەك شىركەتتىن بىرنى

قۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق ئوتتۇرا ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك سەۋىيەدە ياشايدىغانلارمۇ ئاز ئەمەس. 2003-يىلى بىزنىڭ ماشىنا گىراجىمىزنىڭ ئىشكى ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالدى. مەسىلە گىراج ئىشكىنى ئاچىدىغان، يىراقتىن باشقۇرۇلىدىغان ئېلېكتىرلىك ھەرىكەتلەندۈرگۈچتە بولۇپ، مەن قايسى سايماننىڭ بۇزۇلغانلىقىنى

تېپىپ چىقتىم. ئۇ سايماننى سېپتۇېلىپ بۇزۇلغان نەرسىنى ئۆزۈم ياساش ئۈچۈن، مەن گېزىتتىن ئۆزىمىزنىڭ شەھىرىدىكى بىر مەخسۇس گىراج ئىشىكىنىڭ ئىشىنى قىلىدىغان شىركەتنىڭ ئادرېسىنى تېپىپ، ئۇنىڭغا بارسام، ئۇ ئەسلىدە ئاشۇ شىركەتنىڭ ئىگىسىنىڭ ئۆيى ئىكەن. ئۇ ئادەم ئۆيىدە تۇرۇپ، بۇ شىركەتنى ماشىدۇرىۋېتىپتۇ. ئۆيىگە كىرىپ

ھەيران قالدىم: ئۇ كىشىنىڭ ئۆيى بىزنىڭ ئۆيىدىن جىق چوڭ ۋە ھەيۋەتلىك ئىكەن. يەنى، مېنىڭ پەرىزىمچە، بۇ كىشىنىڭ كىرىمى مېنىڭكىدىن كۆپرەك بولۇشى مۇمكىن.

3. كەسپىي شىركەتلەر

يۇقىرىدا تىزىپ چىقىلغان شىركەتلەرنىڭ كۆپىنچىلىرى كەسپىي (professional) شىركەتلەردىن ئىبارەتتۇر.

مەسىلەن، گىراج ئىشكىنى ئالماشتۇرۇش، سېمونت ئىشلىرىنى قىلىش قاتارلىقلار. بۇنداق شىركەتلەرنىڭ بىر ئورتاق ئالاھىدىلىكى، ئۇلار مەلۇم بىر كەسىپتە ئىنتايىن يۇقىرى دەرىجىدە تېخنىكىلاشقان ۋە سايمانلاشقان بولۇپ، ئۇلار ئۆزىنىڭ كەسپىنى ئىنتايىن يۇقىرى سۈپەت بىلەن قىلىدۇ. شۇنداقلا كۆپىنچىلىرى قىلغان ئىشقا 10

يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتقا كاپالەت بېرىدۇ.

4. "Franchised" شىركەتلەر.

"Franchised" دېگەن سۆزنىڭ ئۇيغۇرچە مەنىسى "بىر ئادەمگە بېرىلگەن ئالاھىدە ھوقۇق بولۇپ، بۇ ئادەم بۇ ھوقۇقتىن پايدىلىنىپ ئۆزىگە مۇشۇ ھوقۇقنى بەرگەن شىركەتنىڭ مەھسۇلاتى ياكى مۇلازىمىتىنى مەلۇم بىر رايوندا ساتسا ياكى تارقاتسا بولىدۇ"

دیگەندین ئیبارەت. بۆنداق شرکەتنێ بر مسالی ماشنا مپیی ساتدیغان شرکەتلەردۆر. مەسلەن، ئامیرکدا " ,"Shell "Mobil"" دیگەندەك ماشنا مپیی ساتدیغان پونکتلار هەمە یەردە بار. ئەسلدە بۆ پونکتلارنێ باش شرکەتلری "Mobil" ,"Shell" دیگەن شرکەتلەر بولۆپ، هەر بر پونکتنی بر ئادەم باش

"Franchised" شىركەتتىن
قىلىۋالغان بولىدۇ. كىرىمنى قانچە
پىرسەنتتىن تەقسىم
قىلىشىدىغانلىقىدىن مىنىڭ
خەۋىرىم يوق. ئېھتىمال
ئوخشىمىغان شىركەتلەر ئوچۇن بۇ
نىسبەتمۇ ئوخشىماسلىقى مۇمكىن.
مىنىڭ بىلىشىمچە كالىفورنىيەدە
ئاشۇنداق ماي سېتىش
پونكىتىدىن بىرنى قۇرۇش ئوچۇن
150 مىڭ دوللار ئەتراپىدا پۇل

كېتىدىكەن.

5. زەنجىرسىمان شىركەتلەر

بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ كۆپ ئومۇملاشقىنى زەنجىرسىمان رېستورانلار ۋە زەنجىرسىمان سودا دۇكانلىرى بولۇپ، ئىنگلىزچە ئۇلارنى "Chain Store" دەپ ئاتايدۇ. ئۇقۇرمەنلەر ئېھتىمال ھازىر جۇڭگودا ناھايىتى تېز كېڭىيىۋاتقان تېز سۇرئەتلىك يېمەكلىكلەر رېستورانى

"ماكدونالد" (MacDonald)نى كۆرۈپ باققان بولۇشى مۇمكىن. بۇ خىلـــدىكى شـــىركەتلەرنىڭ باشقۇرۇش ئاپپاراتى پەقەت بىرلا بولــۇپ، يېڭـــى مەھــسۇلاتنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ ئېچىش، ئېلان چىقىــرىش، بوغــالتىرلىق قاتــارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بىر تۇتاش ئېلىــپ بارىــدۇ. ســودا دۇكــانلىرى پۈتــۈن مەملىكەتــكە تارقالغــان بولىدۇ. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان بىر

قانچە تۇرلۇك ئىشلاردا، بىر دۇكاننى ماشدۇرۇش بىلەن 5 دۇكاننى ماشدۇرغاندىكى چىقىمنىڭ نىسبىتى ھەرگىزمۇ 1:5 كىچە بولمىغانلىقى ئۇچۇن، نۇرغۇن ئىشلاردا چىقىمنى ئازايتىپ، كىرىمنى كۆپەيتكىلى بولىدۇ. ئامېرىكىدا بۇنداق مىساللار ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز دەرىجىدە كۆپتۇر.

ئەمدى بىر ئادەمنىڭ ئۆزى بىر

شىركەت باشلىشىدا تۆرتكىللىك رول ئوينايدىغان نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكى توغرىسىدا قىسقىچە توختىلىپ ئۆتەي:
(1) بەزى ئادەملەر كىچىككىدىن تارتىپلا مەلۇم بىر كەسىپكە قىزىقىدىغان بولۇپ، كىچىككىدىن تارتىپ بىر شىركەت قۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىپ ھەمدە ئۆزىنى ئاشۇ يۆنىلىشتە تەرەققىي قىلدۇرۇپ، چوڭ بولۇپ بىر

ياخشى پۇرسەتنى تاپقاندىلا دەرھال ئۆزى بىر شىركەت قۇرۇپ، ئىگىلىك باشلايدۇ. دۇنيادىكى كىيىنچە ناھايىتى چوڭ، ناھايىتى مۇۋەپپىقىيەتلىك شىركەتلەردىن بىرى بولۇپ تەرەققىي تاپقان شىركەتلەرنى قۇرغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى مانا مۇشۇ خىلدىكى ئادەملەردۇر. بۇنىڭ ئەڭ تىپىك مىسالى مىكروسوفت (Microsoft) شىركىتىنىڭ

قۇرغۇچىسى بىلل گېيتس، ئاپپلە (ئالما Apple) كومپيۇتېر شىركىتىنىڭ قۇرغۇچىسى ستەۋە جوبس، ۋە دەلل (Dell) كومپيۇتېر شىركىتىنىڭ قۇرغۇچىسى دەلل قاتارلىقلاردۇر.

(2) جان بېقىشنىڭ يولىنى ئىزدەش جەريانىدا پۇرسەت تېپىپ، شۇنىڭ بىلەن شىركەت قۇرىدىغانلار. يۇقىرىدا تىلغا ئالغان كىچىك تىپتىكى ۋە ئائىلە

ئىگىلىكىدىكى شىركەتلەرنىڭ قۇرغۇچىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى مانا مۇشۇنداق كىشىلەردۇر.

(3) ئۆزى بىر نەرسىگە ئېھتىياجلىق بولۇپ قېلىپ، ئۇنى ھېچ يەردىن تاپالمىغاندىن كېيىن، شۇ نەرسىنى چىقىرىش ئىدىيىسىگە كېلىپ، شۇنىڭ بىلەن بۇرۇنقى كەسپىنى تاشلاپ شىركەت قۇرىدىغانلار. يېقىنقى 5-10 يىلنىڭ مابەينىدە پۈتۈن دۇنيادا

كىچىك باللارنىڭ گەپ قىلالايدىغان ئويۇنچۇق ۋە تەربىيە ئۈسكۈنىلىرى ئىنتايىن كۆپىيىپ كەتتى. مەن 2001-يىللىرى ئوقۇغان بىر گېزىتتىكى دوكلاتقا ئاساسلانغاندا، بۇنداق ئويۇنچۇقلارنى ئىجات قىلغان كىشى كالىفورنىيەنىڭ سىلىكون جىلغىسىدا ئىشلەيدىغان بىر خىمىيە ئىنجىنېرى ئىكەن. ئۇ ئادەمنىڭ بالىسى 2 ياشقا

كىرگەندە ھەم بالىسغا ئويۇنچۇق بولىدىغان، ھەم بالىسغا بەزى كېرەكلىك بىلىملەرنى ئۆگىتىدىغان بىر ئويۇنچۇق ئىزدەپتۇ. لېكىن ھەچ يەردىن ئۇنداق ئويۇنچۇق تاپالماپتۇ. شۇڭلاشقا بىلەن بۇ كىشى ئۆزى شىركەت قۇرۇش ئىدىيىسىگە كېلىپ، خۇسۇسىي كاپىتالىستلاردىن مەبلەغ يۆلەپ ئېلىپ، ئۆزى ياشاۋاتقان شەھەردىلا بىر شىركەت قۇرۇپتۇ.

كېيىن بۇ شىركەت تەرەققىي قىلىپ، ئۇ كىشىنىڭ ئۆز پۇل بايلىقمۇ نەچچە ئون مىليون دوللارغا يېتىپتۇ. ئامېرىكىنىڭ نيۇئادا شىتاتىدا تۇرىدىغان شانە مالەك (Shane Malek) ئىسىملىك بىر خىمىيە مۇتەخەسسىسىنىڭ چېچى ئىنتايىن كۆپ چۇشۇپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭغا دورا ئىزدەپ، ئۆزى قانائەتلەنگىدەك بىر نەرسە

تاپالماپتۇ. ئۆزى بۇرۇن ئىشلەۋاتقىنى ئادەمنىڭ چىچى قويۇق يېرىنىڭ چىچىنى ئېلىپ، ئۇنى چىچى يوق ياكى چىچى شالاڭ يەرگە كۆچۈرىدىغان بىر دوختۇرخانا بولۇپ، مالەك بۇنداق ئوپېراتسىيە ئۇسۇلىنى ياقتۇرماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزى بۇنىڭغا دورا ئىجات قىلىش يولىدا ئىزدىنىشكە باشلاپ، نەچچە يىل تىرىشىپ يۈرۈپ، بىر چاچ ئۆستۈرىدىغان

مايىنى ئىجات قىلىپ، ئۆز ئالدىغا بىر شىركەت قۇرۇپ، بۇ مايىنى ئىشلەپ چىقىرىپ سېتىۋاتىدۇ. بۇ مايىنىڭ ئىنگلىزچە ئىسمى "Scalp Med" بولۇپ، ئۇ ئامېرىكىدا ھازىرمۇ كۆپ مىقتاردا سېتىلىۋاتىدۇ.

(4) مەلۇم بىر كەسپتە، مەلۇم بىر نەرسىنى لايىھىلەپ ئىشلەپ چىقىرىدىغان شىركەتتە نۇرغۇن يىل ئىشلەپ، تېخنىكىنى ۋە

بىلمىنى پۇختا ئىگىلىۋالغاندىن كېيىن، باشقىلار ئۇچۇن ئىشلەيدىغان بۇرۇنقى شىركەتتىن چىقىپ كېتىپ، ئۆز ئالدىغا شىركەت قۇرىدىغانلار. كالىفورنىيەنىڭ سىلىكون جىلغىسىدا شىركەت قۇرۇۋاتقانلارنىڭ نۇرغۇنلىرى مانا مۇشۇ خىلدىكى كىشىلەردۇر. مەن يۇقىرىدا تىلغا ئالغان، ئېلېكترونلۇق گىراج ئىشكىنى

ئاچقۇچنى رېمونت قىلىدىغان ئادەممۇ ئېھتىمال ئاشۇ ئەسۋابنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان شىركەتتە بىر مەزگىل ئىشلىگەن ئادەم بولۇپ، ئۇ نەرسىنىڭ ئۇجۇر-بۇجۇرىنى پۇتۇنلەي ئۆگىنىپ بولغاندىن كېيىن بۇرۇنقى شىركىتىدىن چىقىپ كېتىپ، ئۆز ئالدىغا شىركەت قۇرغان بولۇشى مۇمكىن.

قىسقىسى، شىركەت قۇرۇش،

مۇستەقىل ئېگىلىك تىكلەشنىڭ ھەر خىل يوللىرى بار. ئانچە كۆپ تالانتى يوق كىشلەرمۇ شىركەت قۇرالايدۇ. بۇ يەردىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلە، ئۆز-ئۆزىدىكى ئارتۇقچىلىقلارنى تولۇق بايقاش، جەمئىيەت ۋە كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجىنى تولۇق چۈشىنىش، كەلگۈسىدە بىرەر شىركەت قۇرۇش غايىسىنى تىكلىگەندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن توختىماي پۇرسەت

ئىزدەش، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆز-ئۆزىنى ئاشۇنداق بىر يۆنىلىشنى بويلاپ تەرەققىي قىلدۇرۇشتۇر-ئۆزىدە بىلىم، تېخنىكا ۋە قابىلىيەت يېتىلدۈرۈشتۇر. بۇنداق ئىشتا كەم بولسا بولمايدىغان بىر ئامىل، ئادەمدە بىر ئىشنى باشلاپ، دەتتىكوم دەپ كۆرۈپ بېقىشقا جۈرئەت قىلىش ئىرادىسى ۋە ئىقتىداردۇر. بۇنى ئىنگلىزچە capable of taking a "

"risk" دەپ ئاتايدۇ. بالنى قانچە ئەركىن قويۇپ بېرىپ چوڭ قىلسا، بالىنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىقتىدارىمۇ شۇنچە ياخشى تەرەققىي قىلىدۇ. 2005-يىلى 11-نويابىر كۈنى، ھازىرقى زامان ئېگىلىك باشقۇرۇش نەزەرىيىسىنىڭ پېشۋاسى دەپ ئاتالغان ئامېرىكىلىق پېتېر درۇككەر (Peter Drucker) ئەپەندى 95 يېشىدا ۋاپات بولدى. ئۇ ئادەمنىڭ قارىشىچە،

بىر شىركەتنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىدىكى ئەڭ ئاچقۇچلۇق ئامىل بۇ شىركەتتە ئۆزىنىڭ بازارلىقنى شىركەتكە ئاتىغان خادىملارنىڭ بولۇشىدۇر، شۇنداقلا ئۆز مەھسۇلاتىنى تەشۋىق قىلىش (ئىنگلىزچە "marketing") بىلەن يېڭىلىق يارىتىشقا ئىقتىسادىي كىرىمدىنمۇ بەكرەك كۆڭۈل بۆلۈشتىن ئىبارەت.

بۇ ماقالە بىلىۋال تور بېتىدىن

ئېلىندى.

6. سوئال: ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن بۇيان دۆلىتىمىزدىن چەت ئەللەرگە چىقىپ ئوقۇيدىغان ئۇيغۇرلار كۆپەيدى. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن بۇلارنىڭ بەزىلىرى قايتىپ كەلدى، بەزىلىرى قېلىپ قالدى، سىز بۇ ئىككى مەسىلىگە قانداق قارايسىز؟

مەن ئالدى بىلەن 80-يىللاردىن

باشلاپ ئوقۇش يولى بىلەن
ئامېرىكىغا كەلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ
ئامېرىكىدا تۇرۇپ قېلىشىنىڭ
قانداق باشلانغىنىنى قىسقىچە
تەسۋىرلەپ ئۆتەي.
1993-يىلى 3-ئايدا، مېنىڭ
تەشەببۇسۇم ۋە تەشكىللىشىم
بىلەن، ئامېرىكىدىكى 17 ئۇيغۇر
ئائىلىسى بىرلىشىپ، تەڭرىتاغ
ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسى
(ئىنگلىزچە " Tengritagh

Overseas Students and Scholars Association" بولۇپ، قىـــــسقارتىلىپ "TOSSA" دەپ ئاتىلىدۇ) نى قۇردۇق. شۇ چاغدا، مەن TOSSA نىــڭ نىزامنامىــسى بىلەن بىر چاقىرىق خېتى يازغان ئىدىم. ئۇ خەتتە مەن ئۇيغۇرلارنى مۇنداق 3 تۈرگە بۆلگەن:
1) ۋەتەن ئىچىــدىكى ئۇيغــۇرلار (Inside people)،
2) ۋەتەن سىرتىدىكى ئۇيغۇرلار

.(Outside people)،

3) ۋەتەنــگە بىرـپـكىلـپ تۇرــدىغان ئۇيغــۇرلار (In-Out people).

مېنىڭ شۇ چاغدا TOSSA نى قۇرۇشتىكى مەقسىدىم، يۇقىرىقى چــاقىرىق خېتىــدە ئوتتۇرىغـــا قويۇلغــــان 3 ـ خىلـــــدىكى ئۇيغــۇرلارنى بەرپا قىلىش ئىدى. مېنىڭ بۇ يەردە بۇ ئىشلارنى تىلغا ئېلىــشىمدىكى ســەۋەب، ئەيـنــى

ۋاقتتتا مەندە ۋەتەنتدىمۇ ۋە چەت
ئەللەردىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان،
ئالىي دەرىجىلىك بىلىمگە ياكى
يۇقىرى تېخنىكىغا ئىگە بىر ئۇيغۇر
قوشۇننىڭ بەرپا بولۇشى
توغرىسىدا ئىنتايىن كۆچلۈك
ئارزۇيۇمنىڭ بولغىنىنى ئەسكەرتىپ
ئۆتۈشتىن ئىبارەت.
1993-يىلى سېنتەبىردە،
ئامېرىكىنىڭ شۇ چاغدىكى
پرېزىدېنتى بۇش (ھازىرقى

ئامېرىكىنىڭ پرېزىدېنتى گەئورگە بۇشنىڭ دادىسى) 89-يىلدىكى تىئەنئەنمەن ۋەقەسى توغرىسىدا بىر "تولۇق-ھوقۇقلۇق بۇيرۇق" (Executive Order) نى تەستىقلاپ، 1990-يىلى 10-ئايدىن بۇرۇن جۇڭگودىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسىگە ئامېرىكىدا "يېشىل كارد" (ئىنگلىزچە "Green Card") دەپ ئاتىلىدىغان كىنىشكىنى

بىرىشنى قارار قىلدى. يېشىل كاردقا ئېرىشىش دېگەنلىك، ئامېرىكا نوپۇسىغا كىرىش دېگەنلىك بىلەن ئوخشاش بولۇپ، ئۇنىڭغا ئېرىشكەن ئادەم مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئىشلاردا خۇددى ئامېرىكا گراجدانىغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئامېرىكا پۇخراسىغا سىلىشتۇرغاندا ئىككى چوڭ پەرقى بولۇپ، ئۇلار: ① سايلام هوقۇقى يوق. ②

ئامېرىكا پاسپورتى يوق. قالغان جەھەتلەردە، ھەتتا تۆلەيدىغان ئالىي مەكتەپ ئوقۇش پۇلى جەھەتتىمۇ، ئامېرىكا پۇخراسىغا پۇتۇنلەي ئوخشاش. مۇشۇ يېشىل كارد كېنىشكىگە ئېرىشىپ، 5 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، بىر ئادەم ئامېرىكا پۇخرالىقىغا ئىلتىماس قىلسا بولىدۇ. شۇ چاغدا يېشىل كارد ئالغان جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى مىنىڭ

مۆلچەرمچە 60 مىڭدىن كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە (مېنىڭ بۆگۈن ھېسابلاپ كۆرۈشۈمچە) 10 ئەتراپىدا ئۇيغۇر بار ئىدى. قالغانلىرى ئاساسەن خەنزۇلار ئىدى. ئۇ ۋاقىتتا ئامېرىكىدىكى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى ئاران 10 نەچچە بولغاچقا، ئۇلاردىن تەخمىنەن 10 كىشى يېشىل كارد ئالدى. ئەينى ۋاقىتتا، ئامېرىكىدىكى ئۇيغۇر

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىچىدە بۇ يەردە قېلىپ قېلىشنى ئويلايدىغانلارمۇ ئاساسەن يوق ئىدى. بىزمۇ پىشىل كارد خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ۋەتەنگە قايتىپ كېتىش-كەتمەسلىكنى ئويلاشتۇق. بىزنى قېلىپ قېلىش يولىنى تاللاشقا ئىلھاملاندۇرغان بىر چوڭ ئىش شۇ بولدىكى، ئەينى ۋاقىتتىكى دېڭ شياۋپىڭ باشچىلىقىدىكى جۇڭگو

ھۆكۈمەتتى ئامېرىكىنىڭ يۇقىرىقى قارارىغا ھەقىقىي نارازىلىق بىلدۈرمىدى. ھېلىقى 60 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئىچىدە ھۆكۈمەت راسخودى بىلەن كەلگەنلەرنىڭ نىسبىتى ناھايىتى يۇقىرى بولسىمۇ، ئۇلار كەم دېگەندە باكالاۋرغىچە بولغان ئوقۇشىنى جۇڭگودا دۆلەت خىراجىتى بىلەن تامامىلىغان بولسىمۇ، جۇڭگو ھۆكۈمىتى بىر

مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنىدا بۇ ئىش توغرىسىدا بىر بايانات ئېلان قىلىپ قويۇپلا، بۇ ئىشقا ھەققىي تۈردە نارازىلىق بىلدۈرمىدى.

بۇ نېمىشقا بىلەمسىز؟ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان جۇڭگونىڭ ئىقتىسادى بىلەن پەن-تېخنىكىسىنىڭ تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىشىدا ھېلىقى 60 مىڭدىن ئارتۇق كىشى ئىنتايىن

چوڭ رول ئويناۋاتىدۇ (كېيىنچە بۇ 60 مىڭ ئادەمنىڭ ئائىلە تەۋەلىرىمۇ ئامېرىكىغا كېلىپ، بۇشىنىڭ ھېلىقى بۇيرۇقىنىڭ سەۋەبى بىلەن ئامېرىكىلىق بولۇۋالغان خەنزۇلارنىڭ سانى مېنىڭ مۆلچەرىمچە 150 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى). ئۇلارنىڭ چەت ئەلدە تۇرۇپ ئويناۋاتقان رولى، جۇڭگوغا قايتقان ئەھۋال ئاستىدىكىسى بىلەن

سىلــــشتۇرغاندا جـــق كـــۆپ بولۇۋاتــدۇ. بۇنى ئەينى ۋاقتتا دېڭ شياپىڭ ناھايىتى ياخشى بىلەتتى. شۇڭا جۇڭگو ھۆكۈمىتى بۇنىڭغا قارشىلىق كۆرسەتمىگەن ئىدى.

مېــنىڭچە ئۇيغۇرلارنىــڭ چەت ئەلـــدە ئوقـــۇپ، ئوقــۇش پۈتتۈرگەندىن چەت ئەلدە تۇرۇپ قېلىشىدا ئاساسلىغى مۇنداق 4 مەقسەت بار:

1) ئىلىم-پەن، يۇقىرى تېخنىكا ۋە ئۆز كەسپىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقىش.
2) بالىسىنى ياخشى تەربىيىلەپ ئالىي مەكتەپكە كىرگۈزۈش، بالىلىرىغا خىزمەت تېپىپ بېرىش، ياكى بولمىسا كەلگۈسىدە بالىسىنى چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىرىش يولىدىكى غەم-ئەندىشىلەردىن قۇتۇلۇش. چەت ئەلنىڭ ئىلغار مائارىپ

شائارتىدىن پايدىلىنىپ، بالىلىرىنى بىسمىسىز ھالدا ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىگىچە ياخشى تەربىيىلەپ، شۇ ئارقىلىق بالىلىرىڭ كەلگۈسىدە ياخشى ھاياتقا كەچۈرۈشنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش.

3) ئۆز ئىقتىدارىنى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇپ، ماددىي جەھەتتە ياخشى تۇرمۇشقا ئېرىشىش، روھىي

جەھەتتە ئەركىن ياشاش.

4) مىللەت ئۈچۈن ۋەتەندە تۇرۇپ قىلىپ بېرەلمەيدىغان بەزى ئىشلارنى قىلىپ بېرىش.

باشقا مەقسەتلەرمۇ بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، مېنىڭچە يۇقىرىقى تۆتى ئاساسلىق مەقسەتلەردىن ئىبارەت. مەن ئەينى ۋاقىتتا ئامېرىكىدا تۇرۇپ قېلىشنى قارار قىلغاندا، مانا يۇقىرىقى 4 سەۋەبنى كۆزدە

تۇتقان ئىدىم. بۇ يەردە مەن چەت ئەلدىكى ھەر بىر ئوقۇرمەنگە ئۆزىنىڭ چەت ئەلدىكى تۇرۇپ قېلىشىدىكى سەۋەبىنى بىر ئويلاپ بېقىشنى تەكلىپ قىلىمەن. نۇرغۇن جۇڭگولۇقلار ئۆچۈن چەت ئەلدە ياشاشقا ھەممىدىن بەك تۇرتكە بولۇۋاتقىنى 2- ۋە 3-سەۋەبلەر بولۇشى مۇمكىن. بۇنداق بولۇشنى جۇڭگونىڭ ھازىرقى ئەھۋالى بەلگىلىگەن. يەنى، جۇڭگودا

نوپۇسنىڭ كۆپ بولۇشى، مەكتەپنىڭ قىس بولۇشى، ئادەملەر ئۆچۈن ئۆز ئىقتىدارىنى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇپ، ئۆز ئۆمرىدە ئۆز قابىلىيىتى يول قويغان ئەڭ يۇقىرى پەللىگىچە ئۆرلەش پۇرسىتىنىڭ بولماسلىقى نۇرغۇن كىشىلەرنى چەت ئەلگە چىقىپ كېتىشكە ئۈندەيدۇ. مەن مۇشۇ سۆھبەتنىڭ ئالدىنقى

قىسملىرىدىمۇ ئىپتىپ ئۆتۈپ كەتكەندەك، جۇڭگودا باللارنىڭ ئۈسۈپ-يېتىلىش شارائىتى ئانچە نورمال ئەمەس. كەلگۈسىدە بىرەر ئالىي مەكتەپكە كىرگۈزۈش ئۈچۈن، ئاتا-ئانىلار باللىرىنى 1-سىنىپتىن باشلاپ قاتتىق بېسىم بىلەن تەربىيىلەيدۇ. باللارنى كۈنىگە 10 نەچچە سائەت ئۆگىنىش قىلىشقا مەجبۇرلايدۇ. شۇنداقتىمۇ بۇ باللارنىڭ

كەلگۈسدە برەر ئالي مەكتەپكە كرەلشى كاپالەتكە ئىگە ئەمەس. ئالىي مەكتەپكە كرەلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئوقۇغان كەسپىگە، ئوقۇغان دەرىجىسىگە ۋە ئۆز ئىقتىدارىغا چۈشلۈق خىزمەت تاپالىشى يەنە كاپالەتكە ئىگە ئەمەس. نۇپۇس كۆپ، خىزمەت پۇرستى بەك كەمچىل بولغاچقا، نۇرغۇن كىشىلەر ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئۆمرىنى

ئۆز ئىقتىدارىدىن جىق تۆۋەن دەرىجىلىك بىر ئىشنى قىلىش بىلەن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇرى بولىدۇ. ئىنسانلار ئۇچۇن ئۆز ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرىدىغان پۇرسەت بولماسلىق بىر ئىنتايىن ئېچىنىشلىق ئىش. ئۇنداق ئادەملەر ئۆزىنى خۇددى قەپەزدىكى ئۇچار جانىۋاردەك ھېس قىلىدۇ. ئامېرىكىدا چەت ئەلدىن كۆچمەن بولۇپ كەلگەن كىشىلەر تۇغرىسىدا

"ئامېرىكا غايىسى" دېگەن بىر سۆز بار. بۇنى ئىنگلىزچىدە "Américan dream" دەپ ئاتايدۇ. يەنى، ئامېرىكىغا كېلىدىغان كۆچمەنلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى "ئامېرىكا غايىسى" نى قوغلىشىپ كېلىدۇ. ئۇنداقتا بۇ غايە نېمە؟ ئۇ بولسىمۇ، ئۆز ئىقتىدارىنى ئەڭ زور دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇپ، ماددىي جەھەتتە روناق تېپىش، ھەمدە

روهــي جەهەتــتە ئەركــن ياشاشــتىن ئىبارەت. ئامېرىكىدا هەمــمە ئادەمــلەر ئۇچــۇن مۇشۇنداق پۇرسەت بار. مانا بۇ ئامېرىكىنىڭ پۈتــۈن دۇنيادىكى شۇنچە نۇرغۇن مىللەتنى ۋە شۇنچە نۇرغۇن كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلــپ قىلالــىشىدىكى بــىردىن-بــىر ســەۋەبىدۇر. شــۇنداقلا ئۇ ئامېرىكىنىــڭ دۇنيــادىكى ئەڭ كۈچلــۈك دۆلەت بولــۇپ

تۇراللىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەبتۇر. نۇرغۇن كىشىلەر ئۆز-ئۆزىدىن: "مېكسىكا بىلەن كانادا ئامېرىكا بىلەن ئوخشاش بىر كونتىنېنتنىڭ ئۇستىدە تۇرۇپ، ھەمدە بىر-بىرىگە قوشنا تۇرۇپ، نېمە ئۇچۇن ئامېرىكىدەك تەرەققىي قىلالمايدۇ؟" دەپ سورىشىدۇ. بۇنىڭ ئاسالىق سەۋەبى پەقەت بىرلا، ئۇ بولسىمۇ دۆلەتنىڭ سىياسىي سىستېمىسىدىكى ۋە

دۆلەت قانۇنىدىكى پەرقتىن ئىبارەت. شۇڭا مېكسىكا ئامېرىكا بىلەن بىر يەردە، ھەم ئامېرىكىغا قوشنا بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىقتىسادى دۇنيادىكى خېلى كەمبەغەل دۆلەتلەرنىڭكى بىلەن ئوخشاش دەرىجىدە تۇرۇۋاتىدۇ.

ئۇيغۇر زىيالىلىرىمۇ يۇقىرىقى 60 مىڭ كىشىدەك ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ مائارىپ، پەن-تېخنىكا ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا تۆھپە

قوشالامدۇ؟ ئەلۋەتتە قوشالايدۇ. تــۆھپە قوشۇشـــنى خالامـــدۇ؟ مىـــڭلىچە تـــۆھپە قوشۇشـــنى خالايدىغانلار مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيـــدۇ. ئەمەلىيەتـــتە، چەت ئەللەردە ئوقۇپ، ئۆيگىۋېلىپ دىيارىغا قايتـــپ بېرىـــپ، ئىنتـــايىن ناچـــار شـــارائىت ئاســـتىدىمۇ مائارىـــپ، ئىلىـــم-پەن، ئىلمـــى تەتقىقات ۋە ئىگىلىـــك يـــارىتىش جەھەتـــلەردە ناھـــايىتى مـــۇھىم ئىـــشلارنى

قىلغۇاتقان، چوڭ تۆھپىلەرنى يارىتىۋاتقان ئۇيغۇر ياشلىرى خېلى كۆپ. ئۆز يانچۇقىدىن پۇل چىقىرىپ، تەتقىقات مەركىزى قۇرغانلارمۇ بار. بۇنداقلارنىڭ ئىچىدە ياپوندا ئوقۇغانلار كۆپرەك سانىنى ئىگىلەيدۇ. مەن بۇ يەردە مىللەتنىڭ مەنپەئىتىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىپ، چەت ئەلدىكى ئوقۇغۇچىلارنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئۇيغۇر دىيارىغا قايتىپ، ھازىر

ئۇيغۇر خەلقى ئۆچۈن ھەر خىل خىزمەتلەرنى كۆرسىتىۋاتقان بارلىق ياشلارغا چىن كۆڭلۈمدىن چوڭقۇر تەشەككۇر ئېيتىمەن.

مەن بۇ يەردە تىلغا ئېلىپ ئۆتمىسەم بولمايدىغان يەنە بىر مەسىلە بار. ئۇ بولسىمۇ، بىر قىسىم ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ چەت ئەلدە تۇرۇپ، دۇنيادىكى ئەڭ ئىلغار پەن-تېخنىكا ساھەسىدە باشقىلار بىلەن رىقابەتلىشىشى ئۇيغۇرلار

ئۆچۈن ناھايىتى پايدىلىق. دۇنيادا، بىر مىللەتنىڭ ئۇلغار مىللەت ئىكەنلىكى-ئەمەسلىكى شۇ مىللەتنىڭ دۇنيا تەرەققىياتىغا قوشقان تۆھپىسىنىڭ ئاز-كۆپلۈكىگە قاراپ بەلگىلىنىدۇ. شۇڭا شائىرىت يار بەرگەن ۋاقىتتىمۇ، ھەممە ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ ۋەتەنگە قايتىپ، ئۇيغۇر دىيارىدا خىزمەت قىلىشنى تەلەپ قىلىش توغرا ئىش ئەمەس.

بۇنداق قىلغانلىقى ئۇيغۇر مىللىتىگە بولغان پايدىسىدىن زىيىنى چوڭراق بولۇشى مۇمكىن. ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ دۇنيادىكى ئىلغار مىللەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئەقىل، تالانت ۋە ئىقتىدار جەھەتتە قانداقلىقىنى بىلىۋېلىش ھەممىدە ئۇنى دۇنياغا توغرا نامايەن قىلىش ئۈچۈن، بىر قىسىم ئۇيغۇرلار چوقۇم چەت ئەلدە ئىشلىشى كېرەك. دۇنيادىكى ئىلغار

بلىم بىلەن ئەڭ يېڭى تېخنىكىنى ئىگىلەپ، خەلقئارا سەھنىدە باشقىلار بىلەن رىقابەتلىشىشى كېرەك. بۇ جەھەتتە زۇرۇر بولغان بىر قىسىم ئىشلارنى پەقەت ئۆيغۇر دىيارىدا تۇرۇپلا قىلىش مۇمكىن ئەمەس. مەن "WaveSplitter" دېگەن شىركەتتە ئىشلەۋاتقاندا، شىركەتتىن بىر قانچە خىل ئوپتىكىلىق خەۋەرلىشىش

ئۇسكۇنىلىرىگە ئىشلىتىدىغان كىچىك تىپلىق زاپچاسلارنى ئىشلەپ چىقىرىشنى قارار قىلدى. مەن ئۇنى لايىھىلەپ، تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى ئەڭ مۇھىم تېخنىكىلىق خادىمنىڭ بىرى بولۇپ ئىشلىدىم. بۇ ئوپتىكىلىق زاپچاسلارنى لايىھىلەش ئۈچۈن بىزگە 120 مىڭ دوللارلىق ئوپتىكىلىق لايىھىلەش يۇمشاق دېتاللىرى كېرەك بولغان ئىدى.

ئۇنى شىركەتتىن سىتتۇالدى. ئۇلارنى ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن 10 مىليون دوللارلىق ئۇسكۇنە كېرەك ئىدى. ئۇنىمۇ شىركەتتىن سېتىۋېلىپ، بىر چوڭ شىركەت بىناسىدا تەييارلاپ چىقتى. بۇنداق ئىشلار ئۇيغۇر دىيارىدىلا ئەمەس، جۇڭگونىڭ باشقا جايلىرىدىمۇ ئاسانلىقچە مۇمكىن ئەمەس. مەن كىچىكىمدىن تارتىپ "ئۇيغۇرلارنىڭ قولىدىن

ھېچ ئىش كەلمەيدۇ" دېگەن بىر مۇھتتا چوڭ بولغانىدىم. مانا ھازىر 80-يىللاردىن باشلاپ چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇپ، چەت ئەلدە تۇرۇپ قالغان ئۇيغۇرلار "ئۇيغۇرلارنىڭ قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ" دېگەن باھانىڭ پۇتونلەي خاتا ئىكەنلىكىنى، ئۇيغۇرلارنىڭمۇ تالانت ۋە ئىقتىدار جەھەتتە دۇنيادىكى ئەڭ ئىلغار مىللەتلەرنىڭ كەينىدە

تۇرمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. ئامېرىكا، ياپونىيە ۋە ياۋروپا ئەللىرىگە ئوقۇشقا چىققان ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالىغا نەزەر سالساق، ئۇلارنىڭ ئىچىدە نۇرغۇنلىرى ئۆز فاكۇلتېتىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەڭ ئالدىدا ئوقۇدى. ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئۆزى ئوقۇغان مەكتەپلەردە ئىنتايىن ياخشى تەسىر قوزغاپ، باشقا دۆلەتتىن كەلگەن چەت

ئەللىك ئوقۇغۇچىلارنى ھەيرانلىققا قويىدى. چەت ئەلدە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ نۇرغۇنلىرى ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىنمۇ ئىنتايىن مۇھىم خىزمەتلەرگە ئورۇنلاشتى.
مەن بۇ يەردە ئۆزىگە "Jeck" دېگەن ئىنتېرنېت ئىسمى قويۇۋالغان بىر ۋەتەندىشىمىز يېقىندا ئىزدىنىش تور بېتىنىڭ "مەشھۇر كىشىلەر" دېگەن

سەھپىسدە ئېلان قىلغان، "مەن بىلىدىغان بىر قىسىم ئۇيغۇر دوكتورلىرى" دېگەن ماۋزۇدىكى يازمىسىنى ئوقۇپ چىقىشنى تەشەببۇس قىلىمەن. گەرچە بۇ يەردە تونۇشتۇرۇلغىنى پەقەت بىر قىسىم ئۇيغۇر دوكتورلىرىنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى بولسىمۇ، ئۇنى ئوقۇش ئارقىلىق يېقىنقى 20 يىلنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار ئىلىم-پەن ۋە تېخنىكا ساھەسىدە

قانچىلىك ئىلگىرلەشلەرنى ھاسىل قىلغانلىقىنى، دۇنيادىكى باشقا ئىلغار مىللەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئۇيغۇرلار قانداق ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى مەلۇم دەرىجىدە چۈشىنىپ يەتكىلى بولىدۇ.

يۇقىرىدا چەت ئەلدە تۇرۇپ قالغان چوڭلار ئۇستىدە توختالدىم. ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىچۇ؟ ئۇلارنىڭ

پەرزەنتلرى چەت ئەلدە قانداقراق ئورۇن تۇتۇۋاتـــــــدۇ؟ مەن بلىدىغان مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئۇيغۇرلارنىـــڭ پەرزەنتلــرى ئۆز مەكتەپلىرىـــدە ئىنتـــايىن ئەلا دەرىجىدە ئوقۇۋاتــدۇ. سىز چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرسىڭىز، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە مەكتەپـــتىن بەرگەن، تامغـــا چاپلاغلىق تۇرغـــان نۇرغـــۇن مۇكاپــاتلارنى كۆرســز. مېنىــڭ

بلىشىمچە چەت ئەلدىكى ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئۆز سىنىپىنىڭ ئەڭ ئالدىدا ئوقۇۋاتىدۇ. ئۆتكەن يىلى ئامېرىكىدىكى بىر ئۇيغۇرنىڭ قىزى دۇنيادىكى ئەڭ داڭلىق بولغان ھارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوقۇشقا كىردى. بۇ يىل كالىفورنىيەدە تۇرۇۋاتقان دوستىمىز ئادىل ئاتاۋۇللانىڭ ئوغلى ئامېرىكا بويىچە ئەڭ يۇقىرى ئورۇندا

تۇرـدىغان 15 ئالىي مەكتەپنىڭ بىرى بولغان لوس ئانجېلېستىكى كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىگە قوبۇل قىلىنــــــدى. دۇنيـــــادىكى ئەڭ ئالدىنقى 100 ئالىي مەكتەپنىڭ ئىچىـدىكى مەكتەپلەرگە ئوقۇشقا كىرگەن ئۇيغۇر پەرزەنتلىرى ھازىر ئامېرىكىــدا يىلــدىن-يىلغـــا كۆپىيىۋاتىدۇ.

مەن بـۇ يەردە ئۆزۈم ناھـايىتى

پەخىرلىنىدىغان بىر ئۇيغۇر سىڭلىمىزنى قىسقىچە تىلغا ئۆتۈپ كېتىشنى مۇۋاپىق كۆردۈم. بۇ سىڭلىمىزنىڭ ئىسمى رەيھان باكتۇر. باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپنى ئۇيغۇر دىيارىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا ئوقۇغان. باكالاۋر بىلەن ماگىستىرلىق ئۇنۋانلىرىنى چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئالغان. ئۇنىڭدىن كېيىن ئامېرىكىنىڭ

جەنۇبىي كارولىنا شتاتىدىكى
كلېمسون (Clemson)
ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئېلېكتىر
ئىنجېنېرلىق كەسپى بويىچە
دوكتورلۇق ئوقۇۋاتقان كەرگەن.
ئۆتكەن يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈشكە
ئاز قالغاندا، سېگىلمىز رەيھاننىڭ
بىر ئىلمىي ماقالىسى خەلقئارا
رادىيو ئىلمىي بىرلىكىنىڭ
ئامېرىكىدىكى مەملىكەتلىك
كومىتېتى تەرىپىدىن ئۆتكۈزۈلگەن

بىر ئىلمىي ماقالە كۆرىكىدە بىرىنچىلىككە ئېرىشتى. بۇ يىل سىگىلمىز رەيھان يۇتا (ئۇتاھ) شىتاتىنىڭ لوگان شەھىرىدىكى يۇتا شىتات ئۇنىۋېرسىتېتىگە پروفېسسورلۇققا قوبۇل قىلىنىپ، بۇ يىل كۈزدىن باشلاپ ئەشۇ مەكتەپكە ئىشقا چۈشمەكچى بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئىنجىنېرلىق كەسپىنى ئوقۇش ۋە ئىشلىتىش ناھايىتى قىيىن بولغاچقا،

ئامېرىكىدىكى ئاق تەنلىك قىزلار
ئىچىدە بۇ كەسپنى ئوقۇيدىغانلار
ئىنتايىن ئاز. ئۇنى دوكتورلۇققىچە
ئوقۇيدىغانلار، ئوقۇش پۈتتۈرۈپ
بولغاندىن كېيىن ئالىي مەكتەپتە
مۇشۇ كەسپنىڭ پروفېسسورى
بولىدىغانلار تېخىمۇ ئاز. لېكىن،
بىر ئۇيغۇر قىزى بۇ ئىشنى
قىلالىدى. سىڭلىمىز رەيھاننىڭ
يېشى تېخى 30 ئەتراپىدا تۇرۇپ،
ئىلمىي تەتقىقاتنى ئاساسىي

ئورۇنغا قويىدىغان، دوكتورلۇق ئوقۇغۇچىلىرىغىچە تەربىيىلەيدىغان ئامېرىكىدىكى بىر ئالىي مەكتەپكە پروفېسسور بولدى. مەن بۇ يەردە رەيھاننىڭ ئىشلىرىنى بىر قانچە جۈملە سۆز بىلەنلا تەسۋىرلىگەن بولسام، ئۇنىڭ ھازىرقىدەك نەتىجىگە ئېرىشىش ئۈچۈن بېسىپ ئۆتكەن مۇساپىسى ۋە يەڭگەن جاپا-مۇشاقەتلىرىنى يازسا بىر كىتاب

بولدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. رەينان ۋەتەندىكى ۋاقىتىدىلا تاغقا چىقىش تەنھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئۆز ئىرادىسىنى تاۋلىغان. ئامېرىكىغا كەلگەندىن كېيىنمۇ تاغقا چىقىش بىلەن تاغدا قار تېيىلىشنى ئۆزىنىڭ ئىرادىسىنى مۇستەھكەملەشتىكى بىر ۋاستە تەرىقىسىدە داۋاملاشتۇرغان.

ئامېرىكىدا ئالىي مەكتەپ پروفېسسورلىرى يارىدەمچى

پروفېسسور (Assistant Professor)، دوتسېنت پروفەسسور (Associate Professor) ۋە پروفېسسور (Professor) دەپ جەمئىي 3 دەرىجىگە بۆلۈنىدۇ. دوكتورلۇقنى يېڭىدىن پۈتتۈرۈپ، پروفېسسور بولۇپ كىرگەنلەر چوقۇم ياردەمچى پروفېسسور دەرىجىسى بىلەن خىزمەت باشلىشى كېرەك. دەسلەپكى 5 يىل سىناق مەزگىلى بولۇپ، بۇ

جەرياندا ياخشى ئىشلىگەنلەر دوتسېنتلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە 2-3 يىل ياخشى ئىشلىگەندىن كېيىن رەسمىي پروفېسسور بولالايدۇ. ئادەتتە دوكتورلۇق ئۇنۋانىنى ئېلىپ بولۇپلا، بىرەر مەكتەپكە ياردەمچى پروفېسسور بولۇپ كىرىشنىڭ ئۆزىلا ئانچە ئاسان ئىش ئەمەس. ئۇيغۇر دىيارىدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بىر

ئۇيغـۇر قىزىنىـڭ ئامېرىكـىدا
ئاشـۇنداق قىلالىشى تېخمـۇ
شۇنداق. بىز سـۆلىمىز رەيھان
بەكتـۇردىن پەخـىرلەنمەي
تۇرالمايمىز.
چەت ئەلـگە ئوقۇشـقا چىقـىپ،
چەت ئەلـدە تـۇرۇپ قالغانلارنىـڭ
ھەممىسىنىڭ كىندىكىنىڭ قېنـى
ئۇيغـۇر دىيارىـدىكى تۇپراقتـا
تۆكۈلگەن. بۇلارنىـڭ كۆپىنچـىسى
باشـلانغۇچ مەكتەپنـى، ئوتتـۇرا

مەكتەپنى، ھەتتا ئالىي مەكتەپنىمۇ ئۇيغۇر دىياردا ياكى جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدە تاماملىغان. شۇڭا بىزنىڭ ئۇيغۇر دىيارىغا ۋە ئۇيغۇر خەلقىگە ۋىجدانىي قەرزىمىز بار. ئۇلارغا قولىمىزدىن كېلىشىچە ياردەمدە بولۇش مىللىي بۇرچىمىز بار. بىز دۇنيانىڭ قانداق بىر يېرىدە ياشىشىمىزدىن قەتئىي نەزەر، مۇشۇنداق بىر ۋىجدانىي قەرز ۋە

مىللىي بۇرچىمىزدىن تېنۈۋالالمايمىز. بىزنىڭ چەت ئەلدە ياشىشىمىزنىڭ ئۆزىلا ئۇيغۇر مىللىتى ئۇچۇن بىرەر ئالاھىدە قىممەت ئېلىپ كېلەلمەيدۇ. ئەگەر بىز يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىلىم- پەننىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقىپ، چەت ئەلدىكى ئەڭ ئىلغار مىللەتلەر بىلەن رىقابەتلىشىش ھەمدە پەرزەنتلىرىمىزنى ياخشى تەربىيىلەپ چىقىش قاتارلىق

ئىشلارنى قىلالىساق، ئاندىن بىز ئۆيغۇر مىللىتى ئۆچۈن بىر ئاز قىممەت يارىتالايمىز.

لېكىن، بۇمۇ بېتەرلىك ئەمەس. ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، بىزنىڭ چەت ئەلدىكى ئورنىمىز ۋە قىممىتىمىز "يەنە بىر چەت ئەللىك"، "يەنە بىر ئامېرىكىلىق"، ياكى "يەنە بىر XXX لىق" تىن باشقا نەرسە ئەمەس. بىزنىڭ بولۇش-بولماسلىقىمىز بىز

ئشلەۋاتقان ئىدارىگە ياكى بىز ياشاۋاتقان دۆلەتكە ئانچە چوڭ تەسىر كۆرسەتسەك كەتمەسلىكى مۇمكىن. ئەگەر ئىدارىمىزدە بىز بولمىساق، ئورنىمىزغا باشقا بىر ئادەمنى ئاسانلا تېپىپ سەپلىيەلەيدۇ. ئەمما، ئۇيغۇر مىللىتى ئۈچۈن بىز ئۇنداق ئەمەس. چەت ئەلدە ياشاپ تۇرۇپ، ئۇيغۇر دىيارى ۋە ئۇيغۇر خەلقى ئۈچۈن قولىدىن كېلىشچە

ياردەمدە بولىدىغانلار ئۇيغۇرلار ئۆچۈن ئىنتايىن قىممەتلىك بايلىق. بىز ئۆزىمىزنىڭ بۇنداق قىممىتىنى ھەرگىز ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز كېرەك. ئەگەر بىزنىڭ ئەسلى مەقسىدىمىز ماددىي جەھەتتىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنغا ئېرىشىشلا بولغان بولسا، بىزنىڭ چەت ئەلگە چىقىشىمىزنىڭ ھېچ قانداق ھاجىتى يوق ئىدى. نۇرغۇنلىرىمىز چەت ئەلگە

چەقمىغان بولساق، ئۇيغۇر دىيارىدىمۇ ماددىي جەھەتتە ئوبدان ياشىيالايتتۇق. شۇڭا ماددىي تۇرمۇش بىردىن-بىر مەقسەت ئەمەس. ئەڭ مۇھىم مەخسەتمۇ بولماسلىقى كېرەك.
بىر ئادەمگە خۇشاللىق ۋە بەخت ئېلىپ كېلەلەيدىغان نۇرغۇن ئىشلار بار. بەزىلەر ياخشى كىينگەنلىكتىن بەختلىك ھېس قىلىدۇ. بەزىلەر ياخشى

يىگەنلىكىدىن بەختلىك ھېس قىلىدۇ. بەزىلەر بىر بەختىيار ئائىلە قۇرغانلىقى ئۈچۈن بەختلىك ھېس قىلىدۇ. بەزىلەر باشقا ئىش ئۈچۈن بەختلىك ھېس قىلىدۇ. قانداق ئىش بىلەن ئۆزىنى ئەڭ بەختلىك ھېسابلاش ئادەمگە قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ. مەن بۇ يەردە بىر ئادەمگە بەختلىك تۇيغۇسى ئېلىپ كېلىدىغان باشقا بىر ئىشنى تىلغا ئالماي تۇرالمايمەن. ئۇ

بولـسمۇ، باشـقىلارغا قولـدىن كېلىشچە ياردەم قىلـىپ، ئۆز ئەتراپـىدىكى بىـر قـىسىم كىشىلەرنىڭ تەقدىرىدە ئۆزگىرىش پەيدا قىلـىش. بۇنى ئىنگلىزچە make a diffirence on " others and your "community دەپ ئاتايـدۇ. بۇ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرالىغان ئادەم ئۆزىـدە چەكسىز بەختلىك ھەس قىلالايـدۇ. بۇنـداق بەخـت

تۇيغۇسىنىڭ ئورنىنى باشقا ئىشلار بىلەن ئېلىشى مۇمكىن ئەمەس.

مەن يېقىندا تېلېۋىزوردا دۇنياغا داڭلىق فىزىكا ئالىمى، نىسپىيلىك نەزەرىيىسىنىڭ ئىجادچىسى، نوبېل مۇكاپىتىغا ئېرىشكەن ئالبېرت ئېينىشتېين توغرىسىدا بىر ھۆججەتلىك فىلىم كۆردۈم. ئېينىشتېين 1879-يىلى گېرمانىيەدىكى بىر ئوتتۇرا دەرىجىلىك ياھۇدىي ئائىلىسىدە

تۇغۇلغان. 1933-يىلى گېرمانىلىقلارنىڭ باستۇرۇشىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئامېرىكىغا قېچىپ كېلىپ، بىر قانچە داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتتا ۋە تەتقىقات ئورۇنلىرىدا ئىشلەپ، 1955-يىلى 18-ئاپرېل كۈنى ۋاپات بولغىچە ئامېرىكىدا فىزىكا ساھەسىدە داۋاملىق يېڭىلىقلارنى ياراتقان.

گەرچە ئېينىشتېيىن چەت ئەلدە تۇغۇلۇپ، ئاساسەن چەت ئەلدىلا

ياشاپ، گېرمانىيە ۋە ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ شۇنچە چوڭ ياردىمگە ئېرىشكەن بولسىمۇ، ئۆلۈپ كېتىشتىن بۇرۇن ئۇ ئۆزىنىڭ ئىلمىي تەتقىقات يولىدىكى ئورگىنال قول يازمىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئىسرائىلىيەگە تەقدىم قىلغان. مانا بۇ مىللەتپەرۋەرلىكنىڭ بىر ياخشى مىسالىدۇر.

مەن چەت ئەلدە ياشاۋاتقان ھەر

بىر ئۇيغۇر ۋەتەنداشنىڭ تۆۋەندىكى سوئال ئۈستىدە ئازراق ئويلىنىپ بېقىشنى تەۋسىيە قىلىمەن. مەن ئۇيغۇرۇم ئۇچۇن نېمە ئىش قىلىپ بەردىم؟ مەن ئۇيغۇرۇم ئۇچۇن نېمە ئىش قىلىپ بېرەلەيمەن؟ ئۇيغۇر خەلقى ھازىر تارىختا مىسلى كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە بىزنىڭ ياردىمىمىزگە مۇھتاج. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ بولۇپمۇ، خىزمەت

تاپالماي، ئۆزلىرىنى ئاتا-ئانىسىغا
باقتۇرۇۋاتقان ئۇيغۇر ياشلىرى
بىزنىڭ ياردىمىمىزگە ئېنتايىن
مۇھتاج. ئەگەر سىز چەت ئەلدە
پروفېسسور بولسىڭىز، ھەر يىلى
ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىدىن بىرنى
ئېپكېلىش ئېھتىماللىقى بارمۇ،
ئىزدىنىپ باقسىڭىز. ئەگەر سىز
چەت ئەلدە بىرەر شىركەت قۇرۇپ
ماڭدۇرۇۋاتقان بولسىڭىز، سىزنىڭ
شۇ شىركىتىڭىزگە ئوخشاش

شركەتتىن بىرنى ئۇيغۇر دىياردا قۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئۇيغۇر ياشلىرىنى خىزمەتچى قىلىپ ئېلىپ ماشدۇرۇش ئىمكانىيىتى بارمۇ، ئويلىنىپ باقسىڭىز. ياكى سىز چەت ئەلدە بىر مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىگىلىك ياراتقان بولسىڭىز، ئۆزىڭىزنىڭ كەسپى ساھەسىدە ئۇيغۇر دىياردىن ئۇيغۇر ياشلىرىنى خىزمەتچى قىلىپ ئېپكىلىش ئېھتىماللىقى بارمۇ،

تەكشۈرۈپ باقسىڭىز. ئامېرىكىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ خەۋىرىدە بولغىنىدەك، ھازىر ئامېرىكىدا يۇمشاق دېتال بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسپىي خادىملارنىڭ كەم دېگەندە يېرىمى ھىندىستانلىقلار بولۇپ كەتتى. ئەينى ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ ئامېرىكىغا كېلىشىدىكى يولى ۋە ھىندىستاندىكى يۇمشاق دېتال ئىگىلىكىنىڭ تېز ۋە مۇنتىزىم ھالدا

تەرەققىي قىلىش يولىنىمۇ دەل
ئامېرىكىدا ياشاۋاتقان
ھىندىستانلىقلار ئاچقان ئىدى.
ئامېرىكىدىكى چوڭ
دوختۇرخانىلاردىكى
سېستىرالارنىڭ يېرىمىدىن تولىسى
فىلىپپىنلىقتەك قىلىدۇ. خۇددى
ھىندىستانلىقلارغا ئوخشاش،
ئۇلارمۇ ئەينى ۋاقىتتا ئامېرىكا 2-
دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن كۆچمەن
قىلىپ ئەكەلگەن فىلىپپىنلىقلارنىڭ

ياردىمگە ئېرىشكەن ئىدى. خۇددي مۇشۇ مىللەتلەرگە ئوخشاش، قالغان نۇرغۇن مىللەتلەرمۇ ئۆزىنىڭ ئەسلى دۆلىتىكى خەلقىنىڭ گۈللىنىشىگە ۋە ئۆلارنىڭ چەت ئەلگە چىقىپ راۋاجلىنىشىغا ياردەمدە بولۇۋاتىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭمۇ ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىش مەجبۇرىيىتى بار.

يىقىندا مېنىڭ ئامېرىكىدا

ئگىلىك باشقۇرۇشتا ئوقۇيدىغان بىر تونۇشۇم ماڭا تېلېفون قىلىپ، ئۆزى ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئىنتېرنېت ئارقىلىق ۋەتەنىدىكى ئۇيغۇر ياشلىرى ئۈچۈن ئىگىلىك باشقۇرۇش كەسپىي مەكتىپى ئېچىش ئارزۇسىنى ئېيتتى. مەن بۇ خەۋەردىن ئىنتايىن خۇشال بولدۇم. چۈنكى، بۇ بىر يېڭى يۈزلىنىش. بىر يېڭى باشلىنىش. بۇ ساھەدە چەت ئەللەردىكىلەر

قىلالايدىغان ئىشلاردىن يەنە نۇرغۇنلىرى بار بولۇشى مۇمكىن. ۋەتەندىكىلەر مۇشۇنداق چەت ئەلدە تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ غېمىنى يەيدىغانلارغا ھازىر ئىنتايىن مۇھتاج. مەن www.meripet.com (بۇرۇنقى "www.uyghurscholars.org" تور بېتى) نى ئېچىپ، چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلارغا ۋەتەندىكى

ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشىغا ياردەم قىلىش ئۈچۈن باشلىغان بۇ ئىشىغا ياردەمدە بولۇشنى ئىلتىماس قىلغاندىن كېيىن، ماشا خېلى كۆپ كىشىلەردىن جاۋاب كەلدى. ئاۋىستراليە، تۈركىيە، فرانسىيە، ئىتالىيە، مالايسىيا، كانادا، دۇبەي ۋە ياپونىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى بىر قىسىم ئوت يۈرەك ياشلار ئارقا-ئارقىدىن

ماڭا ياردەم قىلىدىغانلىقنى بىلدۈردى. بۇلار ئىچىدىكى بىر قىسمىلىرى ئۆزلىرى بىلىدىغان ئۈچۈرلارنى يىغىپ، رەتلەپ يېزىپ چىقىپ، ماڭا ماڭا ئەۋەتىپ بەردى. ھازىر بۇ ئۈچۈرلارنىڭ ھەممىسى meripet.com تور بېتىدە بار.
يەنە بىر قىسىم كىشىلەردىن ماڭا: "ئەركىن ئاكا، سىز ئېھتىمال ھازىر بەك ئاۋارىچىلىقتا بولۇپ قالغانسىز، شۇڭا بىلىشكەن ئىسىملىرىڭىز بىلەن ئالاقە قىلالماي قالغان بولۇشىڭىز مۇمكىن. ئەگەر بىز

قىلالايدىغان ئىشلار بولسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسنى بىزگە تاپشۇرۇڭ. ئۇلارنى بىز قىلايلى" دېگەنگە ئوخشاش ئىنتايىن قىزغىن خەتلەر كەلدى. بۇ كىشلەر ھازىر ھەقىقەتەنمۇ ئۇن- تىنسىز ۋە نامسىز ھالدا مېنىڭ ۋەتەندىكى ياشلارغا ياردەم قىلىش ئىشلىرىمغا ھەمكارلىشىپ بېرىۋاتىدۇ.

"ئوقيا" ئەپەندى ئۇيغۇرلارنىڭ

Yahoo ئېلخەت گۇرۇپپىسنى قۇرۇپ ماڭدۇرۇپ، دۇنيانىڭ ھەر جايلىردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزئارا ئۇچۇر ئالماشتۇرۇشىغا قولايلىق ئېپكىلىپ بەردى. ئامېرىكىدىكى مەمەت ئىمىن ئەپەندى "ساغلام بولۇڭ" دېگەن بىر ئېلخەت گۇرۇپپىسنى ماڭدۇرۇپ، ئۇيغۇرلارنى ساغلاملىققا ئائىت ئۇچۇرلار بىلەن تەمىنلەۋاتىدۇ. مەن يۇقىرىقى ۋەتەنداشلاردىن

ئىنتايىن رازىمەن. ئۇلاردىن ئىنتايىن مىننەتتارمەن. ئەمما، مەن بۇ جەھەتتە چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ قىلالايدىغان ئىشلىرى تېخىمۇ كۆپ، دەپ ئويلايمەن. بولۇپمۇ مەن ھازىر چەت ئەلدە ئوقۇۋاتقان ھەر بىر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىدىن ئۆزى ئوقۇۋاتقان مەكتەپتىكى ئۇيغۇرلار ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشىش ئېھتىماللىقى بار-يوقلۇقىنى تولۇق

ئىنقلاپ چىقىپ، ئەگەر ئاشۇنداق ئېھتىماللىق بولسا، مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى يېزىپ چىقىپ، ماقالا ماتېرىيالى تولۇق بولمىغانلىقىنى ... Meripet.com تور بېتى ئۇيغۇرلارغا مەنسۇپ. چەت ئەللەردىكى ئۇيغۇرلار ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، ۋەتەندىكى ئۇيغۇر ياشلىرىغا ياردەم قىلماقچى بولسا، مەن ئۇنداقلارنى ئىنتايىن قىزغىن قارشى ئالىمەن. ھەمدە

پۇتـۇن كوچـۇم بـىلـەن ئۇلارغـا يارددەمدە بولۇپ، ئۇلارغا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىمەن.

ئۇيغـۇر دىيارـىـدىكى ئۆزـگـە "HelloLife" دەپ تـــور بـەت ئـىـسمى قويۇۋالغـان بـىـر ۋەتەندىـشىمىز ھـازىر "چەت ئەل كۆرگەن ئۇيغۇرلار بىلەن سۆھبەت" دېگەن بـىر سۆھبەت خاتىرىـسىنى تەييارلاۋاتـىدۇ. ئاڭلـىشىمچە بـۇ قېرىندىـشىمىز ئۇ سـۆھبەتنى

كىيىنچە بىر كىتاب قىلىپ چىقىرىدىكەن. بۇ ئىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش www.izdinix.com تور بېتىدە بار ئىكەن. مېنىڭچە بۇمۇ مىللەت ئۈچۈن زور پايدىلىق بىر ئىش. چەت ئەل كۆزگەن ئۇيغۇرلارنىڭ سانى ئومۇمىي ئۇيغۇر نوپۇسىنىڭ بىر پىرسەنتنىمۇ تەشكىل قىلمايدۇ. ئۇيغۇرلار نوپۇسىنىڭ مۇتلەق كۆپ

قسمى هازىرمۇ سىرتقى دۇنيانى كۆرۈش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمەي ياشاۋاتىدۇ. چەت ئەللىكى ئۇيغۇرلارغا ھېچ قانداق قىممىتى يوق نۇرغۇن ئۇچۇرلار ۋەتەندىكىلەر ئۇچۇن ئېيتقۇلۇق بولۇپ تۇيۇلىدۇ. "ماۋۇ ئىش ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە مۇنداقتى، مەن تۇرۇۋاتقان دۆلەتتە، مەن بىللە ياشاۋاتقان مىللەتنىڭ جەمئىيىتىدە مۇنداق ئىكەن"،

دىگەنگە ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۇيغۇر دىيارىدىكى خەلقىمىز ئۈچۈن زور قىممىتى بار. شۇڭا مەن چەت ئەلدىكى ئۇيغۇر ۋەتەنداشلىرىنىڭ "HelloLife" ئەپەندىنىڭ چاقىرىقىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇپ، ئۆزلىرى كۆرگەن، ئاڭلىغان ۋە بىشىدىن كەچۈرگەن نەرسىلەرنى يېزىپ چىقىپ، ئۇنىڭغا ماكىدۇرۇپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. بىز چەت ئەلدە

تۇرۇۋاتقان ئۇيغۇرلار، مەلۇم مەنادىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تەلەيلىك كىشلەرمىز. ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بىز يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان يوللار بىلەن ئۇيغۇر دىيارىدىكى چەت ئەلنى كۆرۈش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىگەن تەلەيسىز خەلقىمىزگە ياردەم قىلىشقا تىرىشايلى.

ئەينى ۋاقىتتا دېڭ شياۋپىڭ ئامېرىكىدىكى جۇڭگولۇق

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئامېرىكىدا قېلىپ قېلىشى مەسىلىسىدە ھەقىقەتەنمۇ دانىشمەنلىك قىلغان ئىدى. ئۇنىڭ ئەشۇ دانىشمەنلىكىنىڭ جۇڭگونىڭ ئىلىم-پېنى، يۇقىرى تېخنىكىسى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئۈچۈن نۇرغۇن پايدىسى بولدى ھەم بولۇۋاتىدۇ. ئۇ تەسەۋۋۇر قىلغان ئىشلار چەت ئەلدىكى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈنمۇ پۈتۈنلەي مۇۋاپىق كېلەر ئىدى.

لىكىن، جۇڭگودىن چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىپ، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن چەت ئەلدە تۇرۇپ قالغان خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا، تۇرلۇك ئەندىشە ۋە توسالغۇلار تۈپەيلىدىن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇيغۇر دىيارىغا ئەركىن-ئازادە بېرىپ كېلىشى، ئۇ يەرگە مەبلەغ سېلىپ، ئىگىلىك يارىتىشى ۋە ئۇ يەرنىڭ مائارىپ، ئىلىم-پەن، يۇقىرى

تېخنىكا ۋە ئىقتىسادىغا تۆھپە قوشۇشى تېخچە دىبگەندەك باشلىنىپ كېتەلمىدى. ئەگەر يەرلىك ھۆكۈمەتلەر سىياسىي جەھەتتىكى ئەندىشىنى يوقىتىپ، مەمۇرىي جەھەتتە ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بەرسە، چەت ئەلدە تۇرۇپ قالغان ئۇيغۇرلاردىن ئۇيغۇر دىيارىغا بېرىپ، ئۇ يەرگە ھەر خىل يوللار بىلەن ياردەم قىلىدىغانلار چوقۇم كۆپىيىدۇ.

بۇ ماقالە ئەسلى بىلىۋال تور بېتىدە ئېلان قىلىنغان

7. سوئال: چەت ئەلدە تۇرۇپ قالغان ئۇيغۇرلار ئۇچۇن قانداق قىلىپ ئۆز پەرزەنتلىرىنى ئۇيغۇر قىلىپ تەربىيىلەش بىر مۇشكۇل ۋەزىپە بولۇشى مۇمكىن. بۇ جەھەتتىكى ئۆزىڭىزنىڭ بىلگەنلىرىدىن بىر ئاز سۆزلەپ بەرگەن بولسىڭىز؟

سىز بۇ سوئالدا ھەقىقەتەنمۇ

ھازىر چەت ئەلدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار دۆچ كېلىۋاتقان بىر ئىنتايىن مۇھىم مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويۇپسىز. ئالدىنقى سوئالغا بەرگەن جاۋابىمدا، مەن چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىققان ئۇيغۇرلار چەت ئەلدە تۇرۇپ قېلىشنى قارار قىلغاندا كەم دېگەندە مۇنداق 4 مەقسەتنى كۆزدە تۇتىدىغانلىقىنى ئېيتقان ئىدىم:

1) ئىلىم-پەن، ئالىي تېخنىكا ۋە ئۆز كەسپىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقىش.

2) چەت ئەلنىڭ ئەۋزەللىكىن پايدىلىنىپ، باللىرنى ياخشى تەربىيلەش.

3) ئۆز ئىقتىدارىنى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە جارىي قىلدۇرۇپ، ماددىي جەھەتتە ياخشى تۇرمۇشقا ئېرىشىش.

4) كۆچىنىڭ يېتىشچە مىللەت

ئۆچۈن بىر ئاز ئىش قىلىپ بېرىش.
جۇڭگودا نوپۇس كۆپ، ئۇيغۇرلار ئۆچۈن ئوقۇش ۋە ئوقۇش پۇتتۇرگەندىن كېيىنكى خىزمەت پۇرسىتى بەك قىس بولغاچقا، مېنىڭچە چەت ئەلدە تۇرۇپ قالغان ئۇيغۇرلارنىڭ كۆڭلىدە يۇقىرىقى 2-مەقسەت خېلى يۇقىرى سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئامېرىكىدەك دۆلەتلەرنىڭ شارائىتى ياخشى بولغاچقا، ئۆز

پەرزەنتىنى بىلىم ۋە ئەقىدىداي جەھەتتە ھېچ بولمىغاندا ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئەقىسادىي سەۋىيىدە ياشىيالايدىغان قىلىپ تەربىيىلەش كۆپ سانلىق ئۇيغۇر ئاتا-ئانىلار ئۈچۈن بەك تەسكە توختمايدۇ.

بۇ يەردىكى يەنە بىر ئەڭ مۇھىم مەسىلە، بالىنى يەنە بىر "ئامېرىكىلىق" قىلىپ تەربىيىلەيمىزمۇ، ياكى "ئۇيغۇر ئامېرىكىلىق" قىلىپ

تەربىيلەيمىزمۇ، دېگەندىن ئىبارەت. ئامېرىكىدىكى باللار ھەر كۈنى ئەتىگەن سائەت 7 دىن كەچ سائەت 6 گىچە چەت ئەل مۇھىتىدا ياشاپ، پەقەت ئاخشىمى كارىۋاتتا چىقىچىلىك بولغان 3-4 سائەت ۋاقىتلا ئۇيغۇرچە سۆزلەپ ئۇيغۇرچە ياشايدىغان ئاتا-ئانا بىلەن بىرگە بولغانلىقى، بۇ جەرياندىمۇ كۆرىدىغان تېلېۋىزور يەنىلا ئىنگلىز

تىلىدا بولغانلىقى ئۈچۈن، بالىدا ئۆيغۇرلۇق يىلتىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇش بىر ئىنتايىن مۇشكۈل ۋەزىپە ئىكەن. نۇرغۇن ئاتا-ئانىلار بالىسىنى ئۆيغۇر قىلىپ تەربىيىلەش ئۈچۈن كۆپ تىرىشىدۇ. كىچىكىدىن تارتىپ بالىغا ئۆيدە ئۇيغۇرچىدە سۆزلەيدۇ. ئۆيدە بالىغا ئۇيغۇرچە سۆزلەشنى ئۆگىتىدۇ. بىزنىڭ تاماقلىرىمىزمۇ 90 پىرسەنتتىن

كۆپ ۋاقىتتا ئۇيغۇر تامىقىدۇر.
بۇنىڭدىن باشقا ئامېرىكىدا
ئۇيغۇرلار بىر قەدەر توپلىشىپ
ئولتۇراقلاشقان ۋاشىنگتون ۋە نەۋ
يورك شەھەرلىرى ھەمدە
كالىفورنىيە ۋە تېكساس قاتارلىق
شتاتلاردىكى ئۇيغۇرلار پات-پات
بىر يەرگە يىغىلىپ ئولتۇرۇش
قىلىپ، ھەر قېتىم يىغىلغاندا
باللىرىمىزنى بىرگە ئويناشقا قويۇپ
بېرىمىز. ياكى ھەر خىل

پائالىيەتلەرگە ئۇرۇنلاشتۇرىمىز. 2005-يىلى مايدىن ئۆكتەبىرگىچە، جەنۇبىي كالىفورنىيە بىلەن شىمالىي كالىفورنىيەدىكى ئۇيغۇرلار ئايرىم-ئايرىم ھالدا كەم دېگەندە ھەر ئايدا بىر قېتىم دالا ئولتۇرۇشى قىلدى. بۇ ئولتۇرۇش ئىنگلىزچىدە "picnic" دەپ ئاتىلىدىغان بولۇپ، ئۇنىڭدا بىز ئۆزىمىزگە يېقىن بىر ئاممىۋى باغچىنى ياكى

بىرەر گۈزەل مۇھىتلىق ئورۇننى تاللاپ، شۇ يەرگە شەنبە ياكى يەكشەنبە كۈنى چۈشتە يىغىلىمىز. ھەر بىر ئائىلە كەم دېگەندە بىردىن تاماق تەييارلايدۇ. ئۆپچە گۆش، ئىچىملىك ۋە يەل-يېمىش ئېلىپ، گۆشتە ئۈيغۇرلارنىڭ كاۋپىنى تەييارلايمىز. تاكى كەچ سائەت 6-7 گىچە ئولتۇرىمىز. بۇ جەرياندا تەنھەرىكەت ئويۇنلىرى ۋە باشقا ئويۇنلارنىمۇ ئوينايمىز.

بەزىدە مەخسۇس ئادەملەر سەيلى قىلىش ئۈچۈن ياساپ قويغان يوللاردا بىر قانچە كىلومېتىر مېڭىپ كېلىمىز. شۇڭا بۇ يېغىلىشىمىزنىڭ شەكلى ئامېرىكىچە، ئەمما مەزمۇنى پۈتۈنلەي ئۇيغۇرچە بولىدۇ. بالىلىرىمىز مۇشۇنداق يېغىلىپ، بىرگە ئوينىغاننى ئىنتايىن ياخشى كۆرىدۇ. 2006-يىلى مارت ئېيىدا شىمالىي كالىفورنىيەدىكى

ئۇيغۇرلار نورۇز بايرىمىدا بىر يىغىلىش قىلىدى. ئۇنىڭدا ئۇيغۇرچە شېئىر ئوقۇش، نورۇز ۋە ئۇيغۇر تارىخىغا ئائىت سوئاللارغا جاۋاب تېپىش، ئۇيغۇرچە نومۇرلارنى كۆرسىتىش قاتارلىق پائالىيەتلەرمۇ بولدى. تۆت ياشتىن 10 نەچچە ياشقىچە باللارنىڭ ھەممىسى نومۇر كۆرسەتتى. مانا بۇلار بىزنىڭ ئامېرىكىدىكى ئۇيغۇر

پەرزەنتلىرىگە ئۇيغۇر تىلى، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئۇيغۇر ئۆرپ-ئادىتى قاتارلىقلارنى ئۆگىتىشتىكى بىردىن-بىر مۇھىتىمىز بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. قالغان ۋاقىتلاردا بىز "مەدەنىيەتسىز ياشايمىز". يەنى، بىز ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئۆرپ-ئادىتىدىن بەھرىمەن بولالمايمىز.

ئۇيغۇر ئۇسسۇلىرىغا ئۇيغۇر مەدەنىيىتى، ئۇيغۇر تىلى ۋە دىنىنى ئۆگىتىش ئۈچۈن،

ۋاشىنگتونىدىكى ئۇيغۇرلار بۇنىڭدىن بىر قانچە يىل بۇرۇن "ئۇيغۇر ئۈمىد مەكتىپى" دېگەن بىر مەكتەپنى قۇردى. بۇ مەكتەپ ھەر شەنبە كۈنى بىر قانچە سائەت ۋاشىنگتون شەھىرى رايونىدىكى ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرىگە دەرس ئۆتىدۇ. 2006-يىللىق نورۇز بايرىمىدىكى يىغىلىشتا، شىمالىي كالىفورنىيەدىكى ئۇيغۇرلارمۇ بىر ئۇيغۇر مەكتىپى قۇرۇشنى ۋە

ئۇيغۇر ياشلىرى ئۆچۈن بىر تور بېتى بەرپا قىلىشنى قارار قىلدى. بۇ تور بېتىدە ھەممە ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى "باشقۇرغۇچى" بولۇپ، ئۇ تور بېتىگە خالىغان بالا ئۆزى بىر نەرسىلەرنى قويالايدىغان، بىر نەرسىنى يازالايدىغان قىلماقچى بولدى.

چەت ئەلدە ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىدا، باللارغا گەپ بىلەنلا ئۇيغۇرنىڭ قانداق مىللەت

ئىكەنلىكىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بولۇش قىيىن. گەپ بىلەنلا ئۇيغۇرلارنىڭ رەھىمدىللىكى، ئاقكۆڭۈللۈكى، سەممىيلىكى، مەرتلىكى ۋە مېھماندوستلۇقى قاتارلىقلارنى ھېس قىلدۇرۇش ئاسانلىقچە مۇمكىن ئەمەس. گەپ بىلەنلا ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرىنى سىڭدۈرۈش مۇمكىن ئەمەس. بىزنىڭ ئائىلىدە، بىز 1996-يىلدىن باشلاپ

ئىككى بالىمزنى ھەر يىلى يازلىق تەتىلدە، ھېچ بولمىغاندىمۇ ئىككى يىلدا بىر قېتىم يۇرتقا ماڭدۇرۇپ تۇردۇق. ئۇلار يالغۇز ئۇرۇمچىدىلا تۇرماي، ۋىلايەت، ناھىيە ۋە يېزىلارغىچە باردى. دېھقانلار ئۆيىدە تاماق يەپ، دېھقانلار بىلەن يېمىش يەپ، دېھقانلار بىلەن مەشرەپ ئويناپ باقتى. بۇ ئىشلار ئۇلار ئۈچۈن ئىنتايىن قاتتىق تەسىر قىلدى. بىر قېتىم

مەن ئۇلار بىر يېزىدا ۋاقتىدا تېلېفون قىلسام، ئىككى بالام ئايرىم-ئايرىم ھالدا: "دادا، بىز بۇ يەردىكى ۋاقتىمىزدىن قاتتىق بەھرىمان بولدۇق. دېھقانلاردىن بەك تەسىرلەندۇق. مەن بۇرۇن بۇ دۇنيادا ئۇيغۇر دېھقانلىرىدەك ياخشى ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى بىلمەپتىكەنمەن،" دېدى. چەت ئەلدە تۇرۇۋاتقان ھەممە ئۇيغۇرلارنىڭ بىزدەك باللىرىنى

پات-پات يۇرتقا ماڭدۇرۇپ تۇرۇش شارائىتى يوق. شۇڭا، مەلۇم مەنادىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇلار ئۇچۇن باشقا ئامال يوق. ئەگەر شارائىت بولسا، ئاتا-ئانىلار باللىرىنى يۇرتقا ماڭدۇرۇپ تۇرسا، ئۇلارغا مىڭ سۆز بىلەن قىلغان تەربىيىنىڭ ئۈنۈمىنى يۇرتقا بىر قېتىم بېرىپ كېلىشى بىلەنلا قازىنالايدۇ. شۇڭا مەن بۇ ئىشنى قاتتىق تەشەببۇس قىلىمەن.

مەن يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈپ كەتكىنىمدەك، بىز چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلانىڭ كۆپىنچىسى كۆچمەنلەرنىڭ يېتىشچە پەرزەنتلىرىمىزنى ئۇيغۇر قىلىپ يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن تىرىشاۋاتىمىز.

ئەمدى مېنىڭمۇ بىر سوئال سوراپ باققىم كېلىۋاتىدۇ: ئۇيغۇر دىيارىدىكى ئۇيغۇرلار قانداق قىلىۋاتىدۇ؟

يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بۇيان مەن مۇنداق بىر ئىشقا ئىنتايىن ھەيران قېلىۋاتىمەن: ئەگەر مەن ئۈيغۇر دىيارىدىكى بىرەرسىدىن بىر تېلېفون نومۇرىنى سورىسام، ئۇلار ماڭا چوقۇم رەقەملەرنى خەنزۇچە ئېيتىپ بېرىدۇ. يېشى 80 ياشتىن ئاشقان بوۋاي-مومايلارمۇ شۇنداق. ئون نەچچە ياشلىق باللارمۇ شۇنداق. ئۇرۇمچىدىكىلەرمۇ شۇنداق.

ۋىلايەت ۋە ناھىيىدىكىلەرمۇ شۇنداق. تېخى مەن ئۇلار خەنزۇچە دەپ بەرگەن سانىنى خاتا بولۇپ قالمىسۇن، دەپ ئۇيغۇرچە تەكرارلىسام، ئۇلار چۈشىنەلمىگەندەك گاڭگىراپ تۇرۇپ قالىدۇ. بىز ئۇيغۇرلارغا نېمە بولۇۋاتىدۇ؟ ئەمدى ئۆزىمىزدىن ۋاز كېچىپ، ئۆزىمىزنى ئۇنتۇلۇپ، مۇشۇ دەرىجىگە كېلىپ قالدۇقمۇ؟ گەرچە ماڭا ئۇيغۇر دىيارىدىن

ئايرىلغىلى 20 يىلدىن ئاشقان بولسىمۇ، سان ساناشقا كەلگەندە، مەن تېلېفوندا سۆزلىشىپ باققان ۋەتەندىكى نۇرغۇن كىشىلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا، مېنىڭ ئۇيغۇرچەم كۆپ ياخشى ئىكەن. مېنىڭچە ئۇيغۇر دىيارىدىكى خەلقتە بىرەرسى رەقەمنى خەنزۇچە دېيىشكە مەجبۇرلاۋاتقىنى يوق. ئۇيغۇرلار ئۆز-ئارا خەنزۇچە سۆزلىشىشكە بىرەرسى

مەجبۇرلاۋاتقىنى يوق. ئەگەر ئۆز تىلىمىزنى ئۆزىمىز ئاسرىمىساق، ئۆز تىلىمىزگە ئۆزىمىز كۆيمىسەك، ئۆز تىلىمىزنى ئۆزىمىز قوغدىمىساق، ئۇنى باشقا ھېچ كىم بىزگە قىلىپ بەرمەيدۇ. ئۆز-ئۆزىمىزنىڭ كونتروللۇقى ئاستىدا بولمىغان ئىشلار ئۇچۇن بىزنىڭ ئانچە ئامالىمىز يوق. لېكىن بىز ئۆزىمىزگە ھازىر يول قويۇلغان شارائىتنى ئىنتايىن قەدىرلىشىمىز،

ئۆنىڭدىن تولۇق پايدىلىنىمىز كېرەك. ئائىلىق ھالدا ئۆز تىلىمىزنى قوغدىشىمىز، ئۇنى ساقلاپ قېلىشىمىز كېرەك. ئۇنداق قىلماي تۇرۇپ، مىللەتنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تەقدىرىنى ياخشىلاش مۇمكىن ئەمەس.

بۇ ماقالە بىلىۋال تور بېتىدىن ئېلىندى

8. سىزچە مىللەتپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىنىڭ

ئەھمىيىتى بارمۇ؟ بۇ تەربىيىنى باللاردىن باشلاپ تۇتۇش كېرەكمۇ-يوق؟

بۇ سوئالنىڭ ئالدىنقى قىسمى "توغرا ئىش قىلىش" قا بېرىپ تاقالسا، كېيىنكىسى "ئىشنى توغرا قىلىش" مەسلىسىگە ئائىت ئىكەن. مەن سوئالدا سورالغان مەسىلىنىڭ ئۆزى ئۇستىدە توختىلىشتىن بۇرۇن، ئالدى بىلەن ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن بىر قانچە

ئىشنى تەسۋىرلەپ ئۆتەي.
ئوقۇرمەنلەرنىڭمۇ خەۋىرى بولغىنىدەك، مەن قىلىدىغان پروجەكتىنىڭ بىرسى قۇياش سىستېمىسىغا يېقىن باشقا يۇلتۇزلارنى ئايلىنىپ تۇرىدىغان پلانېتالارنى تەكشۈرۈپ، ئۇنىڭدا بىرگە ئوخشاش ھاياتلىقنىڭ بار-يوقلۇقىنى ئېنىقلايدىغان بىر ئالەم تېلېسكوپى لايىھەلەش. بۇ ناسا نىڭ "ئىنسانلارنىڭ كېلىپ چىقىش

مەنبەسى" دېگەن بىر چوڭ تەتقىقات نىشانىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، بۇ تەتقىقات مۇنداق 3 سوئالغا جاۋاب تېپىشنى مەقسەت قىلىدۇ:

1) بىز (يەنى يەر شارى ۋە ئىنسانلار) نەدىن كەلگەن؟

2) كائىناتتا بىز يالغۇزمۇ؟

3) بىز نەگە بارىمىز؟

مەن ھەر قېتىم يۇقىرىقى 3 سوئالنى ئۇچراتقاندا، ئېسىمگە بىز

ئۇيغۇرلار كىلىپ قالىدۇ: قانچىلىك ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ كىملىكىنى بىلىدىغاندۇ؟ قانچىلىك ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلىدىغاندۇ؟ قانچىلىك ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ نەگە قاراپ مېڭىۋاتقانلىقىنى ئويلايدىغاندۇ؟

1991-يىلى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى يىمىرىلگەندە، ئامېرىكا ۋە غەرب ئەللىرى ھۆكۈمەتلىرى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تۈركىي

مىللەتلىرنىڭ تۈركىيە خەلقى بىلەن بىرلىشىپ، خۇددى ئوسمان ئىمپېرىيەسىگە ئوخشاش يېڭى بىر ئىمپېرىيەنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈپ قىلىشىدىن ئىنتايىن ئەنسىرىدى. شۇ ۋاقىتتىكى بىر قانچە يىل ئىچىدە، ئامېرىكىنىڭ گېزىت-جۇرناللىرىدا مۇشۇ مەسىلىگە ئائىت ماقالىلەر ئارقا-ئارقىدىن ئېلان قىلىندى. شۇ چاغدا مەن بىر پارچە ئۇيغۇرلارغا ئائىت

ماقالىنىمۇ كۆرۈپ قالدىم. ئۇ ماقالىنىڭ ئاپتورى ئۇيغۇر دىيارىغا بېرىپ، ئۇرۇمچى ۋە بىر قىسىم ۋىلايەتنىڭ مەركىزى شەھەرلىرىدىكى ئۇيغۇرلار توپلىشىپ سودا قىلىدىغان بازارلارغا بېرىپ، ئۇچراتقان ئۇيغۇرلاردىن: "سىزنىڭ مىللىتىڭىز نېمە؟" دەپ سوراپتۇ. كۆپىنچە ئۇيغۇرلار ئۇنىڭغا: "مەن قەشقەرلىك"، "مەن قاغىلىقتىن"،

"مەن غۇلجىلىق"، "مەن كۇچالىق"، "مەن ئاقسۇلۇق" دېگەندەك جاۋابلارنى بېرىپتۇ. ئەنتاينىن ئاز ساندىكى كىشىلەر بولسا ئۇنىڭغا: "مېنىڭ مىللىتىم ئۇيغۇر"، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاپتور ماقالىسىنىڭ ئاخىرىدا: ئۇيغۇرلاردا تېخى بىرلىككە كەلگەن بىر مىللىيەتلىك ئېڭى شەكىللەنمەپتۇ، دەپ خۇلاسە چىقىرىپ، ئۇيغۇرلاردىن

ئەنسرىمىسمۇ بولىدىكەن، دېگەندەك نەرسىلەرنى يېزىپتۇ. ئەگەر ھازىر بىر كىشى ئۇيغۇر دىيارىدىكى بارلىق ئۇيغۇرلاردىن: "سىزنىڭ مىللىتىڭىز نېمە؟"، دەپ سورىسا، ئۇلارنىڭ قانچە پىرسەنتى: "مېنىڭ مىللىتىم ئۇيغۇر"، دەپ جاۋاب بېرەر؟ "مەن ئۇيغۇر" دېگەنلەرنىڭ ئىچىدە قانچە پىرسەنتى پەخىرلىنىپ تۇرۇپ، قانچە

پرسەنتى ئۇياتقاندەك بولۇپ جاۋاب بېرەر؟ ھازىر ئۆزىنى پەخىرلىنىپ تۇرۇپ "مەن ئۇيغۇر" دەيدىغانلار كۆپىيىۋاتامدۇ ياكى ئازىيىۋاتامدۇ؟

1993-يىلى مەن، مېنىڭ كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئۇستازىم ئاندرە كنوئەسەن ۋە ئۇنىڭ بىر بۇرۇنقى ساۋاقدىشى ئۆچمىز بىرلىشىپ ئامېرىكىدىكى بىر ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئىلمىي

تەتقىقات جۇرنىلىدا بىر پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلدۇق. ئۇستازىمنىڭ ساۋاقدىشىنىڭ ئىسمى جوسەپھ مائىت بولۇپ، ئۇنىڭ مىللىتى يەھۇدىي ئىكەن. بۇ مەن چەت ئەلگە چىقىپ، تۇنجى قېتىم تونۇشقان يەھۇدىي ئىدى. ئۇستازىم بىلەن ئىككىسى دوكتورلۇق ئۇنۋانى ئۇچۇن بىرگە ئوقۇغانلار ئىكەن. جوسەپھ ئامېرىكىنىڭ نيۇ يورك شتاتىغا

جايلاشقان بر داڭلىق ملتارى تەتقىقات مەركىزدە ئىشلەيدىغان بولۇپ، ئۇ ھازىرمۇ شۇ يەردە ئىشلەۋاتىدۇ. بىز ئۇ ماقالىنى ئىلان قىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، مەن جوسەپھ بىلەن ئامېرىكىدا ئېچىلغان بىر خەلقئارالىق ئىلمىي تەتقىقات يىغىنىدا بىرگە بولۇپ قالدىم. بىز بىرگە پاراڭلىشىش جەريانىدا، ئۇ مەندىن مېنىڭ نېمە مىللەت ئىكەنلىكىمنى، ئىسمىم

ئۇنىڭغا بەك يېقى تۇيۇلغانلىقنى سورىدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئادىتىم بويىچە ئۇنىڭغا ئۆيگۈر توغرىسىدا بىر مەيدان دەرس ئۆتتۇم. سۆزۈمنى تۈگەتكەندىن كېيىن مەن ئۇنىڭدىن: "ئاندرە نىڭ دەپ بېرىشىچە سەن يەھۇدى ئىكەنسەن-ھە؟" دەپ سورىدۇم. ئۇ: "ھەئە، مەن بىر يەھۇدى. مەن ئۆزۈمنىڭ بىر يەھۇدى بولغانلىقىمدىن ئىنتايىن

پەخىرلىنمەن." دەپ جاۋاب بەردى. مەن بۇ سۆزگە قارىتا ئۆزۈمنى مەجبۇرلاپ كۈلۈپ قويدۇم. قانداقتۇ بۇ سۆزدىن كېيىن مىنىڭ كۆڭلۈم ئىنتايىن بىئارام بولۇپ كەتتى. ئازراق زەربە يېگەندەكمۇ ھەس قىلدىم. "مەن ئۇ كىشىدىن ئۆزۈڭنىڭ بىر يەھۇدى ئىكەنلىكىڭگە قانداق قارايسەن؟' دەپ سورىمىغان تۇرسام، ئۇ ماڭا نېمىشقا بۇنداق

جاۋاب بېرىدۇ؟" دەپ قورسۇقۇمۇ بىر ئاز كۆپتى. شۇ كۈندىن باشلاپ بۇ سۆز يۈرىكىمنىڭ چوڭقۇر يېرىگە ئورنـاپ كەتتـى. ھەر قېـتىم بـۇ ۋەقەنــى ئەسـلىگىنىمدە: "نـېمە ئۈچـۈن يەھـۇدىيلار بـىر كـىشى سورىمـىسىمۇ باشـقىلارغا ئۆزىنـىڭ يەھـۇدى بولغانلىقـىنى ناھـايىتى پەخىرلىنىدىغانلىقىنى ئېيتالايـدۇ؟ نېمە ئۈچۈن بىز ئۇيغـۇرلار ئۇنـداق دېمەيمىز؟ نېمە ئۈچۈن بىز ئۇنداق

دېيەلمەيمىز؟" مەن ئامېرىكىغا كەلگەن دەسلەپكى مەزگىلدە باللارنىڭ مەكتەپىدە بەزى پائالىيەتلەر بولۇپ قىلىپ، شۇ پائالىيەتتە مەن ئۇيغۇرلارنى تونۇشتۇرسام، تۆۋەندىن ھېچ قانداق سادا چىقمىغان ئىدى. ئامېرىكىلىقلار بىلەن ئايرىم پاراڭلاشقاندا ئۇلارغا ئۆزۈمنى ۋە ئۇيغۇرنى تونۇشتۇرسام، بەزىلىرى مېنىڭ دېگەنلىرىمگە

ئەجەبلىنىۋاتقانـــدەك چـــراي ھـــالىتىنى ئىپادىلىگەن ئىدى. كۆپىنچە ۋاقىتلاردا ئۇلار بۇ پاراڭ مەزمۇنىغـــا ئانـــچە قىزىقـــىپ كەتمەيتتى.
يەھۇدىيلار كوممۇنىزمنى ئىجات قىلغـــان. ئۇلار دېموكراتىيەنىمـــۇ ئىجـــات قىلغـــان. ئىنـــسان تارىخـــىدىكى ئەڭ مەشھۇر فىزىكا ئالىمـــى ئېينـــشتېينمۇ يەھـــۇدىي. 1987-يىلىدىن 2005-يىلىغىچە

ئامېرىكا فېدېراتسىيە بانكىسىنىڭ رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن كىشى ئالان گرىن سپانمۇ يەھۇدىي. ئەينى ۋاقىتتا بۇ كىشىنىڭ ھەر بىر ئېغىز سۆزى پۈتۈن دۇنيانىڭ پايچەك بازىرىغا تەسىر كۆرسەتەتتى. كالىفورنىيە شتاتىنىڭ 2 سېناتورىمۇ يەھۇدىي. مەن مۇشۇ سۆھبەتنىڭ ھازىرغىچە بولغان قىسىملىرىدا ئۇخشىمىغان ساھەلەردە نوبېل

مۇكاپىتىغا ئېرىشكەن يەھۇدىي ئالىملىرىدىن ئاز دېگەندە 3 كىشىنى تىلغا ئالدىم. بۈگۈن ئىنتېرنېتنى ئىزدەپ كۆرسەم، يەھۇدىيلاردىن نوبېل مۇكاپىتى ئالغانلارنىڭ سانى 160 كىشىدىن ئاشىدىكەن. بۇ سان دۇنيادىكى باشقا ھەرقانداق مىللەتنى بېسىپ چۈشىدىكەن. ياھۇدىيلارنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنى مۇشۇنداق تونۇشتۇرۇش ئۈچۈن

كەم دېگەندە بىرەر كىتاب يېزىشقا توغرا كېلىشى مۇمكىن. لېكىن، ئۇلارنىڭ باشقا مىللەتلەرگە ۋە ئىنسانىيەتكە قىلغان جىنايى ئىشلىرىدىنمۇ خېلى كۆپ. تېخى يېقىندا ئۇلار خۇددى بىر خوتۇنى بىلەن ئۇرۇشۇپ قېلىپ، خاپا بولۇپ، ئۆيىدىكى چىنە-قاچىلارنى چاقىدىغان ئەرگە ئوخشاش (ئىنگلىزچىدە بۇنى "ئا ماد مان" دەپ ئاتايدۇ) لىۋانغا بېسىپ

كىرىپ، ئۇ يەرنى 2 ئاي بومباردىمان قىلىپ، نۇرغۇن شەھەرلەرنى ۋەيران قىلىپ، دېڭىز بويىنى ماي بىلەن بۇلغاپ، 1000 دىن ئارتۇق پۇقرانى ئۆلتۈرۈپ چىقىپ كەتتى. مۇشۇنداق تۇرۇقلۇقمۇ، ئۇلار يەنە پۇرسەتلا بولسا باشقىلارغا "مەن ئۆزۈمنىڭ بىر يەھۇدىي بولغانلىقىمدىن پەخىرلىنىمەن"، دەيدۇ.

2000-يىلى مەن ئامېرىكىدىكى

بىر قىسىم ئۇيغۇرلار بىلەن خېلى ئارىلىشىپ باققان بىر ئامېرىكىلىق بىلەن بىرگە بولۇپ قالدىم. پاراڭلىشىش جەريانىدا ئۇ مەندىن ئۇيغۇرنىڭ قانداق مىللەت ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ قانداق تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى بارلىقىنى سورىدى. مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈم بىلگەن ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردىم. سۆزۈمنىڭ ئاخىرىدا ئۇ مېنىڭ قولۇمنى مەھكەم سىقىپ:

"ئەركىن، مەن بۇ سوئاللارنى ھازىرغىچە خېلى كۆپ ئۇيغۇرلاردىن سورىغان. لېكىن، بىرەرسىدىن ئۆزۈم قانائەتلەنگىدەك جاۋاب ئالالمىغان. مانا بۈگۈن سىزنىڭ جاۋابىڭىزنى ئاڭلاپ تۇنجى قېتىم ئۇيغۇر توغرىسىدا بىر ئاز چۈشەنچىگە ئىگە بولغاندەك ھېس قىلدىم. ساڭا رەھمەت." دېدى.

ئەمدى يۇقىرىقى سوئالنىڭ

ئۆزگىچە كەلسەك، بۇ سورۇندا ئۇنى ئۇيغۇرلارغا ۋە ئۇيغۇر دىيارىغا باغلاپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىش مۇۋاپىق ئەمەس. شۇڭا مەن بۇ مەسىلىگە ئامېرىكىدىكى ئىجتىمائى پەن مۇتەخەسسىسلىرى قانداق قارايدىكەن، شۇ توغرىسىدا ئۆزۈمنىڭ چۈشەنچىسىنى ئازراق سۆزلەپ بېرەي. مىللەتپەرۋەرلىك (ئىنگلىزچە "nationalism") بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىك (ئىنگلىزچە

"patriotism") مەنا جەھەتتىن بىر-بىرىگە ئىنتايىن يېقىن بولۇپ، ئۇلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ چۈشەندۈرۈشمۇ ئاساسەن مۇمكىن ئەمەس. يەنى، بۇ 2 ئۇقۇمنىڭ قانداق كونكرېت مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقى بىر دۆلەت، بىر رايون ۋە بىر مىللەتكە قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن، 20-ئەسىردە بىر قىسىم دىكتاتورچىلار خەلقنىڭ ئۆز

دۆلـتگە بولغـان ۋەتەنپەرۋەرلـك مۇھەببتىنى ئۇرغۇتـۇپ، ئۇنـى ئۆزى ئىلىپ بېرىۋاتقـان ئۇرۇشنىڭ ماھىيتىنى ئاقـلاش ۋە خەلقنـى تـزگىنلەش ئۈچـۈن خـزمەت قىلـدۇردى. دېموكراتىيەلـك رېسپۇبلىكىلاردە بولـسا، ئاشۇنداق دىكتاتۇرلۇققـا قارشـى ئىلـپ بېرىلغـــان كۈرەشـــلەرنى ۋەتەنپەرۋەرلـك كۈرەشى، دەپ ھېسابلىدى.

ئىنگلىزچە لۇغەتتىكى ئېنىقلىمىسى بويىچە ئېيتقاندا، مىللەت (ئىنگلىزچە "nation") دېگەن سۆز بىر خىل ئېتنىك ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان ئادەملەر توپىغا قارىتىلغان بولۇپ، بۇ توپنىڭ ئىچىدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئوخشاش بىر خىل تىلنى ياكى بىر-بىرىگە ناھايىتى يېقىن بولغان تىلنى ئىشلىتىدۇ. مىللەت توغرىسىدا يېقىندا ئۆزگە

"ئاپتاپ" دېگەن ئىنتېرنېت ئىسمى قويۇۋالغان بىر قېرىندىشىمىز بىلۇۋالغا بىر ئىنتايىن ياخشى ماقالە چىقاردى. ئۇ ماقالىنىڭ ماۋزۇسى "مىللەت دېگەن نېمە؟" بولۇپ، ئىنتېرنېت ئادرېسى:

http://www.biliwal.com/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&p=2389#2389

مەن ئۆزۈم www.Meripet.com

غەمگۇ قويۇپ قويدۇم: http://www.meripet.com/Academy/Millet.htm

مەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئۇنى بىر قېتىم كۆرۈپ بېقىشنى تەۋسىيە قىلىمەن. بۇ ماقالىدە ئېيتىلىشچە، مىللەتنىڭ تىل، غورۇر ۋە مەدەنىيەتتىن ئىبارەت 3 مۇھىم ئامىلى بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئېچىدە، تىل بولسا مىللىي مەدەنىيەتنىڭ شەكىللىنىشى ۋە ئۇنىڭ مۇكەممەل

مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىكى ۋاستە. مەدەنىيەت بولسا مىللەت روھىنىڭ ئىپادىچىسى، شۇنداقلا مىللەت پوتونلۇكىنى ۋۇجۇدقا چىقارغۇچى شىلىم. غورۇر بولسا مىللەتنىڭ روھى، تىل ۋە مەدەنىيەتنىڭ كىملىك كىنىشكىسى.

مىللەت سۆيۈملۈكنىڭ ئوبيېكتى بولۇپ، بىر ئادەم ئۆز مىللىتى ئارقىلىق ئۆزىنى باشقىلاردىن

پەرقلەندۇردۇ. بىر ئادەمنىڭ ئۆز مىللىتى ئىچىدە ئۆزىگە خاس بۇرچى ۋە كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان بىر قىسىم ئالاھىدە ھوقۇقى بولىدۇ. بۇ يەردىكى "بۇرچى" دېگىنىمىز ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئاساسىي قانۇنى ۋە جۇغراپىيەسى قاتارلىقلارنى بىلىش مەسئۇلىيىتىنى كۆرسىتىدۇ. قىسقارتىپ ئېيتقاندا، مىللەتپەرۋەر كىشىلەر بىر ئىنستىتۇتنى ۋە ئۇنىڭ

خاراكتېرلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئامىللارنى سۆيىدۇ. روشەنكى، ئۆز مىللىتىنى سۆيۈش ۋە شۇ ئارقىلىق مىللەتپەرۋەر بولۇش ئۆچۈن چوقۇم ئۆز مىللىتىنى، بولۇپمۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئۆز مىللىتىگە خاس بىر قىسىم نەرسىلەرنى بىلىش كېرەك. ياش-ئۆسمۈرلەرگە بۇ نەرسىلەرنى مىللەتپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئارقىلىق ئۆگىتىش دۇنيادىكى

مۇتلەق كۆپ ساندىكى مىللەتلەر قوللىنىدىغان ئەڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇل بولۇشى مۇمكىن. لېكىن ئۇيغۇرلار ئۇچۇن ھازىر بۇنداق قىلىش ئاسان ئەمەس. ھازىر بۇ جەھەتتىكى ئىشلار پەقەت تەربىيە كۆرگەن ئاتا-ئانىلار ئۆيىدە ئۆز پەرزەنتلىرىگە سۆزلەپ بېرىش بىلەنلا چەكلىنىۋاتىدۇ. شۇ سەۋەبتىن مەن يۇقىرىدا تەسۋىرلەپ ئۆتكەن بىر قانچە

مۇسالاردىكىدەك ئەھۋاللار يۈز بېرىۋاتىدۇ.
ۋەتەنپەرۋەر كىشىلەر بىر خىل ئىدىيە ۋە ئۆزىنىڭ پرىنسىپلىرىنى سۆيىدۇ. ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ مۇنداق ئالاھىدىلىكلىرى بار:
ۋەتەنپەرۋەرلىك كىشىلەرنىڭ دۆلەت سىياسىي پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. بۇ سىياسىي پائالىيەتلەر سايلامدا بېلەت تاشلاش، مەملىكەتلىك

ئجتىمائىي ھەربىر كەتلەرگە قاتنىشىش، سوتقا چىقىپ دەۋالىشىش، ئەسكەر بولۇش ۋە ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ئىشلەش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كۆپلىگەن كىشىلەر مۇشۇنداق دۆلەت سىياسىي پائالىيەتلىرىگە قاتناشقاندا، دۆلەت سىياسىتىنىڭ تېخىمۇ ياخشىلىنىشى ۋە تېخىمۇ ئادىل بولۇشىنى ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ.

مەن مۇشۇ سوئالنى كورگەندىن كەيىن، ئامېرىكا جەمئىيتى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى بېرىشكە قانداق قارايدىغانلىقى توغرىسىدا ئازراق ئىزدىنىپ، تاپقان ماتېرىياللارنى تېز سۈرئەتتە ئوقۇپ باقتىم. مەن كۆرگەن ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، ئامېرىكىلىقلار ئاساسەن مەكتەپتە

ۋەتەنپەرۋەرلـــك تەربيـــسى بىرىـــشكە قارشـــى ئـــسكەن. ئۇلار كۆرسـەتكەن سـەۋەبلەرنىڭ بـر قسمى مۇنۇلاردىن ئىبارەت:
1. بەزىلـەر ۋەتەنپەرۋەرلكـتىن پايـــدىلنىپ، بـــر دۆلەتتىكـــى ئەركــن ۋە مــۇكەممەل ئاساسقا ئــگە سياســـي مۇنازىرنــنىڭ داۋاملىششىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ.
2. ۋەتەنپەرۋەرلـــــــــــــك ئايرىمچىلىقنى ئىلگىرى سۈرىدۇ،

ھەمــدە قانۇنــسز ھالــدا ئۆز گراجدانلىرىنى باشقا ئىنسانلاردىن ئۈستۈن كۆرىــدىغان ئــدىيەنى تەرغــپ قىلىــدۇ. بـــارلىق مـــۇھەببەتلەر "قـــارغۇ" (يەنــى سەۋەبـــسز) بولغنىـــــدەك، كــشلەرنىڭ بــر دۆلەتــكە بولغــان مـــۇھەببىتى ئۇ دۆلەتنــــڭ يېتەرســزلىكنى كۆرمەســلىككە ئېلىپ بېرىشى مۇمكىن.

3. بىر قــانۇنلۇق ھۆكــۈمەت ئۆزى

باشقۇرغان كىشىلەرنىڭ ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن سەممىي قوللىشى ئاساسىغا قۇرۇلغان بولىدۇ. ئەگەر بىر ھۆكۈمەت ئۆزىنىڭ غايەت زور ھوقۇقىنى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈستىدىن ئىشلىتىپ، ئۇ ئوقۇغۇچىلارنى بۇ ھۆكۈمەتنى ياقتۇرۇشقا مەجبۇرلىسا، ئۇ ھالدا خەلقنىڭ بۇ ھۆكۈمەتنى قوللىشى سەممىي بولماي قالىدۇ.

4. ئوقۇغۇچىلارغا

ۋەتەنپەرۋەرلىكنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ تۇرۇپ تارىخ سۆزلىگەندە، تارىخنى ئۆزگەرتىش ۋە يالغان تارىخ ياساشقا ئۇلۇپ بارىدۇ. ئۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئوقۇغۇچىلارغا تارىختا نېمە ئىش بولغانلىقنى ۋە نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولغىنىنى ئەينەن سۆزلىگىلى بولمايدۇ. (مەن "جۇڭگو كومپارتىيە تارىخى" نى

ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپتە جەمئىي 3 قېتىم دەرس قىلىپ ئوقۇدۇم. ئەينى ۋاقىتتىكى سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ، بۇ 3 قېتىملىق دەرسنىڭ مەزمۇنىدا پەرق ئىنتايىن چوڭ بولدى.)

ئامېرىكا مەكتەپلىرى ئوقۇغۇچىلارنىڭ دىققىتىنى مونوپولىيە قىلىۋالمايدۇ. ئۇلار ھەر خىل سىياسونلار بىلەن، يەنى

ھۆكـــۈمەت سىياســـــتىنى
قوللايـدىغان ۋە ئۇنىڭغـا قارشـى
تۇرىـدىغان سىياسـونلار بـلەن،
رىقابەتلىشىدۇ. دۆلەتنىڭ ھەقىقىي
ئىگىسى خۇدا، دەپ قارايـدىغان
دىنىـــي باشـچىلار بىلەنمـۇ
رىقابەتلىـــشىدۇ. سىياســـغا
قاتنىشىشنى ئەمەس، ئىستىپالىنى
ئىلگىرى سۈرىدىغان چوڭ سودا
شـــــركەتلىرى بىلەنمـــۇ
رىقابەتلىــشىدۇ. بــۇ جەھەتــتە

مەكتەپنىڭ بىر ئوقۇتقۇچىسى خۇددى بىر پادىشاھقا ئوخشاش بولۇپ، ھېچ قانداق كىشى ئۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ دەرسخانىدا نېمە دەپ دەرس سۆزلىگەنلىكىنى تەكشۈرۈشكە ئارىلىشالمايدۇ. شۇڭلاشقا ئوقۇتقۇچىلار دۆلەتنىڭ ھەر خىل چوڭ سىياسەتلىرىگە نىسبەتەن، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ھەر خىل چوڭ سىياسىي ۋەقەلەرگە نىسبەتەن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان

بەس-مۇنازىرىنىڭ ھەر ئىككى تەرىپىنى تەڭ سۆزلەپ، ئوقۇغۇچىلارنى ئۆزلىرى مۇستەقىل ئويلاش ۋە تەھلىل قىلىشقا چاقىرىدۇ. ئاخىرقى خۇلاسىنى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزى چىقىرۋېلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. مېنىڭ ئوغلۇم ھازىر تولۇق ئوتتۇرىنىڭ 3-يىللىغىدا ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭ تارىخ ئوقۇتقۇچىسى ھەر قېتىملىق دەرستە ئالدى بىلەن

ئامېرىكىنىڭ تېما بولۇۋاتقان ھەر خىل ئىچكى ۋە تاشقى مەسلىلەر توغرىسىدىكى چوڭ بەس-مۇنازىرەلەرنى چۈشەندۈرۈپ تۇردى. ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلارغا چۈشەندۈرگەن نۇرغۇن نەرسىلەرى ئامېرىكا پرېزىدېنتى بۇشنىڭ تاشقى سىياستى ۋە ئۇنىڭغا يوشۇرۇنغان بىر قىسىم كىشلەرنىڭ ئايرىم مۇددىئاسى بولۇپ، بۇشنى چۈشۈرىدىغان نەرسىلەرمۇ

ئىنتايىن كۆپ بولدى. مەن نۇرغۇن گېزىت ئوقۇپ چۈشىنىپ ماڭغان نەرسىلەرنى مېنىڭ ئوغلۇم مەكتەپتىكى دەرس ئارقىلىقلا چۈشىنىپ ماڭدى. نۇرغۇن سىياسىي ئىشلاردا مەن ھازىر ئوغلۇم بىلەن خېلى ئۇزۇن ئوخشاش سەۋىيەدە پاراڭلىشالايمەن.

ئامېرىكىدىكى ۋىسكونسىن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مادىسون

شۆبسدە "Kevin Barrett" ئىسملىك بىر پروفېسسور بولۇپ، ئۇ سىنىپدا دەرس سۆزلىگەندە ئوقۇغۇچىلارغا 11-سىنتەبىر ۋەقەسىنى ئامېرىكا ھۆكۇمىتى پىلانلاپ كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقىنى، ئۇنداق قىلىشىدىكى مەقسىدى ئوتتۇرا شەرقتىكى ئۇرۇشتا سىياسىي پايدىغا ئېرىشىش ئىكەنلىكىنى ئېيتقان. بۇ ۋەقەدىن كېيىن

ئامېرىكا جۇمھۇرىيەتچىلەر پارتىيىسىنىڭ بىر قىسىم رەھبەرلىرى بۇ پروفېسسورنى مەكتەپتىن قوغلاپ چىقىرىش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى. لېكىن، ئۇ مەكتەپ بۇ پروفېسسورنى ئىشتىن بوشاتمىدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە، پۈتۈن ئامېرىكا بويىچە بۇ پروفېسسورنى قوللاش ھەرىكىتى قوزغىلىپ، گېزىت-جۇرناللاردا ئۇنى قوللايدىغان نۇرغۇن

ماقالىلەر ئېلان قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بۇ پروفېسسور بىر مەملىكەتلىك قەھرىمان ياكى "چولپان" بولۇپ قالدى. مەن بۇگۈن ئىنتېرنېتنى ئاختۇرۇپ كۆرسەم، ئامېرىكىدىكى بىر ئورۇن "Kevin Barrett" قا ئوخشاش، 11-سېنتەبىر ۋەقەسىنى ئامېرىكا ھۆكۈمىتى كەلتۈرۈپ چىقارغان، دەپ قاراپ مەيدانغا چىققان، پۈتۈن

مەملىكەت بويىچە داڭلىق كىشىلەردىن جەمئىي 44 نەپەرنى تىزىملاپتۇ.

يۇقىرىقىلار ئامېرىكىنىڭ ئەھۋالى. مەن ئوقۇغۇچىلاردىن بۇ يەردىكى ئۇقۇملارنى ئۆيغۇرغا ۋە ئۆيغۇر جەمئىيىتىگە ئۆزلىرى تەدبىقلىۋېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. بۇ يەردە تەكىتلەپ قويۇشقا تېگىشلىك بىر نەرسە شۇكى، خۇددى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىپ

ئۆتۈپ كەتكەندەك، بىر ئادەم ئۆزىنى مەلۇم بىر مىللەتنىڭ بىر ئەزاسى، دەپ ھېسابلايدىكەن، ئۇ چوقۇم ئۆز مىللىتى ئېچىدىكى مۇنداق بىر بۇرچنى ئادا قىلىشى كېرەك: ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخىنى، مەدەنىيىتىنى، ئاساسىي قانۇنىنى، ۋە جۇغراپىيەسىنى ياخشى ئۆگىنىشى. ئۇيغۇرلار ھازىر بۇ جەھەتتە ئىنتايىن ئاجىز.

بۇ يىل يازدا ئۇرۇمچىگە بارغاندا،

مەن بىر پۈتۈن ئۆمرىنى ئۇيغۇر جۇرنالىستلىقى بىلەن ئۆتكۈزگەن پىشقەدەم ئۇيغۇر ژۇرنالىسى بىلەن بىرىم سائەت پاراڭلىشىپ قالدىم. ئۇ ئاكىمىز ھازىرغىچە ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى نۇرغۇن مەسىلىنى نەزەرىيە جەھەتتىن تەھلىل ۋە تەتقىق قىلىپتۇ. خېلى كۆپ كىتابمۇ چىقىرىپتۇ. ئۇنىڭ ھازىر باسمىغا تەييارلاۋاتقان كىتابىنىڭ مەزمۇنىدىن مەن ئازراق خەۋەر

تېپسپ، ئىنتايىن ھاياجانلىنىپ
كەتتىم. سەۋەبى، مەن بۇرۇن
ئۇيغۇرلار ئىچىدە بۇنداق مەسىلە
ئۈستىدە باش قاتۇرىدىغان
ئادەملەر يوقمىكىن، دەپ
ئەنسىرەيتتىم. ئۇرۇمچىدە
كىتابخانىلار ئانچە كۆپ
ئەمەسكەن. ئاقسۇدىمۇ ھەم
شۇنداق. مەن ئۇلارغا كىرىپ
باقتىم. بىر قىسىم كىتابلارنى
ۋاراقلاپ باقتىم. ناھايىتى ياخشى

يېزىلغان كىتابلار بار ئىكەن. بىر قىسىم ئوت يۈرەك ئۇيغۇر زاتلىرى توسالغۇنىڭ قانچىلىك كۆپ بولۇشى، قىيىنچىلىقنىڭ قانچىلىك ئېغىر بولۇشى، شارائىتنىڭ قانچىلىك ناچار بولۇشىغا قارىماي، ئۆتمۈشتىكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئىچىدىكى ھەر خىل گۆھەرلەرنى قېزىپ تېپىپ، ئۇنى كىتاب قىلىپ چىقىرىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پايدىلىنىشىغا

سـۇنۇپتۇ. بـۇ كىتابنىـڭ ئاپتورلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئالـىـي مەكـتـەپ تەربىيـسـى كۆرمىگەن ئىكەن. لېكىن، يازغان نەرسىلىرىنىڭ سۈپىتى ناھايىتى يۇقىرى ئىكەن. بىر كۈنى مەن بىر چـوڭ بـازار بىناسـىنىڭ ئىچـىـدە كېتىۋاتسام، مېنى بىر ئۇكىمىز چاقىردى. ئۇ ئۇكىمىز شۇ بازاردا بىر كىچىك يەرنى ئىجارىگە ئېلىپ، ئۇيغۇر كىتاب دۇكىنى ئاچقان

ئىكەن. مېنىڭ رەسىمنى بۇرۇن
تور بەتلىرىدىن كۆرگەن بولغاچقا،
مېنى تونۇۋېلىپ چاقىرىشى ئىكەن.
ئىككىمىز ئولتۇرۇپ بىر دەم
پاراڭلاشتۇق. پەقەت تولۇقسىز
ئوتتۇرا مەكتەپ سەۋىيىسىگە ئىگە
بۇ ئۇكىمىز ئۆزى يېزىپ چىقارغان
كىتابتىن ماڭا 3 خىل كىتاب
سوۋغات قىلدى. پۇل بەرسەم
ھەرگىز ئالمىدى. مېنىڭ
ئىگىلىشىمچە، ھازىر ئۇيغۇر

دىيارىدا بىر يازغۇچى مۇشۇنداق كىتاب چىقارسا، ئۇنىڭدىن جەمئىي ئاران 3000 دانە ئەتراپىدا سېتىلىدىكەن. شۇڭلاشقا باسقاندىمۇ ھەر بىر خىل كىتابنى 3000 دانە ئەتراپىدا بېسىپ چىقىرىدىكەن. تەخمىنەن سەككىز مىليون نوپۇسقا ئىگە ئۇيغۇر خەلقىدىن مۇشۇنداق كىتابلارنى سېتىۋالىدىغانلاردىن ئاران 3000 كىشى چىقىدىكەن.

كىتابخانىلارنىڭ ئىچىدە ئادەم ئىنتايىن ئاز بولۇپ، كىشىگە ناھايىتى سوغۇق تۇيۇلىدىكەن. بۇنىڭ بىلەن سىلىشتۇرغاندا، ئۇيغۇر رېستورانلىرى باشقا بىر دۇنيا ئىكەن. مەيلى چۈشلۈك تاماق ۋاقتى بولسۇن، مەيلى كەچلىك تاماق ۋاقتى بولسۇن، مەيلى ھەپتە ئارىلىقى بولسۇن، ياكى شەنبە-يەكشەنبە دەم ئېلىش كۈنلىرى بولسۇن، ئۇيغۇر

رېستوۋرانلىرى ئىچىنىڭ ئاۋاتلىقى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىكەن. مەن ئامېرىكىدا ئۇيغۇر دىيارىدە كۆرگەننىڭ دەل ئەكسىنى كوردۇم: كىتابخانىلار مىغ-مىغ ئادەم بىلەن لىق تولغان. رېستوۋرانتلار بولسا ئادەمسىز چۆللۈككە ئوخشاپ قالغان. بۈگۈنكىدىن 3 ھەپتە بۇرۇن بىزنىڭ بىر ئەر-ئايال دوستىمىز ئۆزلىرىنىڭ يىللىق توي خاتىرە

كۆنى مۇناسىۋەتتى بىلەن ئىيالىم بىلەن ئىككىمىزنى بىر ئىرانلىقلار ئاچقان رېستورانغا تەكلىپ قىلدى. ئۇ بىر جۈمە كۈنى كەچتىكى ئىش بولۇپ، ئادەتتە بۇنداق ۋاقىتتا ئامېرىكىنىڭ رېستورانلىرىدا ئادەم ئەڭ كۆپ بولىدىغان ۋاقىت ئىدى. بۇ بىر ئاۋات بازارغا جايلاشقان، دەرىجىسى خېلى يۇقىرى رېستوران بولۇپ، نەق مەيداندا ساز چېلىپ

ناخشا ئېيتىدىغان ئادەملىرىدىن 5-6 ئادىمى بار ئىكەن. مەخسۇس ئۇسسۇل ئوينايدىغان سورۇنمۇ بار ئىكەن. لېكىن، ئۇ كۇنى كەچتە بۇ رېستورانغا بىزدىن باشقا پەقەت يەنە بىر جۈپ ئادەملا كەلدى. سازچىلار بىزنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا جەمئىي 6 خېرىدارغا كەچ سائەت 11 گىچە ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ بەردى.

چپل ده مەن بار بىنانىڭ مىنىڭ ئىشخانام جايلاشقان قەۋەتتىدە ئىشلەيدىغان بىر يەھۇدىي بار. ئۇ بىشىغا داۋاملىق يەھۇدىيلەرنىڭ كىچىك دوپپىسىنى كىيىۋالىدۇ. خالاغا ماڭغاندىمۇ قولىدا بىرەر كىتاب ياكى جۇرنال ئوقۇپ ماڭىدۇ. قولىدىكى كىتابقا قاراپ، يولغا قارىمايدىغان بولغاچقا، مەن ھەر دائىم ئۇنىڭ كىلىۋاتقىنىنى كۆرگەندە، ئۇنىڭ بىلەن ئوسۇشۇپ

كەتــمەي، دەپ ناھــايتى ئېھتىياتلىق بىلەن ماڭىمەن. بىر نەچچە قېتىم مەن ئۇنىڭ خالادا ئۆرە تــۇرۇپ، كىچــك تەرەت قىلىشۋاتقاندىمۇ بىر قولىدا كىتاب بار بولۇپ، ئۇنى ئوقۇۋاتقانلىقىنى كــۆردۇم. بــۇ ئالاھــدە ئەھــۋال بولــۇپ، مەن بــۇ كــىشىدىن باشــقىلارنىڭ بۇنــداق قىلغىنىنــى كۆرمىدىم. لېكىن، يەھۇدىيلارنىڭ دۇنيادىكى بارلىق مىللەتلەردىن

ئىلىم-پەن قاتارلىق بىر قىسىم ساھەلەردە ئېشىپ كېتىشىدە مانا مۇشۇنداق روھنىڭ چوڭ رولى بار. مەن مۇشۇ سۆھبەتنىڭ 1-قىسمىدا تىلغا ئالغان مېنىڭ ئالېكس ئىسىملىك يەھۇدىي دوستۇمنىڭ ئۆيىدە بىرەرمۇ تېلېۋىزور يوق. ئۇ قەتئىي تېلېۋىزور كۆرمەيدۇ، بوش ۋاقىتلىرىدىمۇ كىتاب-ژۇرنال ئوقۇيدۇ. كىتاب ئوقۇشتىن

خۇددى باشقىلار تېلېۋىزور كۆرۈپ
ھوزۇرلانغاندەك ھوزۇرلىنىدۇ. بىر
ئىنسان ئۆچۈن بۇنداق بىر ياشاش
يولىنى تاللاش ۋە ئۇنىڭغا
ئادەتلىنىش ئاسان ئىش ئەمەس.
لېكىن 55 ياشلارغا كىرىپ قالغان
ئالېكس ھازىر شۇنداق قىلىۋاتىدۇ.
مەن 80-يىللارنىڭ بېشىدا مائو
زېدوڭنىڭ جۇڭنەنخەيدىكى
ئۆيىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىپ
باققان. ئۇ كىشىنىڭ ئۇخلايدىغان

كارۋتى 2 كشلك كارۋات بولۇپ، يپرمدا ئۆزى ئۇخلايدىكەن، قالغان يپرمغا بولسا لىقمۇ-لىق كتاب تىزىقلىق ئىكەن. كۆرگەزمە خادىملىرىنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ كىشى كۈنىگە پەقەت 3-4 سائەتلا ئۇخلاپ، قالغان ۋاقتىدا كىتاب ئوقۇيدىكەن. خالادىكى ئورۇننىڭ ئالدىغا ۋە يېنىغا بىردىن كىچىك ئۇستەل قويۇلغان بولۇپ،

ئۈلارغىمۇ لىقمۇ-لىق كىتاب قويۇلغان ئىكەن. مەن يېقىندا چېل دە ئادەمنىڭ ئۇخلىشى ھەققىدە بىر مۇتەخەسسىسنىڭ دوكلادىنى ئاڭلىدىم. ئۇنىڭ دېيىشىچە ئادەم ھەرگىزمۇ ئۇخلىمىغانغا ئۆلۈپ قالمايدىكەن (لېكىن، ئىلمىي نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئادەم نورمال ئەھۋالدا كۈنىگە 6-9 سائەت ئۇخلىشى كېرەك ئىكەن). مەن ئۆمرۈمدە

ئۇيغۇرلارنىڭ تولا كىتاب ئوقۇيدىغان، ياكى مەكتەپتە بەك تىرىشىپ ئوقۇيدىغان كىشىلەرگە قارىتا "كەچكىچە كىتاپلا ئوقۇيدىكەن، يا بىرەر ئالىم بولالمايدىكەن" دېگەن گېپىنى كۆپ قېتىم ئاڭلىدىم. شۇنداق، ئازراق كىتاب ئوقۇپ قويۇپلا ئالىم بولغىلى بولمايدۇ. ئالىم بولماق ئۇنداق ئاسان ئەمەس. خەقلەر كىتاب ئوقۇپ يۈرسە، سىز

ئۇلاردەك كتاب ئوقۇشنىڭ ئورنىغا ئۇلارنى مەسخىرە قىلىپ يۈرسىڭىز، ئۇلار ئالىم بولالمىسىمۇ سىزگە خوجايىن بولالايدۇ. سىز تەدرىجى ھالدا ئۇلارغا قۇل بولۇپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. يېقىندا بىلىۋال تور بېتىگە "كىتاپقا ئىشتىياق باغلىغان مىللەت، ئۆمىدكە تولغان مىللەت"، دېگەن بىر قىسقا يازما چاپلاندى. كىتابقا ئىشتىياق باغلىمىغان مىللەت قانداق بولۇپ

كېتەر؟ 80-يىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىدىكى بىر يازدا، ئۇيغۇر دىيارىدا "ئىتتىپاقلىق ئۆيى" ھەرىكىتى بولۇۋاتقان بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى بىر خالانىڭ ئىشىكىگە "مەن ئۇيغۇرلارنىڭ ئەرلىرىنى قۇل، ئاياللىرىنى خىخ قىلىمەن"، دېگەن بىر جۈملە خەت يېزىلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۈرۈمچىدە خېلى بىر مەزگىل چوڭ ۋەقەلەر بولۇپ

كەتتى. ئۇ خەت يېزىلغىلى ھازىر 20 يىلدەك بولۇپ قاپتۇ. ھازىر ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟

مىللەتپەرۋەرلىك دېگەن مىللەتنى سۆيۈش، مىللەتكە كۆيۈش، مىللەتنىڭ ئىستىقبالىغا كۆڭۈل بۆلۈش، ھەر بىر ماكاندا، ھەر بىر زاماندا ئۇيغۇرنىڭ غېمىنى يېيىش، دېگەن سۆز. كۆپ كىتاب ئوقۇغاندا، ئۇيغۇرلار تەرەققىيات جەھەتتە باشقىلارنى بېسىپ

چۈشەلمىگەن تەقدىردىمۇ، قۇللۇق ئورنىغا چۈشۈپ خارلىنىپ قالمايدۇ. مۇشۇنداق مەنادىن ئېلىپ ئېيتقاندا، كىتابنى كۆپ ئوقۇش، مىللەتپەرۋەر بولۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتىدۇر. ئۇيغۇرلار ئىچىدە توغرا ئىشنى قىلىشنى ۋە ئىشنى توغرا قىلىشنى بىلىدىغانلار خېلى كۆپ. لېكىن ھازىر ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ئويلىغانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئىمكانىيەت يوق.

ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە ناھايىتى
ئۇيغۇن كېلىدىغان، ئۇيغۇرلارنى
ۋە ئۇيغۇر دىيارىنى تەرەققىي
قىلدۇرۇشقا ناھايىتى پايدىلىق
بولغان ئىلغار سەۋىيەلىك، يۇقىرى
سۈپەتلىك ئىدىيە ۋە چۈشەنچىلەر
كۆپلەپ مەيدانغا كېلىۋېتىپتۇ.
يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان كىتابلار ۋە
مۇشۇ سۆھبەتنىڭ ئالدىنقى
قىسىملىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئۇيغۇر
ئىنتېرنېت تەرەققىياتلىرى مانا

مۇشۇنىڭ تىپىك مىساللىرىدۇر. لېكىن، بۇ ئىدىيە، چوشەنچە ۋە بىلىملەر ھازىر ئۇيغۇر خەلق ئاممىسىغا ئانچە يېتىپ بارالمايۋېتىپتۇ. سېتىلغان 3000 كىتابنى ئۆزئارا ئارىيەت ئېلىپ، ئۇنىڭدىن 3 ھەسسىدىن ئارتۇق ئادەم ئوقۇيدۇ، دېسەكمۇ، ئۇ 10000 ئادەم بولىدۇ. بۇ ئادەملەر 8 مىليون ئۇيغۇر نوپۇسىنىڭ ئاران 0.125

پرسەنتنى تەشكىل قىلىدۇ. دېمەك، بۇ سان "يوق" دېگەندىن ئازراقلا ياخشى. ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى ئىنتېرنېت ئىشلىتىدىغان ئادەملەرنىڭ سانىمۇ ئىنتايىن ئاز ئىكەن. ناھىيە ۋە يېزىلارغۇ ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ۋىلايەت شەھەرلىرىدىمۇ كومپيۇتېرى بارلار ۋە كومپيۇتېرنى ئىنتېرنېتكە ئۇلىغانلار ئىنتايىن ئاز ساندا

ئىكەن. شۇڭلاشقا، ئىلغار كىتاب يېزىۋاتقانلار، ئىلغار ماقالە ۋە باشقا ئەدەبىي ئەسەر يېزىۋاتقانلار، ئۇيغۇر تىلىدىكى ئىنتېرنېت تور بەتلىرىنى ياساۋاتقانلارنىڭ نۆۋەتتىكى ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىسى، قانداق قىلىپ ئۆز مەسئۇلاتلىرىنى كەڭ ئۇيغۇر خەلق ئاممىسىغا يەتكۈزۈش. بولۇپمۇ ھازىرغىچە ئۇيغۇرلار ئۆچۈن چىقىرىلغان تۈزۈم، بەلگىلىمە ۋە قانۇن

پەرمانلار ئىچىدە، ئاپتونوم رايون
نىزاملىرى ئىچىدە ئۇيغۇرلار
پايدىلىنىشقا بولىدىغان، لېكىن
ھازىرغىچە كۆمۈلۈپ قالغان ياكى
ھېچ قانداق ئەھمىيەت بېرىلمىگەن
قانداق مەزمۇنلار بار، بۇ ھەقتە
ئىزدىنىش كېرەك. ئۇيغۇر
ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا
پايدىلىق قانۇنىي يوللارنى تېپىپ
چىقىش كېرەك. ئاشۇ يوللاردىن
پايدىلىنىپ، ئۇيغۇر خەلقىنى توغرا

يۆنىلىشكە يېتەكلەش كېرەك. يېقىندا ۋارس ئابدۇكېرىم جانباز ئىسىملىك بىر قېرىندىشىمىز "ئۇيغۇر تىلىنى ئىشلىتىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ" دېگەن، پوتونلەي ھازىر مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان قانۇن-بەلگىلىمىلەر ئۇستىگە قۇرۇلغان بىر تەكلىپنى تەييارلاپ، ئۇنى ئۇيغۇر دىيارىدىكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا يوللاش ئۇچۇن ۋەتەن

ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئۇيغۇر قېرىنداشلاردىن ئىمزا توپلاۋاتىدۇ. مانا بۇ مەن يۇقىرىدا ئېيتقان ئىشنىڭ بىر تىپىك مىسالى. قانۇنىي يول ئارقىلىق ئۆز مەنپەئىتىنى قوغداش، قانۇنىي يول ئارقىلىق ئۆزى ئۈچۈن يول ئېچىش، قانۇنىي يول ئارقىلىق ئۆز ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ بىر تىپىك مىسالى. مەن بارلىق ئوقۇرمەنلەرنىڭ بۇ تەكلىپنى ۋە

ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك قانۇن-بەلگىلىمىلەرنى بىر ئوقۇپ چىقىشنى چىن كۆڭلۈمدىن ئۈمىد قىلىمەن.

9. سوئال: جۇڭگو مائارىپىدا، ئالىي مەكتەپلەردە ئىجتىمائىي پەن، تەبىئىي پەن دەپ ئايرىلغان. بىزدە يېقىنقى 25 يىلدىن بۇيان ئىجتىمائىي پەندە ئوقۇغانلار ھەقىقەتەن كۆپ بولدى.

سىزچە تەبىئىي پەندە ئوقۇش ئالەمنىڭ خوجايىنى بولۇشنىڭ مۇقەددىمىسىمۇ؟

1988-يىلى 4-ئايدا، ئۇيغۇر دىياردىن ياپونىيەگە تۇنجى قېتىم ئوقۇشقا چىققان ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ئوقۇشىمىزنى تاماملاپ، يۇرتىمىزغا قايتىپ كەلدۇق. بىز كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي شىنجاڭ گېزىتىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى باش ئىدارىسى بىز

بىلەن بىر سۆھبەت يىغىنى ئۇيۇشتۇردى. شۇ چاغدا يىغىن ئېچىلغان ئىشخانىنىڭ تېمىغا قارىسام، تامدا بىر پارچە مۇكاپاتنامە ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭغا يېزىلغىنى "يېزىق ئۆزگەرتىشتە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالانغىنى ئۈچۈن تەقدىم قىلىندى" دېگەنگە ئوخشاش بىر جۈملە سۆز ئىكەن. بۇ سۆھبەت يىغىنىدا سۆزلەش نۆۋىتى ماڭا

كەلگەنـــدە، مەن تامـــدىكى تەقـدىرنامنى كۆرستىپ تۇرۇپ: "مەن تامـدىكى تەقـدىرنامنى كـۆردۇم. ئەگەر يېزىـق ئىشلىرنى ئۆزگەرتىشكە مەن مەسئۇل بولغان بولسام، مەن سىلەرگە مۇكاپـات ئەمەس، جـازا بەرگەن بـولاتتىم"، دېدىم. ھەمدە سۆزۈمنى ئەسلىدە سـورالغان سـوئالغا يـۆتكەپ داۋاملاشـتۇردۇم. بـۇ چاغـدا يىغنـدىكىلەر مېنىـڭ يـۆقىرىقى

سۆزۈمگە بىر نەرسە دېمىدى. لېكىن، كېيىن بىلسەم، گېزىتخانىدىكى بىر خادىم مەن بىلەن ياپونغا بىرگە بارغانلاردىن بىرسىگە: "سۆزلىگەن بۇ كىشى كىم بولىدۇ؟ ئەجەپ ئالجىپ قالغان كىشىكەنا بۇ!"، دەپتۇ.

شۇنداق، مەن 1985-يىلى 9-ئايدا ياپونىيەگە ئوقۇشقا ماڭغاندا، ئۇيغۇرلار تېخىچە لاتىن يېزىقىنى ئىشلىتەتتى. مەن

باشلانغۇچنىڭ 1-سىنىپىدىن تارتىپ، تاكى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگىچە ئاشۇ يېڭى يېزىقتا ئوقۇغان ئىدىم. مېنىڭ دادامۇ ئۇيغۇر يېزىغى كونا يېزىقتىن يېڭى يېزىققا ئۆزگەرگەندىن كېيىن نەچچە يىل تىرىشىپ، يېڭى يېزىقتىكى ئۇيغۇرچە ماتېرىياللارنى بىمالال ئوقۇيالايدىغان، ھەمدە ئاشۇ يېڭى يېزىقتا تېز سۈرئەتتە ماقالە

يازالايدىغان سەۋىيەگە ئاللىقاچان يېتىپ بولغانىدى. لېكىن، 1988-يىلى ياپونىيەدىن كەلسەم، بىزنىڭ بۇرۇنقى كونا يېزىقىمىز ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ بولۇپتۇ.

مەن ياپونىيەگە بارغاندىن كېيىن، تەرەققىي قىلغان دۆلەت ۋە مىللەتلەرنىڭ ئەھۋالىنى بىر قەدەر ياخشىراق چۈشىنىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. ئامېرىكا ۋە

ياۋروپادىكى تەرەققىي قىلغان نۇرغۇن دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسى لاتىن يېزىقى ئىشلىتىدىغانلىقىنى، ئۇلاردا قولىغا قەلەم ئېلىپ، خەتنى قول بىلەن يازىدىغان ئىشلار ئاساسەن ئەمەلدىن قالغانلىقىنى، كىشىلەر خەت ياكى ماقالە يازغاندا خەت يېزىش ماشىنىسى ياكى كومپيۇتېر ئىشلىتىدىغانلىقىنى كۆردۈم. ياپونلۇقلارنىڭمۇ ئۆز يېزىقىدىكى

خەنزۇچە خەتتى ئىمكانقەدەر ئازايتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئىنگلىزچە سۆزلەرنى دەسستىۋاتقانلىقنى كۆردۇم.

مەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدا، بىزنىڭ رەسمىي باسمىخانىلاردا بېسىلغان دەرسلىك كىتابىمىز ئاساسەن يوق ئىدى. بىز ئاساسەن مەكتەپ ئۆزى تەييارلىغان لېكسىيەلەرگە ياكى بولمىسا ئۆزىمىز قالدۇرغان دەرس

خاتىرىسگە تايىنىپ ئوقۇيتتۇق. بەزى يۇقىرى دەرىجىلىك كەسپىي دەرسلەر ئۇچۇن خەنزۇچە كىتابلارنى بىۋاستە قوللانغان ئىدۇق. مەن دەرستىن تېزرەك ۋە تولۇقراق خاتىرە قالدۇرۇش ئۈچۈن، بەزى ۋاقىتلاردا دەرس خاتىرىسىنى ئۆزۈم ئۆگىنىۋالغان كونا يېزىقتا قالدۇراتتىم. تەبىئى پەنلەردە تېكىستلەرنى ئوڭدىن سولغا يېزىپ، ماتېماتىكىلىق ۋە

خىمىيەلىك فورمۇلالارغا ياكى سانلىق رەقەملەرگە دۇچ كەلگەندە ئۇلارنى سولدىن ئوڭغا يازاتتىم. بەزىدە فورمۇلا ۋە سانلىق رەقەملەرگە قانچىلىك ئورۇن قويۇپ ئاندىن يېزىشنى باشلاشنى بىلمەي، قويغان ئارىلىق قىسقا كېلىپ قېلىپ، بۇرۇن يازغان تېكىستنىڭ ئۈستىگە يېزىشقا توغرا كېلەتتى. مانا بۇ كونا يېزىقنىڭ تەبىئى پەندىكى بىر

ئاجىز ۋە ناچار يېرى ئىدى. ئۇيغۇر ئەرەپچە يېزىقى (UEY) نىڭ بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر ئەڭ چوڭ ئاجىزلىقى، ئۇ بىر مىللەتنىڭ دۇنيادىكى نۇرغۇنلىغان تەرەققىي تاپقان مىللەتلەر بىلەن يېزىق ئىشلىرىدا ئورتاقلىششىغا ئېغىر دەرىجىدە توسقۇنلۇق قىلىدۇ. مەسىلەن، ناخشا ۋە مۇزىكا نوتىلىرىغا قارايدىغان بولساق، ئۇلار خەلقئارادا بىرلىككە

كەلتۈرۈلگەن نەرسە بولۇپ، ھەممىسى سولدىن ئوڭغا يېزىلىدۇ. ناخشا نوتىلىرىنىڭ ئۈستىگە ناخشا تېكىستىنى UEY دا يېزىش مۇتلەق مۇمكىن ئەمەس.

ھازىر لاتىن يېزىقى ئىشلىتىدىغان مىللەتلەرنىڭ ھەممىسى كومپيۇتېر ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان ئەلخەت ئالاقىلىشىش ۋاستىسىدىن ۋە يانفوننىڭ

تېكست ئارقىلىق ئالاقىلىشىش ئىقتىدارىدىن بىمالال پايدىلىنالايدۇ. ئۆز دۆلىتى ئىچىدىلا ئەمەس، ئۆز دۆلىتى بىلەن دۇنيانىڭ باشقا جايلىرى بىلەنمۇ شۇنداق قىلالايدۇ. لېكىن، ئەرەب يېزىقى ئىشلىتىدىغان مىللەتلەر ئۇنداق ئەمەس. ئۇلار كومپيۇتېرغا مەخسۇس ئىشلەپ چىقىرىلغان باشقا ئالاھىدە يۇمشاق دېتاللارنى قاچىلىشى

كېرەك. يانفۇنمۇ چوقۇم "يەرلىك يانفۇن" بولۇشى كېرەك. "خەلقئارالىق يانفۇن" لار ئۇنداق دۆلەت ياكى رايونلاردا ئىشلىمەسلىكى مۇمكىن. تەبىئىي، يۇقىرى تېخنىكا، ئىنجىنېرلىق ۋە سانائەت ساھەسىنىڭ ھەممىسىدە لاتىن يېزىقىنى قوللىنىشنىڭ ئەرەبچىگە قارىغاندا ساناق تۆگەتكۈسىز ئەۋزەللىكلىرى بار. مەن 2001-يىلىدىكى

«11-سېنتەبىر ۋەقەسى»دىن كېيىن ئۆزۈمنىڭ ئىشخانىسىدا، دوختۇرخانىدا ساقلاپ ئولتۇرغاندا ۋە باشقا ئاممىۋى سورۇنلاردا UEY دا يېزىلغان ئۇيغۇرچە ماتېرىيال ياكى كىتابلارنى ئوچۇق-ئاشكارا ئوقۇيالمايدىغان بولۇپ قالدىم. سەۋەبى مېنى باشقىلار كۆرسە، مېنىڭ "ئەرەبچە" نى ئوقۇۋاتقىنىمنى باشقىلار كۆرسە، ئۇلار مېنى ياقتۇرماسلىقى

مۇمكىن. ماڭا ئۆچ بولۇپ قىلىشى مۇمكىن. ئەگەر دوختۇر بولسا ماڭا ياخشى مۇئامىلە قىلماسلىقى مۇمكىن. بۇنداق دېسەم بەزىلەر ھەيران بولۇپ قىلىشى مۇمكىن. ھەقىقەتەنمۇ «11-سېنتەبىر ۋەقەسى» بىلەن ئۇيغۇرنىڭ ھېچ قانداق مۇناسىۋىتى يوق. لېكىن، ھازىر قانداقتۇ ئامېرىكىدا ئۇنىڭ "ئەرەب" ۋە ئۇنىڭ بىلەن چېتىشلىق نەرسىلەر بىلەن

مۇناسۋىتى بار بولۇپ قالدى. بۇ ئەھۋالنى مەن ئازراقمۇ ياخشى كۆرمەيمەن. ئۇنىڭغا ئىچىنىمەن. لېكىن، مەن ئۇنى ئۆزگەرتەلمەيمەن. ئۇ ھازىر بىر رىئاللىق بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. بۇ يەردە ئوقۇرمەنلەرنى ئامېرىكىنىڭ باشقا بىر يېگى نەرسىنى چۈشىنىۋالسۇن، دەپ ئۈيغۇر يېزىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان بۇ ئىشنى تىلغا ئېلىپ

قويدۇم. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ مەن
بۇ يەردە ئىلگىرى سۇرمەكچى
بولغان ئاساسىي ئىدىيە بىلەن
ئانچە چوڭ مۇناسىۋىتى يوق.
نۇرغۇن كىشلەرنىڭ خەۋىرىدە
بولغىنىدەك، مۇستافا كەمال
تۈركىيە تارىخىدىكى ئەڭ داڭلىق
ئىسلاھاتچىدۇر. ئۇ تۈركىيەگە
پرېزىدېنت بولۇپ يۈرگەن
دەۋردىكى 1924-يىلى بىلەن
1938-يىلىنىڭ ئارىلىقىدا، پۈتۈن

تۈركىيە مىقياسىدا كەڭ كۆلەملىك ئىسلاھات ئېلىپ بېرىپ، تۈركىيە ۋە تۈركلەرنىڭ قىياپىتى ۋە ئۇلارنىڭ دۇنيا سەھنىسىدىكى ئورنىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن بىر چوڭ ئۆزگىرىشنى پەيدا قىلدى. مۇستافا كەمالنىڭ تارىخي ئورنىنى تولۇق نامايەن قىلىش ئۈچۈن، تۈركلەر شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇنى "ئاتا تۈرك" دەپ ئاتاپ كېلىۋاتىدۇ.

مۇستافا كەمال ئېلىپ بارغان ئىسلاھاتنىڭ بىر چوڭ قىسمى تۈرك يېزىقىدۇر. دۇنيا تارىخىدا بىر دۆلەتنىڭ ھۆكۈمىتى ئۆز خەلقىنىڭ تىل-يېزىقىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە شىددەتلىك ھالدا ئۆزگەرتىپ، ئۇنى ئۆز خەلقىگە غايەت زور بېسىم بىلەن تاڭغان دۆلەتلەر ئانچە كۆپ ئەمەس. لېكىن، مۇستافا كەمال مانا ئاشۇنداق قىلغانلارنىڭ بىرسى. ئۇ

تىل-يېزىق ئىسلاھاتىنى بىر يېڭى تۈركىيە بىلەن بىر يېڭى، زامانىۋىلاشقان تۈرك مىللىتىنى بەرپا قىلىشنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان بىر قىسمى، دەپ قارىغان. ئۆزگەرتىلگەن تۈرك تىل-يېزىقى تۈركلەرگە بىر يېڭى مىللىيەتلىك ۋە مىللىي كىملىك بەرپا قىلىش چارىلىرىنىڭ بىرسى، دەپ قارىغان. شۇڭا 1928-يىلى تۈركىيە رېسپۇبلىكىسى قۇرۇلۇپ 5

يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ تىل-
يېزىقنى ئىسلاھات قىلىپ، تۈرك
يېزىقنىمۇ ئەرەبچىدىن ھازىرقى
لاتىنچە يېزىققا ئۆزگەرتكەن. ئۇ
مۇشۇ ئۆزگەرتىشلەرنى ئېلىپ
بېرىلىۋاتقان ۋاقىتلاردا، ئۆزى ھەر
شەنبە-يەكشەنبە كۈنلىرى
تۈركىيەدىكى چوڭ ئاممىۋى
باغچىلارغا بېرىپ، تۈرك خەلقىگە
لاتىن يېزىقى دەرسىنى ئۆزى
بىۋاستە ئۆتكەن. تۈركلەر مانا

بۇگۈنكى كۈنىدىمۇ مۇستافا كەمالنى "ئاتا تۈرك" دەپ ئاتىشىۋاتىدۇ.

ئاتا تۈركنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى يېزىق ئۆزگەرتىشىنىڭ پايدىسىنى تاكى ھازىرغىچە كۆرۈۋاتىدۇ – تۈركىيە گەرچە دۇنيادىكى بىر قەدەر تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەر بىلەن تەڭ تۇرالمىسىمۇ، ئۇ ھازىر (مىڭىنچە) بارلىق مۇسۇلمان دۆلەتلىرىنىڭ بىر ئۈلگىسى

سوۋپتىدە دۇنيا سەھنىسىدىن ئورۇن ئېلىپ تۇرۇۋاتىدۇ. لېكىن، بىز ئۇيغۇرلار مۇستافا كەمال ئەرەبچە يېزىقنى تاشلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا لاتىن يېزىقنى قوبۇل قىلىپ 55-60 يىل ئۆتكەن 1986-87-يىللىرى ئۆزىمىزگە پۈتۈنلەي ئۆزلىشىپ بولغان لاتىن يېزىقنى تاشلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئەرەبچە يېزىقنى قوللىنىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋالدۇق.

مەن 1980-يىللىرى ئۇيغۇر دىيارىدا يېزىق ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلغان ۋاقىتتىكى ئارقا كۆرۈنۈشلەرنى بىلمەيمەن. سەۋەبى مەن ئۇ چاغدا ياپونىيەدە ئىدىم. مېنىڭ بۇ ئىشنى بۇ يەردە تىلغا ئېلىشىمدىكى مەقسىدىم ھەرگىز ئەينى ۋاقىتتا يېزىق ئۆزگەرتىشكە تۈرتكە بولغان ئۇيغۇر كەسىپ ئەھلىلىرىنى ياكى رەھبەرلەرنى ئەيىپلەش ئەمەس. يەنە بىر

قېتملىق يېزىق ئۆزگەرتىشنى، يەنى UEY نى لاتىن يېزىغىغا ئۆزگەرتىشنى، تەشەببۇس قىلىشمۇ ئەمەس ... ئەگەر ھازىرقى ۋەزىيەت داۋاملىشىۋەرسە، ئۇيغۇرلارغا يەنە بىر قېتىم يېزىق ئۆزگەرتىش پۇرسىتى بۇنىڭدىن كېيىن مەڭگۈ كەلمەسلىگىمۇ مۇمكىن. مېنىڭ قىلىۋاتقىنىم ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنتايىن يېقىنقى بىر تارىخىدا يۈز بەرگەن بىر ۋەقەنى

ئەسلەپ ئۆتۈش. شۇنداقلا بۇ
ۋەقەنىڭ، يەنى يېزىقىمىزنىڭ لاتىن
يېزىقىدىن ئەرەب يېزىقىغا
ئۆزگەرتىلگىنىنىڭ، ئۇيغۇرلار
ئۈچۈن ئىنتايىن زىيانلىق
ئىكەنلىكىنى، بىز ۋە بىزدىن
كېيىنكى ئەۋلادلار ئۇنىڭ زىيىنىنى
خېلى بىر مەزگىل تارتىدىغانلىقىنى
تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشتىن ئىبارەت.
بىر مىللەتتە قوغداپ قېلىشقا
تېگىشلىك نەرسىلەرمۇ بولىدۇ.

ئۆزگەرتىشكە، ئىسلاھات قىلىشقا ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ياكى يوقىتىشقا تېگىشلىك نەرسىلەرمۇ بولىدۇ. ئۇيغۇر تىلى پۈتۈن مىللەت بارلىق كۈچى بىلەن قوغداپ قېلىشقا تېگىشلىك نەرسە ئىدى. لېكىن ئۇ ھازىر ئېغىر تەھدىت ئاستىدا قالدى. ئۇيغۇر يېزىقىنى تەرەققىي تاپقان جەمئىيەتكە ۋە تەرەققىي تېپىش ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرۇش كېرەك

ئىدى. ئەگەر ئۇيغۇر كونا يېزىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىكى ئاساسىي سەۋەب ئۇنى قول بىلەن ناھايىتى تېز يازغىلى بولىدىغانلىقىدىن ئىبارەت بولغان بولسا، ئۇ ھالدا بىزنىڭ UEY نى ئەسلىگە كەلتۈرۈشىمىز تەرەققىي قىلماسلىق يولىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن بولغان بولىدۇ.

ياپونلۇقلارنىڭ خەنزۇچە خەتلەرنى تاشلاپ، ئىنگلىزچە

سۆزلەرگە يۇرۇش قىلىشىدىكى سەۋەب دۇنيانىڭ ئەڭ ئۇلۇغ تەرەققىياتىغا ماسلىشىش ئۈچۈندۇر. بىز قول بىلەن ئىشتىك يازغىلى بولىدىغان يېزىققا ئەمەس، دۇنيادىكى مۇتلەق كۆپ ساندىكى مىللەتلەر ئىشلىتىدىغان ماشىنا بىلەن يازغىلى بولىدىغان، ۋە ھازىرقى دەۋردىكى زامانىۋى تېخنىكىلاردىن پايدىلىنىپ ھەم ئۆزئارا ھەم دۇنيادىكى مۇتلەق

كۆپ ساندىكى باشقا مىللەتلەر بىلەن ئالاقىلەشكىلى بولىدىغان يېزىقتا ئۆتۈشىمىز كېرەك ئىدى. تەبىئى پەن، يۇقىرى تېخنىكا، ئىنجىنېرلىق، ۋە سانائەتلىشىش ئېھتىياجىغا ئەگىشىپ ئۇيغۇرلار كىلىدىغان يېزىقنى تاللىشىمىز كېرەك ئىدى. بىز مەيلى نېمىنى قوغداپ قالايلى، نېمىنى ئۆزگەرتەيلى، بىزنىڭ ئاخىرقى نىشانىمىز ھېچ بولمىغاندا

مىللەتنىڭ ئىنسانلار دۇنياسىدا بىر مىللەت سۈپىتىدە ياشىيالىشىغا، بىر مىللەت سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش بولۇشى كېرەك. ئۇنى دۇنيا سەھنىسىدە بىر ئۆزگىچە چۈشلۈق ئورۇندا ساقلاپ تۇرۇش. ئۇنى ئۆزگىچە چۈشلۈق بىر سەۋىيىدە ياشاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش. ياكى بولمىسا مىللەتنى بارا-بارا تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئۇنى

دۇنيادىكى ئەڭ تەرەققىي قىلغان مىللەتلەر قاتارىدا ئورۇن ئالغۇزۇش. بىزنى مۇشۇنداق نىشانغا يەتكۈزمەيدىغان، ياكى ئۇنداق قىلىشقا توسقۇنلۇق قىلىدىغان ئۆزگەرتىش ۋە ئىسلاھاتلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۇيغۇرلار ئۈچۈن بەرەر قىممىتى يوق. ئۇيغۇرلار دۆچ كەلگەن بۇ مەسىلىدە، ئەگەر ئۇيغۇر لاتىن يېزىقى ئىسلاھ قىلىنغان بولسىلا

كۇپايە ئىدى. ئۇنىڭ ئۇئەي غا ئۆزگەرتىلشى ئۇيغۇرلارنى نەچچە ئون يىل ئارقىغا چېكىندۈرگەن بولۇشى مۇمكىن.

ئەمدى يۇقىرىقى سوئالنىڭ مېغىزىغا كېلەيلى. تەرەققىي تاپقان ۋە ھازىر تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا زور ئىجتىمائى ۋە ئىقتىسادىي پەرقلەر بار. بۇنداق پەرقلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىدىكى

سەۋەبلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئاشۇ دۆلەتلەرنىڭ تەرەققىيات تارىخى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇلار ئىجتىمائى، مەدەنىي ۋە ئىقتىسادىي ئامىللارنى، تارىخىي ۋە سىياسىي ئامىللارنى، خەلقئارا مۇناسىۋەتنى ۋە جۇغراپىيەلىك ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. لېكىن، بۇ سەۋەبلەر يالغۇز يۇقىرىقىلارلا ئەمەس. ئىجتىمائى ۋە ئىقتىسادىي سەۋىيە

جەھەتتىكى بۇنداق ئىككى خىل دۆلەتلەرنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشىدە ئىلىم-پەن ۋە تېخنىكا قۇرۇلمىسىدىكى پەرق ۋە ئىلىم-پەن بىلەن تېخنىكىنىڭ ئومۇملىشىشىدىكى پەرقلەر ئەڭ مۇھىم رول ئوينىغان.

بىر دۆلەتنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسىنى يۇقىرىلىتىشتىكى ئەڭ ئالدىنقى شەرت ئۇنىڭدا بىر ياخشى مائارىپ سىستېمىسى

بولۇشىدىن ئىبارەت. مەن مۇشۇ سۆھبەتنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەندەك، ياپونىيەنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ھازىرقىدەك يۈكسىلىشىگە ئۇنىڭ 100 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان يولغا قويۇپ كېلىۋاتقان مائارىپ سىستېمىسى ئەڭ مۇھىم ھەل قىلغۇچ رولنى ئوينىغان.
بۈگۈن ئەرەبىستانغا ئوخشاش بەزى تەرەققىي قىلىۋاتقان

دۆلەتلەر دۇنيانىڭ ئىلىم-پەن بىلەن تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ئىنتايىن مۇھىم تۆھپىلەرنى قوشقان. بەزىلىرى ھەتتا يول باشلىغۇچ رولىنىمۇ ئوينىغان. بىراق، ئىلىم-پەن بىلەن تېخنىكىنىڭ مېغىزىنى چېقىش 17-ئەسىردە ياۋروپادا باشلىنىپ، ئۇنىڭ پايدىسىنى پەقەت ئىنتايىن ئاز ساندىكى بىر قىسىم دۆلەتلەرلا كۆرگەن. شۇنىڭ بىلەن يالغۇز

مەدەنىيەتنىڭ مادديي جەھەتلىردە بۇ دۆلەتلەر بىلەن باشقىلار ئوتتۇرىسدا پەرق پەيدا بولۇپلا قالماي، ئىجتىمائىي مۇھىتتىمۇ پەرق پەيدا بولغان. يەنى، تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەردە ئىلىم-پەننىڭ تېخنىكا ئارقىلىق ئەمەلىي قوللىنىلىشى بۇ دۆلەتلەرنى مائارىپ بىلەن ئىلىم-پەنگە تېخىمۇ كۆڭۈل بۆلۈش تەرەپكە ئىلىپ ماڭغان. ئۇلاردا

ئىلىم-پەن ئىشلىرىغا زور مەبلەغ ئاجرىتىش بىر كەم بولسا بولمايدىغان ئۇزۇن مۇددەتلىك مەبلەغ سېلىشتۇر، دېگەن ئاڭنى يېتىشتۈرگەن. ھازىر تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەردە ئاساسىي ۋە قوللىنىشچان ("applied") ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىنى كۆچەپ ئىلىپ بېرىش بىر ئەڭ مۇھىم ئۇزۇن مۇددەتلىك مەبلەغ سېلىش، دەپ قارىلىدۇ. ئالىي

مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىلمىي ۋە تېخنىكىلىق تالانتىنى ئۇرغىتىش ۋە يېتىلدۈرۈشكە ئەڭ ئەھمىيەت بېرىدۇ. شۇڭا ئەنىڭ نەتىجىسىدە مائارىپ بىلەن ئىقتىسادىي تەرەققىيات ناھايىتى زور بىرلەشكەن بولىدۇ. تەرەققىياتنىڭ يۇقىرى سۈرئەت بىلەن يۇقىرى ئۈنۈم ئالىي مەكتەپلەردىكى ئىلمىي تەلىم-تەربىيەنى قوللاش ۋە

يۆكسەلدۈرۈش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەر بولسا ئىلىم-پەنگە 2-دەرىجىلىك ئىشلار قاتارىدا مۇئامىلە قىلىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆزلىرىنىڭ ئارقىدا قالغان قالاق ھالىتىنى زامانىۋى ئىلىم-پەن بىلەن تېخنىكىنى ئۆز جەمئىيىتىگە سىڭدۈرۈش ئارقىلىقلا ئۆزگەرتكىلى بولىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمىدى.

بەزىلىرى ئۆنى تونۇپ يەتكەن بولسىمۇ، ئۆنىڭغا ھەقىقىي كۆڭۈل بولمىدى. بۇ دۆلەتلەردە ئىلىم-پەن قۇرۇلمىلىرىنىڭ مۇۋاپىق بولماسلىقى ئۇلارنىڭ تەرەققىيات يولىدىكى بىر چوڭ ۋە ھالقىلىق توسالغۇ بولۇپ تۇرماقتا.

بۇنىڭ بىر ئەڭ تىپىك مىسالى، مەن مۇشۇ سۆھبەتنىڭ بۇرۇنقى قىسىملىرىدا بايان قىلىپ ئۆتۈپ كەتكەن ئامېرىكىدىكى باشلانغۇچ،

ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپلەر بىلەن جوڭگو مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇشىدىكى پەرقلەردۇر. ئامېرىكىدا ئوسمۇرلەرگە زېھنىي جەھەتتىن ھېچ قانداق بېسىم ئىشلەتمەيدۇ. ھەرگىز بىر نەرسىنى قارىغۇلارچە يادلاتقۇزمايدۇ. باشلانغۇچتا ئوگىتىدىغان كۆپەيتىش كەررىلىرنىمۇ ھەرگىز يادلاتقۇزمايدۇ. بەشكە 4 نى كۆپەيتىش 5 نى ئۆز-ئۆزىگە 4

قىتىم قوشۇش ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ (يەنى 5 + 5 + 5 + 5 =5×4)، ھەرگىز 20=5×4، دەپ يادقا ئالغۇزمايدۇ. باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى كۈنىگە 4-6 سائەت تالادا ئويناشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ. باشلانغۇچتىن تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگىچە بولغان ئارىلىقتا ياش-ئۆسمۈرلەرنىڭ كۈنىگە 9-10

سائەت ئۇخلىشىغا كاپالەتلىك قىلىشنى ئاتا-ئانىلاردىن تەلەپ قىلىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇتقۇچىلار ئىمكانقەدەر باشقىلار قىلىپ باقمىغان ئىشلارنى قىلىشقا، ھەرگىز ئۆزىنىڭ سۆزىگە ۋە كىتابتا يېزىلغان نەرسىلەرگە يۈزدە-يۈز ئىشىنىپ كەتمەسلىككە دەۋەت قىلىدۇ. "مەنمۇ بىر ئادەم، كىتابنى يازغىچىمۇ بىر ئادەم، سەنمۇ بىر ئادەم. بۇ جەھەتتە بىزنىڭ ھېچ

قانداق پەرقمز يوق." دەپ، ياشلارنى ئۆزىگە ئىشىنىشكە، ئۆز قابىلىيىتىگە ئىشىنىشكە، ھەرگىز ئۆزىنى باشقىلاردىن تۆۋەن چاغلىماسلىققا، ھەر قانداق ئەھۋالدا ئۆز غورۇرىنى ساقلاشقا، ئۆز-ئۆزىگە بولغان ھۆرمەتنى ساقلاشقا، باشقىلارنىڭ ئىرادىسى بويىچە ئەمەس، ئۆزىنىڭ يۈرەك ئارزۇسى بويىچە ئىش قىلىشقا رىغبەتلەندۈردۇ.

مەن بۇ يىل (2006-يىلى) يۇرتقا بېرىپ، باشلانغۇچ 1-سىنىپىدا ئەمدى ئوقۇۋاتقان باشلىغان تۇغقىنىمنىڭ بىر ئوغلىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ كەلدىم. مەكتەپ باشلىنىپ، 1-كۇنلا بېرىلگەن تاپشۇرۇقنى تۈگىتىش ئۈچۈن، بالىنىڭ دادىسى بالىسى بىلەن 4 سائەتتەك بىرگە تاپشۇرۇق ئىشلىدى. بۇ ئوقۇغۇچى بىر قوش

تەللىق سىنىپتا بولۇپ، ئۇنىڭغا ئۇيغۇر تىلى دەرسى، خەنزۇ تىلى دەرسى تەڭلا تاپشۇرۇق بېرىلىپتۇ. مەن ئويلاپ قالدىم: ئەگەر باللار 6 ياش ۋاقتىدىلا مۇشۇنداق زېھىن جەھەتتىن ئېغىر يۈك كۆتۈرسە، ئۇلار چوڭ بولغاندا نېمە ئىش قىلالايدۇ؟ بالىلارنى بۇنداق كۆنگە قويۇشنىڭ بىرەر ئىلمىي ئاساسى بارمىدۇ؟ ئەگەر بار بولسا نېمە

ئۆچۈن ئامېرىكا، ياپونىيە ۋە باشقا تەرەققىي قىلغان ئەللەر پۈتۈنلەي باشقىچە يول تۇتىدۇ؟ مەندە ھازىر مۇشۇنداق جاۋابسىز قالغان سوئاللار ئىنتايىن كۆپ.

مەن يۇقىرىدا تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ "ئىلىم-پەن" مەسلىسىنى تىلغا ئالغاندا، ئاساسەن ئۇلارنىڭ "تەبىئى پەن"، تېخنىكا ۋە ئىنجېنېرلىق مەسلىسىنى كۆزدە تۇتقان. يەنى،

تەرەققىي قىلغۇاتقان دۆلەتلەرنىڭ ئارقىدا قالغىنى ئۇلارنىڭ تەبىئىي پەن، تېخنىكا ۋە ئىنژېنېرلىق تەرەققىياتىدۇر. 1990-يىللىرىكى ئىراق ئۇرۇشىدىن كېيىن، كۇۋەيتنىڭ ئىچىملىك سۇ تۇرۇبىلىرىنى ئامېرىكا شىركەتلىرى بىرىپ رېمونت قىلىپ بەردى. شۇ ۋاقىتتا ئامېرىكىنىڭ مەملىكەتلىك چوڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىنىڭ بەزىلىرى مۇشۇ ئىشلارنى خەۋەر

قىلغانـــدا، كۆۋەيتىنـــىڭ ســۇ تۇرۇبىـــسىنى ياســغىدەك ئىنجىنېرلىرىنىڭمۇ يوقلۇقىنى تىلغا ئېلىپ، ئۇلارنى ئىنتايىن قاتتىق مەسخىرە قىلغىنىنى كۆرگەنىدىم. يەنى، كۆۋەيتىنىڭ ماددىي تۇرمۇش سەۋىيىـــسى دۇنيـــادىكى ئەڭ ئالـــدىنقى دۆلەتـــلەر قاتارىـــدا بولـــسىمۇ، ئۇلارنـــىڭ تېخنىكـــا ۋە ئىنجىنېرلىـــك ئىـــشلىرى ئىنتـــايىن تەرەققىي قىلمىغان ئىكەن. بۇنىـڭ

ئەكسچە، مەن مۇشۇ سۆھبەتنىڭ بېشىدە تىلغا ئالغاندەك، ئىسرائىلىيەدىكى ھەر 4 ئادەمنىڭ بىرسى ئىنژېنېر ئىكەن. ئامېرىكا، ياپونىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەردىمۇ تېخنىكىلىق خادىملار ۋە ئىنژېنېرلار دۆلەت ئاھالىسىنىڭ ئىنتايىن يۇقىرى نىسبىتىنى ئىگىلەيدۇ.

ئۇيغۇرلار تەرەققىي قىلىۋاتقان

مىللەتلەر كاتېگورىيىسىگە كىرىشى مۇمكىن. شۇڭا مەن يۇقىرىدا ئېيتقان تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەر توغرىسىدىكى بايانلار ئۇيغۇرلارغىمۇ ئاساسەن ئۇيغۇن كېلىدۇ. شۈبھىسىزكى، ئۇيغۇرلار بىر مائارىپنى، بىلىمنى، ئىلىم-پەننى ۋە بىلىم ئىگىلىرىنى قەدىرلەيدىغان مىللەت. لېكىن، ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، 19-ئەسىرنىڭ 70-يىللىرىدىن

كېيىن، ئۇيغۇرلار دۇنيادىكى ئىلىم-پەن ۋە تېخنىكىلىق يۈكسىلىشلەردىن ئاساسەن بەھرىمەن بولالماي قالدى. بولۇپمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ جەرياندا تاشقى دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىسىنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشى، ئۇيغۇر دىياردا ئىلىم-پەننىڭ تەرەققىي قىلالماسلىقىغا كۆچلۈك دەرىجىدە سەۋەبچى بولدى. ئىلىم-پەن بىلەن تېخنىكىنىڭ

تەرەققىي قىلماسلىقى تۆپەيلىدىن ئۇيغۇر سانائىتىمۇ بەرپا بولمىدى. بەرپا بولغانلىرىمۇ ھېچ قانداق تەرەققىي قىلالمىدى. ئۇيغۇر ئاھالىسى ئىچىدە ئىشچىلار قوشۇنى دىگەن بىر تەركىب قەتئىيلا ۋۇجۇدقا كېلەلمىدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ تەبىئى پەن ۋە تېخنىكىنىڭ جەمئىيەت ۋە مىللەت تەرەققىياتىدىكى رولىغا بولغان

كۆز قارىشى يوق دېيەرلىك بولۇپ، ئۇ ھــــازىرمۇ داۋاملىــــشىپ كېلىۋاتىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ھازىرمۇ "زىيــالىي" دېــسە پەقەت شـائىر، يازغۇچى ۋە تـارىخچىلارنىلا كـۆزدە تۇتىدىغان ئەھۋال ئىنتايىن ئېغىر. مەن 1980-يىللىرى ULY دىن UEY غا ئۆتۈشمىزدىمۇ يۇقىرىقى ئارقا كۆرۈنۈشلەر خېلى چوڭ رول ئوينىغـــــان، دەپ ئويلايــــمەن (بۇنىڭغــا قــل ســـغمايدۇ

ـــمـــــۇخبىر). ئۇيغۇرلارنــــىڭ
ھازىرقىدەك ئۆز رايونىدا ۋە رايون
ئاتلاپ رىقابەتلىشىش ئىقتىدارىنىڭ
تــۆۋەن بولــۇپ قېلــىشىنىڭ بىــر
سەۋەبىنىمۇ يۇقىرىقى ئامىللاردىــن
كــۆرۈمەن. مەن يېقىنــدا مەرھــۇم
ئابدۇشــۈكۈر مــۇھەممەتئىمىن
ئەپەندىنىڭ "ئۈچ خىل مىللەت ۋە
مىللىيەتلىكتىكــى ئۈچ خىــل
قىــمــەت" دېگــەن ماقالــىسىنى
ئوقۇپ، ئۇنىڭ ئۇيغۇرنىڭ ھــازىرقى

هالتى توغرىسىدىكى تۆۋەندىكى بايانلىرنى خېلى ياقتۇرۇپ قالدىم. مەن يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەن سەۋەبلەر ئۇيغۇرلارنىڭ تۆۋەندىكى بىر ھالەتكە چۈشۈپ قېلىشىغا سەۋەب بولغان مۇھىم ئامىللارنىڭ بىر قىسمى بولۇشى مۇمكىن:

مەرھۇم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئەپەندىنىڭ ماقالىسىدىن نەقىل: "قېنى ئويلاپ

كۆرۈڭچۇ، بۇگۇنكى كۈندە مەنسەپ تاپسا ئۆيمۇ-ئۆي زىيابەت، پۇل تاپسا مەككە-مەدىنىگە زىيارەت، بۇ ئىككىسى بولمىغاندا كاللا-پاقالچاق، ئۆپكە-هېسىپ چاغلىق تىجارەتتىن باشقىسىغا قۇربىتى يەتمىگەن خەلق يەنىلا كونا مۇقامغا يورغىلىسا، ئەسىر ئالماشقان بىلەن ئۇنىڭ رىسقى نېسىۋىسى ئالماشارمۇ؟!

يىقىنقى بەش ئەسر مابەينىدە «ئەۋلىيا چەتتىن، مۇرت بىزدىن» بولۇپ، ئۆچكى نىزا ۋە تەپرىقچىلىكتە ئىرشكىنىمىز زادى نېمە بولدى؟ يىقىنقى بەش ئەسىردىن بۇيان دىنىي مەزھەپچىلىك بىلەن مۇرت-مۇخلىسلىق پىرقىۋازلىقى، يۇرتۋازلىق-مەھەللىۋازلىق، موللام ياكى ئەپەندىلىرىمىزدىكى كىچىك گورۇھۋازلىق، ئەل غىمىنى مۇز

دەرياغا پىرقىرتىپ چۆرۈۋەتكەن مەنسەپ-بالداق ھېرىسمەنلىكى، تۈركۈم ئېڭى ۋە مىللىي مەدەنىيەت ئىنكارچىلىقىنىڭ تەلۋە دەبدەبىلىرى بىلەن دەل-دەرەخسىز جەزىرىدىكى قۇيۇنتازدەك مەسئۇلىيەتسىز پىتنە-ئىغۋا تۈھمەتخورلۇقى قاتارلىق ئالتە زەھەر تۈپەيلىدىن «ئوغۇز سۇتىدەك ئۇيىماق» دېگەن مەنىدىكى «ئۇيغۇرلار»

ئۇيۇشۇش كۈچىنى «ئىچغان سۈت»كە ئايلاندۇرۇپ قويدى. نەتىجىدە «ئىسمىمز ئۇيغۇر، ئىشمىز ئۇرغۇي» بولۇپ چىقتى."

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرقى ھالىتى كىشىنى ئىنتايىن ئازابلايدۇ. شۇنداقلا كىشىنى ئىنتايىن چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ. ئۇيغۇرلار زادى قانداق قىلىشى كېرەك؟ مەن بۇ سوئالنى ئۆز-ئۆزۈمدىن داۋاملىق

سورايمەن. هازىرقى زامان ئىلىم-پەنلىرى ئىنسانلارنىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنىڭ ھەممە ساھەلىرىگە سىڭىپ كىرگەن. شۇڭلاشقا، تەرەققىياتنى ئىستەيدىغان ھەر بىر دۆلەت ۋە مىللەت چوقۇم مائارىپ، تەتقىقات ۋە تېخنىكىغا تەرەققىياتنى تېزلىتىدىغان قورال سۈپىتىدە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشى كېرەك. بۇ جەھەتتىكى پىلانلاش ۋە

باشقۇرۇش ئىشلىرىنى زور كۈچ بىلەن ياخشى ئېلىپ بېرىشى كېرەك. ھەممىسىزگە مەلۇم بولغىنىدەك، ئۇيغۇرلار ھازىر بۇ جەھەتتىكى ئىشلاردا ئۆز-ئۆزىگە ئىگە بولالايدىغان ھالەتتە ئەمەس. ئۇيغۇرلارنىڭ تەبىئىي پەندە ئوقۇغان كىشىلىرى سانىنىڭ ئىنتايىن ئاز بولۇشىغا قارىماي، شۇ ئوقۇش پۈتتۈرگەن ناھايىتى ئاز ساندىكى كىشىلەرنىڭ خىزمەت

تېپىشمۇ بىر ئىنتايىن ئېغىر
مەسىلە بولماقتا. نۇرغۇن ياشلار
ئۇقۇغان نەرسىلىرىنى پۇتۇنلەي
تاشلاپ، جان بېقىش ئۈچۈن ھېچ
قانداق ئالىي دەرىجىلىك مائارىپ
سەۋىيىسىنى تەلەپ قىلمايدىغان
تۆۋەن دەرىجىلىك خىزمەتنى
تېپىپ ئىشلەشكە مەجبۇر بولماقتا.
چوڭ شەھەرلەردىكى ھۆكۈمەت
قارىمىغىدىكى ئىدارىلەرگە
ئورۇنلاشقانلارنىڭ ئىچىدىمۇ

ئەسلىدە ئوقۇغان كەسپىنى پۈتتۈنلەي تاشلاپ، باشقا كەسپنى قىلغۇاتقانلار ئىنتايىن كۆپ. بۇ ئەھۋال كىشنى ئىنتايىن ھەيران قالدۇرىدۇ.

مەن بىرقەدەر ياخشىراق بىلىدىغان ئامېرىكا بىلەن ياپونىيەدە ھەر قېتىم ئىقتىسادنىڭ يۈكسىلىش سۈرئىتى تېزلەشكەن ۋاقىتتا، تەبىئى پەندە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار يېتىشمەيدۇ. نۇرغۇن

شىركەتلەر ھەر قايسى ئالىي مەكتەپلەرگە بىرىپ، تىپخى ئوقۇش پۈتتۈرمىگەن ئوقۇغۇچىلارنى خىزمەتكە ئېلىپ بولىدۇ. بۇ دۆلەتلەردە ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەرنىڭ ئومۇمى ئاھالە ئىچىدىكى نىسبىتىمۇ ئىنتايىن يۇقىرى. شۇنداق تۇرۇپمۇ ئۇ دۆلەتلەردە "تىز تەرەققىيات" دىگەن نەرسە "ئالىي بىلىملىك ئەمگەك كۈچى يىتىشمەسلىك"

دىگەن نەرسىدىن دېرەك بېرىدۇ. لېكىن، ئۇيغۇر دىيارىدا ئۇنداق ئەمەسكەن. يىپەك ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئۇيغۇر ياشلىرى دۆچ كېلىۋاتقان ئەھۋال ئىنتايىن ئېچىنىشلىق ئىكەن. ئۇيغۇرلارنىڭ تەبىئىي پەن، تېخنىكا، ئىنجېنېرلىق ۋە سانائەت ساھەسىدىكى ئىشلىرىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن قانداق ۋە قايسى يۆنىلىشكە قاراپ تەرەققىي قىلىدىغانلىقى ئاساسىي

جەھەتتىن ھۆكۈمەتنىڭ تۈتقان يولىغا باغلىق. يەرلىك ھۆكۈمەت ئالىي مەكتەپلەر ۋە سانائەت شىركەتلىرى بىلەن بىرلىكتە، تېخنىكا، ھەرخىل بايلىق ۋە ئىش بېجىرىش ئۇسۇلى جەھەتتىكى ھەر خىل ئېھتىياجلار، شۇنداقلا يەرلىك خەلقنىڭ ئېھتىياجى ئاساسىدا بىر ئىلىم-پەن تەرەققىياتى سىياسىتىنى تۈزۈپ چىقالىسا، ئۇنى قانۇنىي ۋاستىلەر بىلەن

قاتتىق ئېجرا قىلالىسا، بولۇپمۇ يەرلىك مىللەتلەرنىڭ خىزمەت پۇرستى جەھەتتە چوڭ مىللەت بىلەن باراۋەر بولۇشىغا مۇتلەق كاپالەتلىك قىلالىسا، شۇ چاغدىلا ئۇيغۇرلارنىڭ تەبىئى پەن، تېخنىكا، ئىنجىنېرلىق ۋە سانائەت ئىشلىرىمۇ ئۆزلۈكسىز ھالدا تەرەققىي قىلالايدۇ. ھازىرقى شارائىتتا ئۇيغۇرلار ئۆچۈن بۇنىڭدىن باشقا ئۆنۈملۈك يول

بولماسلىقى مۇمكىن.

ئالىيار ئەپەندىمنىڭ ئىنكاسى:

ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئەلەيكۇم ئەركىن ئاكا!

سىزنىڭ ئىلھامبەخش يازمىللىرىڭىز بىز ئۇچۇن دائىم روھىي ئوزۇق بولۇپ كەلمەكتە. مەن ۋەتەندىكى ئۇيغۇرلارغا ۋاكالەتەن"سۆھبەت" دىكى جاۋابلىرىڭىزغا تەشەككۇر

ئېيتمەن.
9. ســــــــــۇئالغا بەرگەن جــاۋابىڭىزدىكى باشــتىكى بەزى مەســــــــــــــىلىلەرنى مەن چۈشــــنەلمىدىممۇ يــاكى تــوغرا چۈشــــنەلمىدىممۇ ئىنقلــۇۋىلش ئۆچۈن بىر ئىككى سوئال سوراشنى مۇۋاپىق تاپتىم:
1. مەن پەقەت بۇ يازمىلىرىڭىزنى "يېزىق ئۆزگەرتــش كــرەك" دەپ چۈشــەندىم، باشــقىلارمۇ مەنــدەك

چۈشۈنۈپتۇ. بۇنىڭ ئەكس تەسىرى كۆچلۈك بولىدۇ. مېنىڭچە بولغاندا ULY نى ئەسلىدىكى يۇنۇلۇش بويىچە ياندىش يېزىق سۈپىتىدە تەرپلەپ چۈشەندۈرۈش ۋە تەشۋىق قىلىش زۆرۈر ئىدى.

سىز راستىنلا يېزىق ئۆزگەرتىشنى يەنى UEY دىن ULY غا ئۆزگەرتىشنى تەشەببۇس قىلماقچىمۇ ياكى باشقىچەرەك بىر ئىدىيىنى ئىلگىرى

سۇرمەكچمۇ؟ئىنقراق چۇشەنچە بەرگەن بولسڭىز.
2. بۇ يازمىنىڭ ئەسلىدىكى تېما بىلەن قىلچە مۇناسىۋتى يوقتەك ھېس قىلدىم، بۇ ھەقتىكى ئويلىغانلىرىڭىزنى بىلىپ بېقىشقا بولارمۇ؟ تەلىمڭىزگە مۇھتاجمەن.
مۇخبىر ئەپەندىمنىڭ ئىنكاسى:
مېنىڭچە دېيىلگەن گەپ بىلەن تېما تازا ماسلاشقان، يەنى

شائىرلىقنىلا ئالملىق دەپ چۈشىدىغان كىشىلەرگە يېزىقنىڭ تەبىئىي پەن، سانائەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ زۆرۈر ئەمەسلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. دېمىسىمۇ، ئەرەب (ئەبلەخلەر!)نىڭ يېزىقى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۇش ۋاقتىدا تەبىئىي پەندىن مۇتلەق ساۋاتسىز، ئىجتىمائىي پەنچى

"زيالي"لارنىڭ گېپى ئاساس قىلىنىپ كەتتى. كەلگۈسنى كۆزدە تۇتۇش كەم بولدى. بۈنىڭ زىيىنىنى ھازىر نۇرغۇن كىشى مۆلچەرلەپ بولالمايدۇ، بىز مۇشۇ يېزىق تۈپەيلى باشقىلاردىن ھامان بىرمۇنچە يىل كېيىن ماڭغىنىمىز ماڭغان. ماقالىدە كىشىلىرىمىزدە تەبئىي پەن، سانائەت پەنلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش نۇرقتىسىدىن مەسىلىلەرنى كۆزىتىش يوق

ئكەنلكى ئەسكەرتلگەن. ئەينى
چاغدا ئەرەب يېزىقى ئاساسدىكى
يېزىقتا كۆچۈشنىڭ زىيانلىقلىقنى
تىلشۇناسلىرىمىزدىن پروفېسسور
تۇردى ئەخمەت ئەپەندى،
ئاتاقلىق تەرجىمان ئابدۇسالام
ئابباسنىڭ ئوتتۇرىغا قويغانلىقنى
ئاڭلىغان ئىدۇق. بىزدىن ئەرەب
يۇزىقى چىقىشنىڭ قانداق
پايدىسى بارلىقنى مەن قەتئىي
چۈشىنەلمىدىم. ئۆزلىرى بىلەنمۇ

ئەتتىپاقلىشالمىغان ئەرەبلەرنى
ئۆزىمىزگە دىن قېرىنداش دېيىش
(بىزلەر يېزىق جەھەتتە شۇنداق
قارايدىكەن) تولىمۇ نادانلىقتۇر!
بىزدەك ئادەتتىكى پۇقرالارنىڭ بۇ
ھەقتە بەس-مۇنازىرە قىلىشى
ئايىغى چىقمايدىغان ئىشتۇر،
قايسى يېزىقنىڭ ئەڭ ئىلغارلىقنى
تىلشۇناسلار ئەڭ ياخشى بىلىدۇ،
گەپ ناباب جامائەت پىكرىنىڭ
بىسەمدا، بىر شەيئى زاۋاللىققا

قاراپ يۈزلەنسە، ئۇنى ھەرقانداق كۆچمۈ قوتقۇزۇۋالالمايدۇ!
ھازىر ئارىمىزدىكى بەزى كىشلەر ھە دەپ ULY غا ھۆجۇم قىلماقتا، بۇ دىن تەلۋىلىكنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى خالاس! UEY بىزگە كىرگەندىن بېرى بىزدە "تەرەققىي قىلغان" نەرسە پەقەتلا شېرىدەكلا ھېس قىلىمەن، ئابدۇشۈكۈر ئەپەندى شۇنىڭدىن بېرى بىزدىن بوياقچىدىن ئارتۇقراق خىمىك،

تۆمۇرچىدىن ئارتۇقراق فىزىك چىقىمىدى دەپ بەكمۇ تۇغرا ئېيتىپتىكەن، سىلەرچە قانداق؟ يېزىقنى تولا ئۆزگەرتىش ئەلۋەتتە زىيانلىق، ئەمما ئەينى چاغدا نېمىشقا مۇشۇنداق دەيدىغان ئادەم چىقمىدى؟ نېمىشقا ئەمدى چىقىدۇ؟ ئاشۇ تارىختىكى تۆت تۇتۇق-تۇتۇق شېرىنى قوغداش ئۈچۈنمۇ؟! بۇ يامان غەرەزلىك كىشىلەرنىڭ دېيىشى ئۇسسۇل

ئوينىغانلىقمۇ قانداق؟ ئويلىنىپ كۆرۈش كېرەك.
ئىلغارنى تاشلاپ، قالىقىغا يېپىشىش ھەرگىز نورمال ئىش ئەمەس. ئەگەر يېزىقلارنىڭ ئىلغارنى تاللاش توغرا كەلسە ئەرەبنىڭ يېزىقى ھەرگىز ئالدىغا ئۆتەلمەيدۇ، بۇنى بەس-مۇنازىرە قىلىش ھاجەتسىز.
بۇرادىرىمىز ھىجران ئەپەندى بىلدۇ، ئۇ فرانسىيەدە دوكتورلۇقتا

ئوقوۋاتقـــــان مەزگىلــــــــدە، فرانسىيدىن پاتىغىز دىگەن بىر ئاغىنــــىنى يۇرتىمىزغــا باشلاپ كەلــگەن ئىــكەن، ئۇ ئاغىنــــىسى ئۇرۇمچىــــدىكى ئۇيغـــــۇرچە ۋئۇنىـــــــسكىلارنى كــــۆرۈپ "تېررورىــــستلارنىڭ يېزىقــى بــۇ يەردىمۇ بار ئىكەنغۇ" دەپتۇ. بۇنى ماڭــا بــۇرادىرىمىز بورانقــۇش دەپ بەرگەن ئىــدى. بــۇ ئەلــۋەتتە بىر شەخسنىڭ پىكرى، ئەمما، بۇنداق

پىكرىنى ئەبلەخ ئەرەب چوشقىلىرى كەلتۈرۈپ چىقارغان!

بىزدىكى بەزى كىشلەرنىڭ نەزىرىدە ئەرەبلەر بولمىسا خۇدا بولمايدىغاندەكلا! ئەرەبلەرنىڭ ھەممىسى پەيغەمبەردەكلا! خۇدايا توۋا! بۇ نادانلىقنى!

ئەركىن سىدىقنىڭ جاۋابى:

ھۆرمەتلىك ئاليار ئۇكام، مەن ئالدى بىلەن سىزنىڭ ۋەتەندىكىلەرنىڭ بۇ سۆھبەت

خاتىرىسىنى ئوقۇشىغا قۇلايلىق شارائىت ھازىرلاپ بېرىش يولىدا سىڭدۈرگەن ئەمگىكىگە سىزگە كۆپتىن-كۆپ تەشەككۈر ئېيتىمەن. سىزگە كۆپ رەھمەت.

بۇ قېتىم ئېلان قىلغان 9-سوالنىڭ جاۋابىدا مەن ھەرگىزمۇ "ھازىر يېزىقنى UEY دىن ULY غا ئۆزگەرتىش كېرەك" دېگەن ئىدىيىنى ئوتتۇرىغا قويمىدىم. ياكى، ھېچ بولمىغاندا، مەن

ئۇنداق ئەدىينى ئىلگىرى سۆرۈش نىيىتىدە ئەمەس ئىدىم. بۇ نۇقتىنى مۇشۇ جاۋابىدا يېزىلغان تۆۋەندىكى سۆزلەردىنمۇ كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ:

"مېنىڭ بۇ ئىشنى بۇ يەردە تىلغا ئېلىشىمدىكى مەقسىتىم ھەرگىز ئەدىينى ۋاقتىدا يېزىق ئۆزگەرتىشكە تۈرتكە بولغان ئۇيغۇر كەسىپ ئەھلىلىرىنى ياكى رەھبەرلەرنى ئەيىبلەش ئەمەس. يەنە بىر

قېتىملىق يېزىق ئۆزگەرتىشنى، يەنى UEY نى لاتىن يېزىقىغا ئۆزگەرتىشنى، تەشەببۇس قىلىشمۇ ئەمەس - ئەگەر ھازىرقى ۋەزىيەت داۋاملىشۋەرسە، ئۇيغۇرلارغا يەنە بىر قېتىم يېزىق ئۆزگەرتىش پۇرستى بۇنىڭدىن كېيىن مەڭگۈ كەلمەسلىگىمۇ مۇمكىن."

ئەگەر مېنىڭ يازغىنىمدىن "يېزىق ئۆزگەرتىش كېرەك" دېگەن مەنە چىقىپ قالغان بولسا،

مەن ئوقـۇرمەنلەردىن ئەپـۇ سورايمەن. ھەقىقەتەنمۇ، يەنە بىر قېتىم يېزىق ئۆزگەرتىش- ئۆزگەرتمەسلىك ھازىر بىزنىڭ ئىرادىمىزغا باغلىق ئەمەس. ئاشۇنداق بىر شارائىت ئاستىدا ئەگەر مەن "يېزىق ئۆزگەرتىش كېرەك" دېگەن چاقىرىقنى ئوتتۇرىغا قويسام ئۇنىڭ ھېچ قانداق قىممىتى يوق بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا مەن ھەرگىزمۇ

ئۇنداق ئىشنى قىلمايمەن.
ئۇيغۇر تىلى ۋە يېزىقى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئۇيغۇر مائارىپى پۈتۈن جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدە ئەڭ تەرەققىي قىلغان مائارىپ ئىدى. مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، 1949-يىللىرى ئۇيغۇر مائارىپى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن ئۇيغۇر ئوقۇتقۇچىلار ۋە سوۋېتتا بېسىلغان ئۇيغۇرچە

دەرسلىكلەرنىڭ كۆچى بىلەن بەزى ساھەلەردە ھانزۇلارنىڭ مارپىدنىمۇ ئۈستۈن تۇردىكەنىدۇق. ئەگەر ئۇيغۇرلارنىڭ ئاشۇنداق ئەھۋالى داۋاملىشۇەرگەن بولسا، ULY ئاساسىدىكى ئۇيغۇر مائارپىنى تېخىمۇ يۈكسەلدۇرۇپ، ئۇنى دۇنيادىكى تەرەققىي قىلغان دۆلەت ۋە مىللەتلەر سەۋىيىسگە يېتىشتۇرۇش ئىمكانىيتى بار

ئىدى. مۇشۇنداق مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، 80-يىللاردىكى ئۇيغۇر يېزىقىنى ULY دىن UEY غا ئۆزگەرتىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق بولۇپلا قالماي، ئۇنداق قىلىش ئۇيغۇرلارغا زىيانلىق ئىدى. مېنىڭ 9-سوئالىنىڭ جاۋابىدا دېمەكچى بولغىنىم مانا مۇشۇدۇر.

هازىر ئۇيغۇر ئىشلىرى ئۇستىدىن قارار چىقىرالايدىغان بىرەر هوقۇقدار ئۇيغۇرلاردىن "UEY نى

ئشلىتىشنى خالامسىلەر ياكى ULY نىمۇ" دەپ سورىغىنى يوق. شۇڭا UEY بىلەن ULY ئوتتۇرىسىدا بەس مۇنازىرە قىلىشنىڭ ھېچ بىر قىممىتى يوق. شۇڭلاشقا، ھازىر ئۇيغۇرلار ئوچۇق ئەڭ پايدىلىق يول ULY نى ئەسلىدىكى يۇنۇلۇش بويىچە ياندىش يېزىق سۈپىتىدە ئىشلىتىشتىن ئىبارەت.

80-يىللاردا يۈز بەرگەن ULY

نــى UEY غـــا ئۈزگەرتــش
ۋەقەسىنىڭ 9-سوالدا سورالغان
مەسىلە بىلەن بىر ئاز مۇناسىۋەتى
بار. يەنى، تەبىى-پەن، يۇقىرى
تېخنىكــــا، ئىنجىنېرلــــك ۋە
ســانائەتنى ئۈنۈملۈك تەرەققىي
قىلدۇرۇشتا، بۇ جەھەتتە دۇنيا
بىــلەن ئورتاقلىشــشتا ئۇيغـۇرلار
ئۈچـۈن ULY كـۆپ پايـدىلىق.
مەن بۇ يەردە ئوتتۇرىغا قويغان
نەرســە ۋە ئىلگىرى ســۈرمەكچى

بولغان ئىدىيە دەل مۇشۇنىڭدىن ئىبارەت.
UEY مىنىڭ كۆزۈمگە ئىنتايىن ئىللىق كۆرۈنىدۇ. كۆڭلۈمگە ئىنتايىن يېقىملىق تۇيۇلىدۇ. بۇ جەھەتتە ئۇنى ئەرەبلىكلەرنىڭ ئەرەب يېزىقى بىلەن سېلىشتۇرۇش ھەرگىزمۇ مۇمكىن ئەمەس – مىنىڭ كۆڭلۈمگە ئۇيغۇرلارنىڭ ئەرەبچە يېزىقى ئەرەبلەرنىڭ ھازىر ئىشلىتىۋاتقان يېزىغىغا قارىغاندا

كەم دېگەندە 100 ھەسسە يېقىملىق تۇيۇلىدۇ. لېكىن، ئەقىللىق مىللەت ئۆزىنىڭ چوڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن، ئۆزىگە گۈزەل تۇيۇلىدىغان بىر قىسىم نەرسىلەردىن ۋاز كېچەلەيدىغان بولۇشى كېرەك. چوڭ ئىشلار توغرىسىدا قارار چىقارغاندا، ئۇنىڭغا خۇسۇسىي ياكى مىللىي ھېسسىياتنى ئارىلاشتۇرماسلىقى كېرەك. كۆز ئالدىنىلا ئويلىماي،

مىللەتنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك مەنپەئەتى ۋە تەقدىرىنى ئويلىشى كېرەك.

مەن 80-يىللاردىكى يېزىق ئۆزگەرتىشنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنى تازا بىلمەيدىغان يۇرگەن ئىدىم. مۇشۇ بىر-ئىككى كۈن بۇ توغرىسىدا قاتتىق ئويلاپ، بۇنىڭدىن بىرەر يىل بۇرۇن بۇ مەسىلە توغرىسىدا بىر ماقالە ئوقۇغان ئېسىمگە كەلدى. كېيىن قارىسام ئۇ

ئەسـلـدە شـنجاڭ ئۇنۇۋېرسـتېتىنىڭ بـر ئوقۇتقۇچـسى يازغـان ئىلمـي ماقـالە بولـۇپ، مەن ئۇنـى ئەينـى ۋاقـتتـا www.Meripet.com نـىـڭ تۆۋەنـدىكى سەھىپـسگە قويۇپ قويغان ئىكەنمەن:

http://www.meripet.com/Bio/ULY.htm

مۇشـۇ جاۋابىمنـىڭ ئاخىرىغـا بـۇ ماقالىنىڭ 80-يىللاردىكى يېزىق

ئۆزگەرتىشنىڭ ئارقا كورنىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك قىسمىنى چاپلاپ قويدۇم (مەن 1984-85-يىللىرى چەتكە ئوقۇشقا چىقىشنىڭ تەييارلىق ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىپ، يېزىق ئۆزگەرتىش ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان ئىشلاردىن خەۋەرسىز قالغان ئىكەنمەن). مەن ئۆنى ئوقۇپ، مۇنداق تەسراتقا كەلدىم: بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىز 60-

يىللاردىكى UEY نى ULY غا
ئۆزگەرتىش بىر خىل سولچىل
سىياسەتنىڭ نەتىجىسى دەپ
قارىغان. شۇڭا 80-يىللاردا يېزىق
توغرىسىدا قارار چىقىرىش
ھوقۇقىنى ئۆزلىرىگە بەرگەندە،
ھېچ ئىككىلەنمەستىنلا ULY نى
تاشلاپ، UEY نى ئەسلىگە
كەلتۈرگەن. مېنىڭچە بۇ ۋەقەدىن
بۇرۇنقى نەچچە 10 يىل ئىچىدە
ئۇيغۇرلار سىرتقى دۇنيادىن

پۈتـۈنلەي ئايرىلىـپ ياشىغان بولغاچقـا، ھەمـدە ئۇيغـۇرلاردا ئىلـم-پەن، يـۇقىرى تېخنىكـا، ئىنجىنېرلىك ۋە سانائەت ئىشلىرى ئىنتـايىن تـۆۋەن سـەۋىيىدە بولغاچقـا، بـۇ جەھەتتىكى دۇنيا تەرەققىيـاتىن ئۇيغـۇرلارنىـڭ ئاساسەن خەۋىرى بولمىغاچقا، بىر قـىسىم زىيالىيلارنىـڭ 80-يىللاردا ھېلىقـىدەك يـولنى تاللىغىنـىدىن ياممانلىغلى بولمايـدۇ. لېكىن،

مىڭنچە ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ يولنى تاللىشى ئۆزلىرى ئۈچۈن ئىنتايىن زىيانلىق.

ئاخىردا سىزنىڭ بۇ مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويغىنىڭىزغا چىن كۆڭلۈمدىن رەھمەت ئېيتىمەن.

"ئۇيغۇر يېزىقى ھەققىدە" دىن بىر پارچە:

1984 - يىلدىكى كونا يېزىققا قايتىش

يولداش دېڭ شياۋپىڭ تۆتنى
زامانىۋىلاشتۇرۇش مەزمۇن
قىلىنغان يېڭى دەۋر
باشلانغانلىقنى ئوتتۇرىغا
قويغاندىن كېيىن، 1957 -
يىلدىن كېيىنكى كۆپلىگەن
خاتالىقلار " سول " چىللىق دەپ
قارالدى. 1978 - يىلى بىكار
قىلىنغىنىغا ئون يىل بولغان دۆلەت
مىللىي ئىشلار كومىتېتى قايتا
ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئاز سانلىق

مىللەتلەر سىياسەتلىرىنى يولغا قويۇشقا تەييارلاندى. 1980 – يىللارنىڭ بېشىدا، يېڭى يېزىق بىلەن كونا يېزىقتا نەشر قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئۇسلۇبىدا پەرق شەكىللەندى. بۇ مەزگىلدە پەقەت باشلانغۇچ 1 – يىللىقلار ئۆچۈن ۋە بىرقىسىم باللار كىتابلىرى يېڭى يېزىقتا نەشر قىلىندى. ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە مۇناسىۋەتلىك بولغان نۇرغۇنلىغان

ئەدەبىي ئەسەرلەر كونا يېزىقتا نەشر قىلىندى.

1980 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ئۆتكۈزۈلگەن 3 ـ نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل ـ يېزىقدا ئائىت يىغىنىدا خاتا سىياسەتلەر تەكشۈرۈلۈپ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇيغۇرلارنىڭ تىل ـ يېزىقىغا دائىر سىياسەتلەرنى ئۆزلىرى بەلگىلەيدىغانلىقىنى، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ

ئاربلاشمايدىغانلىقىنى كۆرسەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بېيجىڭدا جۇڭگو تۈركىي تىللار تەرەققىيات جەمئىيىتى ۋە ئاز سانلىق مىللەت كونا يېزىقى جەمئىيىتى قۇرۇلدى. بۇ ھەر ئىككى جەمئىيەت ئۇيغۇرلارنىڭ تىل - يېزىق تەتقىقاتىغا ئىلھام بەردى.

ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنىڭ سىناق قىلىنغان ۋاقتىدىن باشلاپ ھېسابلىغاندا، بۇ يېزىق لايىھىسى

20 يىلدىن ئارتۇق قوللىنىلغان بولسىمۇ، ئەينى ۋاقىتتىكى ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىش، يېزىق ئۆزگەرتىشنىڭ شەرت – شارائىتلىرىنى مۆلچەرلەشنىڭ يېتەرلىك بولمىغانلىقى، " سول " چىل خاتا لۇشيەنىنىڭ تەسىرى، يېزىق لايىھەلەشنىڭ ئۆزىدە بىرمۇنچە مەسىلىلەرنىڭ ساقلانغانلىقى، شۇنىڭدەك ئەنئەنىۋى ئادەت كۈچىنىڭ

تەسرى سەۋەبلك، ئۇيغۇر يىگى
يېزنقنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۆچۈن
ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن
ناھايىتى زور كۈچ سەرپ قىلىنغان
بولسىمۇ، خەلق ئۇنى قوبۇل
قىلمىدى. جەمئىيەتتە
ئومۇملاشمىدى. ھەر ساھەدىكى
خەلق ئاممىسىنىڭ بۇ يېزىققا
نىسبەتەن پىكىر - تەلەپلىرى
كۆندىن - كۈنگە كۆپىيىپ،
ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ

خزمەتلىرىگە مەلۇم دەرىجىدە تەسىر يەتتى. نەتىجىدە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق هۆكۈمىتى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش، خەلق ئاممىسىدىن پىكىر ئېلىش ئاساسىدا، ئاپتونوم رايونلۇق 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 1982 - يىل 9 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىكى 17 -

سانلىق يىغىنىنىڭ قارارى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 1982 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈندىكى "' ئۇيغۇر، قازاق كونا يېزىقلىرىنى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇش توغرىسىدىكى دوكلاتى' نى تارقاتقانلىق ھەققىدىكى ئۇقتۇرۇشى" غا ئاساسەن، ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنى قوللىنىش توختىلىپ، ئەرەب ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر كونا يېزىقى

ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. لاتىن ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى فونېتىكىلىق بەلگىلەر قاتارىدا ساقلاپ قېلىنىپ، زۆرۈر تېپىلغان سورۇنلاردا ئىشلىتىش قارار قىلىندى. بۇنىڭ بىلەن لاتىن يېزىقى پەقەت بىر قىسىم ماتېرىياللارنى نەشر قىلىش بىلەن چەكلىنىپ قالدى ۋە ئاستا ـ ئاستا ئىشلىتىشتىن قالدى.

ئۇيغۇر كونا يېزىقىغا قايتىش

ھەققىدىكى بەس - مۇنازىرە جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىدا قانات يايدۇرۇلدى. 20 يىل بۇرۇن ئۇيغۇر كونا يېزىقنىڭ شەكىل جەھەتتىكى يېتەرسىزلىكلىرى قانچىلىك كۆچەپ كۆرستىلگەن، سىلاۋيان، لاتىن ئېلىپبەسىنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرى قانچىلىك كۆككە كۆتۈرۈلگەن بولسا، 80 - يىللارنىڭ دەسلەپىدە كونا

يېزىقنىڭ ئەھمىيىتى، يېڭى يېزىقنىڭ كەمچىلىكلىرى كۆچەپ كۆرستىلدى. بۇ ھەقتە غاپپار مۇھەممەدى، سالى خۇدابەردى قاتارلىق زىيالىيلار " يېڭى يېزىقنى قوللانغان ياخشىمۇ، كونا يېزىقنى قوللانغان ياخشىمۇ؟"، " يېزىق توغرىسىدا بەزى قاراشلىرىمىز " دېگەن تېمىلاردا ماقالە ئېلان قىلىپ، كونا يېزىق ھەققىدە توقۇلغان " ناھەق ئەنزە " لەرنى

پاش قىلدى. كونا يېزىقنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى تەكىتلەپ، يېڭى يېزىقنىڭ نۇقسانلىرىنى بىرمۇبىر كۆرستىپ ئۆتتى.

20 يىلغا يېقىن قوللىنىشتىن توختاپ قالغان ئەرەب ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقى ئەسلىگە كېلىپ، ئوقۇ – ئوقۇتۇش، مەتبۇئات، نەشرىيات، خەت – ئالاقە ۋە ھۆججەتلەردە ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىشقا

باشلىغاندىن كېيىن، ئەملادا بۇ يېزىقنىڭ بۇرۇن ھەل قىلىنمىغان ئېلىپبە جەدۋىلىگە ۋە ئەملا قائىدىسىگە مۇناسىۋەتلىك بەزى يېتەرسىزلىكلىرى گەۋدىلىك كۆرۈلۈشكە باشلىدى. بۇ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش يۈزىسىدىن، ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى 1983 - يىلى 4 - ئايدا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر

ئەدەبىي تىلنىڭ فونېما سىستېمىسى ۋە يېزىق ئەنئەنىسگە ئاساسەن كەڭ كۆلەمدە مۇھاكىمە قىلىش، پىكىر ئېلىش ئارقىلىق، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئېلىپبەسىنى ئىشلەپ چىقتى ۋە بۇ ئېلىپبە ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تىل - يېزىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىندا ماقۇللىنىپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 1983 - يىل

9 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىكى تەستىقى ۋە 1984 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىش ھەققىدىكى ئۇقتۇرۇشى بىلەن رەسمىي ئېلان قىلىندى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى " ھازىرقى زامان ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئىملىيىسى ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىي

تىلنىڭ ئىملا قائىدىسى" نى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭ ئېلىپبە قىسمىدا ھەرپلەرنىڭ شەكلى، تەرتىپى، نامى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ فونېما سىستېمىسى ۋە يېزىق ئەنئەنىسگە ئاساسەن قايتىدىن بېكىتىلدى. بۇ قېتىمقى ئېلىپبەدە ئۇزۇندىن بېرى ھەل بولماي كەلگەن تۆت لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشنى ئىككى ھەرپ بىلەن ئىپادىلەش

مەسلىسى ئۆنۆملۈك ھەل قىلىنىپ، بۇرۇنقى ئىككى بەلگىنى ئو، ئۇ تاۋۇشلىرى ئۆچۈن قالدۇرۇپ، فونېمىلىرى ئۆچۈن لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ئاساسىي ھەرپ شەكلى بولغان " ئو " نىڭ ئۈستىگە " ٧ "، " ١ " بەلگىلىرىنى قويۇپ، "ئۆ"، "ئۈ" ھەرپلىرى ئىپادە قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدىكى 32 تاۋۇشنىڭ

ھەربىرگە بىر ـ بىردىن پەرقلىق بولغان 32 ھەرپ بەلگىلىنىپ، ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئىپادىلەش ئىقتىدارى ئاشۇرۇلدى.

ۍۍۍۍۍۍۍۍۍ

ياۋۇز ئەپەندىمنىڭ ئىنكاسى:

بۇ ئەسلىدە بۇنچىۋالا تالىشىپ كېتىشكە تېگىشلىك مەسىلە ئەمەس. خۇددى ئەركىن مۇئەللىم كىيىنكى يازمىسىدا ئېيتقاندەك، يېزىقنى ئۆزگەرتمىسەكمۇ، بۇ

ئىككى خىل يېزىقنى تەڭ قوللىنىش ئىمكانىيىتى بار ئىدى. تىل بىر بولغاندىن كېيىن ناھايىتى ھەپتە - ئون كۈن سەرپ قىلىپ مەيلى UEY بولسۇن ياكى ULY بولسۇن ئىككىسىنىڭ ھەرپلىرىنى ئۆگىنىۋالسىلا بولىدىغان ئىش، مەيلى قايسىلا يېزىق بولسۇن ھازىر بۇنى كۆپلىگەن ئۇيغۇرلار ئوقۇيالايدۇ. ئەمدى بۇ يەردىكى مەسىلە بىز ھازىر ئېيتىۋاتقان

ULY بىلەن يۇرۇن ئىشلەتكەن ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى ئوتتۇرىسىدىكى بىر نەچچە ھەرپنىڭ ئوقۇلۇش جەھەتتىكى پەرقى. مۇشۇنىلا ئىگىلىۋالسا باشقا جەھەتلەردە چوڭ قىيىنچىلىقلار يوق. مۇمكىن بولغىنىدا ئەگەر نەشرىيات ھۆكۇمەت ئورگانلىرى ماسلاشقان شارائىتتا ئۇيغۇر دىيارىدا ULY دىمۇ كىتاب گېزىتلەر چىقىرىلسا بۇ يېزىقنىڭ

ئومۇملىششىغا كوپ پايدىسى بولاتتى، لېكىن ھازىر ئۇ ئىمكانىيەتلەر يوق ئەھۋال ئاستىدا تور دۇنياسىدىكى پايدىلىق شارائىتلاردىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىپ ULY نى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلەش مۇمكىن. مەن يېزىقنى ئۆزگەرتىشنى قوللاپ كەتمىسەممۇ، لېكىن ئىككى خىل يېزىقنى تەڭ ئىشلىتىشنى تەشەببۇس قىلىمەن،

چۈنكى مىنىڭچە ھەر ئىككى خىل يېزىقنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان ئارتۇقچىلىقى بار.
www.Biliwal.com
۞۞۞۞۞۞
10. سوئال: مىللىتىمىز ئارىسىدا «پېشقەدەملەر» ئۆزىنى كۆز-كۆز قىلىش، ياشلارنىڭ ئۇتۇقلىرىغا ئاكتىپ، توغرا باھا بەرمەسلىك مەسىلىسى مەۋجۇت. دېمەكچى، بىزنىڭ پېشۋالىرىمىزدا بازار

ئەگلىكى شارائىتدا ئۆسۈپ- يېتىلىۋاتقان ياشلىرىمىزغا «كەڭ قورساق بولماسلىق» مەۋجۇت، چەت ئەللەرنىڭ بۇ ساھەدىكى ئىشلىرى قانداق؟

مېنىڭچە بۇ جەھەتتىكى ئەھۋاللار دۆلەتلەرگە قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ. مىللەتلەرگە قاراپمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ئوخشاش دۆلەت، ئوخشاش رايون ۋە ئوخشاش مىللەتتىمۇ كىشىلەر

تەبىقىسىگە قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ. مەن ھازىرغىچە ئۈيغۇر رايونى، شاڭخەي، ياپونىيە ۋە ئامېرىكا قاتارلىق ئوخشىمىغان رايون ۋە دۆلەتلەردە ياشاپ باقتىم. دېھقان، ئىشچى، رېمونتچى، ئوقۇغۇچى، بىلىم ئاشۇرغۇچى، تەتقىقاتچى، ئوقۇتقۇچى، ئالىي دەرىجىلىك ئىنجىنېر ۋە ئوقۇغۇچىلار ھەم شىركەت ئېچىپ دىكى باشلىقمۇ

بولۇپ باقتىم. مۇشۇ جەرياندا بىر-بىرىگە پەقەت ئوخشىمايدىغان ئىشلارنى ۋە ئادەملەرنى ئۇچراتتىم. مېنىڭچە يۇقىرىقى سوئالغا ئۆزۈمنىڭ ياپون ۋە ئامېرىكىدا كۆزەتكەنلىرىم ئاساسىدا جاۋاب بەرگىنىم ياخشى. بۇ 2 دۆلەتتە مەن بىر قەدەر يۇقىرى تەبىقىدىكى ئادەملەر بىلەن كۆپرەك ئارىلاشتىم. ئۇلارنىڭ ئىچىدە

دۇنيانىڭ ئوخشىمىغان
جايلىرىدىن ۋە ئوخشىمىغان
مىللەتلەر ئارىسىدىن كەلگەن
ئادەملەر بار. شۇڭا مەن شۇلار
بىلەن ئارىلىشىش جەريانىدىكى
كۆزەتكەن ۋە ھېس قىلغانلىرىمنى
يېزىپ باقاي.
مېنىڭ ئەڭ چوڭقۇر ھېس
قىلغىنىم، بىر مىللەتنىڭ مەرت
بولۇش-بولماسلىقى، كورسىقىنىڭ
كەڭ-تار بولۇشى، ئاقكۆڭۈل ياكى

قارا نىيەت بولۇشى ۋە ئىنسانپەرۋەر بولۇش-بولماسلىقى قاتارلىقلار شۇ مىللەت ياشىغان دۆلەت ۋە رايوننىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائى تەرەققىيات ئەھۋالى بىلەن، ئۇلارنىڭ بۇرۇنقى تارىخى ۋە ھازىرقى مەدەنىيەت ھەم ئۆرپ-ئادەتلىرى بىلەن ئىنتايىن مۇناسىۋەتلىك بولىدىكەن.

مەن ياپونىيەگە يېڭى بارغاندا، ئۆزۈمنىڭ تەتقىقاتتىكى

ئۇستازىمنىڭ ئىنتايىن سوغۇق مۇئامىلىسىگە ئۇچرىدىم. ئۇ كىشى ماڭا ئۆزىنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان تەتقىقاتىنى ۋە تەجرىبىخانىسىنىڭ ئەھۋالىنى قىسقىچە تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، بىر قوچاق كىتاب-ژۇرناللارنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، مېنىڭ خىزمەت ئۈستەلىمگە پالاق-پۇلۇق تۆكۈپ قويدى. ئاندىن "مۇشۇلارنى ئوقۇۋساڭ، بىزنىڭ تەجرىبە

ئۇسكۇنلىرىمىزنى ۋە مېنىڭ تەتقىقاتىمنى تەلتۆكۈس چۇشىنەلەيسەن"، دېدى. مەندەك دۇنيانىڭ بىر قالاق يېرىدىن كەلگەن، ئۆمرىدە بىرەر قېتىم يۇقىرى سەۋىيەلىك تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىپ باقمىغان بىر ئادەم ئۇچۇن بۇ مۇئامىلە ئىنتايىن نامۇۋاپىق تۇيۇلدى. ھەتتا كۆڭلۈم بىر ئاز زەربىمۇ يېدى. شۇ چاغدا "ياپونلۇقلار

ئىنتايىن رەھىمسىز مىللەت
ئىكەن"، دەپ ئويلىدىم. ۋاقىتنىڭ
ئۆتۈشى بىلەن ئۇلارنىڭ دۇنيادىكى
ئەڭ ئاقكۆڭۈل، ئەڭ رەھىمدىل بىر
مىللەت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم.
ياپونىيەنىڭ توكيو شەھرىگە
يېقىن بىر جايدا ياشايدىغان
ھاسۇمى ماسايو ئىسىملىك بىر
مەرىپەتچى، ساخاۋەتچى كىشى
بار. بۇ كىشى پۇلى خېلى كۆپ
بايلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۆزۆن

يللاردىن بۇيان ياپونىيەگە ئوقۇشقا بارغان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى ھەقسىز ياتاق بىلەن تەمىنلەپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇيغۇر رايونىغىمۇ خېلى كۆپ پۇل ئىئانە قىلىپتۇ. بىلىۋال تور بېتىدە ئۇ كىشىنى تونۇشتۇرغان بىر يازما بار بولۇپ، ئۇنىڭ ئادرېسى: http://www.biliwal.com/GoogleTap_SG_article_1023.html. ئۇ كىشى بىر قانچە

يلىنىڭ ئالدىدا ئۆرۈمچىگە بارغاندا، باشقىلاردىن شۇ چاغدا ئۆرۈمچىدە سۇ ئىنتايىن قىس بولۇپ كەتكىنىنى ئاڭلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى ئۆرۈمچىدە تۇرغان 4-5 كۈن جەريانىدا، سۈنى ئىقتىساد قىلىش ئۈچۈن بىر قېتىممۇ مۇنچىغا چۈشمەپتۇ. ماسايو ئەپەندىدەك بىر نەچچە مىليون، ياكى نەچچە ئون مىليون دوللار پۇلى بار كىشىنىڭ

مۇشۇنداق قىلىشى كىشىنى ھەيران قالدۇرماي قالمايدۇ.
مەن ياپونىيەدە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدا ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخىنى تەتقىق قىلىدىغان، ئۇيغۇر تارىخىنمۇ ئوبدان بىلىدىغان بىر قانچە ئالىي مەكتەپ پروفېسسورلىرى بىلەن تونۇشۇپ قېلىپ، ئۇلار بىلەن يېقىن ئۆتتۇم. شەنبە-يەكشەنبە كۈنلىرى غېرىبسىنىپ قالغان ياكى زېرىكىپ

قالغان ۋاقىتلىرىمدا ئۈلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ، يېرىم كۈن پاراڭلىشىپ، تاماق يەپ قايتىپ كېلەتتىم. ئۈلارنىڭ ئۆيلىرى مەن تۇرۇۋاتقان شەھەردىن خېلى يىراق بولۇپ، ئۈلارنىڭ ئۆيىگە بىر قېتىم بېرىپ كېلىش ئۈچۈن پويىز يول كىراسىغا 10-15 دوللار پۇل كېتەتتى. ئەگەر ئۈلار مېنى چاقىرغان بولسا، ھەر قېتىم ئۈلارنىڭ ئۆيىدىن ئۆزاپ

چقىدىغاندا، ئۇلار بىر لىپاپىنىڭ ئىچىگە 2 مىڭ يېن ياپون پۇلىنى سېلىپ، ئۇنى ماڭا يول كىراسىغا ئىشلىتىشكە بېرەتتى. مەن ئۇنى ئالمىسام ئۇلار ھەرگىز ئۇنىمايتتى. (بۇ يەردىكى "يېن" دېگەن ياپون پۇلىنىڭ بىرلىكى بولۇپ، بىر مىڭ يەن ھازىر تەخمىنەن 8.5 دوللارغا توغرا كېلىدۇ). ئۇلارنىڭ نەزەرىدە بىزگە شىنجاڭ ھۆكۈمىتى بەرگەن تۇرمۇش خىراجەت پۇلى ئىنتايىن

تۆۋەن ئەدى. شۇڭا بىزنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىن قىينىلىپ قېلىشىمىزدىن ئەنسىرەپ يۈگۈرۈپ يۇقىرىقىدەك قىلاتتى.
ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، مەن ياپونلۇقلارنىڭ كۆپىنچىسى خۇددى ئۇيغۇر دېھقانلىرىغا ئوخشاش ئاقكۆڭۈل ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. كەسىپ ۋە تەتقىقات جەھەتتىمۇ، مېنىڭ ئۇستازىم ئۆزى يىغقان تەتقىقات

ماتېرىيالنى ۋە ئۆز بىلمىنى
مەندىن زادىلا ئايىمىدى. مەن
گەرچە قىسقا ۋاقىت ئىچىدە
تەتقىقات جەھەتتە مەكتەپ
بويىچە خېلى كۆزگە كۆرۈنگەن
بولساممۇ، مەكتەپ مۇدىرىدىن
تارتىپ باشقا پروفېسسورلارغىچە،
شۇنداقلا مەن بىلەن بىر
تەجرىبخانىدا ئىشلەيدىغان
ياپونلۇق ئوقۇغۇچىلارغىچە
ھەممىسى ماڭا قىلچىمۇ

ھەسەتخورلۇق قىلمىدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە مەن باشقا پروفېسسورلار بىلەن مەكتەپ ياكى بىنالارنىڭ ئىچىدە ئۇچرىشىپ قالسام ماڭا چوڭقۇر تازىم قىلىپ، مېنى ناھايىتى ھۆرمەتلىدى.
كېيىن چۈشەنسەم، ئۇستازىمنىڭ ماڭا بىر قۇچاق كىتابنى تاشلاپ بېرىپ، ئۇلارنى ئۆزۈمنىڭ ئوقۇپ چۈشىنىشىمنى تەلەپ قىلىشى ياپونىيەدىكى بىر ئورتاق ئەھۋال

بولۇپ، بۇ ئۇلارنىڭ يېگى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ياشلاردا مۇستەقىل ئىش قىلىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن تۇتقان يولى ئىكەن. ئۇساكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىر پروفېسسورى بىلەن ئۇنىڭ بىر قانچە ئاسپىرانتلىرى بىر تەتقىقات مەسىلىسىنى ھەل قىلالماي، ئۇنى مەن ھەل قىلغاندا، ئۇلار ماڭا ھەسەتخورلۇق قىلىشنىڭ ئەكسىچە مېنى ئۆز مەكتىپىدىكى ھەپتىلىك

تەتقىقات مۇزاكىرە يىغىنىغا تەكلىپ قىلىپ قاتناشتۇردى. مېنىڭ يول كىرايىمنىمۇ شۇلار ئۆزى چىقىرىپ بەردى. مەن تەقسىم قىلىنغان ئالىي مەكتەپتە ماگىستىرلىق ياكى دوكتورلۇق ئۇنۋانى يوق بولغاچقا، مەن ئۆز مەكتىپىمدىن ياپونىيە بويىچە 3-ئورۇندا تۇرىدىغان ئوساكا ئۇنىۋېرسىتېتىگە يۆتكىلىش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدۇم.

شۇنداق ۋاقتتىمۇ مىنىڭ مەكتىپىمدىكىلەر "بىزنى ياراتماپتۇ" دەپ ماڭا قورسىقى كۆپۈش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، مەكتەپ مۇدىرى ئۆزى ئۇساكا ئۇنىۋېرستېتىغە بېرىپ، بۇ ئىشنى ھەل قىلىپ كەلدى. ھەمدە شىنجاڭ مائارىپ نازارىتىنىڭ بىر ئۆمىكى بىزنىڭ مەكتەپكە كەلگەندە، بىزنىڭ مەكتەپنىڭ مۇدىرى ئۇلارغا باش ئېگىپ تازىم

قلـﯩپ تـﯘرۇپ، مىنـڭ مەكـتەپ
ئالمىشـشمغا مـاقۇل بولۇشـنى
يـالۋۇرۇپ تـﯘرۇپ تـەلەپ قىلـدى.
(لـﯧكىن، مەن مۇشـۇ سـۆھبەتنىڭ
ئالـدىنقى قـسـمىدا ئـﯧيتـپ
ئۆتكەنـدەك، شـۇ قـﯧتىم مىنـڭ
مەكــــتەپ ئالمىشــــشىم
شىنجاڭدىكىلەرنىڭ قوشۇلماسلىقى
بىلەن يەنىلا ھەل بولمىدى.)
ئۇمۇميۈزلۈك قلـﯩپ ئـﯧيتقانـدا،
ئامـﯧـــرىكىلىقلار ياپونلۇقلارغــا

قارىغاندا ناھايىتى جىق خۇشخۇي
كېلىدۇ. نەگىلا قارىسا، قاچانلا
قارىسا ئۇلارنىڭ كۆلۈمسىرەپ
يۈرگەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ يۈزىدە
غەم-ئەندىشە دېگەندىن ئەسەرمۇ
كۆرۈنمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلغىلى
بولىدۇ. مەكتەپ ۋە شىركەتنىڭ
يىغىنلىرىدىمۇ، ئوتتۇرىغا
قويۇلىدىغان مەسىلىنىڭ قانچىلىك
جىددىي مەسىلە ئىكەنلىكىدىن
قەتئىينەزەر، يىغىن باشقۇرغۇچى

ۋە يىغىنىدىكى سۆزلىگۈچىلەر ئىمكانىقەدەر يۇمۇرلۇق گەپلەرنى كۆپ ئىشلىتىپ، ئاڭلىغۇچىلارنى كۈلدۈرۈشكە تىرىشىدۇ. 2002-يىلى مەن خىزمەت ئالمىشىش قارارىغا كېلىپ، بىر تۇرك قۇرغان، ئۈپتىكىلىق خەۋەرلىشىش ئۈسكۈنىلىرىنى ياساپ چىقارماقچى بولغان بىر شىركەت بىلەن ئالاقىلەشتىم. ئۇلار چىقارغان خىزمەت ئېلانىدا ئالماقچى بولغان

ئادەمگە بولغان تەلەپلىرىنى تىزىپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرىغا "ئادەمنىڭ تاسما بەلۋېغىنى ئۈزۈۋېتىدىغان دەرىجىدە باشقىلارنى كۈلدۈرەلەيدىغان بولۇشى كېرەك"، دېگەن بىر ماددىنى قوشۇپ قويۇپتۇ. مەندە كىشلەرنى ئۇ دەرىجىدە كۈلدۈرەلەيدىغان يۇمۇرلۇق ئىقتىدار يوق. شۇنداق بولسىمۇ مېنى ئۇ شىركەت

خزمەتكە ئالغانىدى. لېكىن، ئەڭ ئاخىرى مەن ئۇنىڭغا بەزى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بارمىدىم (مەن بۇ شىركەتنى سۆھبەتنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا تىلغا ئالغانىدىم. شۇڭا بۇ يەردە تەكرارلىمايمەن).

ئامېرىكىلىقلارنىڭ بۇنداق خۇشخۇي بولۇشىنى ئۇلارنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك تۇرمۇش ھالىتى بەلگىلىگەن. يەنى ئامېرىكىلىقلار

ئەزەلدىن يوقسىزلىقنىڭ، تۇرمۇش قاتتىقچىلىقىنىڭ دەردىنى تارتىپ باققان ئادەملەر ئەمەس. ئۇلار ئۆچۈن باياشاتلىق تۇرمۇش ئاساسەن كاپالەتكە ئىگە. ئەگەر مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئىقتىسادىي قىيىنچىلىققا ئۇچراپ، بانكىنىڭ يۇقىرى ئۆسۈملۈك پۇلىغا قەرز بولۇپ قالسىمۇ، يەنە ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش يوللىرى بار. مەسىلەن، بەزى كىشىلەر

قىينچىقتا دۇچ كېلىپ، بانكىدىن پۇل قەرز ئېلىپ، ئۇنى بىر قانچە يىل تۆلىيەلمىسە، مەلۇم شەرتلەر ئاستىدا خۇسۇسىي كىرزىس (ئىنگلىزچە " personal bankrupcy") ئېلان قىلسا، بانكا ئۇنىڭ قەرزىنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ. بۇنداق قىلىشنىڭ زىيانلىق تەرىپىمۇ خېلى كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى بۇنداق ئادەم كېيىنكى 10 يىل ئىچىدە

بانكىدىن قايتا قەرز پۇل ئالالمايدۇ. بانكىلار ئۇلارغا كېيىنكى 10 يىل ئىچىدە كرېدىت كارتىسىمۇ بەرمەيدۇ. ئائىلە ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقى بار ياشلارمۇ پۇتۇنلەي بانكىدىن قەرز پۇل ئېلىپ، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيالايدۇ. ئوقۇغۇچىلار ئوچۇن بېرىلىدىغان بۇنداق قەرز پۇلنىڭ ئۆسۈمى ئىنتايىن تۆۋەن بولۇپ، ئۇنى ھۆكۈمەت مەخسۇس بەرپا

قىلغان. ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش جەريانىدا بۇ قەرز پۇلىنى قايتۇرماي، ئوقۇش پۈتتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن تەدرىجى تۆلەپ بولسىمۇ بولىدۇ. مۇشۇنداق يول بىلەن ئامېرىكىدا ئوقۇش ئارزۇسى ۋە ئىرادىسى بار ھەر بىر ياشقا ئوقۇش پۇرسىتى ھازىرلاپ بېرىلگەن.

2006-يىلى 17-ئۆكتەبىر كۈنى ئامېرىكىنىڭ نوپۇسى ساق

300 مىليونغا يەتتى (مەن بۇ خەۋەرنى لوس ئانژېلس دەۋر گەزىتىدىن كۆردۈم). لېكىن ئۇنىڭ يەر زېمىنى ۋە بايلىقى دۇنيادىكى مۇتلەق كۆپ دۆلەتلەرنىڭكىدىن كۆپ. شۇنداقلا يېقىنقى بىرەر يۈز يىلنىڭ مابەينىدە ئۇلار تۇرمۇش ئازابىنى، يوقسىزلىقنىڭ ئازابىنى ئاساسەن تارتىپ باقمىغان. ئېھتىمال مۇشۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا،

ئامېرىكىلىقلار ئىنتايىن كەڭ قورساق كېلىدۇ. مەن بىر قېتىم بىر يېمەكلىكلەر دۇكىنىدا نەرسە ئېلىپ، پۇل تۆلەيدىغاندا ئالغان نەرسىلىرىمگە 10 دوللار 3 سېنت كەلدى (بىر ئامېرىكا دوللىرى 100 سېنت بولۇپ، ئۇنى ئىنگلىزچە "cent" دەپ يازىدۇ). مەن مال ساتقۇچىغا 20 دوللار بەرسەم، ئۇ مەندىن "سەندە 3 سېنت بارمۇ؟" دەپ سورىدى.

مەن "ياق، مەندە يوق"، دەپ جاۋاب بەرسەم، مال ساتقۇچى ئۆز يانچۇقىدىن 3 سېنت ئېلىپ، مېنىڭ پۇلۇمغا قوشۇپ تۆلەپ، ماڭا 10 دوللار قايتۇرۇپ بەردى. مەن بۇ ئىشتىن خېلى تەسىرلەندىم. مېنىڭچە جۇڭگودا بۇنداق ئىشنى ھەرگىز تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. ئامېرىكىدا بولسا بۇنداق ئىشنى نەچچە قېتىم ئۇچراتتىم. ئامېرىكىلىقلارنىڭ

ئىنسانپەرۋەرلىكمۇ ئىنتايىن كۈچلۈك. ئادەم شەخسىي ئۆيلەر جايلاشقان رايونلاردا يول يۈرسە، بەزىدە كىشىلەر ئۆز ئۆيىدىكى سافالاردىن بىرەرنى ياكى باشقا ئائىلە جابدۇقلىرىنى يول بويىغا ئېپچىقىپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە "بۇنى بىكارغا ئېلىپ كەتسىڭىز بولىدۇ" (ئىنگلىزچە " Free to take") دەپ يېزىپ قويىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. يەنى، ئۇلار بۇ

نەرسىلەرنى ئەخلەتخانىغا تاشلاۋەتمەي، بۇنى كېرەك قىلىدىغانلار ئىشلىتىۋالسۇن، دەپ يولىنىڭ بويىغا قويۇپ قويىدۇ. بۇنداق ئىشلارنى ئامېرىكىدىكى تۇرمۇشنىڭ بارلىق ساھەلىرىدە ئۇچراتقىلى بولىدۇ.

ئامېرىكىلىقلارنىڭ كەڭ قورساقلىقى ۋە ئادەمگەرچىلىكى ئىلىم-پەن ۋە ھەر خىل كەسىپ ساھەلىرىدۇ تولۇق ئەكس ئەتكەن.

مەن قولـدا ئـىشلەپ باققـان ئوقۇتقـۇچى ئۇسـتازلىرىم مېنـىڭ ئىلـم-پەنـدە مـۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىمنى چىن كۆڭلـدىن ئارزۇ قىلـىپ، ئۆزىنـىڭ هـېچ قانـداق نەرسـىنى مەنـدىن ئايـاپ باقمىدى. پۈتـۈن كـۈچى بىلەن ماڭـا ياردەم قىلدى. مەن بىرەر مەسىلە ئۈستىدە ئۇلارنىـڭ قېشىغا سـوئال سـوراپ كىرسـەم، ئۇلار سـوئالىمغا ئەسـتايىدىل جـاۋاب

بىرىپ، ئاندىن ئۆزى ئاشۇ ساھەدە يىغقان بارلىق ئىلمىي ماقالە توپلانمىسىنى ياكى ئىلىم-پەن كىتابلىرىنى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا ماڭا تۇتقۇزۇپ قويىدى. ئۇلار ئۆزلىرى كوپىي قىلىۋېلىپ يىغقان ئىلمىي ماقالە توپلىمىنى "بۇلارنى ئۆزۈڭگە كوپىي قىلىۋېلىپ، ئاندىن ماڭا قايتۇرۇپ بەر. ياكى ئىشلىتىپ بولغاندىن كېيىن قايتۇرۇپ بەرسەڭمۇ بولىدۇ"،

دەيتتى. كتابلارنى بولسا "ئەشلتپ بولۇپ ئاندىن قايتۇرۇپ بەر"، دەيتتى. مەن ئۇلارنىڭ يېتەكچىلىگىدە ئېلىپ بارغان تەتقىقاتنىڭ نەتىجىلىرىنى ئىلمىي ماقالە جۇرناللىرىدا ئېلان قىلدىغان ۋاقىتتا، ئۇلار مېنىڭ تۆھپەمگە ئاساسەن، قىلچە ئىككىلەنمەي مېنى 1-ئاپتور قىلدى (تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسىدە

تەتقىقاتنى ئاساسلىق كىشى بولۇپ ئېلىپ بارغان كىشى تەبىئى ھالدا 1-ئاپتور بولىدۇ). مەن مۇشۇ سۆھبەتنىڭ 1-قىسمىدا ئېيتىپ ئۆتكەنىدەك، بۇ ئۇستازلىرىمدا مېنى كۆرەلمەسلىك ئالامەتلىرىدىن ئەسەرمۇ يوق بولۇپلا قالماي، ئۆزلىرىنىڭ قولىدىن مەندەك ئوقۇغۇچىنىڭ چىققىنىدىن پەخىرلىنىپ، پۈرسەتلا بولسا مېنى ماختاپ

يۇردى.
مەن ساندىئا دۆلەت تەجرىبىخانىسى، JPL ۋە باشقا يۇقىرى تېخنىكىلىق شىركەتلەردە ئىشلىگەندە، مۇنداق 2 خىل ئادەملەر بىلەن خىزمەت مۇناسىۋەتتە بولدۇم. بىرى مېنىڭ باشلىقىم. شىركەتتىكى بۇنداق باشلىقلارنى ئىنگلىزچىدە "manager" دەپ ئاتايدىغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇتتۇر مەنىسى

"باشقۇرغۇچى" دېگەندىن ئىبارەت. JPL دەك ئورۇنلاردا بولسا "supervisor" دەپ ئاتايدىغان بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى "نازارەتچى" دېگەنگە توغرا كېلىدۇ. يەنى بۇ ئورۇندا ئىشلەيدىغانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يۇقىرى دەرىجىلىك تېخنىكا خادىملىرى بولغاچقا، ئۇلارغا "باشقۇرغۇچى" ئەمەس، پەقەت "نازارەتچى" لەرلا كۇپايە

قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ بىزنىڭ
باشلىقىمىز بىزگە يېقىنقى بىر
مەزگىلدە قىلىدىغان ئىشىمىزنى
تاپشۇرۇپلا قويۇپ، بىزنىڭ ئۇنى
قانداق قىلىشىمىز بىلەن ھېچ
قانداق كارى بولمايدۇ. ئۇ
ئىشلارنى قايسى ئۇسۇل بىلەن
قىلىش پۈتۈنلەي ئۆزىمىزگە
باغلىق. بىز زۆرۈر تېپىلغاندا
باشلىقىمىزغا دوكلات قىلىپ
قويساقلا بولىدۇ. شۇ سەۋەبتىن

مەن بىر ھەپتىنىڭ ئىچىدە باشلىقىمنى بىر ھەر قېتىممۇ كۆرمەيدىغان، بەزىدە ئۇنى ئىزدەپمۇ بىر ھەر قېتىم تاپالمايدىغان ۋاقىتلىرىم ئىنتايىن كۆپ. يۇقىرىدىكى خىزمەت ئورۇنلىرىدا باشلىقلارنىڭ ماشىنا بولغان مۇئامىلىسى ئوقۇتقۇچى ئۇستازلىرىمنىڭ مۇئامىلىسى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش بولدى. شۇڭا بۇ يەردە ئۇ ئىشلارنى تەپسىلى

تەسۋىرلىمەيمەن.
شىركەتتىكى باشلىقلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە ئوخشىمايدىغان بىر نەرسە، ئامېرىكىلىقلارنىڭ چۈشەنچىسىدە، بىر شىركەتنى شىركەت قىلىدىغان ئۇنىڭ خىزمەتچىلىرىدىن ئىبارەت. شۇڭا كۆپىنچە ئەھۋاللاردا مېنىڭ شىركەتتىكى باشلىقلىرىم ئۆزلىرىنى مەندىن ئۈستۈن قويۇۋالماي، ماڭا يېقىندىن ياردەمدە بولۇپ،

ئۆزلىرىنى مېنىڭ خىزمەتچىم (بۇنى ئىنگلىزچە "servant" دەپ ئاتايدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيىدىكى بالا باققۇچىلار مانا ئاشۇنداق "servant" قا كىرىدۇ) دەك ئورۇندا تۇتۇپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن مېنىڭ ئىشىمنىڭ ئوڭايراق بولۇشى، ئۈنۈملۈكرەك بولۇشى ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشى ئۈچۈن كۈچىدى. كۆپىنچە ۋاقىتلاردا مەن ئۇلارنىڭ كۆزىگە ئەمەس، ئۇلار

مېنىڭ كۆزۈمگە قارىدى.

مەن بىرگە ئىشلىگەن 2-خىلدىكى كىشىلەر مېنىڭ خىزمەتداشلىرىم. مېنىڭ بۇ خىلدىكى كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىم يۇقىرىقىدىن سەل مۇرەككەپرەك بولىدى. ئامېرىكىدىكى شىركەتلەر خىزمەتداشلار ئارىسىدىكى دوستانە رىقابەتنى تەشەببۇس قىلىدۇ. شۇڭلاشقا بىلەن بىرگە

ھەمكارلىشىپ ئىشلەشنى ئىنتايىن قاتتىق تەكىتلەيدۇ. بۇنى ئىنگىزچىدە "team work" دەپ ئاتايدۇ. خىزمەتكە ئادەم ئېلىش ئېلانلىرىنىڭ كۆپىنچىسىدە ئالماقچى بولغان كىشىنىڭ ھەمكارلىشىپ ئىشلەش ئىقتىدارىغا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدۇ. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، ئەگەر بىر گۇرۇپپا ئادەمنىڭ ئىچىدە باشقىلار بىلەن

چىقىــــشالمايدىغان "ناچــار"
ئادەمدىن بىرى بولۇپ قالسا، ئۇ
كىشى ئۆزى ياخشى ئىشلىمەيلا
قالماستىن، پوتــۈن گورۇپپىنىڭ
خىــــزمەت ئۈنۈمىنىمـــــۇ
تۆۋەنلىتىۋېتىـدۇ. شۇڭلاشـقا،
ئامېرىكـا شـىركەتلىرى يېڭـى
خىزمەتچى ئىلىشتا نۇرغۇن پـۇل
خەجلەپ، كاندىداتلار بىلەن "يۈز
كۆرۈشــۈش" پــائالىيىتى
ئورۇنلاشتۇرۇپ (بۇنى ئىنگلىزچە

"job interview" دەپ ئاتايدۇ)، كانديداتنىڭ كىشلىك مىجەزىنىڭ قانداقلىقىنى ئېنىقلاشقا ئىنتايىن تىرىشىدۇ. مەن ھازىرغىچە ئۆزۈمنىڭ خىزمەتداشلىرى ئىچىدە ئاق تەنلىكلەرنىڭ خۇددى مېنىڭ ئوقۇتقۇچى ئۇستازىم ۋە باشلىقلىرىمغا ئوخشاش كەڭ قورساق، مەرت، ئاقكۆڭۈل ۋە ئىنسانپەرۋەر ئىكەنلىكىنى كۆردۈم.

كۆپىنچە ۋاقىتلاردا مەن ئۇلاردىن
بىر نەرسە سورىسام، ئۇلار
سەممىيلىك ۋە قىزغىنلىق بىلەن
جاۋاب ياكى ياردەم بېرىدۇ. شۇڭا
ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش،
ئۇلارغا يېقىنلىشىش ئىنتايىن
ئاسان ئىش. باشقا مىللەتلەر بولسا
ئاق تەنلىكلەرگە سېلىشتۇرغاندا
ئوخشىمىغان دەرىجىدە تۆۋەن
تۇرىدۇ. بولۇپمۇ خەنزۇلار،
پاكىستانلىقلار، ھىندىستانلىقلار ۋە

فلپپىنلىقلار قاتارلىق ئاسىيالىقلار
ھەمدە يەھۇدىيلار كۆپىنچە ھالدا
ناھايىتى ئېچى تار، ھەممىنى
باشقىلاردىن يوشۇرىدىغان،
باشقىلارغا ئانچە ياردەم
بەرمەيدىغان كىلىدىغانلىقىنى،
بەزىلىرى ھەتتا ئېچى زەھەر
كىلىدىغانلىقىنى كۆردۈم. بۇ خىل
ئەھۋالنى ئامېرىكىدىكى باشقا
ئۇيغۇر ۋەتەنداشلاردىنمۇ كۆپ
ئاڭلىدىم. مەن تەدرىجى ھالدا

بىرگە ئىشلەيدىغان خەنزۇ
خىزمەتداشلاردىن بىر نەرسە
سوراپ بارسام، ئۇنىڭدىن تولۇق
ياكى تـوغرا جاۋاب
ئالالمايدىغانلىقىمغا ئىشىنىمەن
تەييارلىق قىلىپ بارىدىغان بولۇپ
قالدىم. بىزنىڭ ھازىرقى گۇرۇپپىدا
جۇڭگونىڭ چوڭ قۇرۇلۇشىدىن
كەلگەن بىر خەنزۇ خادىم بار. بىز
ئادەتتە ئۆزىمىز يازغان كومپيۇتېر
پروگراملىرىنى ۋە باشقا مۇھىم

ھۆججەتلەرنىڭ ھەممىسىنى بىزنىڭ ئىدارىنىڭ مۇلازىمېتىرىگە (ئىنگلىزچە "computer server") قويۇپ قويىمىز. ئۇنداق قىلىشتا 2 مەقسەت بار. بىرى، سەرۋەرلەردىكى ھۆججەتلەرنىڭ ھەممىسى ھەر كۈنى مەخسۇس ساقلاپ (ئىنگلىزچە "backup") قويىلىدىغان بولغاچقا، ئەگەر بىرەر سەۋەبتىن ئۆزىمىزنىڭ

كومپيۇتېرنىڭ كاشىلا چىقىپ قالىسمۇ، بىز تەييارلىغان پروگراممىنى بىلەن ھۆججەتلەر يوقاپ كەتمەسلىك ئۈچۈن. يەنە بىرى، بىر گۇرۇپپىدىكى كىشىلەر بىر-بىرىنىڭ پروگراممىسى ۋە ھۆججەتلىرىدىن بىمالال پايدىلىنىش ئۈچۈن. يەنى، مەن ئۆزۈمنىڭ كومپيۇتېرى ئارقىلىق باشقىلارنىڭ سەرۋەردە ساقلىغان پروگرامما ۋە ھۆججەتلىرىنىڭ

ھەممىسنى كۆرەلەيمەن. ئۇلارنى
ئۆزۈمنىڭ كومپيۇتېرىغا كۆچۈرۈپ
ئالالايمەن. لېكىن ئۇلارنى
بىۋاستە ئۆزگەرتەلمەيمەن (ئۆزۈم
كۆچۈرۈۋالغان نۇسخىسىنى
ئۆزگەرتسەم بولىدۇ). بىر قېتىم
مېنىڭ باشلىقىم ماڭا بىر ئىشنى
تاپشۇرۇپ، بىزنىڭ گۇرۇپپىدىكى
ھېلىقى خەنزۇ خادىم بۇ ئىشنى
بۇرۇن ئازراق قىلىپ باقانلىقىنى،
شۇڭا ئەگەر مەن ئۇنىڭ يازغان

پروگراممىلىرىنى كۆرۈپ باقسام، ئېھتىمال ماڭا پايدىسى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇنىڭ سەرۋەردىكى ھۆججەتلىرىنى تەكشۈرۈپ كورسەم، ئۇنىڭ سەرۋەردىكى ھۆججەت ساقلاش ئورنى ئاساسەن قۇرۇق بولۇپ، ئۇ يەردىن ھېچنېمە تاپالمىدىم. يەنى، ئۇ ئۆزى تەييارلىغان نەرسىلەرنى سەرۋەرگە پەقەتلا قويماپتۇ. بۇنداق

ئەھۋالنى ئامېرىكىدىكى ئاق تەنلىكلەر ئېچىدىن ئۇچراتماق تەس.

مېنىڭ بۇ يەردە بىر ئەسكەرتىپ قويۇشۇمغا تېگىشلىك ئەھۋال، مېنىڭ ئامېرىكىدىكى ئۇمرۇم ئاساسەن ئالىي مەكتەپلەردە، دۆلەت تەجرىبىخانىسىدا، يۇقىرى دەرىجىلىك تېخنىكا ئىدارىسىدە ۋە يۇقىرى تېخنىكىلىق شىركەتلەردە ئۆتتى. بۇ ئورۇنلاردىكى كىشىلەر

جەمئيەتتىكى مائارىپ سەۋىيسى بىر قەدەر يۇقىرى كىشلەردىن بولۇپ، ئۇلار ئامېرىكا جەمئيىتىدە يۇقىرى تەبىقىلەرگە كىرىدۇ. شۇڭا تۆۋەن دەرىجىلىك ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان كىشلەرنىڭ ئەھۋالى مەن يۇقىرىدا ئېيتقان ئەھۋاللاردىن پۈتۈنلەي پەرقلىق بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭدىن باشقا، مەن بۇ يەردە ئوتتۇرىغا قويغان ئەھۋاللارنىڭ

ھېچ قايىسسى مۇتلەق ئەھۋال ئەمەس. بىر گورۇپپا بولۇپ توپلاشقان ئادەملەرنىڭ ئىچىدە چوقۇم ياخشى ئادەملەر، ئوتتۇرا ھال ئادەملەر ۋە ناچار ئادەملەر بولىدۇ. بۇ ھەممە دۆلەت ۋە ھەممە مىللەت ئۈچۈن ئورتاق بولۇپ، ئوخشىمىغان دۆلەت بىلەن ئوخشىمىغان مىللەتلەردە ياخشى ئادەم بىلەن ئەسكى ئادەمنىڭ نىسبىتى ئوخشاش بولماسلىقى

مۇمكىن. لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە يۇقىرىقى 3 خىل ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بار. بۇ ئۇيغۇرلار ئۈچۈنمۇ شۇنداق. باشقا مىللەتلەر ئۈچۈنمۇ ھەم شۇنداق.

مەن باشلانغۇچنىڭ 1- سىنىپىدىن تارتىپ باشقىلارغا ياردەم قىلىشنى باشلىغان بولۇپ، بارا-بارا باشقىلارغا ياردەم قىلىش ئۆزۈم ئۈچۈن بىر خۇشاللىق، بىر خىل شەرەپلىك ۋە بىر خىل

بەختلىك ئىشتەك تۇيۇلىدىغان بولىدى. ئامېرىكىغا كېلىپ، ھەقىقىي تەتقىقاتچىلىق ئىشىنى باشلىغاندىن كېيىن، مېنىڭ باشقىلارغا ياردەم قىلىشتىكى تېخنىكامۇ ئۆسۈپ ماڭدى. 1992-يىلىدىن باشلاپ، مەن ئۆزۈم ئىلىپ بارغان ھەر بىر تەتقىقاتتا، ئىشلەپ چىقارغان نەتىجىلەر ۋە پايدىلانغان ماتېرىياللارنىڭ تىزىملىكى

قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان "تەتقىقات دوكلادى" تەييارلىدىم. ئۇلارنىڭ كومپيۇتېردا تەييارلىغلى بولىدىغان قىسمىنى كومپيۇتېردا تەييارلىدىم. ئۇنداق قىلغىلى بولمايدىغان قىسمىنى قول بىلەن يازدىم. ئۇلارنى بېسىپ چىقىرىپ ياكى نۇسخىلاپ، يىل بويىچە ئايرىم-ئايرىم تۇپلەپ، 5-cm10 قېلىنلىقتىكى كىتابتەك قىلىۋالدىم. مەن ئۇلاردىن ئىلمىي

ماقالە يازىدىغاندا پايدىلاندىم. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئېلىپ بارغان تەتقىقاتىم بۇرۇنقىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ۋاقىتتا، ئۇلاردىن يەنە پايدىلاندىم. ھەممە ئۇلارنى مەندىن ياردەم سوراپ كەلگەنلەرگە كەڭ تۇردە تارقاتتىم. مەسلەن، بىرسى ماڭا كېلىپ، "ئەركىن، ماۋۇ مەسلىنى قانداق ھەل قىلىدۇ؟" دەپ سورىسا، مەن ئۇنىڭغا "مەن ئۇنى

بۇرۇن ھەل قىلىپ بولغان. ماۋۇ دوكلادنى كۆپچىلىك قىلمىۋېلىپ، كۆرۈپ باقسىڭىز"، دەپ قولىغا دوكلادىمدىن بىرنى تۇتقۇزۇپ قويدۇم. شۇنداق قىلىپ مۇشۇ دوكلادلىرىم كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدە ۋە مەن ئىشلىگەن باشقا شىركەت-ئىدارىلەردە كىشىلەر ئارىسىدا كەڭ تارقىلىپ يۈردى. مەن دەل ھازىرمۇ 1992-يىلىدىن بۇيان ئاشۇنداق

تەييارلىغان دوكلادلىرىمنىڭ ھەممىسى بار. مەن ھازىرقى ئىدارەم بولغان JPL گە خىزمەتكە چۈشكەندىن كېيىن، بىر قېتىم مېنىڭ كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئۇستازىمدىن تېلېفون كېلىپ، "ئەركىن، ماڭا سېنىڭ XXX نەرسە توغرىسىدىكى دوكلادىڭنىڭ كوپىيىسى لازىم بولۇپ قالدى. ئۆزۈمدىكىسىنى تاپالمىدىم. بولسا ئۇنى كوپىي

قلۇپ ماشىنا دەرھال
ماشىنۇرۇلۇش ئۈزۈڭلۈكتەن كۆرگەن ماتۇرۇقتىسەك" دېدى. مەن
شۇنداق قىلدىم. ماشىنا بۇرۇن
ساندىئا دۆلەت تەجرىبىخانىسىدا
پوستدوكتور ئۇستازى بولۇپ،
كېيىن گېئورگىيا تېخنىكا
ئىنستىتۇتى فىزىكا فاكۇلتېتىنىڭ
مۇدىرى بولغان ئۇستازىمدىنمۇ بىر
قېتىم ئاشۇنداق تەلەپ
كەلگەندى. ئۇنىمۇ دېگىنى
بويىچە بېجىرىپ بەردىم. JPL غا

كرگەندىن بۇيان، مەن قىلىدىغان
تەتقىقاتىنىڭ تۈرى ۋە كەلتۈرۈپ
چىقىرىدىغان نەتىجىلىرىنىڭ
مىقتارى ناھايىتى كۆپىيىپ
كەتتى. شۇڭا بۇ مەن
تەييارلايدىغان ھېلىقىدەك
تەتقىقات دوكلاتىنىڭ سانىمۇ بەك
يۇقىرىلاپ كەتتى. مەن 2005-
يىلى 7-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن
2006-يىلى 6-ئاينىڭ 30-
كۈنىگىچە تەييارلىغان تەتقىقات

دوكلادنىڭ سانى 74 گە يەتكەن بولۇپ، بۇ يىل (2006-يىلى) يازدا ئېلىپ بېرىلغان يىللىق باھالاشتا، باشلىقىم مۇنداق باھا يازدى:
- ئەركىن خىزمەتنى پەۋقۇلئاددە ياخشى ئىشلىدى. ھەمدە چىقارغان نەتىجىلىرىنى گورۇپپىدىكى ھەممەيلەندىن ياخشى ھۆججەتلەشتۈردى (ئىنگلىزچە

"documented"). ئۇ ئۆز زېھنىنى ھەقىقەتەنمۇ پروجەكتلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىغا مەركەزلەشتۈردى.
– ئەركىن باشقىلار بىلەن ئىنتايىن ئۈنۈملۈك مۇناسىۋەت قىلالايدۇ. ئۇ باشقا ھەممە كىشلەرگە كۆيۈنىدۇ ھەمدە ئۇلارغا ياردەم قىلىدۇ.
– ئەركىن ئىنتايىن يۇقىرى ئىقتىدارغا ئىگە بولۇپ، يېڭى

نەرسەلەرنمۇ ناھايىتى تېز ئۆگىنەلەيدۇ. ئۇ نۇرغۇن ئىشلاردا مۇتەخەسسەلەر ئىچىدىكى مۇتەخەسسلىك (ئىنگلىزچە " an expert among experts") سالاھىيىتىگە كۆتۈرۈلدى.

– ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىشلىگەنلەرنىڭ ھەممىسى ئەركىننىڭ قىلغان ئىشلىرىنىڭ ئەلا دەرىجىلىك ئىكەنلىكىنى، ناھايىتى ئۇنۇملۇك ئىكەنلىكىنى، ھەمدە

ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن ھەمكارلىششقا ئىنتايىن ماھىر ئىكەنلىكىنى باھالىدى. (ئەسكەرتىش: يىللىق باھالاشتا باشلىقىمىز باشقا بىر قىسىم كىشىلەرنىڭمۇ پىكرىنى ئالىدىغان بولۇپ، بۇ يەردىكىسى شۇلارنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ خۇلاسىسىدۇر.)

– ئەركىن گۇرۇپپىمىزدىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە ئالاھىدە تۆھپە قوشتى.

(يۇقىرىقىلار باشلىغىم 2006-يىلى ئىيۇلدا مېنى باھالاش جەدۋىلىدىكى ئوخشىمىغان كاتېگورىيەگە تولدۇرۇپ يازغان قول يازمىسىنىڭ ئەينەن تەرجىمىسى.)

دوكلادنىڭ سانى مۇشۇنداق كۆپييىپ كەتكەن بولغاچقا، مەن تەدرىجى ھالدا بۇ دوكلادلارنى بېسىپ چىقىرىپ، تۆپلەپ قويۇشنى توختاتتىم. لېكىن، ئۇلار

ناھايىتى ئېنىق ئىسىملار بىلەن تەرتىپلەنگەن بولۇپ، ئۇلاردىن بىرەرسىنى تېپىش ئىنتايىن ئاسان. مەسىلەن، بىر دوكلادنىڭ كومپيۇتېردىكى ھۆججەت ئىسمى مۇنداق:

ES06-19-P4-V3-HCIT-4th_New

بۇنىڭ مەنىسى مۇنداق:

ES دېگەنلىك: ئەركىن سىدىق نىڭ باش ھەرپى

06 دېگەنلىك: 2006-يىلى
P4-V3-19 دېگەنلىك: 19-نۇمۇرلۇق دوكلاد، 4-قىسىم 3-نۇسخىسى
HCIT دېگەنلىك: تۇر ئىسمىنىڭ باش ھەرپلىرى ("High-Contrast Imaging Testbed)
th4 دېگەنلىك: 4-دەرىجىلىك ماسكا
New دېگەنلىك: بۇ ماسكىنىڭ يېڭى لاھىيىسى.

دوكلادنىڭ سانى ئىنتايىن كۆپ بولغان بىلەن، ئۇلارغا يۇقىرىقىدەك ئىسىم قويغاندا، ئۇلارنى ئىزدەپ تېپىش ئىنتايىن ئاسان بولىدۇ. مېنىڭ باشلىقىم بەزىدە ماڭا تېلېفون قىلىپ، مەن بۇرۇن قىلغان بىر ئىشنىڭ نەتىجىسىنى سورايدۇ. ئۇ تېلېفوندا ماڭا مەسىلىنى چۈشەندۈرۈپ بولغىچە، مەن بۇ مەسىلە توغرىسىدىكى دوكلادنى تېپىپ، ئۇ ھەججەتنى ئېچىپ،

باشلىقىم سورىغان سوئالنىڭ جاۋابىنى تېپىپ بولالايمەن. بۇنىڭغا نەچچە 10 سېكۇنتلا ۋاقىت كېتىدۇ. بەزىدە باشلىقنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىمەن. بەزىدە شۇ ھۆججەتنى شۇنداقلا ئېلخەت ئارقىلىق ماڭدۇرۇپ بېرىمەن. بىر قانچە ئادەم بىر گۇرۇپپا بولۇپ ئىشلىگەن تەتقىقات توغرىسىدىكى دوكلاتنى پۈتتۈرۈپ بولۇپلا گۇرۇپپىدىكى ھەممە كىشىگە

ماگدۇرۇپ بېرىمەن. ئىدارىدىكى
يۇقىرى دەرىجىلىك باشلىقلار
بىرلىكتە مۇزاكىرە قىلىدىغان
مەسىلە توغرىسىدىكى دوكلادنى
شۇ يىغىنغا قاتنىشىدىغان بارلىق
كىشىلەرگە ئېلىخەت ئارقىلىق
ئەۋەتىپ بېرىمەن.
خىزمەتداشلىرىم ياردەم سوراپ
كەلسە، ئۇلارغا مۇشۇنداق
دوكلادنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇنى
ئېلىخەت ئارقىلىق ئۇلارغىمۇ

بىرمەن. ھازىر بىزنىڭ باشلىق
گورۇپپا يىغىنىدا باشقىلارنىڭ
ئېغىزاكى دوكلادىنى ئاڭلاپ
بولغاندىن كېيىن، "ئۇنى ئەركىنگە
ئوخشاش دوكلاد قىلىپ بېرىپ
چىقساڭ"، دەيدىغان بولدى.
ئاڭلىشىمچە مەن مۇشۇنداق
تەييارلىغان بەزى ھۆججەتلەرنى
ھازىر NASAنىڭ باش
ئىشخانىسمۇ ئىشلىتىۋېتىپتۇ.
قىسقىسى، مەن كىشىلەردىن

ھەرگىز ياردىمىنى ئايىمىدىم. ئۆزۈم ياردەم قىلالايدىغانلا ئىش بولسا، چوقۇم ئۇنداق ئىشلارنى ئۆز ئىشىمدىنمۇ مۇھىم ئىشلار قاتارىغا قويۇپ، ئۇنى پۈتۈن كۈچۈم بىلەن بېجىرىپ بېرىشكە تىرىشىپ كېلىۋاتىمەن. يىقىندىن بۇيان ماڭا ۋەتەندىكى ئۇيغۇر ياشلاردىن كېلىدىغان تەلەپلەرمۇ كۆندىن-كۈنگە كۆپىيىپ، ئۆزۈم يۇرتىمىز ئۈچۈن قىلىۋاتقان ئىشلىرىمۇ

كۆپىيىپ، ئۆزۈمگە تەۋە دەم ئېلىش ۋاقىتىم بارغانسېرى ئازىيىۋاتىدۇ. لېكىن، مەن باشقىلار ئۈچۈن بىر ئاز كېرەكلىك ئىش قىلىپ بېرەلىگەنلىكىمدىن ئىنتايىن خۇشالمەن.

بىر ئادەم باشقىلارغا ياردەم قىلسا، ئۇنى ياردەمگە ئېرىشكەن ئادەم بۇۋاستە قايتۇرۇشى ياكى قايتۇرالىشى ناتايىن. لېكىن مەن ئۇنى ئاللاھ چوقۇم باشقا يوللار

بلەن قايتۇردۇ، دەپ ئويلايمەن. شۇڭا بىر ئادەم باشقىلارغا بىر ئىش قىلىپ بەرسە، ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ ئۆزىگە قانداق قايتىپ كېلىشىنى ئويلىماسلىقى كېرەك. ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشلار ۋە مەن كۆزەتكەن ئىشلاردىن شۇنى ھېس قىلدىمكى، ئىچى تار ئادەملەر ئۆزى بىلىدىغان ئىشلارنى شۇنچە باش قاتۇرۇپ باشقىلاردىن يوشۇرسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئەك

ئاخىرقــى تەقــدىرى كــۆپىنچە
ئەھۋالدا ئاقكۆڭۈل، كەڭ قورساق،
ۋە باشــقىلاردىن ھــېچ قانــداق
يـــاردەمنى ئـايـمايـــدىـغان
ئادەملەرنىڭكــدىن ياخـــشى
بولمايــدۇ. بەزىــدە ئۇلار تېخــى
بەكرەك زىيان تارتىدۇ. مەسىلەن،
ئامېرىكىدىكى شىركەتلەردە ئادەم
چىقىرىش بولسا، ئالدى بىلەن
ئاشــۇنداق باشــقىلار بــىلەن
ھەمكارلىشالمايدىغان ئادەملەرنى

ئشتىن بوشتىدۇ.
مەن يېقىنــدا ئوقۇغــان بــر ماقالــــــــــــــدە http://www.meripet.com/Acad emy/MAbduxukur.htm، مەرھۇم ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن مۇئەللىم دۇنيادىكى مىللەتلەرنى مۇنداق 3 تۈرگە ئايرىپتۇ: ئېتنولوگىيىلىك مىللەت، ئىجتىمائىي مىللەت، ۋە سىياسىي مىللەت. ئۇ ماقالىدە ئۇيغۇرلار

"ئېتنولوگىيەلىك مىللەت" تۇرگە، ياپونلۇقلار بىلەن يەھۇدىيلار بولسا "سىياسىي مىللەت" تۇرگە ئايرىلىپتۇ. مەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ بۇ ماقالىنى بىر قېتىم ئوقۇپ چىقىشىنى تەۋسىيە قىلىمەن. ئاپتور ياپونلۇق بىلەن ياھۇدىيلار توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

"ئۇلار نەزەرىيىۋى تەپەككۇر ۋە ئاساسىي نەزەرىيە تەتقىقاتىدا، ئىنسانىيەت تارىخىنى كەلگۈسى

كامـــــالەتكە ئېرىـــــشتۇرۇش ئۈزدىنىشدە ھەممىنىڭ دىققىتىنى جەلــپ قىلــدى. توپلــشپ ياشــايدىغان يــاپونلار بــلەن تارقىلىپ ياشاش ئازابىنى باشتىن كەچــۈرگەن يەھۇدىيلارغــا نەزەر ســالــساقلا كۆرــيــايە. يـــاپونلار كىچىككىــنە ئۆتۈمــسز، تــاغلىق ئارالنى ماكان قىلغان، مەدەنىيەت تارىخغــا خــىللا كــيىن قەدەم قويغــان مىلــلەت. ئۇلاردىكــى

ياشاش رىقابەت كۆچى، تۆركۈم ئىپتى ۋە مىللەتنىڭ قاتتىق ھەمدەملىكگە شۇ قەدەر زىچ مەركەزلەشكەنكى، ئۇلار ئۆزىنىڭ ئۆز زېمىندىكى ۋە چەت ئەلدىكى ھەر بىر قەدىمى، ھەر بىر سۆزى، ھەر بىر ھەرىكىتىگە مىللىي نومۇس-ئىپتىخارىنى ئۆلچەم قىلغان. ئۇلار خەلق ئىگىلىكى بىلەن خەلق تۇرمۇشىنى يۇقىرى ئۆلچەملىك مۇكەممەللىكى ئۈستىگە

ئۇيۇشتۇرغان."
دېمەك، بىز ئۇيغۇرلار ئۆزىمىزنىڭ "ئېتنولوگىيىلىك مىللەت" لىك كاتېگورىيىسىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ياپونلۇقلار ۋە ياھۇدىيلارغا ئوخشاش "سىئايىسىي مىللەت" كاتېگورىيىسىگە ئۆتمەكچى بولساق، ھەر قانداق ۋاقىت ۋە ھەر قانداق جايدا بولۇشىمىزدىن قەتئىي نەزەر، پەقەت ئۆزىمىزنىلا ئويلاپ ئەمەس، مىللەتنى قەلبكە

پۈككەن ئاساستا، مىللەتكە مەسئۇل بولغان ئاساستا ئىش قىلىشىمىز كېرەك. شۇنداق قىلالىغان ۋاقىتتىلا ئۇيغۇرلار بىر يۇقىرى سەۋىيەتلىك مىللەت بولۇش تەرەپكە قاراپ ماڭالايدۇ.

ئامېرىكا دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىكى ئوخشىمىغان ئارقا كۆرۈنۈشلۈك مىللەتلەر توپلانغان دۆلەت. ئاشۇنداق تۇرۇپمۇ ئۇ ھازىر دۇنيادىكى بىر ئەڭ تەرەققىي

قۇلغان ۋە ئەڭ مەدەنىيەتلىك دۆلەت قاتارىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. مەن بۇ دۆلەتنىڭ ھازىرقىدەك ھالەتكە يېتەلىشىدىكى سەۋەبلەرنى تەھلىل قىلىپ، مۇنداق بىر نەرسىنى ھېس قىلدىم. بىر دۆلەت، بىر رايون ياكى بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيەتلىك بولالىشى ئۆچ-ئوي تۆۋەندىكى 2 نەرسىنىڭ ھېچ بولمىغاندا بىرى كەم بولسا بولمايدىكەن. ئۇنىڭ

بىرى، ئىسمى-جىسمىغا لايىق ھەقىقىي قانۇن. يەنە بىرى ئىمان. مېنىڭ بىلىشىمچە ئامېرىكىدا نوپۇسىنىڭ 60 پىرسەنتتىن كۆپرەكى بىرەر دىنغا ئىشىنىدۇ. ئامېرىكىدىكى ئەڭ چوڭ دىن خىرىستىيان دىنى بولۇپ، دۆلەتنىڭ نۇرغۇن ئەخلاقىي قۇرۇلمىسى مۇشۇ دىن ئاساسىغا قۇرۇلغان. مېنىڭ بىلىشىمچە ئامېرىكىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ

سانىمۇ 5 مىليوندىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئامېرىكىنىڭ دۆلەت قانۇن-پەرمانلىرى دۇنيا بويىچە ئەڭ كۆپلۈك. شۇڭا بۇ دۆلەتتىكى مىللەتلەرنىڭ شۇنچە ئەبجەش بولۇشىغا، ئۇلارنىڭ ئاڭ سەۋىيىسى ۋە مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ شۇنچە پەرقلىق بولۇشىغا قارىماي، بۇ دۆلەت دۇنيادىكى ئەڭ مەدەنىيەتلىك ۋە ئەڭ كۆپلۈك دۆلەتلىك ئورنىنى

تۇتۇۋاتىدۇ. قانۇن بىلەن ئىمان ئەھۋالى ئۇيغۇر دىيارىدا قانداقراق؟ جۇڭگودىچۇ؟.

11. سوئال: هازىر ئۇيغۇرلاردا چەت ئەللەرگە چىقىشقا قىزىقىدىغان ھالەت بار. ھازىر دۆلەتىمىزدە بۇنىڭغا ئىلھام بېرىش سىياسىتى بار. شۇغىنىسى، بۇ جەھەتتە «كۆز قورقۇش» مەسىلىسى ئېغىر. سىزنىڭ بۇ جەھەتتىكى قارىشىڭىز قانداق؟

مېنىڭچە چەت ئەللەرگە چىقىپ ئوقۇش ئىشىدا كۆز قورقۇشنىڭ مۇنداق سەۋەبلىرى بولۇشى مۇمكىن:

1. ئۆزىگە تولۇق ئىشەنچ باغلىيالماسلىق؛

2. ئىشنى نەدىن باشلاشنى ھەمدە نېمە ۋە قانداق تەييارلىق قىلىشنى بىلمەسلىك؛

3. "ئامېرىكا جۇڭگودىن قوبۇل قىلىدىغان ئوقۇغۇچىلار سانىنى

ئازايىتىپتۇ"، دېگەنگە ئوخشاش خاتا تەشۋىقاتنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش؛

تۆۋەندە بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە بىر ئاز ئايرىم-ئايرىم توختىلىپ ئۆتەي:

1. ئۆزىگە تولۇق ئىشەنچ باغلىيالماسلىق

يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بۇيان، مەن ئۇيغۇر دىيارىدىكى ياش-ئۆسمۈرلەر بىلەن ئالاقە قىلىش

جەريانىدا، نۇرغۇن ياشلارنىڭ
ئۆز-ئۆزىگە بولغان ئىشەنچسىنىڭ
ئىنتايىن تۆۋەنلىكىنى چوڭقۇر
ھېس قىلدىم. مېنىڭچە ئۇيغۇرلار
ئۆچۈن بۇنداق ئەھۋالنىڭ كېلىپ
چىقىشىدىكى سەۋەبنى ئۇلارنىڭ
ئۆزلىرىدىن كۆرگىلى بولمايدۇ. بىر
ئادەمنىڭ قانداق بولۇپ ئۆسۈپ
يېتىلىشى ئاتا-ئانىنىڭ
تەربىيىسى، مەكتەپ تەربىيىسى ۋە
جەمئىيەت تەربىيىسىگە باغلىق

بولىدۇ. ھەممە كىشىدىن
ئوخشاش سىزنىقنى بويلاپ مېڭىش،
ئوخشاش ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي
ئاڭغا ئىگە بولۇش ۋە ھەممە
ئىشتا ئوخشاش ئويلاش تەلەپ
قىلىنغان، كىشىلەرنىڭ مۇستەقىل
ئويلاپ ئىش قىلىشى قىلچىمۇ
تەشەببۇس قىلىنمىغان ياكى
يۇتۇنلەي چەكلەنگەن،
كىشىلەرنىڭ ئۆزگىچە خاس
ئالاھىدىلىكى ۋە غۇرۇرى ئازراقمۇ

ھەمايگە ئەگە بولمغان ياكى
تەرەققىي قىلدۇرۇلمغان
جەمئىيەتتە، ياش-ئۆسمۈرلەرنىڭ
ئۆز-ئۆزىگە تولۇق ئىشەنچ
باغلىيالايدىغان بولۇپ چوڭ
بولۇشى ئىنتايىن قىيىنغا
توختايدۇ. بۇ جەھەتتە ئامېرىكا
بىلەن جۇڭگو، جۇملىدىن ئۇيغۇر
جەمئىيىتى ئوتتۇرىسىدا ئاسمان-
زېمىن پەرق بار. مەكتەپ ۋە
جەمئىيەت بۇ ئىشقا ھېچ قانداق

كۆڭۈل بۆلمەيدىغان ھازىرقىدەك بىر شارائىتتا، ئۆز پەرزەنتلىرىنى بۇ جەھەتتە ساغلام ئۆسۈپ- يېتىلىشكە كاپالەتلىك قىلىش يۈكى پۈتۈنلەي ئاتا-ئانىلارنىڭ ئۈستىگە چۈشىدۇ. شۇڭلاشقا ھەر بىر ئاتا-ئانىلار بۇ ئىشقا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈشى كېرەك.

پەرزەنتلىرى ئاق-قارىنى بىر ئاز پەرق ئېتەلەيدىغان بولغان ۋاقىتتىن باشلاپلا، ئۇلارنىڭ

مۇستەقىل ئويلاش ۋە مۇستەقىل ئىش قىلىش ئىقتىدارىنى ۋە ئۆز-ئۆزىگە ئىشىنىش ئېڭىنى يېتىلدۈرۈشكە ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك.

مەن مۇشۇ سۆھبەتنىڭ ئالدىنقى بىر قىسمىدا، ئامېرىكىنىڭ كىنو بازىسى بولغان ھوللىۋۇئودتىكى ئوسكار مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن بەزى كىنو چولپانلىرىنى تونۇشتۇرۇپ كېلىپ، ئۇلار ئوسكار

مۇكاپاتى مۇراسىمدا سۆزلەپ، ئۆزلىرىنىڭ قانداق قىلىپ مۇشۇنداق مۇۋەپپەقىيەتنى قولغا كەلتۈرگەنلىكى ئۈستىدە توختالغاندا، ئورتاق ھالدا 1- بولۇپ ئۆز ئاتا-ئانىسىغا رەھمەت ئېيتىپ، ئەگەر ئۇلارنىڭ ئۆزىگە بولغان قوللىشى ۋە ئىشەنچىسى بولمىغان بولسا، ئۆزلىرىنىڭ بۈگۈنكى كۈنىمۇ بولمىغانلىقىنى ئېيتقانلىقىنى تەسۋىرلىگەن ئىدىم.

ئامېرىكىدا بۇ ئەھۋال يالغۇز كىنو ئارتىسلىرى بىلەنلا چەكلەنگەن ئەمەس. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈش مۇراسىمى، تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈش مۇراسىمى ۋە ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈش مۇراسىمىنىڭ ھەممىسىدە سۆزگە چىققان ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرى ۋە مەكتەپ باشلىقلىرى ئالدى بىلەن ئاتا-ئانىلارغا رەھمەت ئېيتىدۇ.

ئاتا-ئانىلارنىڭ شۇ كۆڭگە
كەلگۈچە ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ
ياخشى تەربىيە ئېلىشى يولىدا
ئاققۇزغان قان-تەرلىرىگە
تەشەككۈر ئېيتىدۇ. بۇ
ئامېرىكىدىكى ئىنتايىن
ئومۇمىيۈزلۈك ئەھۋال بولۇپ،
بۇنىڭدىن بىز باللارنىڭ ھەر
جەھەتتىن ساغلام ئۆسۈپ-
يېتىلىشىدە ئاتا-ئانىلارنىڭ
رولىنىڭ نەقەدەر چوڭ ئىكەنلىكىنى

كۆرۈۋالالايمىز. بۇ يەردە ئىنتايىن ئاددىي بىر ئۇقۇم بار: ئەگەر سىز بالىڭىزنىڭ ئاتا-ئانىسى تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئىشەنمىسىڭىز، سىز جەمئىيەتتىكى باشقا ھېچ قانداق كىشىلەردىن ئۆز بالىڭىزغا ئىشىنىشنى ئۈمىد قىلالمايسىز.

مەن مۇشۇ سۆھبەتنىڭ 1-قىسمىدا، ئوغلۇم دىلشاتنىڭ ئۆزى بىر كومپيۇتېر قۇراشتۇرۇش پىلانىنىڭ بارلىقىنى تىلغا ئالغا

ئىدىم. ئۆتكەن يىلى (2005- يىلى) يازلىق تەتىلدە، ئۇ كومپيۇتېر زاپچاسلىرى توغرىسىدا بىر تەپسىلىي تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، ئالدى بىلەن قايسى زاپچاسنى قايسى شىركەتتىن سېتىۋېلىش، ھەر بىر زاپچاسنىڭ باھاسى ۋە ئومۇمىي چىقىم توغرىسىدا بىر تەپسىلىي جەدۋەل ئىشلەپ چىقتى. دىلشات بۇ جەدۋەلگە ئۆزى پۇتۇنلەي

قانائەتلەنگۈدەك بولغاندىن كېيىن، مەن ئۇ جەدۋەلنى ئەستايىدىللىق بىلەن بىر قېتىم كۆزدىن كۆچۈردۈم. ھەمدە دىلشاتتىن خېلى كۆپ سوئاللارنى سورىدىم. بۇ چاغدا دىلشات كومپيۇتېر قاتتىق دېتاللىرى توغرىسىدا ئىنتايىن مۇكەممەل ۋە كەڭ دائىرىلىك بىلىمگە ئىگە بولۇپ بولغان بولغاچقا، مېنىڭ بەرەر سوئاللىرىمدىمۇ تۇتۇلۇپ

قالمىدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇنىڭغا 2600 دوللار پۇل بەردىم. بۇرۇن دېيىشكىنىمىز بويىچە، بۇ پۇلنىڭ يېرىمىنى مەن ئۇنىڭغا بەرگەن بولۇپ، قالغان يېرىمى قەرز ئىدى. دىلشات ئىنتېرنېت ئارقىلىق قاتتىق دېتاللارنى بۇيرۇتۇپ ئېلىپ، ھەممە نەرسە تەل بولغاندا، 2 كۈن ئولتۇرۇپ كومپيۇتېرنى قۇراشتۇردى. ھەمدە بۇ كومپيۇتېر 1-قېتىمدىلا نورمال

ئشلىدى (تۆۋەندىكى 1- ۋە 2- رەسىم). بىز ئىلىمىزدە بۇ غەلىبىنى ئازراق تەبرىكلىدۇق. كومپيۇتېر پوتوپ بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن، دىلشات ئۆزى خىزمەت ئىزدەشنى باشلىدى. ھەمدە 1-كۇنلا ئۆيگە 13 كىلومېتىر كېلىدىغان، كالىفورنىيىدە 20 نەچچە دۇكىنى بار بىر كومپيۇتېر شىركىتىدىن خىزمەت تاپتى (دىلشات 2005-

يىلى ئىيۇندا شوپۇرلۇق
كىنىشكىسى ئېلىپ بولغان بولۇپ،
مەكتەپكە ۋە باشقا يەرلەرگە ئۆزى
ماشىنا ھەيدەپ بېرىۋاتاتتى).
قىلىدىغان ئىشى خېرىدارلارغا
ياردەملىشىپ كومپيۇتېر ۋە ئۇنىڭ
قاتتىق دېتاللىرىنى تاللاش ۋە
سېتىش ھەمدە كومپيۇتېرنىڭ
بەزى كىچىك چاتاقلىرىنى
ئوڭشاش قاتارلىقلار بولۇپ،
سائەتلىك مائاشى 8.5 دوللار

بولدى. يازلىق تەتلىنىڭ قالغان قىسمىدا پۈتۈن كۆن (ھەپتىسىگە 40 سائەت) ئىشلىدى. بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، شىركەت بويىچە ھەر بىر دۇكاندىن بىرلا ئادەمگە بېرىلىدىغان "ئايلىق نەمۇنچى" دېگەن بىر مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ئۆتكەن يىلى كۈزدە ئوقۇش باشلانغاندىن كېيىنمۇ ھەپتىسىگە 20 سائەتتىن سەل ئارتۇقراق ئىشلىدى. نۇرغۇن پۇل

تاپتى. مىنىڭ قەرزىمنى تولۇق قايتۇرۇپلا قالماي، كومپيۇتېرغا داۋاملىق ئۆزنى ھەيۋەتلىك كۆرسەتتىدىغان ياكى ئۆزىنىڭ سۈرئىتىنى تېخىمۇ تېز قىلىدىغان نەرسىلەرنى ئېلىپ، ئۆلارنى قۇراشتۇرۇپ ئويىندى. بىر مەزگىل ئۆزى ۋە ھەدىسى ئۆچۈنمۇ تاپقان پۇلنى پۇخادىن چىققۇچە خەجلىدى. بۇ يىل مىنىڭ تۇغۇلغان كۈنۈمدە ئۇ ماڭا 160

دوللارلـــــق، ئۆز-ئۆزنـــى تازىلايدىغان ئېلېكترونلۇق ساقال ئالغۇچتىن بىرنى ئېلىپ سوۋغا قىلدى. ئامېرىكىنىڭ "ئاتالار بايرىمى" دا ماڭا (ئەمەلىيەتتە پۈتۈن ئائىلىگە) 850 دوللارلىق، سۈرەتنى بىۋاسىتە DVD تەخسىسىگە ئالىدىغان، تېخى يېقىندا بازارغا سېلىنغان ۋىدېئو كامېرىدىن بىرنى ئېلىپ سوۋغات قىلدى. بۇ يىل 9-ئايدا ئوقۇش

باشلانغاندىن كېيىن، ئالىي مەكتەپكە ئۆلتىماس قىلىش ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىپ، ئۇ خىزمىتىدىن ئىستىپا بېرىپ چىقىپ كەتتى. كېلەر يىلى 1- ياكى 2-ئايلاردىن كېيىن، ئالىي مەكتەپكە ئۆلتىماس قىلىش ئىشلىرى بىرەر قۇر ئاخىرلاشقاندا، ھېلىقى دۇكاندىكى خىزمەتتىنى قايتا قىلىش ئۈچۈن بېرىپ باقماقچى بولۇۋاتىدۇ. مەن

دىلشاتنىڭ بۇ خىزمەت تېپىش ۋە ئۆنىڭدىن ئىستىپا بېرىشتىكى ھېچ قانداق جەريانىغا ئارىلاشمىدىم. ئەگەر مەن ئۆنىڭغا ئىشەنمىگەن، 1300 دوللارنى مەبلەغ سالمىغان ۋە قالغان 1300 دوللارنى بېرىپ تۈرمىغان بولسام، دىلشاتمۇ باشقا نۇرغۇن ئامېرىكىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئوخشاش رېستوران ياكى باشقا تۈرمۇش بۇيۇملىرى سودا دۇكانلىرىدا

ئشلىگەن بولاتتى. سائىتىگە ئاران 6.75 دوللار ئالغان بولاتتى. ئۇنداق خىزمەتلەردە ھېچ قانداق تېخنىكا ئۆگىنەلمىگەن بولاتتى.
يېقىندا، يەنى 2006-يىلى 6-نويابىر كۈنى كەچتە، دىلشاتنىڭ مەكتىپىدە مەملىكەتلىك شان-شەرەپ جەمئىيىتىنىڭ يىللىق پوتلۇك (ئىنگلىزچە "potluck") زىياپىتى بولدى. بۇ زىياپەتكە قاتناشقان ھەر بىر ئائىلە بىردىن

تاماق تەييارلاپ كېلىپ قىلىدىغان زىياپەت بولۇپ، يىغىلغان تاماقلارنى بىر جايغا قويۇپ، ئۇنىڭغا يىغىنغا كەلگەن ھەممە ئاتا-ئانىلار ۋە قېرىنداشلار بىرلىكتە ئېغىز تەگىدۇ. دىلشات بۇ جەمئىيەتنىڭ ئۆز مەكتىپىدىكى شۆبىسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ ئۇنىڭغا رەئىس بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، بىر سائەتتەك

يغنمۇ ئېچىلدى. يغىنغا سۆزگە چىققان بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ئىسمى "Dustin Walker" بولۇپ، ئۇ بۇ يىل يازدا ئامېرىكا پايتەختىدىكى ئاقسارايغا بېرىپ، 2 ئاي ئوقۇغۇچى خىزمەتچى بولۇپ ئىشلەپ كەلگەن ئىكەن. بۇنداق خىزمەتچىلەرنى ئىنگلىزچە "page" دەپ ئاتايدىغان بولۇپ، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ئاۋام پالاتاسى ئەزالىرى يازلىق تەتىل

جەريانىدا ئۆزلىرىگە ياردەمچى قىلىپ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن بىرنى ئەكىلىپ ئىشلەتسە بولىدىكەن. بۇ يىل يازدا ئاقسارايىدا ئاشۇنداق ئوقۇغۇچى خىزمەتچىدىن 73 كىشى ئىشلەپتۇ. ئۇلارنىڭ كىيىنىشى ئاقسارايىنىڭ رەسمىي خىزمەتچىلىرى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، مەن مۇشۇ سوئال جاۋابىنىڭ ئاخىرىغا Dustin

بىلەن ئوغلۇم دىلشاتنىڭ بىرگە چۈشكەن رەسىمدىن بىرنى قىستۇرۇپ قويدۇم (3-رەسىم). Dustinنىڭ ئاتا-ئانىسى باشلىق ئەمەس. ئۇ ئوقۇشى ناھايىتى ياخشى ۋە كېلەر يىلى ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان مەملىكەتلىك شان-شەرەپ جەمئىيىتىنىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ، ئۆزى سىياسىيغا ئىنتايىن قىزىققانلىقى، كەلگۈسىدە بىر سېناتور بولۇپ ئىشلەش ئارزۇسى

بولغانلىقى ئۈچۈن، بىزنىڭ شەھەر جايلاشقان رايونغا قاراشلىق ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ئاۋام پالاتاسى ئەزاسى (ئىنگلىزچە " house representetive") گە ئېيتىپ، ئاشۇ خىزمەتنى ئۆزى ھەل قىلىپتۇ. Dustin نىڭ دېيىشىچە، گەرچە ئۇ ئاقسارايدا پەقەت 2 ئايلا ئىشلىگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ كۆزى تەسەۋۋۇر قىلالمىغۇسىز دەرىجىدە ئېچىلىپتۇ.

ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمىتى قانـــداق ئـــشلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا ئىنتايىن كۆپ بىلمىگە ئىگە بولۇپتۇ. بـۇرۇن ئۇخـلاپ چۈشىگىمۇ كىرمەيدىغان ئىشلارنى قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولۇپتۇ. بۇ ئىـشنىڭ ئۇنىـڭ پۈتـۈن ئۆمـرىگە تەسىر كۆرسىتىشىدە گەپ يوق. دىلشاتنىڭ يەنە بىر ئەسلى تېگى كورىيەلىك دوستى بار. ئۇنىـڭ ئوقۇشىمۇ ئىنتايىن ياخشى بولۇپ،

ئۇ ھازىردىن باشلاپلا كەلگۈسىدە ئامېرىكىنىڭ كورىيەدە تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانىسىنىڭ باشلىقى بولۇشنى نىشان قىلىۋېتىپتۇ.
ئامېرىكا ياشلارنىڭ ئۆز-ئۆزىگە ئىشەنچ تۇرغۇزۇشىغا، ئۆز-ئۆزىنى سىناپ بېقىشىغا مانا مۇشۇنداق شارائىتلارنى يارىتىپ بېرىدۇ. ئۇنى ئاتا-ئانىلارمۇ ناھايىتى يېقىندىن قوللايدۇ.
ئۇيغۇر دىيارىنىڭ ھازىرقى

شارائىتىدا، باللار ئۆز-ئۆزىگە بولغان ئىشەنچنى يېتىلدۈرۈشىدە، ئاتا-ئانىلار ئاچقۇچلۇق رول ئوينىيالايدۇ. بالىڭىز قىلغان بىر ئىشنى بىز 1 دىن 10 غىچە بولغان بىر ئۆلچەمدە ئۆلچەيلى. 10 ئەڭ ياخشى، 1 ئەڭ ناچار بولسۇن. ئەگەر بالىڭىز قىلغان ئىشنىڭ 3 ئۆلچىمى ياخشى (ياكى توغرا)، قالغان 7 ئۆلچىمى ناچار (ياكى خاتا) بولغان بولسا، بالىڭىز

سىزدىن بۇ ئىشنى ئۆزىڭىز
قانداقراق قىلغانلىقىنى سورىغاندا،
سىز ئالدى بىلەن ئۆزىڭىز 3
ئۆلچىمنى مۆئەييەنلەشتۈرۈڭ.
"ماۋۇ، ماۋۇ يېرىنى ناھايىتى
ياخشى قىلىپسەن. مەن ئۆزۈڭدىن
ئىنتايىن خۇش بولدۇم"، دەڭ.
ئاندىن، "مېنىڭچە ماۋۇ يېرىنى
مۇنداق قىلغان بولساڭ ياخشىراق
بولار ئىكەن. سەن قانداق
قارايسەن؟" دەڭ. شۇنداق

دېسىگىز، بالىگىز خاتالىقنى ئۆزى تاپىدۇ ۋە ئۆزى ھېس قىلىدۇ. ئەگەر ئۇنى "ھوي دۆت! كاللاڭ ئىشلىمىدىمۇ؟" دەپ تىللاپ چۆشۈپ كەتسىڭىز، بالىگىز سىزنىڭ مۇشۇنداق تىللىغىنىڭىز ئۈچۈن "ئەقىلسىز" بولۇپ قالمايدۇ. بالىگىزنىڭ كاللىسى ياخشىراق ئىشلەيدىغانمۇ بولۇپ قالمايدۇ. ئۇنىڭ دەل ئەكسىچە، بالىگىزنىڭ ئۆز-ئۆزىگە بولغان

ئشەنچسی ئاجىزلشپ، بارا-بارا ئۆزی مۇستەقىل ئىش قىلىشقا جۇرئەت قىلالمايدىغان، ئۆزی قىلغان ھەممە ئىشقا ئىشەنچ باغلىيالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ.

ياشلارنىڭ چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش ئىرادىسى، ھەمدە ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرالايدىغان ئىشەنچسى بىلەن چوڭ بولۇشىدا ئاتا-ئانا ئىنتايىن ھالقىلىق رول ئوينايدۇ. بالىڭىز ئوتتۇرا

مەكتەپكە چىقىقاندىن كېيىنلا، ئەگەر ئۇنىڭ كەلگۈسىدە چەتكە چىقىپ ئوقۇشىنى ئارزۇ قىلسىڭىز، باللىڭىزغا بۇنى ئېنىق ئېيتىڭ. پۇرسەتلا بولسا باللىڭىزغا چەتكە چىقىپ ئوقۇشنىڭ پايدىسىنى سۆزلەپ تۇرۇڭ. ئۇنىڭ تىرىشسىلا بۇ غايىگە يېتەلەيدىغانلىقىنى قۇلقىغا سىڭدۈرۈپ تۇرۇڭ. سىزنىڭ ئىشەنچىڭىز كامىل ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ تۇرۇڭ. ھەرگىز "سەن

چەت ئەلگە چىقالساڭ، بىز ساڭا 100 مىڭ سوم پۇل يىغىپ بېرىمىز"، دەپ ۋەدە قىلماڭ. ئۇنداق ۋەدە كۆپىنچە ھالەتتە كاپالەتكە ئىگە بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا "بىز سېنىڭ كەلگۈسىدە چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشۇڭنى يۈزدەيۈز پىرسەنت قوللايمىز. ساڭا قولىمىزدىن كېلىشىچە ياردەمدە بولىمىز"، دەپ تۇرۇڭ. بالىنى چەت ئەلگە چىقىرىپ ئوقۇتۇشتا

ئەقتىساد بىر مۇھىم مەسىلە. لېكىن، ئۇنى چەت ئەلدىكى مەكتەپنىڭ ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشىش يولى بىلەن ھەل قىلغىلى بولىدۇ. بۇ مەسىلە ۋە چەتكە ئوقۇشقا چىقىشتىكى باشقا مۇھىم ئۆتكەللەر ئۈستىدە مەن تۆۋەندە يەنە تەپسىلىي توختىلىمەن.

مەن مەرىپەت تور بېتىدە ئۇيغۇر دىياردىكى ياشلارغا قارىتا يازغان

مۇراجىئەت خىتمەدە، تۆۋەندىكى بىر مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنىڭ فورمۇلاسىنى ئوتتۇرىغا قويىغان ئىدىم:

مۇۋەپپەقىيەت = تالانت + تىرىشچانلىق + پۇرسەت

بۇنىڭ مەنىسى، ھەر بىر تالانت ئىگىسى قاتتىق تىرىشسا ھەمدە زۆرۈر بولغان پۇرسەتكە ئېرىشەلىسە، قىلغان ئىشىدا چوقۇم مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدۇ. بۇ فورمۇلا

كەلگۈسىدە چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇماقچى بولغان ياشلار ئۆچۈن ئىنتايىن مۇۋاپىق كېلىدۇ. يەنى، تالانتلىق ياشلار كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپلا كەلگۈسىدە چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش غايىسىنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قاتتىق تىرىشسا، چوقۇم چەت ئەلگە چىقىش پۇرسىتىنى يارىتىپ، چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇيالايدۇ. بۇ جەھەتتە چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا

مساللار ئىنتايىن كوپ.
بۇ يەردە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈپ كەتمىسەم بولمايدىغان يەنە بىر ئىش بار. ئۇيغۇر دىيارىدا تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئالىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرەلمەيدىغانلار مۇتلەق كوپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ ھەرگىز ئۇ ياشلارنىڭ تالانتلىق ياكى ئەقىللىق ئەمەسلىكىدىن بولماستىن، جۇڭگودا نوپۇس

بىلەن سىلىشتۇرغاندا ئالىي مەكتەپنىڭ سانىنىڭ ئىنتايىن ئازلىقىدىن بولغان. جۇڭگودا ئالىي مەكتەپكە كىرەلمەي، كېيىن چەتكە چىققانىدىن كېيىن ناھايىتى ياخشى ئوقۇپ كەتكەن كىشىلەر كۆرمىسىڭ تولا. ئىمكان بولسا تولۇق كۇرسنى جۇڭگودا ئوقۇۋاتقانىغا يەتمەيدۇ. ئەگەر بىر ياش جۇڭگودا ئالىي مەكتەپكە ئۆتەلمەي قالسا، ھەرگىز ئۇنى

ئــشنىڭ تۆگەشــكىنى، دەپ ئويلىماسـلىقى كېرەك. يېڭــى پۈرسـەتنى داۋاملــق ئىزدىــشى كېرەك. جۇڭگـودا تولـۇق كۇرسـنى ئوقۇمىغـانلار ئۇچـۇن چەت ئەلـگە چىقىپ ئوقۇش ئۇچـۇن كېتىـدىغان ئىقتــسادنى ھەل قىلـش ئاسـانغا توختىمايــدۇ. ئەگەر ئاشــۇنداق ئىقتــسادنى ھەل قىلالايــدىغانلار بولـسا، چەتـكە چىقــپ ئوقــۇش يولىنى سىناپ باقسا بولىدۇ.

2. ئىشنى نەدىن باشلاشنى، ھەمدە نېمە ۋە قانداق تەييارلىق قىلىشنى بىلمەسلىك

80-يىللاردىن بۇرۇن ۋەتەندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش ئىشلىرىدىن ئاساسەن خەۋىرى يوق ئىدى. چەت ئەل تىلى ئۆگىنىشمۇ ئاساسەن يوق دېيەرلىك ئىدى. 1979-يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا بىر يىللىق خەنزۇ تىلى ئۆگىنىشنى

تۆگتپلا، مەن ئەخمەت نياز ئىسملىك بىر ساۋاقدىشىم بىلەن بىرلىكتە ئۆزلۈكۈمدىن ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىشنى باشلىغىنىمدا، مەن نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ مەسخىرە قىلىشىغا ئۇچرىغان ئىدىم. يېرىم يىلدىن كېيىن مېنىڭ كەسپىي ئوقۇش، ئوقۇغۇچى خىزمەتلىرىنى قىلىش ۋە ئۆزلۈكۈمدىن ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىش ئىشلىرىمنىڭ ھەممىسىنىڭ ياخشى ماڭغانلىقى

توغرىسىدا بىر ئاز تەشۋىقاتلار بولغاندىن كېيىن، مەكتەپتە چەت ئەل تىلى ئۆگىنىش بىر دولقۇنغا ئايلانغانىدى. ھازىر ئەھۋال ئۆز چاغىدىكىگە پۈتۈنلەي ئوخشىمايدۇ. ھازىر دۇنيانىڭ نۇرغۇن يەرلىرىدە ئۇيغۇرلار بار. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقانلارمۇ ئىنتايىن كۆپ. ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، ئۇيغۇر دىيارىغا قايتىپ كەتىپ

ئشلەۋاتقانلارمۇ بار. شۇڭا ھازىر چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش توغرىسىدا مەسىلىھەت بېرەلەيدىغان كىشلەرنى تېپىش ئۇنداق تەس ئەمەس. چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىش ئۈچۈن قانداق تەييارلىق قىلىش توغرىسىدىكى ئۇچۇرلار ئىنتېرنېتتىمۇ كەڭ كۆلەمدە تېپىلىدۇ.

چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىشقا قانداق تەييارلىق قىلىشنى

بلۇۋېلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىشتىكى قىيىن ئۆتكەللەرنىڭ نېمىلەر ئىكەنلىكىنى ئوبدان چۈشىنىۋېلىش كېرەك. مېنىڭچە چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشتا دۇچ كېلىدىغان ئەڭ قىيىن ئۆتكەللەر مۇنۇلاردىن ئىبارەت:

1) بۇرۇنقى مەكتەپلەردە ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇش

2) ئالىي مەكتەپ كەسپىنى

ئوبدان تاللاش
3) چەت ئەل تىلىنى پۇختا ئۆگىنىش
4) چەت ئەلدە ئوقۇش ئۈچۈن كېتىدىغان ئىقتىسادنى ھەل قىلىش
چەت ئەلدە ئوقۇشقا تولۇق ئىشەنچ قىلالمىغان ياشلارنىڭ كۆپىنچىسى يۇقىرىقى 4 ئۆتكەلدىن ئۆتۈشكە كۆزى يەتمىگەنلىكتىن شۇنداق بولىدۇ.
لېكىن، ئالدى بىلەن شۇنى ئېيتىپ

ئۆتتۈش كېرەككى، ئىرادىلىك ياشلار ئۆچۈن يۇقىرىقىلار بۆسۈپ ئۆتكىلى بولمايدىغان ئۆتكەل ئەمەس. ھازىر چەت ئەلدە ئوقۇۋاتقان، ياكى بۇرۇن ئوقۇپ باققان ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ كۆپىنچىلىرى يۇقىرى ئۆتكەلدىن ئۆزلىرى ئۆتۈپ ئاندىن چەت ئەلگە چىققان. يەنى، بۇ جەھەتتە ئۇيغۇرلار ئىچىدە مىسال ئىنتايىن كۆپ. جۇڭگو مىقياسىدىن ئېلىپ

ئېيتقانـدىمۇ ھەم شـۇنداق. بـۇ
جەھەتتە تۆۋەنكى قىسملاردا مەن
يەنە تەپسىلىي توختىلىمەن. ھازىر
يۇقىرىقى 4 ئۆتكەل ئۈستىدە بىر-
بىرلەپ توختىلىپ ئۆتەي. گەرچە
بـۇ يەردە مەن 4 ئۆتكەلنـى
ئايرىم-ئايرىم تىزغان بولسامۇ،
ئۇلار بىر-بىرى بىلەن ئىنتايىن زىچ
مۇناســۋەتلىك. بــۇ نۇقتىـا
تۆۋەنــدىكى چۈشــەندۈرۈش
ئارقىلــق تېخىمـۇ ياخشــىراق

ئايدىڭلىشىدۇ. مەن بۇ يەردە ئاساسەن ئامېرىكىنىڭ ئەھۋالى ئاساسىدا سۆزلەيمەن. لېكىن، ئوتتۇرىغا قويىغان نەرسىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ياۋروپا، ياپونىيە قاتارلىق باشقا نۇرغۇن چەت ئەللەرگىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ.

1) بۇرۇنقى مەكتەپلەردە ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇش.
ئامېرىكىدىكى ئالىي مەكتەپلەر بىر چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىنى قوبۇل

قلىش-قىلمىشلىقتا، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۆز دۆلىتىدىكى ئوقۇغان مەكتىپى ۋە شۇ مەكتەپتىكى ئوقۇش نەتىجىسىگە قارايدۇ. مەسىلەن، جۇڭگونى ئېلىپ ئېيتساق، چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن بىر ئوقۇغۇچىنىڭ قوبۇل قىلىنىش ئېھتىماللىقى، شۇئەن قاتناش ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن بىر ئوقۇغۇچىنىڭكىدىن يۇقىرىراق بولىدۇ. ئۇنىڭدىن

قالـسا، ھەر بــر ئوقۇغۇچىنــىڭ جۇڭگــودىكى ئالــيي مەكتەپــتە ئالغان ئوقۇش نەتىجىسى ئىنتايىن مۇھىم. يالغۇز ئامېرىكا مەكتەپگە قوبـۇل قىلـىنىش ئۈچۈنلا ئەمەس، ئامېرىكـىدىكى بــر مەكتەپنىــڭ ئوقــۇش مۇكاپــات پۇلىغــا ئېرىشــشتىمۇ جۇڭگــودا ئوقۇغــان مەكتەپ بىلەن ئاشۇ مەكتەپتىكى ئوقۇش نەتىجىسى ئىنتايىن مـۇھىم رول ئوينايدۇ.

جۇڭگو ئالىي مائارىپى بىلەن ئامېرىكىنىڭ بىر چوڭ پەرقى، جۇڭگودىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر دەرستىكى ئوقۇش نەتىجىسى كۆپىنچە ھالدا مەۋسۇملۇق ئىمتىھاندا ئالغان نومۇرى ئارقىلىق بەلگىلىنىدۇ. بۇ نومۇر مۇتلەق بولىدۇ. يەنى، سىز بىر دەرستە 90 نومۇر ئالسىڭىز، سىزنىڭ ئوقۇش نەتىجە جەدۋىلىڭىزگىمۇ "90 نومۇر" دەپ يېزىلىدۇ. ئامېرىكىدا

بولـــــسا، گەرچە تاپـــــشۇرۇق، Project ۋە ئىمتىھانلارغا 0 دىن 100 گىچە بولغان دائىرىدە نومۇر قويۇلىدىغان بولــسىمۇ، ئالــدى بىلەن بىر دەرس نەتىجىسى شۇ بىر مەۋسۇمدىكى تاپشۇرۇق، يېرىم مەۋســۇملۇق ئىمتىھــــان، دەرس Project نـــى ۋە مەۋســـۇملۇق ئىمتىھـان نەتىجىلىرى قاتارلىقلار ئاساسىدا چىقىرىلىدۇ. مەسىلەن، مەن بىــر قېــتىم ئوقۇغۇچىلارغــا

نەتىجە بەرگەندە، تاپشۇرۇق نەتىجىسىنى 20 پىرسەنت، ئىككى قېتىملىق مەۋسۇم ئوتتۇرىسىدىكى ئىمتىھاننىڭ ھەر بىرسىنى 20 پىرسەنت، مەۋسۇملۇق ئىمتىھاننى 40 پىرسەنت، دەپ ھېسابلىغان ئىدىم. شۇنداقلا ئامېرىكىدىكى ئوقۇش نەتىجىسى نىسپىي بولىدۇ. يەنى، ئوقۇش نومۇرى 4 نومۇرلۇق سىستېمىنى قوللىنىدىغان بولۇپ، دەرس نەتىجىسى ئېلپىبە ھەرپى

بويچە بولىدۇ. بۇ ھەرپلەر تۆۋەندىكىدىن ئىبارەت: A=4، B=3، K=2، D=1، F=0. يەنى بىر دەرستە "A" ئالغان ئوقۇغۇچىنىڭ شۇ دەرستىكى نومۇرى "4" بولىدۇ. "F" ھەرپى دەرستىن ئۆتەلمىگەن ئوقۇغۇچىغا بېرىلىدىغان بولۇپ، ئۇنىڭ نومۇرى نۆل بولىدۇ. ئوقۇتقۇچى مەۋسۇم بېشىدا "مەن بۇ دەرستە 15 پىرسەنت ئوقۇغۇچىغا ئا، 30

پىرسەنتكە ب، 30 پىرسەنتكە ك، 20 پىرسەنتكە د، قالغان 5 پىرسەنت ئوقۇغۇچىغا ف بېرىمەن"، دېگەنگە ئوخشاش بىر بەلگىلىمە چىقىرىدۇ. مەۋسۇم ئاخىرىدا بولسا بارلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرس نومۇرىنى چىقىرىپ، نومۇرى ئەڭ يۇقىرى بولغان 15 پىرسەنت ئوقۇغۇچىغا "A" بېرىدۇ. ئەڭ ئاخىردىكى 5 پىرسەنت ئوقۇغۇچىغا "F"

بىرىدۇ. قالغانلىرى يۇقىرىدىكى ئالدىن بېكىتىلگەن بەلگىلىمە بويىچە "A" بىلەن "F" نىڭ ئارىلىقىدىكى نەتىجىنى ئالىدۇ. مۇشۇنداق بولغاچقا، بىر سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مەلۇم بىر ئىمتىھاندا ئالغان ئەڭ يۇقىرى نومۇرى 60 تىن ئاشمىسىمۇ (مەسىلەن، ئىمتىھان سوئاللىرى بەك قىيىن چىقىرىلىپ قالغانلىق سەۋەبى بىلەن)، بۇ ئەھۋال بۇ بىر

سىنىپ ئۇقۇغۇچىلىرىنىڭ ئەڭ
ئاخىرقى دەرس نەتىجىسىگە ھېچ
قانداق تەسىر كۆرسەتمەيدۇ.
دېمەك، بۇ ھەقىقەتەنمۇ بىر ئىلغار
ۋە ئىلمىي سىستېمىدۇر. جۇڭگو
مائارىپ تۈزۈمى بىلەن ئامېرىكا
تۈزۈمىدىكى مۇشۇنداق پەرق
تۈپەيلىدىن، جۇڭگو
ئۇقۇغۇچىلىرى زىيان تارتىۋاتقان
ئەھۋال خېلى ئېغىر. شۇنداق
بولسىمۇ، جۇڭگودىكى ئالىي

مەكتەپ ئوقۇش نەتجىسى تۆۋەنرەك بولۇپ قالغان ئوقۇغۇچىلار ئامېرىكىدىكى بىرەر مەكتەپكە ئىلتىماس قىلغاندا، يۇقىرىقى ئەھۋال توغرىسىدا بىر ۋاراق چۈشەنچە يېزىپ، ئۇنى ئىلتىماس جەدۋىلى بىلەن بىرگە ماڭدۇرسا، ئۇنىڭ كوپ پايدىسى بولۇشى مۇمكىن. ئامېرىكىدىكى نۇرغۇن مەكتەپلەر جۇڭگودىكى يۇقىرى ئەھۋالدىن خەۋەردار.

شۇنداق بولسمۇ ئۇ ئەھۋالنى قايتا
چۈشەندۈرۈشنىڭ پايدىسى بولسا
بولىدۇكى، ھەرگىز زىينى يوق.

مەن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار
ئامېرىكىدىكى مەكتەپكە
ئىلتىماس قىلغاندا، جۇڭگودىكى
ئوقۇش نەتىجىسىنى ئامېرىكا
نومۇرىغا ئايلاندۇرۇشقا ئاسانلىق
بولسۇن ئۈچۈن، تەكلىپ
سۈپىتىدە 3 خىل ئۆلچەم تۈزۈپ
چىقىپ، ئۇنى مەرىپەت تور بېتىگە

قويۇپ قويدۇم. ئۇنىڭ ئادرېسى:
http://www.meripet.com/Main/ScoreTable.htm

2) ئالىي مەكتەپ كەسپىنى ئويدان تاللاش. ئامېرىكا گراژدانلىرىدىن ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە، بىئولوگىيەلەرگە ئوخشاش ئايرىم ئىلىملەرنى ئوقۇيدىغانلار كۆپ ئەمەس. بۇنىڭ ئاساسلىق ئىككى سەۋەبى: بىرسى بۇ كەسپلەرنى ئوقۇش بىر قەدەر

قيىن. يەنە بىرسى ئۇ كەسىپلەرنى پۇتتۇرگەندىن كېيىن خىزمەت تېپىش قىيىن. شۇنداق بولغاچقا، ئامېرىكىدىكى ئالىي مەكتەپلەر يۇقىرى دەك كەسىپلەردە ئوقۇۋاتقانلار بولغان چەت ئەللىك ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلىرىنى ئاسانلا قوبۇل قىلىدۇ. شۇنداقلا، ئاشۇنداق ئوقۇغۇچىلارنى بەكرەك جەلپ قىلىش ئۈچۈن، ئاشۇنداق بىر قىسىم ئايرىم ئىلىم ۋە

ئىنژېنېرلىق كەسپلىرىدە چەت ئەللىك ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلىرىغا ئوقۇش مۇكاپات پۇلىنىمۇ ئاسانراق بېرىدۇ. ئامېرىكىدا ئەڭ كۆپ ئاقىدىغان ئېلېكتىر ئىنژېنېرلىقىغا ئوخشاش بەزى كەسپلەردە بولسا ھەرگىز ئوقۇش مۇكاپات پۇلى بەرمەيدۇ. ئوقۇش مۇكاپاتى قولغا ئاسان چۈشىدىغان كەسپلەردىكى پۇل ئاساسەن خۇسۇسىي شىركەتلەر ۋە بىر قىسىم

شەخسیلەر ئێنئام قلغان پۇلدىن كێلىدۇ. يەنى، بۇ شىركەت ۋە شەخسىيلەر بەزى ئاساسلىق پەنلەرنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ياكى بولمىسا بەزى ئىنژېنېرلىق ياكى يۇقىرى تېخنىكىلىق مەسىلىلەرنى ھەل قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئالىي مەكتەپلەرگە پۇل ئێنئام قىلىدۇ. ئىجتىمائىي پەنلەردە بۇنداق ئىش بولمىغاچقا، ئىجتىمائىي پەندە، ھەمدە

ئىقتىساد، ئىگىلىك باشقۇرۇشقا ئوخشاش كەسپلەردە چەت ئەل ئوقۇغۇچىلىرى ئۆچۈن ئاساسەن ئوقۇش مۇكاپات پۇلى مەۋجۇد ئەمەس. شۇڭا كەلگۈسىدە چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشتا پەقەت ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا تايانىسا بولمايدىغان ياشلار چوقۇم جۈڭگودا ئوقۇماقچى بولىغان تولۇق كۇرسنىڭ كەسپىنى ياخشى تاللىشى كېرەك. مەن تۆۋەندىكى

تــــور بېــــتگە كـــالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىر شۆبىسىنىڭ تەبىئىـــي پەن، ئىنژېنېرلىـــق ۋە بىئولوگىيە كەسپلىرىنى كىرگۈزۈپ قويىدۇم:

http://www.meripet.com/Main/QAUyghur2.htm

تەبىئىـــي پەن ۋە ئىنژېنېرلىـــق كەسپلىرى بىر-بىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر كەسپتىن يەنە بىر

كەسپكە ئۆزگەرمەك ئانچە تەس ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئامېرىكىدىكى ئالىي مەكتەپلەر ماگىستىرلىق ئۇنۋانىنى بىر كەسپتە ئوقۇپ، دوكتورلۇق ئۇنۋانىنى باشقا بىر كەسپتە ئوقۇشقا يېتەكلەش يولىنى قوللايدۇ. ياكى بىر كەسپتىكى ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ بولۇپ، باشقا بىر كەسپتە يەنە بىر ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئېلىشقىمۇ

پۈتۈنلەي يول قويىدۇ. مەسىلەن، ئامېرىكىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدە بۇرۇنقى كەسپى سىياسەت بولۇپ، ئامېرىكىغا كەلگەندىن كېيىن كومپيۇتېر ئىلمى كەسپى ئوقۇغانلار بار. بۇرۇنقى كەسپى ئىنگلىز تىلى بولۇپ، ئامېرىكىغا كەلگەندىن تەبىئىي پەن ئوقۇغانلاردىنمۇ نەچچىسى بار. جۇڭگودىكى تولۇق كۇرسنى ئىجتىمائىي پەندە ئوقۇپ،

ئامېرىكىغا بىر تەبىئىي پەندە ماگىستىرلىق ئوقۇش ئۈچۈن ئىلتىماس قىلغانلارنىمۇ قوبۇل قىلىدۇ. لېكىن، ئۇنداقلارنى شەرتلىك ئاساستا قوبۇل قىلىدۇ. يەنى، ئۇلار ئامېرىكىدا ئوقۇماقچى بولغان كەسپىنىڭ ماگىستىرلىق ئوقۇشىنى باشلاشتىن بۇرۇن، چوقۇم ئالدى بىلەن تولۇق كۇرسنىڭ شۇ كەسپتىكى دەرسلىرىدىن 3 تىن 5 كىچە

بولغان ئاساسلىق دەرسلەرنى تولۇقلاپ ئوقۇشى كېرەك. بۇنداق قىلىشنىڭ بىر يېتەرسىزلىك، بۇ خىل يول بىلەن ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشىش ئاساسەن مۇمكىن ئەمەس بولۇشى مۇمكىن.

دېمەك، ئەگەر سىزنىڭ ئەسلىدىكى قىزىقىدىغان كەسپىڭىز ئېلېكتىر ئىنژېنېرلىقى بولۇپ، ئامېرىكىدا ئوقۇشتا ئۆزىڭىزنىڭ پۇلى بولمىسا، سىز جۇڭگودا

تولۇق كەسپنى فىزىكىدا ئوقۇپ، ئامېرىكىغىمۇ ماگىستىرلىق ئوقۇشى ئۇچۇن فىزىكا كەسپىگە كىرىپ، ئوقۇش مۇكاپات پۇلى بىلەن ماگىستىرلىقنى پۈتتۈرۈپ، ئاندىن دوكتورلۇق ئوقۇشىنى يەنە ئوقۇش مۇكاپات پۇلى بىلەن ئېلېكتىر ئېنژېنېرلىقى كەسپىدە ئوقۇۋاتقان بولىدۇ. مۇشۇنداق قىلىش ئارقىلىق كەسىپ مەسىلىسىنىمۇ، ئىقتىساد

مەسلىسىنمۇ ھەل قىلالايسىز.
ئوقۇرمەنلەرنىڭ خەۋىرىدە بولغىنىدەك، مەن ئامېرىكىغا دەسلەپتە فىزىكىدا ماگىستىرلىق ئوقۇشى ئۈچۈن كېلىپ، ماگىستىرلىقنى تۈگەتكەندىن كېيىن دوكتورلۇقنى ئېلېكتىر ئىنژېنېرلىقىدا ئوقۇغان ئىدىم. ئالدىنقى بىر-ئىككى يىلنىڭ ئىچىدە، جۇڭگودا كومپيۇتېر ئىلمى كەسپىدە ئوقۇپ، بىرەر يىل

بر خۇسۇسي شىركەتتە يۇمشاق دېتال كەسپىدە ئىشلەپ، ئاندىن ئامېرىكىدىكى بىر مەكتەپكە كومپيۇتېر ئىلمى بويىچە دوكتورلۇق ئوقۇشى ئۈچۈن تولۇق ئوقۇش مۇكاپاتى پۇلى بىلەن كەلگەن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىدىن بىر قانچىسىنى ئۇچراتتىم. مۇشۇنداق باكالاۋر ئوقۇشىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، بىر قانچە يىل ئىشلەپ، خىزمەت تەجرىبىسىگە ياكى بىر

قىسىم ئىلمىي تەتقىقات تەجرىبىسىگە ئېرىشىپ، ئاندىن ئامېرىكىدىكى ئوقۇۋاتقان ئىلتىماس قىلغانلاردا، قوبۇل قىلىنىش ۋە ئوقۇش مۇكاپاتى پۇلىغا ئېرىشىش ئېھتىماللىقى جىق يۇقىرى بولىدىكەن.

3) چەت ئەل تىلىنى پۇختا ئۆگىنىش. بۇ دۇنيادىكى ھەر قانداق بىر دۆلەتكە بارسا چوقۇم تەلەپ قىلىنىدىغان بىر شەرت.

ئامېرىكىدىكى ئاسپىرانتلىق ئوقۇشىغا ئىلتىماس قىلىش ئۈچۈن، چوقۇم TOEFL بىلەن GRE دەپ ئاتىلىدىغان 2 ئىمتىھانغا قاتنىشىپ، ئۆلاردا ئۆلچەمگە يېتىش كېرەك. بۇ ھەقتە www.meripet.com دا تەپسىلىي ئۇچۇر بار بولۇپ، مەن ئۇلارنى بۇ يەردە قايتا تەكرارلىمايمەن. جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدە ئوقۇغان

ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىچىدە، تولۇق كۇرسنى پۈتتۈرۈپ بولغۇچە TOEFL بىلەن GRE دا لاياقەتلىك بولۇپ بولۇپ، ئوقۇش پۈتتۈرۈپ بولۇپلا ئامېرىكىغا ئوقۇشقا كەلگەن ياشلار خېلى كۆپ. دېمەك، بۇنداق قىلىش پۈتۈنلەي مۇمكىن. ئۇيغۇر دىيارىدا ئۇيغۇرچە سىنىپتا ئوقۇغان ياشلار تىل ئۆتكەلدىن ئۆز تىرىشچانلىقى بىلەن ئۆتۈشكە

توغرا كېلىدۇ. بۇ جەھەتتە ئاتا-
ئانىلار ئىنتايىن چوڭ رول
ئوينىيالايدۇ. ئۇز بالىسىنى چەتكە
چىقىرىشنى ئارزۇ قىلىدىغان ئاتا-
ئانىلار چوقۇم تىل ئۆگىنىش
جەھەتتە ئىشنى بالىدۇر باشلاپ،
بالىسىغا ئىنچىكىلىك بىلەن
يېتەكچىلىك قىلىپ، تىل ئۆگىنىش
شەرت-شارائىتىنى ئوبدان يارىتىپ
بېرىشى كېرەك. تىل ئۆگىنىش
قىسقا ۋاقىت قاتتىق تىرىشىپ

ئېرىشكىلى بولىدىغان نەرسە ئەمەس. ئۇ بىر جۇغلىنىپ ماڭىدىغان نەرسە. ئىنگلىز تىلىنى پۇختا ئۆگىنىش ئۈچۈن كەم دېگەندە 3 يىل ۋاقىت كېتىدۇ. ياپون تىلى ئۆگىنىش ئۈچۈن كەم دېگەندە بىر يىل كېتىدۇ. شۇڭا بۇ جەھەتتە ئىشنى قانچە بالدۇر باشلىسا شۇنچە ياخشى. تىل ئۆگىنىشنى قانچە ئۇزۇلدۇرمەي ئىزچىل داۋاملاشتۇرسا شۇنچە

ياخشى. تىل ئۆگىنىش بىرەر كەسپىي دەرس ئوقۇشقا قارىغاندا جىق قىيىن. شۇڭا ئىشنى باشلاشتىن بۇرۇن چوقۇم پۇختا ئىدىيىۋى تەييارلىق بولۇشى كېرەك. ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقمىغۇچە بوشاشماسلىق ئىرادىسى بولۇشى كېرەك.

4) چەت ئەلدە ئوقۇش ئۈچۈن كېتىدىغان ئىقتىسادنى ھەل قىلىش. نۇرغۇن كىشىلەر ئۈچۈن بۇ

ئەڭ قىيىن ئۆتكەلدۇر. مەن يۇقىرىدا ئامېرىكىدىكى ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشىشنىڭ بەزى يوللىرىنى تەسۋىرلەپ ئۆتتۇم. ئۇنىڭدىن باشقا، فرانسىيەدە ئوقۇش مۇكاپات پۇلى، ئامېرىكىنىڭ "فورد" ئوقۇش مۇكاپات پۇلى، ۋە تۈركىيەدە ئوقۇش مۇكاپات پۇلى دېگەندەك بىر قىسىم ئوقۇش مۇكاپات پۇللىرىمۇ بار. يېقىنقى بىر قانچە

يىلدىن بۇيان، بىر نەچچە ئۇيغۇر
ياشلىرى "فورد" ئوقۇش مۇكاپات
پۇلى بىلەن ئامېرىكىغا كەلدى. بۇ
يىل مەن ۋە يالقۇن تاش
ئىسملىك بىر ئۇكىمىز ئىككىمىز بىر
قىسىم ئۇيغۇر ياشلىرىغا تۈركىيەدە
ئوقۇش پۇرسىتىنى ھەل قىلىپ
بەردۇق. بۇ يىل تۈركىيەگە
ئوقۇشقا كەلگەن ئۇ ياشلار ھازىر
ئىنتايىن ياخشى ئوقۇۋاتىدۇ.
ئىككىنچى يىلدىن باشلاپ

ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ياخشى
ئوقۇغانلارنىڭ ھەممىسى دۆلەت
ئوقۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشىدۇ. بۇ
ئىش بۇنىڭدىن كېيىنمۇ
داۋاملىشىدۇ. بۇ ئىشنىڭ
تەپسىلاتىنى بىلمەكچى بولغانلار
مەن بىلەن ئېلىخەت ئارقىلىق
ئالاقىلەشسە بولىدۇ. مەن
مۇشۇنداق ئوقۇش مۇكاپاتلىرى
توغرىسىدا بىرەر ئۇچۇرغا
ئېرىشسەم، ئۇلارنى دەرھال

مەرىپەت تور بېتىگە چىقىرىپ قويۇۋاتىمەن. بەزى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇ يەرگە چىقىرىشقا بولمايدىغان ئۇچۇرلارنى بولسا مەندىن ئېلىخەت ئارقىلىق سورىغانلارغا ئەۋەتىپ بېرىۋاتىمەن.

قىسقىسى، ئۇز بالىلىرىنى چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىرىشنى پىلانلىغان ئاتا-ئانىلار ياكى ئۆزلىرى ئەقتىساد تولىشى كېرەك.

ياكى بولمىسا يۇقىرىدا مەن تەسۋىرلىگەن يوللاردىن بىرەرىنى ھەل قىلىشى كېرەك.

3. "ئامېرىكا چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار سانىنى ئازايتىپتۇ"، دېگەن خاتا تەشۋىقاتنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش

مەندىن بەزى ئۇيغۇر ياشلىرى "ئامېرىكا ئۇيغۇرلارنى مۇسۇلمانلىكەن دەپ ئالمايدىغان بولۇپتۇ. بۇ راستمۇ؟" دەپ

سوربدى. يەنە بەزىلرى "ئامېرىكا جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار سانىنى ئازايتىپتۇ. بۇ راستمۇ؟" دەپ سوراشتى. بۇ سۆزلەرنىڭ ھېچ قايسىسى توغرا ئەمەس. ئىنگلىزچە بىلدۇرغان ھەمدە بۇ مەسىلىگە قىزىقىدىغان ياشلار تۆۋەندىكى ماتېرىياللىنى ئوقۇپ باقسا بولىدۇ:

http://usinfo.state.gov/eap/Archive/2005/Mar/30-121750.html

ئامېرىكا ھۆكۈمىتى چىقارغان بۇ ھۆججەتتە ئېيتىلىشىچە، 2003-2004 ئوقۇش يىلىدا جۇڭگودىن ئامېرىكىغا قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى 60 مىڭدىن ئارتۇق ئىكەن. ئامېرىكىدا شەخسىي پۇل بىلەن ئوقۇشقا كەلگەن (ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشكەنلەرمۇ مۇشۇنىڭ ئىچىدە) ئوقۇغۇچىلارغا "F-1" ۋىزىسى، ھۆكۈمەت پۇلى بىلەن كەلگەن

ئوقۇغۇچىلار (مەسىلەن، بىلىم ئاشۇرۇشقا كەلگەنلەر) غا "J-1" ۋىزىسى بېرىدۇ. جۇڭگودىن 2003-يىلى F-1 ۋىزىسى بىلەن 16169 ئوقۇغۇچى كەلگەن بولۇپ، 2004-يىلى بولسا 18089 ئوقۇغۇچى كېلىپتۇ. يەنى، ئوقۇغۇچى سانى ئۆسۈپتۇ. يۇقىرى ھۆججەتتە ئېيتىلىشىچە، جۇڭگودىن قوبۇل قىلىنىدىغان ئوقۇغۇچىلار سانى بۇنىڭدىن

كېيىن يەنە تەدرىجىي ھالدا ئۆستۈرۈلدىكەن.

مېنى ئىنتايىن ھەيران قالدۇرىدىغان مۇنداق بىر ئەھۋال بار: جۇڭگونىڭ نوپۇس سانى 1.3 مىليارد، ئۇيغۇر دىيارىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇس سانىنى 8 مىليون بولسۇن. ئەگەر مۇشۇ نوپۇس سانى نىسبىتى بىلەن ئوخشاش نىسبەتتىكى ئۇيغۇرلار ئامېرىكىغا ئوقۇشقا كەلدى،

دېـــــسەك، يـــۇقىرى 60000 ئۇقۇغۇچىنىڭ ئىچىدە 369 نەپىرى ئۇيغـۇر بولۇشى كېرەك! لېكىن، مېنىڭ بىلىشىمچە ھازىر بىر يىلدا ئامېرىكىغـا كېلىۋاتقـان ئۇيغـۇر ئوقۇغۇچىنىڭ سانى 5 كىشىگىمۇ بارمايـدۇ. ئامېرىكـىدىكى بـارلىق ئۇيغۇرلارنىـڭ سـانىمۇ تەخمىـنەن 500ـ700 ئارىلىقـدا بولـۇپ تۇرۇۋاتـدۇ. مەن ئىشلەيدىغان شـەھەرگە يـېقىن بىـر يەردە

"Glandale" دېگەن يەنە بىر كىچىك شەھەر بار. مەن يېقىندا بىر گېزىتتە ئوقۇسام، بۇ شەھەرنىڭ نوپۇسى 120 مىڭ بولۇپ، ئۇنىڭ 40 پىرسەنتى، يەنى 48 مىڭ كىشى، ئەرمىنىيىلىك ئىكەن. يەھۇدىيلارنىڭ پۈتۈن دۇنيادىكى نوپۇسى 10 مىليونغا بارمايدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى 3.3 مىليون كىشى ئامېرىكىدا ياشايدۇ. ئامېرىكىدىكى

خەنزۇلارنىڭ سانىمۇ 1.5 مىليوندىن ئاشىدۇ. دېمەك، ئامېرىكا يارتىپ بەرگەن شارائىتتىن تولۇق پايدىلىنىش ئۈچۈن، ئۇيغۇرلار خېلىلا غەيرەت قىلىشى كېرەك. ئەگەر مەن يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈپ كەتكەن جەھەتلەردە پۇختا تەييارلىق قىلسا، ھەر يىلىغا چوقۇم 300 دىن ئارتۇق ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى ئامېرىكىغا كېلەلەيدۇ. مەن

بۇنىڭغا تولۇق ئىشىنىمەن.
چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش تورىدا تەپسىلىي ئۇچۇرغا ئېرىشمەكچى بولسىڭىز، ئالدى بىلەن مەن ياسىغان ۋە باشقۇرۇۋاتقان www.meripet.com تور بېتىنى زىيارەت قىلىڭ. مەن بۇ تور بېتىنى يېڭى ئۇچۇرلار بىلەن داۋاملىق تولۇقلاپ ۋە يېڭىلاپ تۇرىمەن. يېقىندا ئۆزۈمچە

كەچلىك گېزىتنىڭ مۇخبىرى، گۈلنار تىيىپ سىڭلىمىز نۇرغۇن ئىزدىنىپ يۈرۈپ، چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇماقچى بولغانلار ئۈچۈن بىر ماقالە تەييارلىدى. ئۇنىڭ ئادرېسى:

http://www.meripet.com/Oqush/Bolum1.htm

بولۇپ، مەن كەلگۈسىدە چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشنى ئارزۇ

قىلدىغان ياشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ
بۇ ماقالىنى بىر قېتىم ئوقۇپ
چىقىشىنى تەۋسىيە قىلىمەن.
مەرىپەت تور بېتىدىن باشقا،
www.Biliwal.com تور
بېتىدىمۇ چەتكە چىقىپ ئوقۇش
توغرىسىدا خېلى كۆپ يازمىلار بار.
ئۇنىڭدىنمۇ تولۇق پايدىلانسىڭىز
بولىدۇ.
ماڭا ئوقۇرمەنلەردىن بالىنى
قانداق تەربىيلەش توغرىسىدىكى

مەزمۇننى ئىمكانقەدەر كۆپرەك يىپىشىم توغرىسىدا داۋاملىق تەلەپلەر كېلىۋاتىدۇ. شۇنداق بولغاچقا، گەرچە بۇ يەردىكى مەزمۇن بەلەن ئانچە چوڭ مۇناسىۋىتى بولمىسىمۇ، مەن ئىسمىگە كەلگەن بەزى نەرسىلەرنى بۇ يەرگە قىستۇرۇپ قويايى. بۇگۈن قانداق قىلىپ بالنى بىر مەسىلە ئۈستىدە لوگىكىلىق، سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتى بويىچە

ئويلايدىغان قىلىپ تەربىيىلەش تۇغرىسىدا قىسقىچە توختىلىپ ئۆتەي. مەن بالىسى يەرگە يىقىلىپ كەتىپ يىغلىسا، ئۇ بالىسىنىڭ يىغىسىنى توختىتىش ئۈچۈن يەرنى ئۇرۇپ، تېپىپ، تىللاپ بېرىدىغان ئۇيغۇر ئاتا-ئانىلىرىنى خېلى كۆپ ئۇچراتتىم. بۇنداق قىلىش ھەرگىزمۇ توغرا ئەمەس. بالىڭىزنى يىقىتىۋەتكەن يەر ئەمەس، ياكى باشقا نەرسە

ئەمەس. ئۇ بالىكزنــــــــــــىڭ دىققەتــــىسزلىكىدىن، يــــاكى كىچىكلىكىدىن كىلىپ چىققان بولۇپ، سەۋەب بالىكزنىڭ ئۆزىدە. شۇڭا سز يەرنى تېپىپ ياكى ئۇرۇپ بەرمەي، "بـــالام، ئۆزۈڭ يىقىلىپ چۈشتۈڭ. يىغلىما. ئورنۇڭدىن تۇرغىن. بۇنىڭدىن كېيىن قاراپ ماڭ" دەڭ. ئەگەر بالىكز ئۆزى قوپالىغۇدەك بولسا، سىز يۆلەپمۇ قويماڭ. شۇنداق

قىلىسىڭىز، بۇ بالىڭىزغا ئەڭ كۆيۈنگەنلىك بولىدۇ. بىر قانچە قېتىم ئاشۇنداق قىلسىڭىز، بالىڭىز يىقىلىپ چۈشسە قىلچە يىغلىمايدىغان، ھەمدە سىزگىمۇ قاراپ يۈرمەيدىغان، ئورنىدىن ئۆزى تۇرىدىغان بولىدۇ. ئۇنداق قىلمىسىڭىز، بالىڭىزدا لوگىكىلىق تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارى، ۋە ئىشلارنى سەۋەب-نەتىجە نۇقتىسى بويىچە توغرا ئويلاش ئىقتىدارىنىڭ

ئۆسۈپ يېتىلىشگە تەسىر يېتىدۇ. شۇنداقلا بالىگىز ھە دېسىلا سىزگە ياكى باشقىلارغا يۆلىنىۋالىدىغان بولۇپ قالىدۇ. مەن يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بۇيان، ئىنتېرنېت ئارقىلىق ئۆلپ بېرىلىۋاتقان چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى بىر قىسىم بەس-مۇنازىرىلەرگە قاراپ، ئۇيغۇرلارنىڭ شەيئىلەر ئۈستىدە لوگىكىلىق تەپەككۇر يۈرگۈزۈش ئىقتىدارىنىڭ نەقەدەر

تۆۋەنلكنى ھېس قىلدىم. بىرسى بىر مەسىلە توغرىسىدا ئۆز كۆزقارىشىنى ئوتتۇرىغا قويسا، ئۆز-ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇش 2-3 مەرتەمىگە بارمايلا تۇرۇپلا مۇنازىرىنىڭ مەزمۇنى ئۆزگىرىپ كېتىدۇ. دەسلەپتە مۇنازىرە "سەن ئوتتۇرىغا قويغان XXX" دېگەن سىزىق بىلەن مېڭىپ، بىر دەمدىن كېيىنلا "سەن بۇرۇن XXX ئېدىڭ" دېگەنگە ئۆزگىرىپ، يەنە

بىر دەمدىن كېيىن "سىنىڭ داداڭ XXX ئىدى. سىنىڭ تۇغقىنىڭ YYY ئىدى" دېگەنگە ئۆزگىرىپ، ئاخىرىدا قارىسىڭىز بۇ مۇنازىرە يىڭى باشلانغاندا ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەزمۇندىن ئەسەرمۇ قالمىغان. ئاندىن ئەڭ ئاخىرىدا بىر-بىرىنى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاۋاتقان. ھازىرمۇ چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئىنتېرنېت ئارقىلىق بىر ئىلمىي

مۇنازىرە ياكى پىكىر ئالماشتۇرۇش
ئېلىپ بېرىش ئىنتايىن تەس.
مۇنازىرىگە قاتناشقان خېلى كۆپ
كىشىلەر ئۆزىنىڭ نېمە ئىش
قىلىۋاتقىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. بۇ
جەھەتتىكى ئىشلار مەن ھازىرغىچە
ئۆزۈم كۆرۈپ باققان ئاق تەنلىكلەر
جەمئىيىتىنىڭكىدىن ئىنتايىن
چوڭ پەرق قىلىدۇ. شۈڭلاشقا،
ئاتا-ئانىلار بۇ جەھەتتىكى
ئىشلارغا بالا تېخى كىچىك

ۋاقتىدىن باشلاپ ئىنتايىن دىققەت قىلىشى كېرەك. ئالدى بىلەن ئۆزلىرى ھەر بىر ئىشنى ئىنتايىن ئەستايىدىل، لوگىكىلىق تەپەككۇر بىلەن ئويلايدىغان بولۇشى، ئۆزىنىڭ ھەر بىر سۆزى ۋە ھەر بىر ھەرىكىتىنىڭ بالىسىغا قانداق تەسىر بولىدىغانلىقىنى ئالدىن ئويلىشى كېرەك. بىر تال ئىشتىمۇ بىخەستەلىك قىلماسلىقى كېرەك. "ماۋۇ ئىشنى بالامغا نېمە ئۈچۈن

دەيمەن؟ ماۋۇ ئىشنى بالام ئۆچۈن
نىيمە مەقسەتتە قىلىمەن؟ مەن
ئۇنىڭدىن قانداق نەتىجىگە
ئېرىشمەكچى؟" دەپ ئۆز-
ئۆزىگىزدىن سوراپ تۇرۇڭ.
پۇرسەت بولىسلا بالىڭىز بىلەن
ئوخشاش ئورۇندا تۇرۇپ بەس-
مۇنازىرە ئېلىپ بېرىڭ. ھەرگىز
يېڭىۋېلىش ئۈچۈن ئادالەتسىزلىك
قىلماڭ. "مەن دېگەن سىزنىڭ
دادىڭ!" دەپ مەجبۇرى

بويسۇندۇرماڭ. سىز بالىڭىزنى ئۆزىڭىزگە ئادالەتسىزلىك بىلەن مەجبۇرى بويسۇندۇرسىڭىز، باشقىلارمۇ بالىڭىزغا ئاشۇنداق قىلغاندا بالىڭىز قىلچە قارشىلىق كۆرسەتمەي، ئۇنى-تىنىسىز ھالدا قوبۇل قىلىدىغان بولۇپ چوڭ بولىدۇ. بالىڭىزغا توغرا نەرسىنى ۋە ياخشى ئىقتىدارنى ئۆگەتمىسىڭىز، مۇنازىرىدە يېڭىلىپ قالسىڭىزمۇ كېرەك يوق.

سىز ئادىل بولسىڭىزلا، سىزنىڭ بالىڭىز كۆڭلىدىكى ئابروييىڭىز ھەرگىزمۇ چۈشۈپ كەتمەيدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە بالىڭىز سىزنى ئۆزىگە تېخىمۇ بەكرەك ئۆرنەك قىلىدىغان بولىدۇ.

يۇقىرىقى رەسىمدە: ئەركىن سىدىقنىڭ ئوغلى دىلشات ئۆزىنىڭ

ياتــاق ئۆيــده بــر كومپيــۇتېر قۇراشتۇرماقتا.

يۇقىرىقى رەسىمدە: دىلشات

قۇراشتۇرۇپ چىققان كوپيۇتېرنىڭ بىر كۆرۈنۈشى.

يۇقىرىقى رەسىم: 2006-يىلى 6-نويابىر كۈنى كەچتە، دىلشاتنىڭ مەكتەپىدە مەملىكەتلىك شان-شەرەپ جەمئىيىتىنىڭ يىللىق پوتلۇك (ئىنگلىزچە "potluck") زىياپىتى بولدى. دىلشات بۇ جەمئىيەتنىڭ ئۆز مەكتەپىدىكى شۆبىسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ ئۇنىڭغا رەئىس بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن،

بر سائەتلەك يغنمۇ ئېچلدى. رەسمدكسى يغنغا سۆزگە چققان "Dustin Walker" ئسملك ئوقۇغۇچى بلەن دلشاتتۇر.

تەھرر: بلىۋال تور بېكتدن مۇخبر

12. سۇئال: ئامېركلقلارنڭ «سورۇن مەدەنيتى» ھەققدە ئكى كەلمە سۆزلەپ ئۆتەمسز؟

ئامېركا بر كۆپ مللەتلك،

ياكى، تېخمۇ توغرىراق قىلىپ ئېيتقاندا، ھەممە مىللەتلىك دۆلەت بولغاچقا، مېھماندارچىلىق ئادىتى ئۇستىدە توختالغاندا "ئامېرىكىلىق" دېگەن سۆز بىلەن ئامېرىكا ئەھۋالىنى توغرا تونۇشتۇرغىنى بولمايدۇ. چۈنكى ھەر بىر مىللەت ئۇستىدە ئايرىم-ئايرىم توختىلىشقا توغرا كېلىدۇ. مەسىلەن، مېنىڭ كۆزىتىشىمچە، ئامېرىكىدىكى مېكسىكىلىق،

ھەندىستانلىقلارغا ئوخشاش
كەمبەغەل دۆلەتلەردىن كەلگەن
مىللەتلەر زىياپەت بىلەن كۆڭۈل
ئېچىشنى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان
مېھماندارچىلىقنى كۆپرەك قىلىدۇ.
كورىيەلىكلەر بولسا زىياپەتسىز
مەدەنىي پائالىيەتلەرنى، مەسىلەن
كىچىك باللارنىڭ پىئانىنو چېلىش
مۇسابىقىسى، ۋە چوڭلارنىڭ
پۇتبول ئويناش مۇسابىقىسى
قاتارلىقلارنى كۆپرەك قىلىدۇ.

ئۇيغۇرلار بولسا زىياپەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەر خىل يىغىلىشلارنى ئېلىپ بېرىش جەھەتتە دۇنيا بويىچە "دەرىجىدىن تاشقىرى مىللەت" بولالايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

مەن ئامېرىكىغا كەلگەن 18 يىلدىن بۇيان، مېنىڭ ئۇيغۇردىن باشقا مىللەت ئۇيۇشتۇرغان سورۇنلارغا بېرىپ باققان ۋاقتىم ئىنتايىن ئاز بولدى.

ئامېرىكىلىقلارنىڭ تويىدىن پەقەت بىرسىگىلا بېرىپ باقتىم. ھازىر ساناپ باقسام ئۆيىگە بېرىپ مېھمان بولۇپ باقمىغان ئامېرىكىلىقلار ئائىلىسى پەقەت 10 ئەتراپىدا ئىكەن. بىز ئامېرىكىدا ئەڭ كۆپ قاتناشقان نەرسە ھەر يىلى يازدا شىركەتتىن ئۇيۇشتۇرىدىغان، ئىنگلىزچە "پىكنىك" دەپ ئاتىلىدىغان دالا ئولتۇرۇشى بولدى. بۇ ئولتۇرۇشنى

مەن تۆۋەنـدە "پىكنىـك" دەپ ئاتايمەن. قالغانلىرى بولسا بىز ئۆيغۇرلارنىـــــڭ ئۆز-ئارا ئولتۇرۇشدۇر.

مەن قاتنىشىپ باققان يۇقىرىقى ئامېرىكىلىقلار سورۇننى 2 تۈرگە ئايرىش مۇمكىن. ئۇنىڭ بىرسى ھەر بىر ئادەمگە ئايرىم-ئايرىم مەدىنى بىر كىشىلىك تاماق تەييارلايدىغان سورۇن. مەسىلەن، بىز قاتناشقان توي ئەنە شۇنداق

بولدى. تويغا قاتناشقان بارلىق مېھمانلار ئالدىن بېكىتىلگەن 3-4 خىل تاماقنىڭ ئىچىدىن بىرنى تالليدۇ. تاماق ۋاقتىدا ھەر بىر ئادەمگە ئۆزى تاللىغان تاماق كەلتۈرۈلىدۇ. تاماقنىڭ پەرقى ئاساسەن ئۇنىڭدىكى گۆشتە بولۇپ، بىرسى توخۇ گۆشى، بىرسى كالا گۆشى، يەنە بىرسى بېلىق دېگەندەك بولىدۇ. ئۇنىڭغا قوشۇمچە بىر ئاز ياڭيۇ ياكى

گـۇرۇچ، ھەمـدە ئازراق سـەي-كۆكتـاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالـدۇ. كەلتۈرۈلگەن تاماقتا ئادەم ئارانلا تويىدۇ (تويمايدىغانلارمۇ چوقـۇم ئاز بولماســلىقى مــۇمكىن). ئىككىنچى سورۇن ھەمـمە تامـاقنى بىر جايغا قويۇپ، مېھمـانلار ئۆزى خالىغان تاماقلارنى بىر تەخسىگە ئېلىــپ، ئۆزى خالىغــان جايغــا بېرىــپ يەيـدىغان ســورۇندىن ئىبــارەت. بـۇ خىلـدىكى ســورۇن

ئامېرىكىدا ئەڭ ئومۇمىيلاشقان بولۇپ، ھازىر بىر رايونىدىكى ئۆيغۇرلارنىڭ ھەممىسى بىر يەرگە جەم بولۇپ ئىلىپ بارىدىغان يىغىلىشلاردىمۇ مۇشۇنداق قىلىدىغان بولۇپ كەتتى. بۇنداق سورۇندىمۇ ئولتۇرغان جايىڭىزدا تاماق بولمىغان بولغاچقا، تاماق يېيىش پەقەت 30 مىنۇت ئەتراپىدا داۋاملىشىپ، قالغان ۋاقىتلاردا تاماق ئانچە

يىيىلمەيــــدۇ. ئۇيغــــۇر دىيارىدىكىـدەك چـوڭ تامـاق ئۇستىلى يوق. تاماق ئۇستىلىنىڭ ئوتتۇرىــــسىدا چۆرگىلەيــدىغان قىسمىمۇ يوق. شۇڭا ھەمـمە ئادەم بىر ئۇستەلگە تويلاشقان ئويچە سورۇن ۋە ئويچە سـورۇندىكى ئورتـــاق پـــاراڭمۇ يـــوق. ئامېرىكىلىقلار پىكنىك قىلغانـدا، يـــاكى ھويلـــسىدا مېھمـــان كۈتكەنـدە، ھەرگـز سورۇننى بىر

ئورتاق سۆزدىن باشلىمايدۇ. شىركەتنىڭ پىكىنىكلىرىدىمۇ ھېچ قانداق باشلىق، ھېچ قانداق كىشى كوللېكتىپقا سۆز قىلمايدۇ. پىكىنىكنىڭ مەقستى پەقەت يېيىش ۋە كۆڭۈل ئېچىش بولغاچقا، شۇنىلا قىلىپ تارقايدۇ. مەن ئامېرىكىنىڭ مېھماندارچىلىق سورۇنى توغرىسىدا مۇشۇ جاۋابنىڭ ئاخىرىدا يەنە ئازراق توختىلىمەن. ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ

مېھمـــــان بولـــــۇش
سەرگۈزەشتلىرىمدىن شۇنى ھېس
قىلدىمكى، ئۇلارنىڭ تەييارلىغان
تــامىقى ئېشىپ قالــسا، ئۇ بــر
نورمالسىزلىق ئىكەن. ئۇي ئىگىسى
"ماۋۇ كىچىككىنە ئېشىپ قالدى.
قايـــسىڭلار يەيـــسىلەر؟" دەپ
تىۋۋلاپ كېتىدىكەن. بۇ جەھەتتە
بىز ئۇيغۇرلار دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە
ئىكەنمىز: بــز چوقــۇم راۋۇرۇس
ئېـــشىپ قـــالغۇدەك تامـــاق

تەييارلىشىمىز كېرەك. ئۇنداق قىلماي، تاماق تۆگەپ كەتسە، "تاماق يېتىشمىگەن" بولۇپ، ئۆي ئىگىسى ئىنتايىن نومۇس قىلىپ كېتىمىز.

ئامېرىكىدىكى ئاسىيالىق مىللەتلەر ئاچقان رېستوراندا بىر قىسىم چوڭ تەخسىدە چىقىدىغان يېمەكلىكلەر بار بولۇپ، باشقا مىللەتلەرنىڭ رېستورانلىرىدا ئۇنداق ھەممە ئادەم بىللە

يەيدىغان نەرسلەر ئاساسەن يوق. بىر توپ ئادەم بىر رېستورانغا كىرسىمۇ، ھەر بىر ئادەم ئۆزىنىڭ تامىقىنى ئۆزى بۇيرۇيدۇ. بىز بەزىدە بىر چوڭ تۇرنى تاماملاپ، ئۇنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن باشلىقىمىز بىزنى ئۆز پۇلى بىلەن بىر رېستورانغا چاقىرىپ قالسىمۇ، تاماقنى ھەر بىرىمىز ئايرىم-ئايرىم بۇيرۇيمىز. ئۇنىڭ پۇلىنى باشلىقىمىز تۆلەيدۇ. مۇشۇنداق

ئۆپچە تاماق يوق سورۇننىڭ بىر
ئالاھىدىلىكى، ئۇنىڭدا ئاساسەن
ئىسراپچىلىق بولمايدىكەن.
ئامېرىكىلىقلار بۇيرۇتقان تامىقنى
پاكىز يەپ تۈگىتىدۇ. ئەگەر يەپ
بولالماي قالسا، ئېشىپ قالغىنىنى
ئېلىپ كېتىدۇ. ئادەمنى ھەيران
قالدۇرىدىغىنى شۇكى، مەن
كۆپىنچە ئەھۋالدا ئۇلارنىڭ ئېشىپ
قالغان ئازراق گۆرۈچنىمۇ ئېلىپ
كەتكىنىنى كۆردۈم. ئامېرىكىدىكى

ھەممە رېستورانلار تاماقنى ئۆيگە
ئەكېتىدىغان خېرىدارلار ئۈچۈن
قەغەز قاچا ۋە پىلاستىك خالتا
تەييارلاپ قويغان بولۇپ، سىز
ئۇلاردىن قانچىلىك سورىسىڭىز
ئۇلار سىزگە شۇنچىلىك بېرىدۇ.
بەزى رېستورانلار تېخى تاماقنى
ئۆزلىرى قەغەز قاچىغا قاچىلاپ،
ئۇنى پىلاستىك خالتىغا سېلىپ،
ھەتتا چىرايلىق چىگىپ تەييارلاپ
بېرىدۇ. كىشلەر نەزىرىدە بۇ بىر

خىل ئىسىل ئەخلاق بولۇپ، ھېچ قانداق ئادەم بۇنداق قىلىشتىن نومۇس قىلمايدۇ. ئۇنىڭغا ئىنتايىن نورمال ئىش قاتارىدا مۇئامىلە قىلىدۇ.

ياپونلۇقلار ئاساسەن قورۇغان تاماق يېمەيدۇ. قىزىل گۆش (مەسىلەن، قوي گۆشى ۋە كالا گۆشى دېگەنلەر) نىمۇ ئاساسەن يېمەيدۇ. يەيدىغان گۆشى ئاساسەن دېڭىز ھايۋانلىرىنىڭ

گۆشى بولۇپ، ھەر ۋاقلىق تاماقنى
ئاز لېكىن كۆچلۈك قىلىپ يەيدۇ.
شۇڭا ياپونلۇقلاردا سېمىز ئادەمنى
تاپماق ئىنتايىن قىيىن. مېنىڭ
ئاڭلىشىمچە ياۋروپالىقلارنىڭ بىر
ۋاقلىق تامىقى ئىنتايىن ئاز بولۇپ،
ياۋروپاغا بېرىپ باققان
ئۇيغۇرلارنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە،
ئۇيغۇرلار ئۇ يەردىكى رېستوراندا
سېتىلىدىغان بىر كىشىلىك تاماقتا
تويۇش ئاساسەن مۇمكىن ئەمەس

ئىكەن. ياۋروپالىقلارنىڭ ھەر بىر ۋاقلىق تاماق ئۈچۈن ئىستېمال قىلىدىغان ئاشۇنداق ئاز بولغاچقا، ئۇ يەردىمۇ سېمىز ئادەملەر ئىنتايىن كەم ئۇچرايدىكەن.

مەن بۇ يىل يازدا ئۇيغۇر دىيارىغا بېرىپ، ئۈرۈمچى ۋە ئاقسۇدىكى رېستوران تەرەققىياتلىرىنى كۆرۈپ، ئىنتايىن ھەيران قالدىم. ئۇيغۇرلارنىڭ رېستوران ساھەسىدە ئىگىلىك يارىتىش ۋە ئەنئەنىۋى

ئۇيغۇر بىناكارلىق-قۇرۇلۇش سەنئىتىنى جارى قىلدۇرۇش ۋە ئۇلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇش جەھەتتە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىدىن ئىنتايىن تەسىرلەندىم. ھەمدە ئۇ رېستورانلارنىڭ تامىقىدىن يۇرتتا بولغان 3 ھەپتە جەريانىدا تازا پۇخادىن چىققۇچە ھۇزۇرلىنىۋالدىم. ئۇيغۇرلارنىڭ قۇرۇلۇش تېخنىكىسى، ۋە ئۇي

ئۈچىنى چىرايلىق نەقىش ۋە گۈزەل رەڭلەر بىلەن بېزەش تېخنىكىسىغا مەن ئىنتايىن قايىل بولدۇم. مېنىڭ بۇنداق تۈرمۈشنى كەچۈرمىگىنىمگە، بۇنداق تەرەققىياتلارنى كۆرمىگىنىمگە 15 يىل بولغان ئىدى. بىز ئامېرىكىدا ھەقىقەتەنمۇ ئۈيغۇر مەدەنىيىتىدىن ئايرىلغان ھالدا ياشايدىغانلىقىمىزنى ئىنتايىن چوڭقۇر ھېس قىلدىم. بىزنىڭ بۇ

يەردە ئىشىمىز ئىنتايىن جىددىي،
يولغا كېتىدىغان ۋاقتىمىز ناھايىتى
ئۇزۇن بولغاچقا، ھەپتە
ئارىلىقلىرىدىكى ھەر بىر كۈننىڭ
كەچلىكى ئاران بىر خىل ئۇيغۇر
تاماقنى ئېتىپ يېيەلەيمىز.
چۈشلۈكى بولسا ئالدىنقى
ئاخشىمى ئېشىپ قالغان تاماقنى
ئەكېتىپ يەيمىز. ياكى بولمىسا
ئىدارىنىڭ ئاشخانىسىدىن (ئۇيغۇر
تاماقنى بولمىغاچقا) باشقا

مىللەتلەرنىڭ تامقىنى ئېلىپ يەيمىز. بەزىدە باشقىچراق بىر نەرسە يېگۈمىز كېلىپ، پۇلنى كۆتۈرۈپ بازارغا چىقساقمۇ، ئاغزىمىزغا تېتىغۇدەك ھېچ نىمە تېپىلمايدۇ - بىز ياشاۋاتقان لوس ئانگېلەس رايونىدا ھېچ قانداق ئۇيغۇر ياكى تۈركىي رېستورانى يوق. بەزىدە تۈرك، ئىرانلىق، ئافغانىستانلىق قاتارلىق باشقا مۇسۇلمان مىللەتلەر رېستورانىغا

تاماق يېگىنى بارمىز. لېكىن ئۇلارنىڭ تاماقلىرىنىڭ تەمىمۇ بىزنىڭكىدىن جىق پەرقلىق بولغاچقا، ئۇ تاماقلار بىز ئۇچۇن پەقەت "بىخەتەر" لا بولۇپ، بىزنىڭ ئۆز يۇرتىمىزنىڭ تامىقىغا بولغان سېغىنىشىمىزنى ئازراقمۇ قاندۇرالمايدۇ. شۇڭلاشقا ئۇيغۇر تامىقى ۋە تويى-تۆكۈنگە ئوخشاش ئۇيغۇر سورۇنلىرى بىز ئۇچۇن ئامېرىكىدا تېپىلمايدىغان

ئىنتايىن ئاز بىر قىسىم نەرسىلەرنىڭ بىر قىسمىدۇر.
ئەمدى ئۇيغۇرلارنىڭ "سورۇن مەدەنىيىتى" دە ساقلىنىۋاتقان بىر قانچە مەسىلىلەر ئۈستىدىمۇ قىسقىچە توختىلىپ ئۆتۈپ كېتەي. بۇ مەسىلىلەر نۇرغۇن ئۇيغۇرلار ئۆچۈن سېزىلمىگەن نەرسىلەر ئەمەس-مەن داۋاملىق باشقىلاردىن بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە غودۇرلىغىنىنى ۋە شىكايەت

قىلغىنىنى ئاتالاپ تۇرىمەن. ئېھتىمال ئۇيغۇر دىيارىدا بۇ ھەقتە ئاز بولمىغان نەرسىلەرمۇ يېزىلغان ۋە بىر قىسىم تەشۋىقاتلارمۇ ئېلىپ بېرىلغان بولۇشى مۇمكىن. شۇنداق بولسىمۇ مەن بۇ يەردە ئەندىشە قىلىۋاتقان بىر قانچە مەسىلىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتۈپ كېتەي.

1. ئىسراپچىلىق. ئۇيغۇر دىيارىدىكى چوڭ شەھەرلەردە ئۆتكۈزۈلگەن ئۇيغۇر تويى-

تۆكۆنلىرىدىكى ئىسراپچىلىق ھەممە ئادەم بىلىدىغان، ۋە ھەممە ئادەم قاقشايدىغان بىر مەسىلە ئىكەن. ئەملىيەتتىمۇ، تويى-تۆكۆنىدىكى ئىسراپچىلىق ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ قالاق تەرىپىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ بىرى، دېيىشكە پۈتۈنلەي بولىدۇ. ھەرقانداق ئۆلچەم بىلەن قارىغاندىمۇ، ئۇنىڭدىن ھېچ قانداق ئىلمىلىك تېپىش مۇمكىن

ئەمەس. لىكىن، مىنى ھەيران قالدۇرىدىغىنى شۇكى، گەرچە بۇ مەسىلە بىر "مەسىلە" گە ئايلانغىلى نەچچە 10 يىل بولغان بولسىمۇ، بۇ مەسىلە ئۈستىدە كىشىلەر ئەڭ كۆپ قاقشايدىغان بولسىمۇ، ئۇ ۋىلايەت ۋە ئۈنىڭدىن يۇقىرى دەرىجىلىك شەھەرلەردە تېخىچە تۈزىتىلمەپتۇ. بەزى جەھەتتە تېخى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ كەتكىلى تۇرۇپتۇ.

ئۆزگىرىشنى قوبۇل قىلىش مۇتلەق كۆپ ساندىكى كىشىلەر ئۈچۈن خېلى قىيىنغا توختايدىغان بىر ئىش. شۇنداق بولسىمۇ، چوقۇم بىرەر ئادەم چىقىپ، بىر ئۆزگىرىشنى، بىر يېڭىلىقنى باشلاپ بېرىشى كېرەك. ھەممە ئادەم شىكايەت قىلىپ، لېكىن ھېچ كىم ئۆزگەرتمىسە، مەسىلە مەڭگۈ داۋاملىشىپ كېتىۋېرىدۇ. مېنىڭ ئامېرىكىغا ئوقۇشقا كەلگەن بىر

ياش تونۇشۇم ئۆزى توي قىلغاندا، تـوي سـورۇنلىرى ئۆچـۆن ھېچ قانداق ھاراق تەييارلىمىغانلىغىنى، شـۇنىڭ بـىلەن ئۇنىـڭ تـويى "ھاراقسىز تـوي" بولغـانلىقىنى ئېيتىـپ بەردى. مەن بـۇ بىر ئومۇملاشقان ئىشمۇ-ئەمەسمۇ بىلمەيىـمەن. لـېكىن مەن ئۇ تونۇشۇمدىن ئىنتايىن تەسىرلەندىم. ھەمدە پەخىرلەندىم. ئۇنىڭ ئۆچۈنمۇ

بۇنداق قىلىشتا جەمئىيەت بىسمى
ئاز بولمىغان بولۇشى مۇمكىن.
لېكىن ئۇ ئاشۇنداق قىلالاپتۇ.
ناچار "مەدەنىيەت" ۋە
ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىشتە، ۋە
يېڭىلىق يارىتىشتا بىزگە مانا
مۇشۇنداق قىلالايدىغان ئۇيغۇر
ياشلىرى كېرەك. مانا مۇشۇنداق
يول باشلامچىلار كېرەك. ئەگەر
خاتا ئىكەنلىكىنى سىز ئىلمىي
جەھەتتىن تولۇق چۈشەنسىڭىز،

ئۈنى داۋاملاشتۇرۇشنى توختىتىدۇ. مەن ئالدىنقى بىر سوئالغا يازغان جاۋابتا، بىر ياپونلۇق مىليونېرنىڭ ئۆرۈمچىدە سۇ قىسلىقنى ئاڭلاپ، ئۇيغۇرلارغا كۆڭۈل بۆلۈشنى كۆڭۈلگە پۈكۈپ، ،ئۆرۈمچىدە تۇرغان 5-6 كۈن ئىچىدە بىر قېتىممۇ مۇنچىغا چۈشمىگەنلىكنى سۆزلەپ ئۆتتۇم. ئۇيغۇرلار ئىچىدە ھەر كۈنى بىرەر ۋاق قورسىقى تويغىچە تاماق يېيەلمەيدىغان،

يىلدا بىرەر قېتىممۇ پولو-لەغمەن يېيەلمەيدىغان ئۇيغۇر دېھقانلىرى كۆرمىسەڭ تولىغۇ؟ بىر مېھمانغا نەچچە كىشىلىك يېمەكلىك تەييارلىتىپ تويى قىلىۋاتقانلارنىڭ ئېسىگە ئاشۇ دېھقانلار زادىلا كەلمەمدىغاندۇ؟ توي-تۆكۈنگە تاماق تەييارلىتىشتا 2 نەرسە مەقسەت قىلىنغان. بىرسى مېھمانلارنىڭ قورسىقىنى تويدۇرۇش. يەنە بىرسى

مېھمانلارغا ھەر خىل يېمەكلىكلەرنىڭ تەمىدىن بەھرىمەن بولۇش پۇرسىتىنى يارىتىپ بېرىش. بۇ 2 مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ھەرگىزمۇ ھازىرقىدەك قىلىش كەتمەيدۇ. ئۇ مەقسەتلەرگە يېتىشنىڭمۇ ئىنتايىن ئىلغار ئىلمىي ئۇسۇلى بار. مەسىلەن، مەن كالىفورنىيىدە مۇنداق بىر رېستورانغا كىرىپ تاماق يەپ باقتىم: رېستوراندىكى

تاماقنىڭ تۈرى 20 خىل ئەتراپىدا بولۇپ، رېستوران خادىملىرى ھەر بىر خىل تاماقنى بىر كىچىك تەخسىگە سېلىپ، ئۇنى بىر ھارۋىغا رەتلىك بېسىپ، ھارۋىنى مېھمانلار ئارىسىدا سۆرەپ يۈرۈيدۇ. مېھمانلار بىر ھارۋا قېشىغا كەلگەندە ئۇنىڭدىكى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان تاماقلارنى تالالاپ ئېلىۋالىدۇ. تاماقنى يەپ بولۇپ قايتىشىدا، ھەر بىر خېرىدار

ئۆزى تـــاللاپ قۇرۇقـــدىغان تەخسلەرنى كۆتـۈرۈپ، رېستوران ئشكىنىڭ قېشىدىكى پۇل تۆلەش پوكىيگە بارىدۇ. ھەمدە ھەر بىر تەخسگە بىر دوللار تاپشۇرىدۇ. مۇشـۇ ئارقىلىق ھەمـمە ئادەم پەقەت ئۆزى ياخـشى كـۆرگەن تاماقنىلا يەپ، ھـېچ قانـداق تاماقنى ئىسراپ قىلمايدۇ.
مېنىڭ بىلىشىمچە ھازىر ناھىيە ۋە ئۇنىڭـدىن تـۆۋەن دەرىجىلىـك

يېزىلاردا بىر توي زىياپىتى ئۆچۈن قىز-يىگىت ھەر ئىككى تەرەپنىڭ چىقىمىنى قوشقاندا 5000 سومدىن ئاز پۇل كېتىدىكەن. يەنى ئۇ يەرلەردە ئىسراپچىلىق ئاساسەن بولمايدىكەن. بولۇپمۇ دىنىي ئېتىقادى كۈچلۈك قىز-يىگىتلەر بۇ جەھەتتە ھەرگىز ئىسراپچىلىق قىلمايدىكەن. لېكىن، ئۈرۈمچىدەك چوڭ شەھەرلەردە بولسا بىر توي زىياپىتى ئۈچۈن

كـۆپـنچە ئەھۋالـــدا 10000 سومدىن كـوپ پـۇل كېتـىدىكەن. 20000 ســومغا بارــــدىغان ۋاقىتلارمۇ بار ئىكەن. مەن ئەقلى- ھوشى جايىدا ھەر بىـر ئۇيغۇرنىـڭ مىللـىـي تۇركۇم ئېڭـىـ، مىللـىـي ھەمكارلىق ئېڭىنى ئۇستۇرۇشكە، ھەمــــدە ھەر زامـــان ۋە ھەر ماكانـدىكى ھەر بىـر ھەرىكـتتگە مىللـىـي نومـۇس-ئىپتىخارىنى ئۆلــچەم قىلــشقا ئالاھــدە

ئەھمىيەت بېرىشنى ئۆمىد قىلىمەن. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى ھازىرقى ئىسراپچىلىق ھەرگىز ئابرۇيلۇق ياكى شەرەپلىك ئىش ئەمەس. ئۇ بىر خىل نومۇس-بىر خىل مىللىي نومۇس.

2. تاماقنى ئارتۇقچە يەۋېلىش.

بۇنىڭ ئىسپاتى ئۈچۈن، ئۈرۈمچى شەھىرى، ھەمدە ۋىلايەت ۋە ناھىيە شەھەرلىرىدىكى 40 ياشتىن ئاشقان ئۇيغۇر ئەرلىرىنىڭ

دومبىيىپ چىقىپ قالغان قورسىقى بىلەن 40 ياشتىن ئاشقان ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ سىمىزلىكىگە قاراشلا كۇپايە قىلىدۇ. بۇ مەسىلىنىڭ ھازىر ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە ئېلىپ كېلىۋاتقان زىيىنى ئىنتايىن چوڭ بولۇۋاتىدۇ. مەسىلەن، يېشى 40 تىن ئاشقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدە ئېغىر سالامەتلىك مەسىلىسى يوق كىشىلەرنىڭ نىسبىتى سىزچە قانچىلىكتۇر؟ 30 پىرسەنتكە

بارارمۇ؟ ئامېرىكىدا يېشى 80 تىن ئاشسىمۇ ئۆزى ماشىنا ھەيدەپ، ئۆزىنىڭ ھەر خىل ئېھتىياجىدىن ئۆزى چىقىدىغانلار مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇيغۇرلار ئۆچۈن يېشى 80 دىن ئاشتى، دېگەن نىمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟ مۇشۇنداق چوڭ پەرقنىڭ كېلىپ چىقىشىدا، شەھەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئومۇميۈزلۈك سەمرىپ كېتىشىدە ئۇيغۇرلارنىڭ

ئولتۇرۇشنى كوپ قىلىشى ھەمدە
مېھماندارچىلىق سورۇنلىرىدا
تاماقنى ئارتتۇقچە يەۋېلىشى
ئىنتايىن زور رول ئوينايدۇ.
سەمرىپ كېتىشنىڭ ئادەم
سالامەتلىكى ئۈچۈن بولغان
زىيىنى ئىنتايىن كوپ.
ئامېرىكىدىكى دوكتۇر مەمەت
ئەمىن بۇنداق زىيانلارنى
تۆۋەندىكىدەك تىزىپ چىققان.
مەنبەسى:

http://health.groups.yahoo.com/group/SaghlamBolung/message/35

1) تاجسمان يۈرەك قان تومۇر كېسلى

(Coronary Artery Disease)

2) قىزىل قان تومۇر قېتىشىشلىش

(Arteriosclerosis)

3) يۇقىرى قان بېسىمى

(High blood pressure)

4) مېڭە قان تومۇر كېسىلى
(stroke)
5) دىئابېت كېسىلى
(Type 2 diabetes)
6) ئاياللارنىڭ چوڭ ئۈچەي راكى
(Clone cancer)
7) قىزىل ئۆڭگەچ راكى
(Esophagus cancer)
8) بۆرەك راكى
(Kidney cancer)

9) سۆڭەك بوغۇم ياللۇغى
(Osteoarthritis)
10) ئۆتتە تاش بولۇش قاتارلىق ئۆت كېسەللىكلىرى
(Gallbladder disease)
11) مايلىق جىگەر كېسىلى
(Fatty liver disease
12) ئۆپكىنىڭ نەپەسلىنىش ئىقتىدارىنىڭ تۆۋەن بولۇشى
13) ئۇخلىغاندا نەپەسى توختاپ قېلىش

(Sleep apnea)

14) يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ بەدەن ئېغىرلىقى 8 جىڭ ياكى 4 كىلودىن ئېشىپ كەتكەندە بوۋاقنىڭ ئەقلى قابىلىيىتى مەلۇم دەرىجىدە تەسىرگە ئۇچرىشى مۇمكىن.

(يۇقىرىدا ئىسكوپكا ئىچىگە يېزىلغىنى شۇ كېسەلنىڭ ئىنگلىزچە ئاتىلىشىدۇر). بۇلارنىڭ ئىچىدە، ئۇيغۇرلارغا ئەڭ تونۇشلۇق بولغىنى

دېئابېت كېسلى بولۇشى مۇمكىن. دوكتور مەمەت ئەمىن نىڭ ساغلاملىق توغرىسىدىكى باشقا يازمىلىرىنى ئوقۇماقچى بولسىڭىز، تۆۋەندىكى تور بېتىنى زىيارەت قىلسىڭىز بولىدۇ:
http://health.groups.yahoo.com/group/SaghlamBolung
3. تاماكىنىڭ زىيىنىغا ئۇچراش. تاماكىنىڭ زىيىنى ئامېرىكا جەمئىيىتى، رادىئو-تېلېۋىزورلىرى

ۋە مەكتەپلەردە ئەڭ كوپ تەشۋىق قىلىنىدىغان بىر نەرسىگە ئايلانغىلى خېلى ۋاقىتلار بولۇپ قالدى. ئامېرىكا ھۆكۈمىتى يالغۇز بۇ ھەقتىكى تەشۋىقاتنى ئىزچىل تۈردە چىڭ تۇتۇپلا قالماستىن، تاماكا چېكىشنى ئازايىتىش جەھەتتە مەمۇرى جەھەتتىنمۇ ئىنتايىن كۈچلۈك تەدبىر قوللىنىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ تەدبىرنىڭ بىرسى تاماكىنىڭ باھاسىنى ئۆستۈرۈشتىن

ئىبارەت. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تاماكا بېجى ئارقا-ئارقىدىن ئۆستۈرۈلدى. مەن ئامېرىكىغا يېڭى كەلگەندە بىر قاپ تاماكىنىڭ باھاسى بىر دوللاردىن سەل يۇقىرى ئىدى. ھازىر بولسا 3 يېرىم دوللار ئەتراپىغا كۆتۈرۈلدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئامېرىكىدا ئاممىۋى سورۇنلاردا تاماكا چېكىش قاتتىق چەكلەنگەن. مۇتلەق كوپ ساندىكى ئىدارە-

شىركەتلەر ھېچ قانداق بىنانىڭ ئىچىدە تاماكا چېكىشكە يول قويمايدۇ. بەزى ئالىي مەكتەپلەر ۋە ئىدارىلەر بولسا ئۆز ئىدارىسىنىڭ دائىرىسىدىكى ھەر قانداق زېمىندا، مەيلى ئۇ بىرەر بىنانىڭ ئىچى بولسۇن ياكى تالا بولسۇن، تاماكا چېكىشكە بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا تۈزۈم چىقاردى. ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ تاماكا چېكىشنى بۇ دەرىجىدە

چەكلىشدىكى ئاساسلىق سەۋەب، تاماكىنىڭ كىشلەر سالامەتلىكىگە كەلتۈرىدىغان غايەت زور زىيىنىدىن ئىبارەتتۇر. يېقىنقى تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، تاماكا ھەر يىلى ئۆلتۈرىدىغان ئادەملەرنىڭ سانى دۇنيادىكى ئەڭ ۋەھشىي يۇقۇملۇق كېسەللىكلەردىن ئۆلگەن كىشلەرنىڭ سانىدىنمۇ نەچچە ھەسسە يۇقىرى ئىكەن. تاماكا 17 خىلدىكى ئوخشىمىغان راك

كېسلىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئۆپكە راك كېسلىنى ئەڭ كۆپ ۋە ئەڭ ئاسان پەيدا قىلىدىكەن. ئامېرىكىدا ئېلىپ بېرىلغان بەزى ئىلمىي تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، 1997-يىلدىن 2001-يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا، تاماكا چېكىش ياكى تاماكا چەككەن كىشىنىڭ يېنىدا تۇرۇش تۇپەيلىدىن ئامېرىكىدا ھەر يىلى بالدۇر ئۆلۈپ

كەتكەن كشىنىڭ سانى 438000 ئىكەن. ئامېرىكا ھۆكۈمىتى مۇشۇنداق ئۆلۈم تۆپەيلىدىن تارتقۇاتقان يىللىق زىيان 92 مىليارد دوللار ئىكەن. ئەگەر بۇنىڭغا تاماكا چېكىشتىن كېلىپ چىققان كېسەللەرنى داۋالاش ئۆچۈن سەراپ قىلىنغان پۇلنى قوشقاندا، ھازىر يىللىق تاماكا چېكىش تۆپەيلىدىن تارتىلغان زىيان 167 مىليارد دوللاردىن

ئاشدىكەن.

مەن ئۇيغۇر دىيارىدا بۇ جەھەتتە ئېلىپ بېرىلغان بىرەر ئىلمىي تەتقىقاتنى ياكى ئېلان قىلىنغان ئىلمىي دوكلاتنى كۆرۈپ باقمىدىم. لېكىن، مەن كۆرگەن ئەھۋال ئىنتايىن ئېچىنىشلىق. توي-تۆكۈن ۋە باشقا ئولتۇرۇش سورۇنلىرىنىڭ ھەممىسى تاماكا ئىسى بىلەن تۇشۇپ كېتىدىكەن. كىشىلەر ئۆز ئۆيىدە بەخىرامان

تاماكا چېكىۋېرىدىكەن. بۇ ئەھۋال كىچىك باللار بار ئائىلىدىمۇ ئوخشاش ئىكەن. خىزمەت ئورۇنلىرىمۇ ھەم شۇنداق ئىكەن. يېقىنقى بىر قىسىم ئىلمىي تەتقىقاتلار نەتىجىسىگە ئاساسلانغاندا، بىر ئۆيدە 5 جان ئادەم بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىرسى ئۆي ئىچىدە تاماكا چەكسە، يالغۇز تاماكا چەككۈچىنىڭ ئۆزى ئېغىر

سالامەتلىك خەۋپىگە دۇچار بولۇپلا قالماي، قالغان 4 كىشى ئۇنىڭدىنمۇ ئېغىر ساغلامسىزلىق تەھدىتىگە ئۇچرايدۇ. بۇ ئەھۋال ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى بارلىق چوڭ-كىچىك مېھمانىدارچىلىق سورۇنلىرى ئۇچۇنمۇ ئوخشاش. يۇقىرىقىدەك ئۇچۇرلارنىڭ ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە نېمە ئۇچۇن يېتىپ بارمايدىغانلىقىنى بىلمىدىم. ئۇيغۇرلار ئىچىدە كېسەللىكنىڭ

ئىنتايىن كۆپلۈكى، ئەمما ئۇ كىسەللەرنى داۋالاشقا ئىقتىسادىي چامىسى يېتەلمىگەنلەرنىڭ ئىنتايىن ئازلىقى ھەممە كىشى بىلىدىغان بىر ھەقىقەت. تاماكا چېكىشنى چەكلەش بالدۇر ئۆلۈپ كېتىشنى ئازايتىشنىڭ ئەڭ ئۈنۈملۈك ئۇسۇلى. شۇنداقلا ئۇ كېسەل بولۇپ بولغاندىن كېيىن داۋالاش بىلەن سېلىشتۇرغاندىمۇ كۆپ ئاسان ئۇسۇل. ئۇيغۇر خەلقى بۇ

جەھەتتە ئۆز ئىگىنى تەز سۇرئەتتە يۇقىرى كۆتۈرۈشكە جىددىي موھتاج.

ئامېرىكىدىكى دوكتور مەمەت ئەمىن ساغلام ياشاش ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشكە بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئامىللارنى تىزغاندا، تاماكا چېكىشنى 1-ئورۇنغا قويغان. مەن ھەر بىر ئوقۇرمەنلەرنىڭ بۇ يازمىنى بىر قېتىم ئوقۇپ بېقىشنى تەۋسىيە

قىلىــــــمەن. ئۇ يازمىنىـــــڭ تــــور ئادرېسى:
http://health.groups.yahoo.com/group/SaghlamBolung/message/37

4. بالىلارغـــا بولغـــان زىيـــانلار.

ئامېرىكىدا مەخسۇس چوڭلارنىڭ ئاخشاملىرى هاراق ئىچىپ، ناخشا ئاڭلاپ، ئۇسسۇل ئويناپ كۆڭــۈل ئېچــــشى ئۈچـــۈن قۇرۇلغـــــان، ئىنگلىزچە "بار" دەپ ئاتىلىدىغان

شاراپخانىلىرى بار. ئۇنىڭ بەزىلىرىدە ناخشا، ئۇسسۇل، شارابتىن باشقا، پەقەت چوڭلار ئۈچۈن تەييارلانغان قىلىن چاقچاقلارمۇ بولىدۇ. ئۇ يەردىكى مۇزىكىلارمۇ ئىنتايىن يۇقىرى ئاۋازدا قويۇلىدىغان، كىشلەرنىڭ بىر-بىرىگە نورمال ئاۋاز سۆزلىششى مۇمكىن ئەمەس. قىشىدىكى ئادەمگىمۇ قاتتىق ۋارقىراپ سۆزلىشى كېرەك. ئۇنداق

قلمىسا بىر-بىرىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىيالمايدۇ. لېكىن، بۇنداق سورۇنلار ۋە مەخسۇس ھاراق سېتىلىدىغان دۇكانلار ئائىلىلىكلەر جايلاشقان رايونلاردىن مەلۇم ئارىلىق يىراقلىقتا بولۇشى قانۇندا بەلگىلەنگەن. بۇنداق سورۇن ۋە دۇكانلارغا يېشى 21 ياشتىن كىچىك ئۆسمۈرلەرنىڭ كىرىشى قاتتىق مەنئى قىلىنغان بولۇپ، دۇكان ئىگىلىرى يېشى كىچىكرەك

كۆرۈنىدىغان بىرەر خېرىدارنى كۆرگەن ھامان، ئۈلاردىن شوپۇرلۇق پىراۋانى ياكى باشقا كىملىك كىنىشكىسىنى كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ. 21 ياشتىن كىچىكلەرگە ھېچ قانداق ئورۇن تاماكىمۇ ساتمايدۇ. توي زىياپىتى قاتارلىق چوڭ سورۇنلارغا ئاتا-ئانىلار ئاساسەن باللىرىنى ئاپارمايدۇ. چوقۇم ئۆيگە كېلىپ بالىغا قاراپ بېرىدىغان بالا

باققۇچى تېپىپ، بالىسىنى بىر قانچە سائەت شۇلارغا باققۇزۇپ، ئۆزلىرى مېھمانىدارچىلىق سورۇنلىرىغا بارىدۇ. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە مېھمانىدارچىلىق سورۇنلىرىنىڭ ئەڭ چوڭ زېمىنىغا ئۇچراۋاتقانلار بالىلار ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدىم. بۇ زىيانلار كەم دىگەندە تۆۋەندىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: 1) چوڭلار ئۆز-ئارا قىلىشقان بولمىغۇر گەپ-سۆز ۋە

چاقچاقلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش. 2) كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپلا ئىزچىل تۈردە ھاراق سورۇنىغا ئارىلىشىپ قېلىش. 3) تاماكا ئىسنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراش. 4) يۇقىرى ناخشا-مۇزىكا ئاۋازى ئىچىدە ئىزچىل تۈردە 5 سائەت ئەتراپىدا تۇرۇپ، ئۇنىڭ زىيىنىغا ئۇچراش. ئامېرىكىدىكى مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بىر ئادەم 85 دېتسىبىلدىن يۇقىرى

ئاۋازنىڭ تەسىرىگە ئىزچىل ئۇچراۋەرسە، بۇ ئادەمنىڭ ئاڭلاش ئىقتىدارى تەدرىجىي ھالدا زەخىمگە ئۇچرايدۇ. ئۇيغۇر تويـ تۆكۈنلىرىدىكى ناخشاـ مۇزىكىنىڭ ئاۋازى 150 دېتسىبىلغا يېتىشى مۇمكىن. بۇنداق يۇقىرى ئاۋاز بالىلارغا شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا كۆرۈنەرلىك تەسىر كۆرسەتمىگىنى بىلەن، ئۇلارنىڭ ياشىنىشىغا ئەگىشىپ، قۇلىقى ئاڭلىماس

بولۇپ قېلىش جەريانىنى جىق تېزلىتىشى مۇمكىن. 5) چارچاش ۋە يېتەرلىك ئۇخلىماسلىق تۇيۇپەيلىدىن زېھنىنىڭ ئاجىزلىشىشى. ئۇيغۇرلاردا 5-8 سائەت داۋام قىلىدىغان، يېرىم كېچىدىن ئاشقىچە داۋام قىلىدىغان سورۇنلار ناھايىتى كۆپ. بۇنداق سورۇنلاردا چوڭلارنىڭ كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ئۇزۇلۇپ قالمىغانلىقى، ھەمدە ئۇلار زېھنى

ۋە جىسمانىي جەھەتتىن كۆچلۈك بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار ئانچە چارچاپ قالمايدۇ. لېكىن، بۇ باللار ئۈچۈن ئىنتايىن تەس. باللار ئۈچۈن لايىھىلەنمىگەن بۇنداق سورۇن ئۇلار ئۈچۈن ھېچ قانداق كۆڭۈل ئېچىش بولۇپ تۇيۇلماسلىقى مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە سورۇن داۋاملاشقان 5-8 سائەت ۋاقىت ئىچىدە ئۇلار قاتتىق چارچاپ، ئولتۇرۇش بولغان كۆنى

يېتەرلىك ئۇخلىيالماي، ئۇلارنىڭ زېھنى تەدرىجىي ھالدا زەخمىگە ئۇچرىشى مۇمكىن. ئولتۇرۇش كۆنىنىڭ ئەتىسىدىكى ئوقۇش ۋە باشقا پائالىيەتلىرى ئۆنۈملۈك بولماسلىقىمۇ تۇرغان گەپ. شۇڭا بىر ئولتۇرۇشقا بارماقچى بولغان ئاتا-ئانا چوقۇم "بالام قانداق قىلىدۇ؟"، دەپ ئۆزىدىن بىر قېتىم سوراپ قويۇشى كېرەك. ئۆزىڭىز كۆڭۈل ئېچىپ، بالىڭىز زىيانغا

ئۇچرىسا، سىزگە بولغان ئاخىرقى پايدا نېمە بولىدۇ؟

5. ۋاقىت جەھەتتىكى زىيانلار.

مەن يۇقىرىدا ئېيتىپ ئەتكەندەك، ئامېرىكىدىكى ئۇيغۇردىن باشقا مىللەتلەر ئارىسىدا ئۇيىگە ياكى رېستورانغا مېھمان چاقىرىدىغان ئىش ئاساسەن يوق. ياپونىيە ۋە ياۋروپادىكى باشقا تەرەققىي قىلغان ئىلغار مىللەتلەرنىڭ ئەھۋالىمۇ ھەم شۇنداق.

ئامېرىكىدا ھەر يىلى يازدا شىركەتتىن ئورۇنلاشتۇرىدىغان دالا ئولتۇرۇشى "پىكنىك" بىر قېتىم بولىدۇ. 12-ئاينىڭ ئاخىرى شىركەتلەر بىر قېتىم "چىرىسماس يىغىلىشى" ئۆتكۈزىدۇ. خۇسۇسىي شىركەتلەر بۇ يىغىلىشلارنىڭ چىقىمىنى شىركەتتىن چىقىرىدۇ. ھۆكۈمەتكە تايىنىدىغان بىرنىڭگە ئوخشاش ئىدارە بولسا "چىرىسماس يىغىلىشى" نىڭ

چقمىنى ئۆزىمىز كۆتۈرىمىز. شۇڭا ئۇنىڭغا قاتنىشىش-قاتناشماسلىق ئۆز ئىختىيارلىقىمىزدا بولىدۇ.
ئامېرىكىلىقلار توي-مۇراسىمى ۋە ئۆلۈم بولغان ۋاقىتتا تۇغقان ۋە دوستلىرىنى بىر قېتىم يىغىدۇ.
11-ئاينىڭ 20 نەچچىنچى كۈنى بولىدىغان "رەھمەت ئېيتىش بايرىمى" (ئىنگلىزچە "Thanksgiving holiday") دە بولسا تۇغقانلار بىر ئۆيگە جەم

بولىدۇ. ئىدارە ياكى شىركەتلەردە
بىر چوڭ نەتىجە قازىنىش بولغاندا،
بىر گۇرۇپپا ئادەم ياكى شىركەت
بويىچە تەبرىكلەش نۇقتىسىدىن
بىرەر رېستورانغا ياكى مېھمانخانا
زالىغا يىغىلىشلار بولىدۇ. مەن
ئامېرىكىدىكى بۇنىڭدىن باشقا
مېھماندارچىلىق پائالىيەتلىرىنى
ئېسىمگە ئالالمىدىم. مەن
ھازىرغىچە يەھۇدىيلارنىڭ ناخشا
ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئوينىغىنىنى

كۆرۈپ باقمىدىم. ياپونىنىڭ
كوچىلىرىدا ماڭسىڭىز ياكى
پويىزغا چىقسىڭىز ئاساسەن
قاپىقى تۈرۈك، قاتتىق
ئويلىنىۋاتقان كىشلەرنىلا كورىسىز.
كۈلۈمسىرىگەن كىشلەرنى
ئاسانلىقچە تاپالمايسىز. دۇنيادا
ئىنتايىن ئېچىنىشلىق، ئىنتايىن
خەتەرلىك ئەھۋال ئاستىدا
قالسىمۇ، يەنە ناخشا ئېيتىپ،
ئۇسسۇل ئويناپ، كۈلۈپ-ياىراپ

ياشــيالايدىغان مىللەتلەردىــن ئۇيغۇردىن باشقىسى بولماسلىقى مۇمكىن. بۇ جەھەتتە ئۇيغۇرلار دۇنيا بويىچە بىر مۆجىزە ياراتتى، دەپ ئېيتالىشىمىز مۇمكىن. لېكىن ھازىر بۇنداق كۆلۈپ-ياپيراشلار ۋاقىت جەھەتتىكى ناھايىتى چوڭ ئىسراپچىلىق بەدىلىگە كېلىۋاتىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ مېھماندارچىلىق جەھەتتىكى ئۆرۈپ ئادىتى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئۆز كەسپىدە

باشقىلارنى بېسىپ چۈشۈرگەن، ياكى بېسىپ چۈشەلىگەن تەقدىردىمۇ ئاشۇ ئورنىنى ساقلاپ تۇرالىشى ئېغىر دەرىجىدە زىيان سىزىلىۋاتىدۇ. كۆپ ئۆيىنى ئەلىدىغان مىللەت كۆپ ئۆيلەيدىغان مىللەت بىلەن بىرگە ياشىسا چوقۇم زىيان تارتىدۇ. بۇنى ھازىر ھەممە ئادەم كۆرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. بۇنداق ياشاش مۇھىتىنى ئۆزگەرتىش مۇمكىن بولمىسا، ئۇ ھالدا بىر نورمالنى

ئادەم قاتاردا ياشيالىشى ئۈچۈن كوپ ئويناپدىغان مىللەت ئۆزىنى بىر ئاز ئۆزگەرتىشى كېرەك. ئەسلىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ساز-مۇزىكا ۋە ناخشا-ئۇسسۇلغا ماھىر بولۇشى ئۇلارنىڭ بىر چوڭ مىللىي ئارتۇقچىلىقى ئىدى. ئەقىل ئىشلىتىپ، ئىلمىي يوسۇندا ئىش كۆرگەندە، ئەسلىدە بۇ ئالاھىدىلىك ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجادىيەت تۇرمۇشىغا ھېچ قانداق

ئەكسى تەسر كۆرستپلا قالماي، ئۇنىڭ ئەكسچە ئۇلارنىڭ ئىجادىيەت تۇرمۇشىنى ياكى پەن-تېخنكا ۋە كەسپ جەھەتتىكى ئىلگىرىلىشىنى تېخمۇ ئىلگىرى سۈرگەن بولاتتى. بۇ جەھەتتە هازىر ئۇيغۇرلار ئېچىدە نەمۇنىلىك رول ئويناۋاتقان مىساللار ئاز ئەمەس. لېكىن، ئومۇميۈزلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، هازىر ئۇيغۇرلار ئارىسدا ئويۇن-

تاماشىغا بېرىلىپ كېتىپ، ئۆز كەسپى جەھەتتە باشقىلارنىڭ ئارقىسىدا قېلىۋاتقان ئەھۋال ئىنتايىن ئېغىر. ھەمدە ئۇ بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. بالىگىز ماڭغان ۋاقىتتىن تارتىپلا ئۇسۇل ئويناشنى مەشىق قىلىپ چوڭ بولغىنى بىر ياخشى ئىش. ئۇ سىزگە نۇرغۇن خۇشاللىقلارنى ئېلىپ كېلەلەيدۇ. ئۇنىڭ بالىگىزنىڭ بىر ئۆيغۇر

بولـــۇپ ســـاغلام ئۆســـۈپ يېتىلىشىگىمۇ كوپ پايدىسى بار. لېكىن، بالىگىزغا ئۇسۇل ئۆگىتىش بىلەن بىرگە كىتاب ئوقۇشنى ئۆگىتىشنىمۇ ئۇنتۇلۇپ قالماڭ. بـالىگىز كەلگۈسىدە ناخشىچى ياكى ئۇسسۇلچى بولالماسلىقى مۇمكىن. ئەگەر ھەممە ئۇيغۇر بـالىلىرى ئۇسـۇل ئويناشنى ئۆگىنىش بىلەنلا چوڭ بولۇپ، چـوڭ بولغانـدا ھەممىسى

ئۇسسۇلچى بولۇپ كەتسە، ئۇيغۇرنىڭ تۇگەشكىنى شۇ. بالىڭىز ئۇسۇلدىن باشقا ھەر قانداق بىر كەسپنى ياخشى قىلىشى ئۈچۈن، باشقىلار بىلەن رىقابەتلىشەلەيدىغان بولالىشى ئۈچۈن، چوقۇم كىتاب ئوقۇشى ۋە بىلىم ئېلىشى ياخشى كۆرىدىغان بولۇپ چوڭ بولۇشى كېرەك.

كىشىلەرنىڭ ھەممىسى "ئىشلار بۇزۇلۇپ كەتتى" دەپ

ئۆيلايدىغان بولۇپ قالغاندا، ئۇلار كۆپىنچە ئەھۋالدا ئىشنى تېخمۇ بۇزۇۋشقا قاراپ يول تۇتىدۇ. ئۇيغۇر مېھماندارچىلىقىدىكى ئىسراپچىلىق ھازىر مانا مۇشۇنداق "بۇزۇلۇپ كەتكەن ئىشلار" دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەندەك قىلىدۇ. ئۇيغۇر مېھماندارچىلىقنىڭ ھازىرقى ھالىتى مەلۇم دەرىجىدە ئۇيغۇرلارنى ئاجىزلاشتۇرۇش رولىنى ئوينىۋاتقانلىقىنى،

مېھماندارچىلىقتىكى تاماق ۋە ۋاقىت ئىسراپچىلىقى، ئارتۇق يەۋېلىش، تاماكا ئىسى ۋە يۇقىرى ئاۋازلىق زىيىنىغا ئۇچراش قاتارلىقلار بىر ئېغىر مەسىلە ئىكەنلىكىنى توغرا چۈشىنىش ھەرگىز ئىلغار مىللەت، ئىلغار مىللىي مەدەنىيەت ۋە ئىلغار مىللىي ئۆرۈپ-ئادەت قاتارلىقلار توغرىسىدىكى كەڭ دائىرىلىك بىلىمنى تەلەپ قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ

بىر ئېغىر مەسىلە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىش ئۈچۈن ھەر بىر ئەقلى-ھوشى جايىدا كىشىلەر ئۆز ئەقلىنى ئازراق ئىشقا سالسىلا كۇپايە. كىشىلەردە مەلۇم بىر ئىشنىڭ ئۆگىنىلىشىغا نىسبەتەن ئۈمىد پەيدا بولغاندا، ئۇلار مۇ مەدەنىيەتلىك ۋە ئىلمىي يوسۇندا ياشاشقا قاراپ مېڭىپ، ئۇ ئىشنىڭ ئۆگىنىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. شۇڭا يوقارقى ئەھۋالنى

ئۆزگەرتشنىڭ بىردىن بىر ئۇسۇلى، ئۈيغۇرلاردا ئىشنى ئوڭلاشقا بولغان ئىشەنچىنى پەيدا قىلىش. بۇ جەھەتتە چوقۇم بىر قىسىم كىشىلەر، بولۇپمۇ ياشلار باشلامچى بولۇشى كېرەك.

ئاخىردا مەن بالا تەربىيىسى توغرىسىدا ئازراق توختىلىپ ئۆتەي. ھازىرقى مېڭە تەرەققىياتى توغرىسىدىكى ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىسىنىڭ كۆرسىتىشىچە، بىر

ئادەم ئۆزىنىڭ كىچىك بالىلىق دەۋرىدە بەشىدىن كەچۈرگەن روھىي جەھەتتىكى، فىزىكىلىق جەھەتتىكى ۋە ئەقلىي جەھەتتىكى مۇھىت شۇ كىشىنىڭ مىجەزىنىڭ تۈزۈلۈشىگە ناھايىتى چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىر كىچىك بالىغا ئۆزىنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ ۋە باشقا بالىلارنىڭ ئالدىدا قاتتىق قارىغانلىقى بىلەن ئانىنىڭ كىبىلەچەكتىكى مەكتەپ

ۋە ئۈنىڭدىن كېيىنكى جەمئىيەت
هاياتىنىڭ قانداق بولۇشىغا
چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭا
ئامېرىكا بالا قۇچاقتىكى ۋاقتىتىن
باشلاپ 5 ياشقا كىرگىچە بولغان
ئارىلىقتا ئاتا-ئانىلار ئۇلارنى
قانداق تەربىيىلىسە بالىلار ئەڭ
ساغلام ئۆسۈپ يېتىلەلەيدىغانلىقى
جەھەتتە يېتەكچىلىك رول
ئوينايدىغان ئومۇمىيۈزلۈك ۋە
مەركەزلەشكەن مۇلازىمەت

ئورۇنلىرنى قۇرۇپ چىققان بولۇپ، بۇ ئورۇنلار جەمئىيەت ئۈچۈن ھەقسىز خىزمەت قىلىدۇ. مۇشۇ ئورۇنلىرنىڭ بىرسى "كالىفورنىيە پەرزەنتلەر ۋە ئائىلىلەر كومىتېتى" دىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭ تور بەت ئادرېسى:

http://www.ccfc.ca.gov

نۇرغۇن ئۇيغۇر ياش ئائىلىرى ماشىنا ئىلخەت يېزىپ، مەندىن مۇشۇ سۆھبەتتە ئىمكانقەدەر

ئامېرىكىلىقلارنىڭ بالا تەربىيلەش ئۇسۇلىغا ئائىت مەزمۇنلارنى كۆپرەك كىرگۈزۈشۈمنى تەلەپ قىلدى. "قانداق قىلغاندا بالىنى ياخشى تەربىيلىگىلى بولىدۇ؟"، دەپ ئايرىم سوئال چىقارغان قېرىنداشلارمۇ بار. ھەقىقەتەنمۇ ئامېرىكىدا بالا تەربىيىسى توغرىسىدىكى بىلىم ۋە ئۇچۇر ئىنتايىن كۆپ. كالىفورنىيىدىكى 10 كالىفورنىيە ئۇنىۋېرستېتى

بىلەن 22 كالىفورنىيە شتاتى ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ھەممىسىدە "باللار تەرەققىياتى" (ئىنگلىزچە "Child Development") دېگەن مەخسۇس فاكۇلتېتلار بار بولۇپ، باللار يەسلىسىدە ئىشلەيدىغانلار كەم دېگەندە مۇشۇ كەسىپتە ئوقۇپ، 12 ئوقۇش نومۇرى (ئىنگلىزچە "Unit") نى تاماملىشى كېرەك. بۇ ھەپتىسىگە 3 سائەت ئۆتىلىدىغان، بىر يىل 2

مەۋسۇمغا بۆلۈنىدىغان مەۋسۇملۇق دەرستىن 4 دەرسكە توغرا كېلىدۇ. ئۇنداق قىلمايدىكەن ئۇلارنى ھەرگىز باللار يەسلىسىگە خىزمەتكە ئالمايدۇ. مېنىڭ بىلىشىمچە، باشلانغۇچ مەكتەپكە ئوقۇتقۇچى بولىدىغانلار كەم دېگەندە مۇشۇ كەسىپتە باكالاۋۇر ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن بولۇشى كېرەك. مەن يۇقىرىقىدەك باللىرىغا ھەقىقي

كۆيۈنـــدىغان، باللىرىنـــڭ ھەر
جەھەتـتىن ساغلام ۋە ئەتراپلىق
ئۆسـۈپ يېتىلىشىگە ھەقىقىي
كۆڭـۈل بۆلىـدىغان ئۈيغـۇر
ئانىلىرىـدىن ئىنتايىن رازىـمەن.
ئۇلاردىـــــن پەخـــرلىنىمەن.
قۇلۇمـدىن كېلىـشىچە ئۇلارنـى
قوللاشنى، ئۇلارغا ياردەم قىلىشنى
ئارزۇ قىلىمەن. لېكىن، ئەگەر مەن
يۇقىرىقـــــدەك ســــوئالغا
قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بېرىمەن

دېسسەم، ياكى ئۆزۈم بىر ئالىي مەكتەپنىڭ "باللار تەرەققىياتى" دېگەن كەسپىدە ئوقۇۋشۇم كېرەك. ياكى بولمىسا ئاشۇ كەسپكە ئائىت كىتابلارنى ئۆزۈم ئۆگىنىپ چىقىشىم كېرەك. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆزۈم بىر كىتاب يېزىشىم كېرەك. لېكىن، مېنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىم ئۆزۈمنىڭ ئۇنداق قىلىشىغا يول قويمايدۇ. شۇڭا ئەگەر ۋەتەندە بۇ ساھەگە قىزىقىدىغان ھەمدە

ئىنگلىزچىنى بىلىدىغانلار بولسا، مەن ئۆلارغا ئۆزلىرىگە كېرەكلىك بولغان، بالا تەربىيلەشكە ئائىت ھازىرقى زامان بىلىملىرى بار ئىنگلىزچە تور بەتلىرىنى ئىزدەپ تېپىپ بېرىشنى خالايمەن. مەسىلەن، يۇقىرىقى تور بېتىنىڭ تۆۋەندىكى سەھىپىسىدە بالا تەربىيىسىگە ئائىت ئىنتايىن مۇھىم ئۇچۇرلار بار ئىكەن:

http://www.ccfc.ca.gov/pubs.

ئۇنىڭدىن باشقا، بالا
تەربىيىسىگە ئائىت مەلۇم بىر
مەسىلە ئۈستىدە ئايرىم سوئالى
بارلار بولسا، ماڭا سوئالىنى
ئېلخەت ئارقىلىق ماڭدۇرۇپ
بەرسە، مەن ئىنگلىزچە ماتېرىياللار
ئارقىلىق ئىزدىنىپ، ئۇ سوئالغا
جاۋاب تېپىشقا تىرىشىپ
باقسامۇ، ھەمدە ئۇزۇم
قانائەتلەنگۈدەك بىر نەرسە

يازالسام، ئۇنى تور بېتى ئارقىلىق ھەممە ئوقۇرمەنلەرگە سۇنساممۇ بولىدۇ. مېنىڭ ئالاقىلىشىش ئېلخەت ئادرېسىم:

erkinsidiq@gmail.com

پەرزەنت كۆرۈشنىڭ ئۆزىلا تۆھپە ئەمەس. پەرزەنت كۆرۈپ، ئۇنى بىر جەمئىيەتكە ئەسقاتىدىغان ئادەم قىلىپ تەربىيىلەپ يېتىلدۈرمەسلىك بىر چوڭ مەسئۇلىيەتسىزلىك. ئۇ ھەتتا

بەزىدە بىر خىل جىنايەت. مەن داۋاملىق ئۆزلىرىنىڭ شاد-
خۇراملىقىنى ئىستەيدىغان ئاتا-
ئانىلارنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ ئېھتىياجىنىمۇ ھەر زامان ۋە ھەر جايدا ئېسىدىن چىقىرىپ
قويماسلىقىنى، بالىسىنى ساغلام ۋە ئەتراپلىق تەربىيىلەپ
يېتىلدۈرۈشكە خۇددى بىر سىستېما ئىنژېنېرلىقى پروجەكتىغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىپ، ئۇنى

مۇكەممەل ئېلىپ بېرىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئىككىنچى قېتىملىق سۈھبىتىمىز شۇنىڭ بىلەن تامام بولدى.

مەنبە: بىلىۋال تور بېتى

بىلىك توردىكى بىر قانچە ئىنكاسلار:

ئەركىن سىدىقنىڭ مۇۋاپىقىيتى بىزگە قانداق ياشاش كېرەكلىكىنى، ھەقىقىي ئادەمنىڭ قانداق ياشىسا ھاياتىنىڭ مەنىسى بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ،بىز قانداق ياشاۋاتىمىز؟ ئىنسانىيەتكە پايدىلىق قانچىلىك ئىشلارنى قىلالىدۇق؟ قىلالمىغان بولساق باللىرىنى ئىنسانىيەتكە

پايدىلىق قايسى ئىشقا دەۋەت قىلىــــــۋاتىمىز، قانـــــداق تەربىيلەۋاتىمـــــىز؟ مۇشـــۇلارنى ياخشى ئويلايلى

****

ئەركىن سىدىق ئاكىمىزنىڭ باشقا تېمىلىرنىغـۇ كـۆرۈپ كېلىــۋاتقىلى خېلى بولدى، لېكىن بۇ كۆرۈلۈش قېتىم سانى 10 مىليون قېتىمدىن ئاشقان تېمنى ئەمدى كۆرۈشۈم ، تېمنـــــى يولىغـــۇچى ئەليـــــار

ئەپەندىمنىڭ ئەركىن سىدىق ئاكىمىزنىڭ تىنى سالامەت بولسۇن!

****

ئەسسەلامۇ ئەلەيكۇم، ئېزىز توورداش-سىرداشلار ،سىلەرگە ئالىي ئېھتىرام !

كەمىنە < ئارىف> بۇ تور بېتىگە تۇنجى قېتىم خەت يازالاۋاتقانلىغىمدىن ئىنتايىن ھاياجاندىمەن !

مەنمۇ بارلىق توورداشلىرىمغا ئوخشاش ئۇيغۇر ئالىمى ئەركىن سىدىق ئاكىنىڭ سۆھبىتى ۋە مەزكۇر سۆھبەتنىڭ داۋامىغا ئىزچىل كۆڭۈل بۆلۈپ كېلىۋاتقانلارنىڭ بىرىمەن .

خەيرىيەت ... بىلىك تور بېتى ۋە باشقا تور بەتلىرىنىڭ ئۇيغۇرلاردىن چىققان ئالىملارغا، بولۇپمۇ ئەركىن سىدىققا ئوخشاش ھەم تېخنىكىۋى ھەم پىكرى

قابلىيەتلىك ئالىملىرىمىزنىڭ، هايات پائالىيەتلىرىنى ۋە < مىللەتنى گۈللەندۈرۈش > نىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇللىرىنى سەۋرچانلىق بىلەن، جانلىق تەشۋىق قىلىشنى سەمىمى ئۈمىد قىلىمەن .

****

ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئەلەيكۇم: مىللىتىمىزنىڭ ئاۋانگارتلىرى.........

سلەرنىڭ ئېرىشكەن شان – شەرەپلىرى، ئاقۇزغان تەرلىرى.... بىزدەكلەرنىڭ باشلىرىغا يامغۇر بولۇپ ياغىدىغان مۇشۇنداقكونلەرنىڭ ئۇزۇلۇپ قالماسلىقىنى تىلەيمەن!!!!
رەھمەت سىلەرگە.
****

مەن سۆھبەتنى باشتىن ئاخىر تولۇق كۆردۈم، ئۇقۇغانسېرى كاللام بىر خىل بىر نەرسىنى

چۈشنىشۋاتقاندەك ، بىر نەرسىلەرگە تۈيۈقسىز جاۋاب تېپىپ قالغاندەك ھېسلارغا تولۇپ قالدىم ، مەن بۇ سۆھبەتنىڭ داۋامىنى كۈتمەن ، ئۇنىڭ بىز ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپرەك نەرسىلەرنى سۆزلەپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن!

****

سۆھبەتنىڭ تەربىيىۋى ئەھمىيتى ناھايىتى زور بولىدى دەپ قارايمەن. كۆپرەك مۇشۇنداق

دۇنيادىكى خەۋەرلەردىن، ئۆزىمىز ھەققىدىكى مۇلاھىزىلەردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇش كېرەك دەپ قارايمەن. مۇمكىن بولسا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە باشقا دۆلەتلەردىكى ئالىملار بىلەنمۇ ئالاقىلىشىپ، ئۆزىمىزنى تونۇۋېلىشىمىزنى ئۈچۈن ئەيىكەن بولۇشنى ئۈمىد قىلىمەن.

****

تومۇر - تومۇرلىرىدا ساپ

ئۇيغۇرنىڭ قىنى ئېقۋاتقان
ئالملىرىمىز نىڭ ئېيتقانلىرى
مەندە ھەقىقەتەن ئۇنتۇلغۇسىز
تەسىراتلارنى قالدۇردى . بارىكاللا
ئۇيغۇرنىڭ ئۇمىدۋارى ....
****

ئالىم ئەركىن سىدىق ھەقىقەتەن
بىزدەك ئالىي مەكتەپ
ئوقۇغۇچىلىرى ۋە باشقا زىيالىيلار
ئۆچۈن ماياك ئىكەن . ئەشلىرى
روناق تاپقاي! ئاللا ئىگەم ئۆزۈن

ئۆمۆر ئاتا قلغاي!

جىق نەرسىلەرنى بىلۈالدىم، رەھمەت سىلەرگە

****

مەن ھەربىر ئۇيغۇرنىڭ ئەركىن سىدىقنىڭ پۇتكۇل ماقالىسنى ھەر ئايدا بىر قېتىم قايتا ئوقۇپ چىقىشىنى ئۈيلايمەن.

****

ئالىممىز ئەركىن سىدىق ئەپەندىنىڭ شۇنچە قىممەتلىك

ۋاقتى ئىچىدىن يەنە ۋاقىت چىقىرىپ بىزگە شۇنداق ئېسىل تېمىلارنى يوللىغىنىغا، ئەلىيار ئەپەندىنىڭ تارتقان جاپاسىغا چىن دىلىمىدىن تەشەككۈرۈمنى بىلدۈرىمەن.

ئالىممىز ئەركىن سىدىق ئەپەندىنىڭ ھەر بىر سوئالغا بەرگەن جاۋابى گويا مېنى يېڭى بىر يۇكسەكلىككە كۆتۈرگەندەك ھېس قىلىمەن.

****

هايات مۇشكۇلات ۋە غەلىبە قىلىشلار بىلەن مەنالارغا تولىدۇ، ھەۋەس قىلىش بىلەن قۇۋۋەتكە كېلىپ، ئۆرىشىش بىلەن تويۇنۇپ تونۇلۇش بىلەن كامالەتكە يېتىدۇ، ھەممىز يۈكسەك كامالەتكە يېتىش ئۈچۈن ئويغىنايلى!!!!!!!!! مايكاللار ئارىمىزدا.!!!!!!!!!!!!!! نىشان ھامان كۆز ئالدىمىزدا.!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!